

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

leto 1980 **3** letnik 34

UDK 949.712(05) UDC
YU ISSN 0350-5774

GLASILO ZGODOVINSKEGA DRUŠTVA ZA SLOVENIJO

Uredniški odbor: dr. Ferdo Gestrin
dr. Bogo Grafenauer
dr. Vasilij Melik (glavni in odgovorni urednik)
Janez Stergar (tehnični urednik)
dr. Miro Stiplovšek
dr. Jože Šorn
dr. Peter Vodopivec
dr. Fran Zwitter

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 30. 9. 1980.

Izdajateljski svet: Lado Ambrožič ml., dr. Marjan Britovšek, dr. Tone Ferenc (predsednik), dr. Ferdo Gestrin, Zdravko Klanjšček, dr. Jože Koropec, dr. Vasilij Melik, Darja Mihelič (tajnica), Drago Novak, dr. Janko Pleterski, Janez Stergar, dr. Fran Zwitter

Prevodi: Lidija Berden (angleščina, nemščina), Zdenka Jerman (češčina), Madita Šetinc (nemščina), Janez Zor (ruščina)

Zunanja oprema: Neta Zwitter

Upravnica revije: Majda Čuden

Sedež uredništva in uprave: Pedagoško-znanstvena enota za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, telefon: (061) 22 121, int. 209

Letna naročnina: za nečlane in ustanove 500 din, za društvene člane 300 din, za društvene člane-upokoјence 225 din, za društvene člane-študente 150 din (vse cene za letnik 34/1980)
Cena te številke v prosti prodaji je 160 din.

Tekoči račun: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 50101-678-49040

Sofinancirata: Raziskovalna skupnost Slovenije
Izobraževalna skupnost Slovenije

Tisk: Tiskarna Slovenija, Ljubljana, oktober 1981

Naklada: 1600 izvodov

KAZALO — CONTENTS — СОДЕРЖАНИЕ

Josip Broz Tito 1892—1980	281—283
Иосип Броз Тито 1892—1980	

RAZPRAVE — STUDIES — СТАТЬ

Andrej Pleterski, Gradišče pri Goleku — protiturska utrdba s konca 15. stoletja "Gradišče" at Golek — Fortification Against the Turkish Assaults from the End of the 15th Century Градище у Голека — противотурецкая крепость с конца 15-го века	285—297
Pavao Živković, Kreditno-trgovačke veze Braila Tezalovića sa Dubrovčanima The Mercantile Activity by Means of Credit of Brail Tezalović with the Population of Dubrovnik Кредитно-торговые связи Браила Тезаловича с Дубровчанами	299—311
Anton Svetina, Prispevki k zgodovini Lipa nad Vrbo	313—325
A Contribution to the History of Lipa nad Vrbo К истории Липы над Врбой	
Petar Kogunič, O nekim problemima slovenske politike 1866	327—348
On Some Problems Concerning the Slovene Policy in 1866 О некоторых вопросах словенской политики в 1866-ом году	

KONGRESI IN SIMPOZIJ — CONGRESSES AND SYMPOSIA — КОНГРЕСЫ И СИМПОЗИУМЫ

Janez Šumrada, Ignacij Voje, Anton Svetina, Odkritje spominske plošče prof. dr. Gregorju Čremošniku	349—352
Inauguration of Prof. Dr. Gregor Čremošnik Memorial Открытие мемориальной доски проф. д-р Грегору Чремошнику	
Marija Kremensšek, 8. jugoslovanski simpozij o pouku zgodovine	352—353
The 8th Yugoslav Symposium on the Methods of Lecturing the History 8-й югославский симпозиум по вопросам обучения истории	
Janez Stergar, Simpozij »Koroški plebiscit 1920«, Celovec 25.—27. 9. 1980	354—358
Symposium "Carinthian Plebiscite 1920", Celovec, Sept. 25.—27., 1980 Симпозиум »Плебисцит в Каринтии в 1920-ом году«, Целовец-Клагенфурт 25—27 сентября 1980.	

OCENE IN POROČILA — BOOK REVIEWS AND REPORTS — РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРЫ

Dana Zwitter-Tehovnik, Wirkungen der Französischen Revolution in Krain (Vasilij Melik)	359—360
Acta ecclesiastica Sloveniae 1 (Stane Granda)	360—361
Goriški letnik 3 (Jože Ciperle)	361—362
Goriški letnik 4/5 (Andrej Vovko)	362—363
Desanka Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjovekovne bosanske države (Ignacij Voje)	363—368
Vlado Strugar, Jugoslavija 1941—1945 (Avgust Lešnik)	368—369
Alexander Gerschenkron, An Economic Spurt That Failed. Four Lectures in Austrian History (Toussaint Hočvar)	369—370

BIBLIOGRAFIJA — BIBLIOGRAPHY — БИБЛИОГРАФИЯ

- Miloš R y b á ř, Zgodovinske publikacije v letu 1979 371—384
 Historical Publications in 1979
 Исторические публикации в 1979-ом году
- Marta R o m p o r t l o v á, Jugoslovanska zgodovina v češkoslovaškem zgodovino-
 pisju 1975—1979 385—388
 The Yugoslav History in the Czechoslovak Historiography
 Югославская история в чехословацкой историографии 1975—1979

1892–1980

Zgodovina revolucionarnega delavskega gibanja v težkih razmerah kraljevine Jugoslavije, legendarni odpor okupatorju in štiriletni boj za osvoboditev, in za nove družbene odnose, petintrideset let razvoja nove federativne in socialistične Jugoslavije, razvoj delavskega gibanja v svetu in razvoj mednarodnih odnosov po drugi svetovni vojni — vse to bo trajno povezano z imenom Josipa Broza Tita.

Sedanje in bodoče generacije zgodovinarjev bodo raziskovale ta čas in Titovo vlogo v njem. Tu pa naj navedemo, kako je pred tremi leti, za uvod v svoja zbrana dela, s svojimi lastnimi, skupimi, toda prètehtanimi besedami opredelil to, kar je napisal v več kot petdesetih letih, in izrekel svojo sodbo o izdajanju zgodovinskih virov.

Kot delavec v Kraljevici in pozneje v Smederevski Palanki sem čutil, kako je položaj delavskega razreda težak, in sem začel pisati v takratnem delavskem in partijskem tisku. Pošiljal sem dopise o svojih ugotovitvah o razmerah, v kakršnih je živel in se bojeval delavski razred, in o tem, kako sem gledal na izhod iz tedanjega položaja.

Ko sem se kmalu vključil v partijsko in sindikalno delo v Zagrebu, v enem od najmočnejših proletarskih središč v naši državi, je moje pisanje postalo bolj raznovrstno. Poleg člankov, poročil in razglasov, ki sem jih moral takrat pisati v imenu mestnih in pokrajinskih vodilnih teles ob raznih zgodovinskih dnevih ali večjih političnih dogajanjih, sem se moral ukvarjati z enim od najtežjih problemov, ki jih je morala takrat reševati naša Partija, z bojem za svojo enotnost, saj je grozila nevarnost, da bodo frakcionaški boji onesposobili Partijo za akcijo in uničili njen ugled med ljudstvom. Dokumenti osme mestne partijske konference zagrebške organizacije februarja 1928 so bili hkrati poskus postaviti takšna izhodišča revolucionarnega boja, na podlagi katerih bi lahko delavski razred prerasel v vodilno družbeno silo.

Tudi na robiji sem pisal nekaj malega, vendar nisem prepričan, da se je vse to ohranilo.

Ko so me sredi leta 1934 kooptirali za člana politbiroja CK KPJ, je bilo moje delo bolj neposredno povezano z vodenjem Partije in graditvijo njene politike. Moja dela iz tega obdobja nosijo močan pečat razmer, v katerih so takrat delovali jugoslovanski komunisti. To je bil čas, ko so v boju proti absolutistični diktaturi kralja Aleksandra rasli novi rodovi revolucionarjev, ki so začeli uspešno obnavljati skoraj razbite partijske organizacije.

Izhodišča revolucionarnega delavskega gibanja, ki so v takratnih razmerah izražala žgoče probleme življenja ljudstva, so morala dati podlago za reševanje nacionalnega vprašanja v Jugoslaviji, za izhod iz težkega položaja delovnih kmetov in proti sistemu zatiranja, raznarodovalne politike in političnega brezpravja. Hkrati je bilo treba odpirati mladini poglede v prihodnost, zlasti pa je bilo treba opozarjati na to, kakšno nevarnost pri naša svetu fašizem s svojim mračnjastvom in vojno politiko.

Ker sem pogosteje prihajal v domovino z Dunaja, kjer je bil sedež centralnega komiteja naše Partije, sem se pogosto srečeval in pogovarjal s tedanjimi partijskimi delavci v domovini in sem lahko bolj neposredno opazil, s kakšno resnostjo so ti, v glavnem mladi revolucionarji, dojeli probleme gibanja in kako je pri njih vse bolj dozorevala zavest o nujnosti graditve enotne in močne Partije, ki bi bila sposobna obvladati težke razmere ilegalnosti, neusmiljenega policijskega terorja in režimskega preganjanja. Tedaj je dozorevalo spoznanje, da je nujno potrebno odpraviti sektaštvo v lastnih nazorih in delovnih metodah, saj je sektaštvo podobno kot frakcionaštvo oviralo napredovanje našega komunističnega gibanja. Z vsemi temi problemi so se ukvarjale partijske konference, ki so bile v tistem času, o njih pa govorijo tudi dokumenti četrte konference KPJ.

Ko sem se jeseni leta 1936 vrnil iz Kominterne s posebnim pooblastilom, da vodim delo Partije v domovini, posebno še potem, ko sem avgusta 1937 prišel na čelo naše Partije, sta se obseg in vrsta mojih dejavnosti še povečala. Tedaj sem prevzel tudi dopisovanje z izvršnim komitejem Kominterne, zlasti z Wilhelmom Pieckom in Georgijem Dimitrovom. Iz tega časa izvira tudi vrsta mojih člankov, objavljenih v glasilih naše Partije (Proleter, Srp i čekić, razni bilteni) in tudi v nekaterih glasilih Kominterne (Rundschau, Die Welt, Voix européennes).

Med drugim sem takrat v imenu CK KPJ napisal odprto pismo komunistom Jugoslavije, referat za državno posvetovanje junija 1939, referat za peto državno konferenco KPJ, številne razglase v imenu in po nalogu CK KPJ o takratnih pomembnejših političnih dogajanjih v domovini in po svetu itd.

Večina besedil iz tega obdobja se nanaša na reševanje tako imenovanega »vprašanja KPJ«, ko je naši Partiji grozila nevarnost, da jo bo Kominternna razpustila, hkrati pa se bodo spet razvneli frakcionaški in grupski boji. Takrat sem moral napisati vrsto referatov, poročil, pisem, pozivov v obrambo naše Partije pred obtožbami, da so v njenih vrstah policijski in tuji vohuni, in da bi dokazal, da frakcionaški boji v vrhu Partije in nekaterih partijskih središčih (na primer na robiji) niso zajeli predanega in prekaljenega članstva, ki se je v težkih razmerah v domovini bojevalo za krepitev revolucionarnega gibanja in za ideale delavskega razreda in komunizma. Že večkrat sem poudaril, da meni in tudi tovarišem, ki so takrat delali z menoj, nikoli ni bilo tako težko kot prav v tistem času.

Narodnoosvobodilna vojna in socialistična revolucija sta posebno poglavje v zgodovini naše Partije in, razumljivo, tudi v mojem življenju in delu.

Ko je fašistična okupacija naše domovine ogrozila obstoj in usodo naših narodov, je bilo poglavitno organizirati ljudstvo, ga popeljati v boj in pokazati, da lahko vsak narod in vsaka narodnost samo z lastnim bojem in ob bratskem sodelovanju z vsemi drugimi narodi Jugoslavije osvobodi svojo domovino in da vsak narod doseže svojo nacionalno osvoboditev, če usodo vzame v svoje roke. Takrat smo se znašli v zapletenih razmerah in v krvavem boju z veliko močnejšim in do zob oboroženim fašističnim okupatorjem ter domačo kontrarevolucijo v službi okupatorja.

Ker smo se zavedali veličine boja in plemenitosti ciljev, ki so bili pred nami, nas je nosila neverjetna energija. Kot pripadniki revolucionarnega gibanja smo se takrat znašli v eni najhujših zgodovinskih preizkušenj, a li smo kot avantgardna sila delavskega razreda s svojimi dejanji in bojem sposobni postati resnična ljudska Partija.

Tedaj se je pokazalo, kako pomembno je bilo to, da smo šli v boj pripravljeni, z jasnimi načrti o tem, za kaj se bomo bojevali, kaj lahko dosežemo in kaj moramo doseči.

V teh izjemnih vojnih razmerah, polnih negotovosti, raznih presenečenj in hitrih sprememb položaja, je bilo treba naglo ukrepati. Včasih je bilo treba dajati kratka navodila in direktive, v določenih trenutkih pa bolj vsestransko analizirati prehojeno pot, da bi lahko uspešneje šli naprej. Pogosto nismo imeli popolnih informacij o raznih pojavih ter o moči in namerah sovražnika, vse to pa je vplivalo na naravo naših odločitev in tudi na dokumente iz tega obdobja.

Dela iz povojnega obdobja imajo prav tako vsa znamenja razgibanega ritma graditve naše socialistične samoupravne družbe z vsemi težavami in navzkrižji, ki smo jih morali reševati in premagovati. Pri tem smo bili pogosto izpostavljeni različnim zunanjim pritiskom. Najprej so nam naše pravice kot zavezniške države odrekli nekateri krogi na Zahodu, leta 1948 pa smo se spopadli s Stalinovim hegemonizmom in kominformskimi napadi na našo socialistično državo.

Naše odločno nasprotovanje stalinistični gonji je dajalo vrsto let glavitni pečat vsemu našemu razvoju in delu. Treba je bilo braniti revolucijo, pojasnjevati njene posebnosti, korenine njene avtentičnosti in samostojnosti ter nujnost spopada s takšnim hegemonističnim, socializmu tujim pritiskom, kakršnega smo doživeli leta 1948 in v nekaj naslednjih letih, dokler Stalinova hegemonistična politika ni doživela poloma. Vendar pa nikoli, kadar smo branili resnico o naši državi in o naši revoluciji, kadar smo bili izpostavljeni neutemeljenemu obrekovanju, nismo dovolili, da bi se spustili na stališča protisovjetizma, za kar nas je obtoževal Stalin.

Poleg zapletene problematike graditve socialistične družbe in zlasti razvoja samoupravljanja, s čimer sem se nenehno ukvarjal, je v mojih delih tudi precej zunanjepolitične problematike, ki je izpolnjevala velik del moje dejavnosti.

Ocenjevanje vrednosti teh del ni moja naloga. Zgodovina in znanost bosta o tem izrekli svojo oceno. Rad pa bi povedal, da je naš odnos do nalog, ki jih je pred nas postavljala zgodovina, in naše opiranje na marksizem kot na revolucionarno teorijo, naše razumevanje družbene stvarnosti, v kateri smo delovali, ter izbira ustreznih oblik organiziranja revolucionarnih sil in metod boja, da je vse to omogočilo naši Partiji, da je organizirala narodnoosvobodilno vojno in zmago socialistične revolucije ter graditev socialistične družbe. Vse to nam je omogočilo premagovati različne težave, nenehno razvijati našo revolucijo in poglobljati njeno osvobodilno in humano bistvo.

Ta dela so tudi zgodovinsko pričevanje o naših spoznanjih in možnostih za delovanje v slehernem obdobju našega revolucionarnega boja. So podoba naše rasti in vsega, kar smo naredili in kako smo naredili, včasih tudi z enostranskimi spoznanji in presojami pa tudi z zmotami.

Menil pa sem, da nimam pravice, da bi v teh delih kot pričevanjih spremenil karkoli, da bi danes nekatere stvari morda izgledale drugačne. Ne, mislim, da ni potrebno nikakršno izboljševanje te vrste. Naj nas zgodovina in prihodnji rodovi sodijo po tem, kakšni smo bili, kako smo se razvijali in v katero smer smo se gibali.

Andrej Pleterski

GRADIŠČE PRI GOLEKU — PROTITURŠKA UTRDBA S KONCA 15. STOLETJA

UVOD

Bela krajina je bila do zadnjih let arheološko razmeroma slabo raziskana. Da bi poglobili znanje o življenju v teh krajih v zgodnjem srednjem veku, smo v bližini Dragatuša, med Vinico in Črnomljem, sondirali na obetavnih sledovih utrdbe ob Podturnskem potoku, enem od pritokov reke Lahinje. Čeprav se je izkazalo, da pripada najdišče mnogo mlajšemu obdobju, pa so dala izkopavanja važne podatke tako za zgodovino tamkajšnjih krajev kot tudi za splošno zgodovino ljudske obrambne arhitekture na Slovenskem.

PROSTOR

Objekt z ledinskim imenom Gradišče leži na poplavnih košenicah tik ob Podturnskem potoku vzhodno od mostu, čez katerega pelje pot iz Goleka v Podlog. Lastnik je Janez Gorše, Dragovanja vas 6 (parc. št. 693 KO Golek).

OPIS GRADIŠČA

V celoti je dolgo 52 m in široko 35,5 m. Sestavljeno je iz osrednje, slab meter dvignjene ploščadi, ki ima obliko nepravilnega četverkotnika (28 × 25 m) rahlo vbočene površine. To povsod obdaja (razen na zahodni strani) 2 m širok obrambni jarek, ki je večkrat zalit z vodo. Pred jarkom stoji zunanji 4 m širok obrambni nasip, ki pa ga ni bilo na zahodni in jugo-vzhodni strani. Ob glavni strugi potoka stoji še drugi zunanji nasip (15 × 4 m). Nasipi so nekoliko nižji od osrednje ploščadi. Glavna os gradišča je od smeri proti severu odmaknjena približno 20° proti vzhodu. Razen na jugo-zahodni strani, kjer je ozek pas koprnine, stoji vsenaokrog utrdbe voda. Ob višjih vodah je mnogokrat poplavljenno celotno gradišče.

ZGODOVINA RAZISKAV

Najdišče je bilo znano arheologom že v prejšnjem stoletju. 9. 10. 1887 sta ga obiskala Szombathy in Pečnik. Prvi je menil, da gre za ostanke rimske hiše,¹ drugi pa je mislil, da so to gomile.² 11. 4. 1975 je prostor po skoraj stoletni pozabi vnovič obiskala arheološka topografska ekipa Belokranjskega muzeja.³ Na podlagi njenih opažanj je bil objekt prištet med utrjene srednjeveške prostore.⁴ V okviru izpolnjevanja skupnega slovenskega arheološkega raziskovalnega programa je tu sondirala v dneh od 19. do 23. 7. 1979 ekipa Inštituta za arheologijo SAZU.⁵

Risbe je izdelala Dragica Knific-Lunder, načrt Gradišča in preglednico oblik ustij pa Breda Justin.

¹ I. Szombathy, Terenski dnevnik, Büchel 29-Podzemelj 1887, 32 s. Kopija iz arhiva Naravoslovnega muzeja na Dunaju v arhivu Inštituta za arheologijo SAZU, Ljubljana.

² P. Petru, Golek, Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975, 241.

³ Topografski zapisnik v arhivu Inštituta za arheologijo SAZU, Ljubljana.

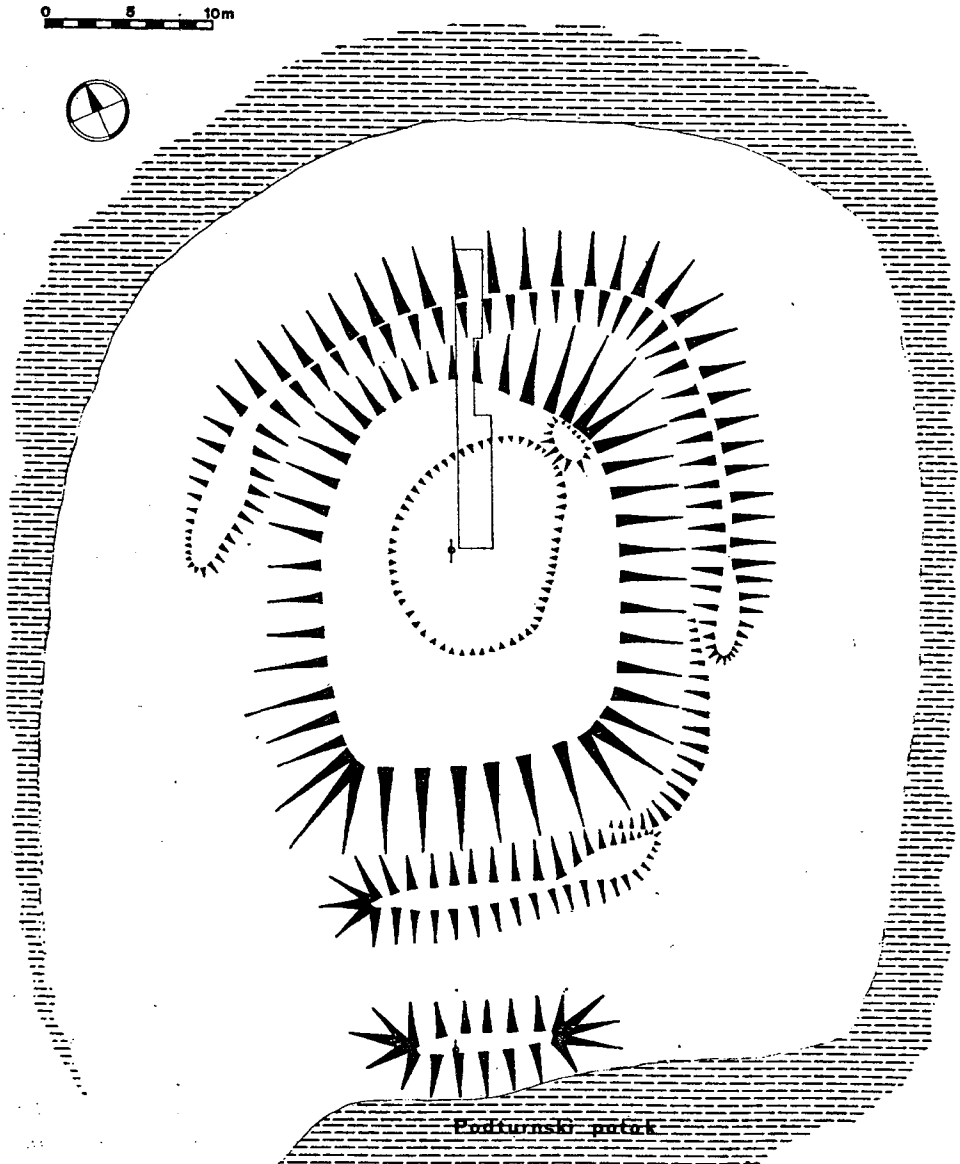
⁴ S. Ciglenečki, K problemu kulturne in časovne opredelitve nekaterih utrjenih prostorov v Sloveniji, Arheološki vestnik 29, 1978, 482 ss.

⁵ Elaborat o sondiranju hrani arhiv Inštituta za arheologijo SAZU, izkopane predmete pa Belokranjski muzej v Metliki.

OPIS PROFILA

Izrisan je bil zahodni profil sonde med točkama $x=0,5$ m in $y=30$ m in $x=0,5$ m in $y=48$ m, torej v dolžini 18 m in višini 0,5 do 0,8 m. Na vrhu je 20–30 cm debela plast površinske zemlje, ki je v vbočenem delu osrednje ploščadi popolnoma črna, drugod svetlorjava. Delno v tej plasti, sicer pa kot njena spodnja meja, so bile najdbe: a) na usločenem delu ploščadi plast kamenja, pomešana s kosi lepa, lončenine in živalskih kosti ter kovinskih predmetov, b) na mestu, kjer se ploščad na notranji strani rahlo dvigne, nekaj velikih kamnov, c) na zunanjem nasipu nekaj kamnov, na celotni dolžini sonde pa odlomki lončenine. Pod to vrhnjo plastjo je v vodnih jarkih plast sivo-rumeno-rjave ilovice, ki ju zapol-

GRADIŠČE PRI GOLEKU

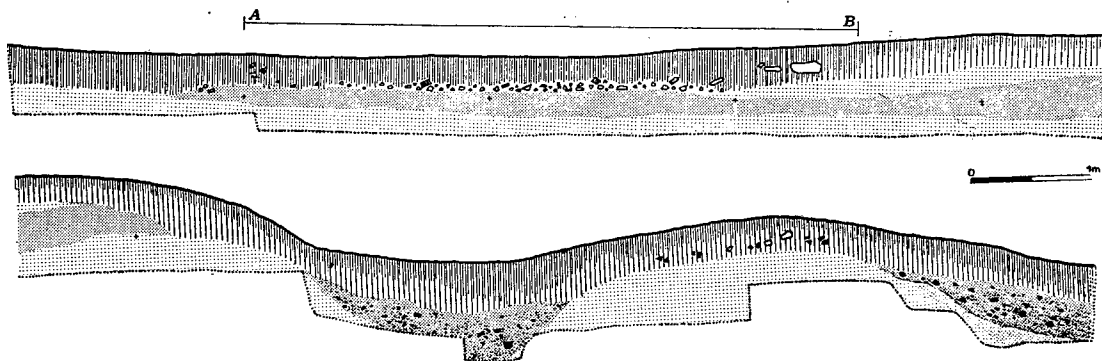
njuje. V tej plasti so številni odlomki lončenine, drobcji oglja, kosi živalskih kosti in posamezni kovinski predmeti.

Podlaga obeh obravnavanih plasti je rjavorumena ilovnata zemlja, ki je arheološko jalova. Na delu osrednje ploščadi (pod plastjo kamenja in do roba nasipa) je vanjo vrinjena sivorjava plast zemlje, v kateri tu in tam ležijo drobcji oglja in pečene ilovice, vendar je brez najdb.

OPIS PLANUMA

Izrisan je bil le del ploščadi z bivalnimi in utrdbenimi ostanki med $y = 32$ m in $y = 38$ m. Kulturna plast je ležala 25–30 cm pod površno ruše. Takoj pod njo je bila arheološko jalova podlaga. Severni del planuma tvorijo večji kamni, ki pregrajujejo sondo ter predstavljajo glede najdb mejo med bogato notranjostjo ploščadi ter neprimerno revnejšo zunanjo stranjo. Južno od teh kamnov sta dve veliki pravokotni ploskvi (dolgi približno 2 m) iz drobnih kamnov, med katere so se vlezli tudi kosi živalskih kosti in lončenine. Med seboj sta ločeni z 0,5 m širokim pasom brez kamenja. Nad njima in poleg njiju je bilo največ najdb. Vzhodna ploskev je iz nekoliko večjih kamnov kot zahodna. Ob robu obeh je nekaj velikih kamnov.

Gradišče pri Goleku

NAJDBE

Posodje

Izdelava. — Največji del vseh najdb predstavljajo odlomki lončenih posod. Izdelane so bile iz peskane gline na hitro vrtečem se lončarskem kolesu. Lončarskih znamenj skoraj ni bilo. Na dnu posode je le v enem primeru plastičen krog (št. 90), enkrat pa je krog s križem na držaju pokrovke (št. 107). Posode so bile žgane črno ali svetlo-rjavo do rdeče-rjavo. Svetlo žgane imajo črno sredico. Pesek, ki je bil dodan glini, je večinoma iz apnenca, pri nekaterih posodah pa tudi iz kremenca. Le redke posode vsebujejo le kremenast pesek. Prve so porozne in krhke, druge trdne in bolj nepropustne.

Okras. — Posode so bile krašene že s samo oblikovitostjo ustij, ki jih bomo podrobneje obravnavali posebej. Sicer pa je bilo pogosto okraševanje z vzporednimi, vodoravnimi, plitvimi žlebovi (št. 6, 17, 31, 36, 96, 98, 99, 102, 103) in z dodajanjem plastičnega rebra, ki je bilo razčlenjeno z odtisi prstov (št. 6, 18, 31, 95, 96, 99, 100). V enem primeru so skušali vtis plastičnega rebra doseči z vrsto prstnih vtisov na posodi (št. 97), v drugem pa z vrsto odtisov nohta (?) (št. 105). Vse opisane oblike rebrastega okrasa so bile delane, ko so bile posode še neutrjene. Žlebovi in rebra so verjetno lahko krasili posode samostojno, večkrat pa tudi skupno (št. 6, 31, 96, 98, 99). Redkejšje so bile druge vrste krašenja; razni vrezi (št. 81, 112, 113, 115), valovnica (št. 36, 104). Rahel rob (št. 5) in plastična spirala na notranji strani dna (št. 92) sta najverjetneje le posledica delovnega postopka. — Kot izjemo lahko obravnavamo dva odlomka glaziranih posod, ki se od ostalih ločita tudi po tem, da sta izdelani iz prečiščene, rdeče žgane gline. Eden je del ročaja in ima površino pokrito z belo glazuro, ki je na eni strani okrašena z rdečkastimi progami (št. 7), drugi pa je del ostenja posode, ki je na notranji strani belo glazirana, na zunanji pa emajlirana. Pri tem je bela podlaga okrašena s plavim rastlinjem

z rjavo obrobo (št. 101). Ker oba kosa močno izstopata iz ostalega posodja, je verjetno upravičena misel, da nista izdelek krajevne delavnice. Kaže, da ni bilo okrašeno vse posodje, saj je najmanjše število okrašenih posod precej manjše od najmanjšega števila vseh posod, katerim pripadajo usija. Naj pri tem povemo še, da se okras plastičnega rebra pojavlja le na svetlo žganih posodah.

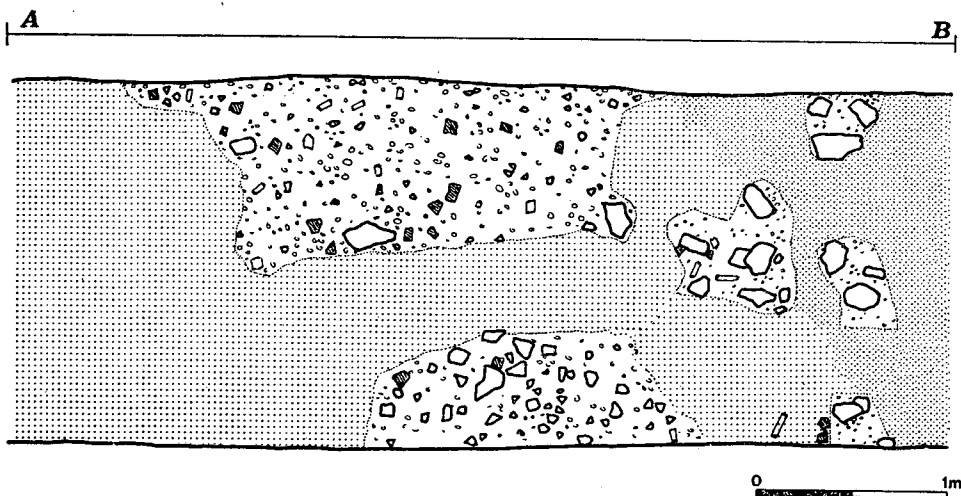
O b l i k a. Ločimo lahko več oblik posodja, ki se povezujejo tudi z različnimi oblikami ustij. Ta so v našem primeru najbolj izpovedna tudi zato, ker nimamo v celoti ohranjenih posod. Tako bomo različne oblike posod prikazali s pomočjo njihovih ustij.

1. **Lonci** so najbolj pogoste posode. Imajo ustja z bolj ali manj izrazitim žlebom na notranji strani in dvojnimi (št. 27, 57), trojnimi (št. 2, 3, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 25, 26, 33, 34, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 82?) ter četverimi (št. 62, 67, 78, 79) bolj ali manj izrazitim robom na zunanji strani. Morda k loncem spada tudi odlomek posode z ravnim, navpičnim ustjem (št. 69).

2. **Lončki** imajo premer ustja do 9 cm in izrazito manjšo prostornino kot lonci. Njihova ustja so brez žleba na notranji strani. Proti tej se le uvijajo. Na zunanji strani imajo trojno slabo (št. 71, 72, 73) ali skoraj nič izrazito rebro (št. 70).

3. **Sklede:** Njihova ustja so zelo položno izvihana, na notranji strani imajo plitek žleb ali pa so celo brez njega. Na zunanji strani imajo trojno bolj ali manj izrazito rebro z izrazitim izrastkom navzdol. Prehod iz vratu preko ramena v trebuh posode je zelo oster (št. 14, 15, 29, 37, 80).

Gradišče pri Goleku

4. **Latvice** so široke, plitke posode z uvihanim ustjem. To je na zgornji strani okrepljeno z enojnim (št. 75, 76) ali četverim rebrom (št. 74), lahko pa je tudi brez njega (št. 77).

5. **Kupe:** Morda lahko postavimo skupaj odlomek ravnega, navpičnega ustja, okrašenega z vrezi (št. 81) ter del noge (št. 91).

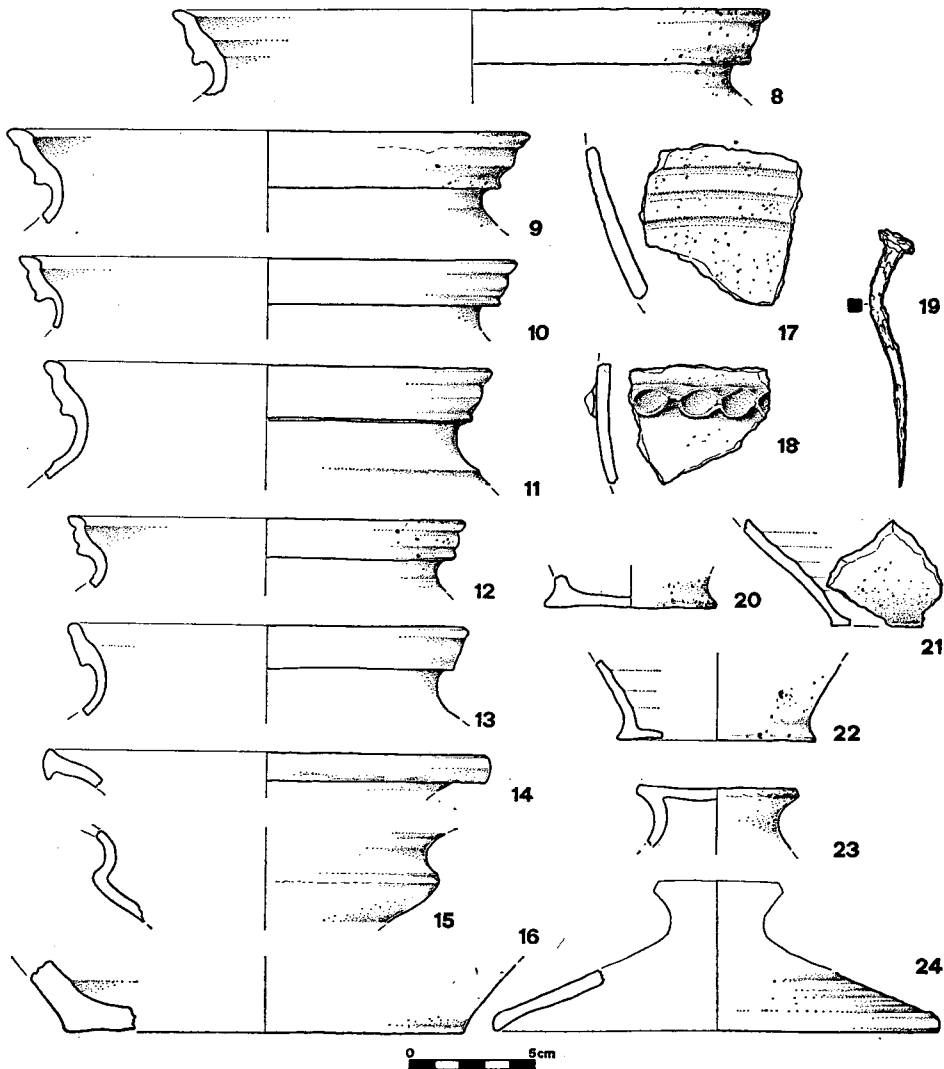
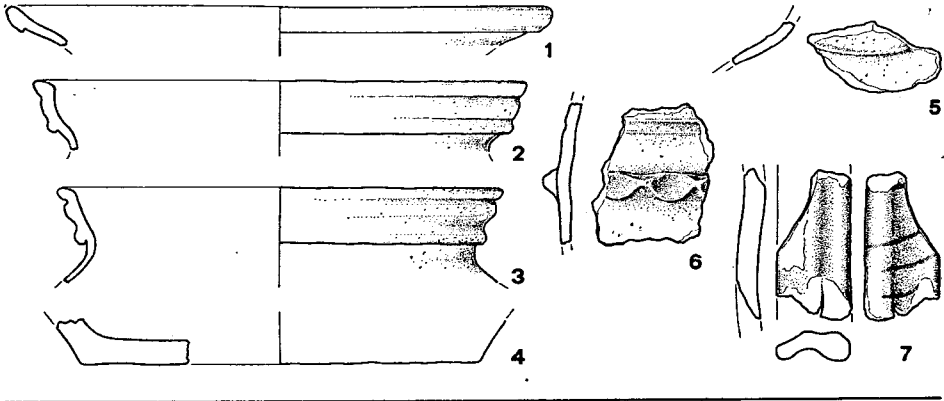
6. **Pokrovke** imajo večkrat zelo podobno ustje kot sklede in jih težko ločimo (št. 1, 24, 68, 108, 109). Enako je odlomke držajev (št. 23, 38, 39, 93, 106, 107, 110) težko ločiti od odlomkov spodaj razširjenega dna (št. 20, 22, 88). Razlika je v tem, da je pri drugih prehod iz trebuha v dno na notranji strani bolj zaobljen kot pri prvih.

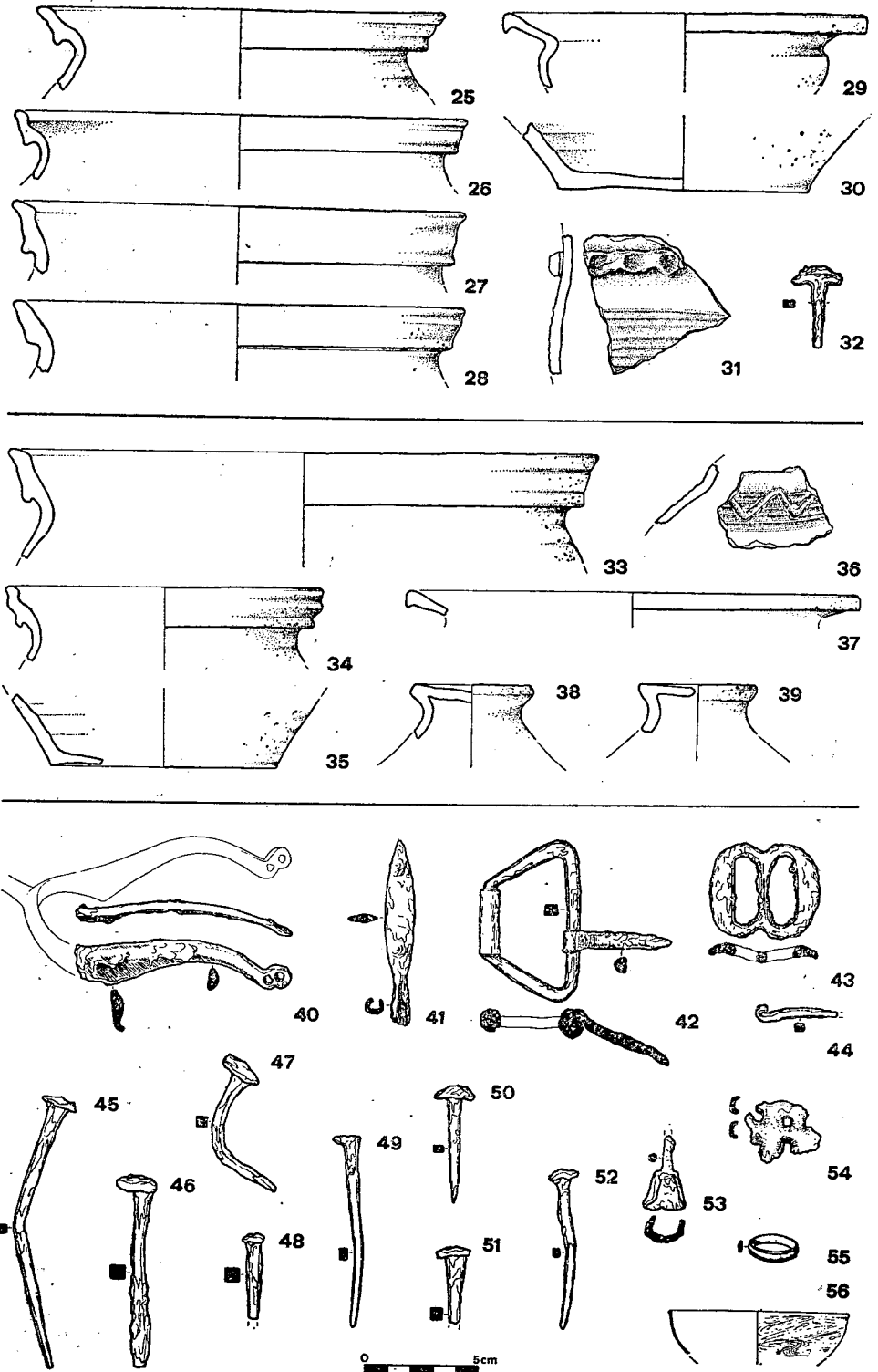
7. **Ročaji** so sploščenega prereza in pripadajo vrčem (št. 111, 112) ter vsaj nekateri morda tudi loncem (113, 115, 116, 118, 119).

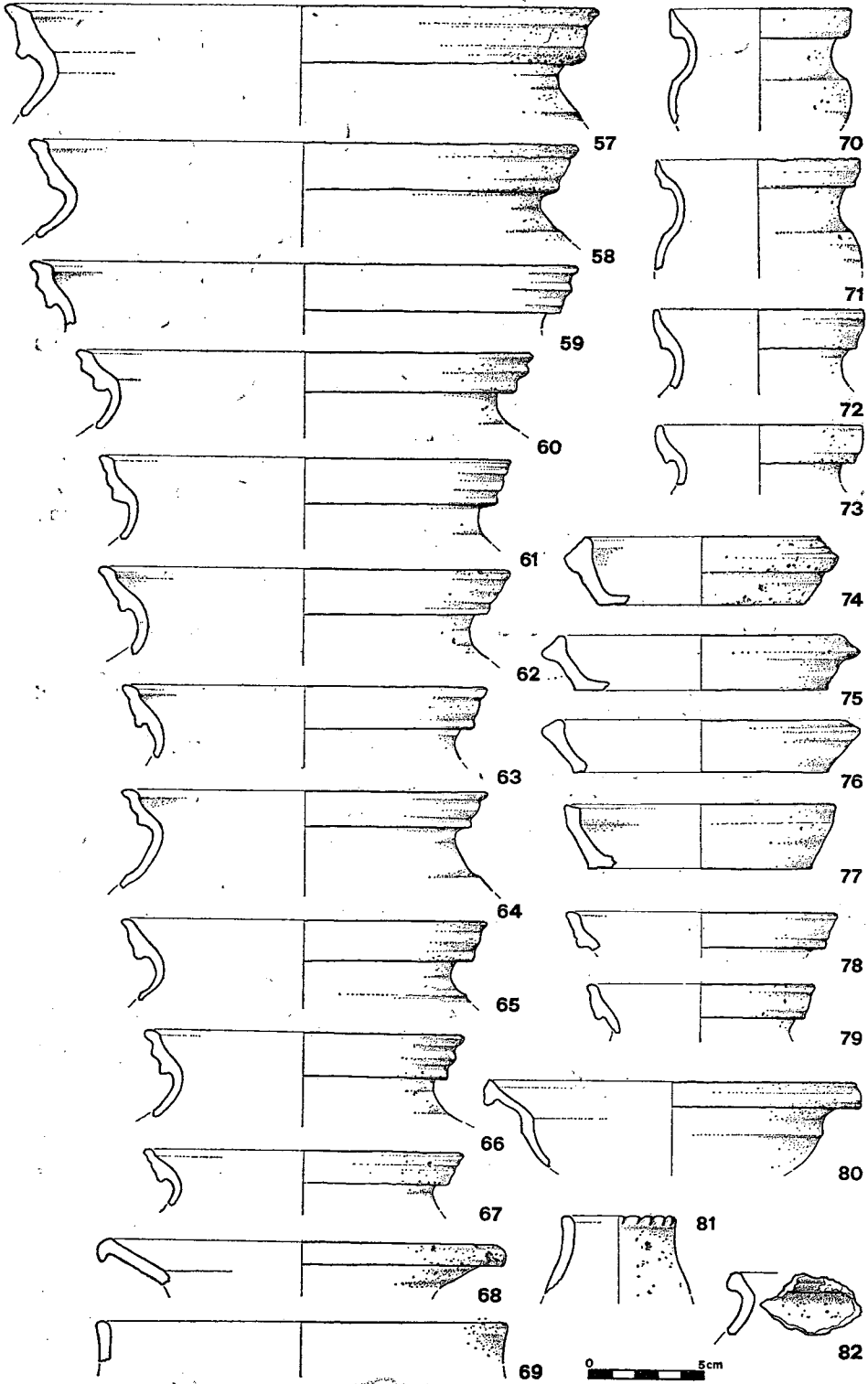
8. **Držaji:** Najdena sta bila le dva, verjetno od iste posode (lonca) (št. 114, 117).

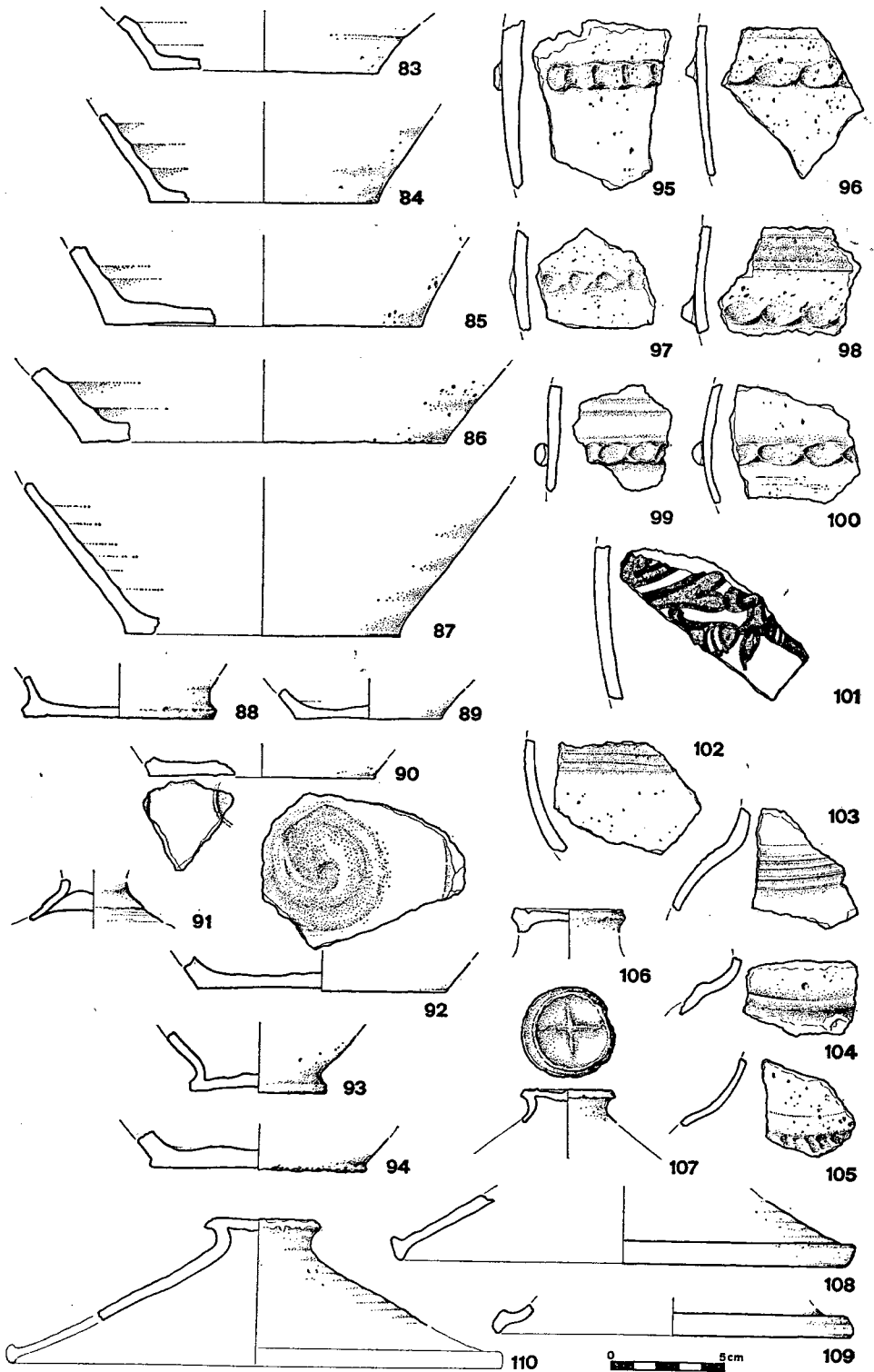
9. **Dna:** Številni odlomki, za katere pa se ni dalo ugotoviti, h kakšnim posodam spadajo (št. 4, 16, 21, 30, 35, 83, 84, 86, 87, 89, 90, 92, 94).

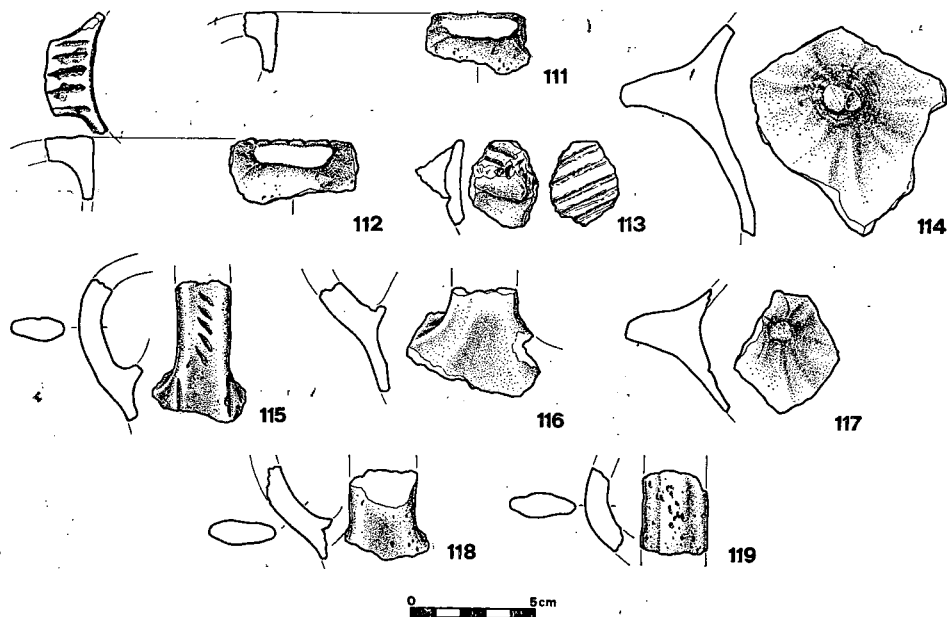
10. **Steklena skodelica** ima tanke stene in skoraj navpično rahlo odebeljeno ustje (št. 56).

številčna preglednica oblik ustij	lonci			lončki		sklede	latvice	pokrovke
zunani jarek		5						1
zunani nasip	1	39				4		2
notranji jarek	1	12				1		
notranji nasip		11				1		2
ploščad	8	101	8	2	6	27	4	8
skupaj	10	168	8	2	6	33	4	13
%	4,1	68,7	3,3	0,8	2,5	13,5	1,6	5,3

Kovinski predmeti

Žeblji: Teh je največ med kovinskimi predmeti. Razdelimo jih lahko na tri skupine: a) z veliko okroglo glavo in dolgim telesom kvadratnega preseka (št. 19, 45, 46, 47, 52); b) z majhno pravokotno glavo in dolgim telesom kvadratnega ali pravokotnega preseka (št. 48, 49, 51); c) z veliko, dolgo in ozko, pravokotno glavo ter kratkim telesom pravokotnega preseka (št. 32, 50). Vsi žeblji so bili iz kovanega železa.

Ostroga: Del kraka (dolžina 9,5 cm) železnega locna z dvojnimi okroglastimi ušescem za pritrjevanje jermena (št. 40).

Puščična ost: Železna vrbovolistna ost s plavutastim nasadiščem (dolžina 8 cm) (št. 41).

Železna spona ima obliko enakokrakega trapeza in je pravokotnega preseka. Raven pravokoten trn (dl. 4,8 cm) stoji na daljši osnovnici (dl. 7 cm), krajšo (dl. 3,3 cm) pa ovija železna pločevina, ki omogoča lažje drsenje jermena (št. 42).

Železna spona v obliki sploščene osmice (dl. 4,8, šir. 3,4 cm in 4,1 cm). V stranskem pogledu ima obliko iztegnjenega dvojnega S (št. 43). Verjetno ji pripada raven, pravokoten trn, ki je bil najden v neposredni bližini (št. 44).

Železna konica (?) Okroglasta konica je ohranjena le delno (dl. 3,3 cm). Ima plavutasto nasadišče (št. 53).

Železna pločevina: Verjetno je služila kot okov, saj je vsa prebodena s pravokotnimi žebli (št. 54).

Prstan je vlit iz bakra (premer 2,2 cm), ovalnega prereza, okrašen s punciranimi žlebovoma na zunanji strani ob zgornjem in spodnjem robu (št. 55).

Živalske kosti

Najdene so bile po vsej sondi, a daleč največ na notranjem delu ploščadi (glej poročilo Ivana Turka v prilogi).

Lep

Najden je bil na zunanjem nasipu, največji del pa na ploščadi. So le manjši kosi rdeče žgane ilovice, ki imajo večinoma eno ravno ploskev, sicer so brezoblični.

PLASTOVITOST

Navpične plastovitosti ni, saj so bile vse najdbe v isti kulturni plasti. Da bi ugotovili morebitno vodoravno plastovitost, smo vse najdbe ločili po namenskih prostorih, v katerih so bile najdene. Tako smo oblikovali pet skupin: najdbe osrednje ploščadi (št. 40—119), notranjega nasipa (= oboda ploščadi) (št. 33—39), notranjega jarka (št. 25—32), zunanjega nasipa (št. 8—24) in zunanjega jarka (št. 1—7). Možno bi namreč, bilo, da niso vsi deli obrambe nastali istočasno. To možnost zavrača številčna preglednica oblik ustij, ki so med najdbami najbolj izpovedna pa tudi najštevilnejša. Na tej vidimo, da povsod prevladujejo ustja loncev s trojnim rebrom na zunanji strani nad tistimi z dvojnimi ter nad skledami in pokrovkami. Ostali, številčno neznatni primerki posod so bili najdeni le na ploščadi, kar je razumljivo, saj je bila tam bivalna površina. Celotna utrdba je torej nastala in živela istočasno, zato lahko vse najdbe obravnavamo skupno.

ČASOVNA IN NAMENSKA OPREDELITEV

Okvirno dobo, v kateri je bila v uporabi utrdba, nam lahko povedo tvarni viri — najdbe. Več kot devet desetih najdenega tvori lončenina. Vodilni tip nam predstavlja lonec s trojnim rebrom na zunanji strani ustja, ki mu pripadata kar dve tretjini vsega posodja. Najbližje primerjave mu lahko najdemo na Otoku pri Dobravi, kjer je označen kot podskupina Ae, ki spada med najbolj razvite oblike keramike poznega srednjega veka ter v najmlajši kulturni horizont otoških plasti iz časa neposredno pred turškim uničenjem Gutenwertha leta 1473.⁶ Druga jasna primerjava je odlomek ustja enake oblike iz zijalke na Lepi glavi v Kamniških Alpah, o katerem je rečeno, da kaže poznogotske značilnosti poznega 15. stoletja.⁷ To najdišče je za nas zanimivo tudi zato, ker vsebuje vrsto skled, ki so podobne našim, le da imajo še nekoliko bolj razčlenjena ustja ter so pripisane 16. stoletju.⁸

Če pogledamo nekatera časovno dobro opredeljena tuja najdišča, najdemo lonce s trojnim rebrom na zunanji strani ustja tudi tam, npr. v Bambergu, kjer so s pomočjo stekla kot spremne najdbe, časovno postavljeni v 15. stoletje.⁹ Obravnavana ustja najdemo tudi na češkem pri posodah, ki so časovno določene z novci, ki so jih hranile. Imata ga vrč iz Chuchelne, v katerem so bili shranjeni novci okoli leta 1455, ter vrč iz Práge iz časa pred letom 1471.¹⁰ — Poleg posodja nam dobro časovno oporo nudi tudi ostroga. Enaka dvojna okroglasta ušesca za pritrjevanje jermenov imajo

⁶ V. Šribar, Razvoj srednjeveške keramike na Otoku pri Dobravi — Freisinški trg Gutenwerth, Slovenski etnograf 25—26, 1974, str. 24 in preglednica na koncu knjige.

⁷ T. Bregant, Keramično gradivo iz zijalk na Lepi glavi in Dolgi njivi, Slovenski etnograf 30, Ljubljana 1979, str. 119 in T. I., 10.

⁸ Prav tam, T. I., 1—7 in 11.

⁹ H. Dannheimer, Keramik des Mittelalters aus Bayern, Beiträge zur Volkstumforschung 21, Kallmünz 1973, str. 18 in 32, Taf. 46.

¹⁰ P. Radomerský-M. Richter, Korpus české středověké keramiky datované mincemi, Sborník Národního muzea v Praze, Řada A — Historie 28/2—4, 1974 (1976), str. 119, 120 in 131, 132.

tudi ostroge, najdene na tleh križarskega gradu v Toruńu, ki spadajo v 15. stoletje, v čas po propadu gradu 1454. leta.¹¹

Vse primerjave so nam pokazale 15. stoletje, oziroma še natančneje, njegovo drugo polovico. Ožjo časovno in hkrati namensko opredelitev utrdbe pa pove podoba vojaško-političnega dogajanja v tistem času. Nedvomno so mu glavni pečat dajali turški vpadi. Ti so bili najhujši in najštevilnejši med letoma 1471 in 1483, ko so Turki vpadli v naše kraje običajno kar večkrat letno.¹² Zato se je pričela v tem obdobju samozaščitna gradnja utrdb-taborov, kamor so znosili prebivalci že v mirnem času večino zalog, v nevarnosti pa so se še sami zatekli tja.¹³ In prav taka utrdba je bilo tudi naše Gradišče. Da ne moremo misliti na neko fevdalno arhitekturo, kar bi bila edina druga možnost, govori že dejstvo, da je bila ta v tem času pri nas povsem drugačna.

Enotna kulturna plast, ki pri isti vrsti posod ne kaže nekega izrazitega tipološkega razvoja, priča o krajšem obdobju uporabe tabora. Po 1483 je nastopila doba sorazmernega miru do začetka dvajsetih let 16. stoletja, ki je bila nekoliko izraziteje prekinjena le nekajkrat v devetdesetih letih 15. stoletja.¹⁴ Zato in verjetno tudi zaradi slabe lege, saj je bil poplavljen ob vsaki visoki vodi, je bil tabor opuščen. O morebitnem uničenju na podlagi najdb ne moremo govoriti, saj ni bilo opaziti sledov žganine ali oglja. — Pozneje tabora niso obnovili iz treh verjetnih razlogov: slabe lege, depopulacije,¹⁵ nasprotovanja oblastnikov.¹⁶

PODOBA IN UPORABA GRADIŠČA-TABORA

Lega v močvirju in preprosta tehnika gradnje (les, zemlja, ilovica, kamen v najmanjši možni meri) govorita, da so utrdbo postavili domačini z materialom, ki je bil takoj na razpolago, gradbeno znanje pa so črpali iz domačega izročila. Utrdbe v močvirjih so bile pri Slovanih v srednjem veku običajne. Najbližja taka raziskana utrdba je gradišče v Mrsunjskem lugu blizu Slavonskega Broda. Tudi ta sestoji iz osrednje ploščadi, obdane z jarkom in nasipom, ter je brez ostankov zidanih konstrukcij. Trajala naj bi od 10.—13. stoletja.¹⁷ Graditeljem našega gradišča-tabora se torej ni bilo treba zgledovati drugod, delali so preprosto to, kar so znali že od pamtiveka.

Poleg že opisane obrambe z nasipi in vodnimi jarki je bil tabor utrjen še z leseno palisado na robu ploščadi, ki je slonela na temelju iz zloženih kamnov. Tako je bil preprečen stik med vlažno podlago in lesom (v vsej sondi nismo našli sledov stojk ali pa ležišč za vodoravna bruna). Ob palisado z obrambnim hodnikom (?) je bila na notranji strani prislonjena vrsta med seboj ločenih lesenih prostorov, ki so bili približno 2 m dolgi in morda prav toliko široki. Imeli so pod iz zbitega grušča, pri njihovi gradnji pa so uporabljali tudi žeblje. Streha je bila slamnata ali lesena. Na severovzhodnem vogalu ploščadi je rahla izboklina, ki je lahko nastala slučajno, morda pa je na tem mestu stal opazovalni stolp. Vhod, ki je stal na jugozahodni strani, kjer je bil najlažji dostop do utrdbe, je bil verjetno precej utrjen. To možnost nakazujeta vzporedni izrastlini tega dela ploščadi, ki

¹¹ J. Chudziakowa-A. Kola, Zródła archeologiczne z terenu zamku krzyzackiego w Toruniu, Warszawa—Poznan 1974, str. 48 in 63, 64, Tab. XXXI. Dobra fotografija ostrog z istega najdišča v: Bron średniowieczna z ziem polskich, Łódź 1978, str. 46, Tabl. 39, Nr. kat. 152.

¹² S. Jug, Turški napadi na Kranjsko in Primorsko do prve tretjine 16. stoletja, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 24, 1943, 56.

¹³ Prav tam, 18.

¹⁴ Prav tam, 56.

¹⁵ Prav tam, 43.

¹⁶ P. Fister, Arhitektura slovenskih protiturskih taborov, Ljubljana 1975, 18 s.

¹⁷ Z. Vinski, K. Vinski-Gasparini, Gradište u Mrsunjskom lugu, Zagreb 1950.

sta morda služili za temelj izstopajočemu vhodnemu stolpu, ki je omogočal tudi navpično obrambo vhoda.

Zgradbe ob notranji steni palisade so imele najverjetneje dvojni namen. Številne najdbe velikih loncev s poroznimi stenami, ki omogočajo dobro shranjevanje suhe vsebine, govorijo o skladiščni namembnosti prostorov. To se ujema z dejstvom, da je bila prav uporaba taborov za stalne ali začasne utrjene shrambe ali kašče¹⁸ njihova druga poglobljena funkcija. — Najdbe kuhinjskega in pivskega posodja ter številnih živalskih kosti pričajo, da so v taboru ljudje določena obdobja tudi živeli. Dneve negotovosti so si lajšali tudi z mesom mladih kozličkov in odojkov, ki so ga za pogum splakovali z vinom iz majolike. Jedli so le domače živali (najdena kost, ki bi lahko bila jelenova, bi bila lahko tudi goveja): govedo, koze ali ovce, največ pa svinje, ki jih je bilo na pretek zaradi okoliških hrastovih gozdov. Najdbe govejih kosti ter skled in latvic dajo misliti tudi na uživanje mlečne hrane.

O oborožitvi branilcev na podlagi najdb ne moremo povedati mnogo. Glede na najdbo ostroge je nedvomno le, da so bili med njimi tudi jezdec. Ali so se na konjih tudi borili, se na tej osnovi ne da trditi. Puščična ost, ki je bila najdena na robu ploščadi, že na zunanji strani palisade, je verjetneje pripadala napadalcem kot branilcem, zato nam hkrati priča o tem, da je gradišče-tabor doživel vsaj en sovražni napad.

Na koncu je treba poudariti, da Gradišče pri Goleku po legi v močvirju predstavlja doslej še povsem neznan tip ljudskih protiturških utrd na Slovenskem.¹⁹ To pa hkrati pomeni, da je bilo taborov zelo verjetno še mnogo več, kot pa jih trenutno poznamo.

Priloga

IVAN TURK: POROČILO O NAJDBAH FAUNE

Od 103 fragmentov živalskih kosti in zob je bilo 71 nedoločljivih in 33 določljivih. Največja velikost fragmentov je bila 10 cm. Vse kosti pripadajo domačim živalim. Edina izjema je morda del femorja (caput), ki bi lahko bil jelenov (*Cervus elaphus*). Določili smo naslednje vrste:

Vrsta	Najmanjše število osebkov	Številno določljivih ostankov
Capra seu Ovis (koza ali ovca)	2 (1 juvenilen)	4
Sus domesticus (domača svinja)	5 (1 juvenilen)	13
Bos taurus (domače govedo)	2	14
Cervus elaphus? (gozdni jelen)	1	1

V notranjem in zunanjem jarku ter v zunanjem nasipu so bili najdeni samo ostanki domače svinje.

¹⁸ P. Fister, Prav tam, str. 7 in 149—154.

¹⁹ Primerjaj: P. Fister, Prav tam, 55. Po avtorjevi razdelitvi lahko štejemo Gradišče pri Goleku med samostojne tabore, ki jih deli naprej na jamska utrjena zavetišča, take na težko dostopnih gričih ter nekake utrjene vasi na obrambno boljših, na novo izbranih prostorih. Gradišča pri Goleku pa ne moremo šteti med te tri tipe, zato nam pomeni četrti tip v skupini samostojnih taborov.

Summary

»GRADIŠČE« AT GOLEK

Andrej Pleterski

The so called »gradišče« was discovered in Bela krajina near Dragatuš between Vinica and Črnomelj. It has the shape of an irregular quadrangle and is situated nearly a meter above the floody plain in the meander of the Podturn brook. Round the »gradišče«, except on the west side, there is a defensive ditch and in front of it the exterior dyke. On the southern side, along the main riverbed of the brook, there is another exterior dyke. In summer 1979 the Institute for Archeology of the Slovenian Academy of Sciences and Arts found out that the »gradišče« was a fortification — »tabor« (fortified stronghold), built as protection against the Turkish assaults, being very frequent and intense in the years 1471—1483. Its had been constructed by the natives. Its way of building based on the tradition of the Slavic mediaeval architecture.

The central platform was protected by the wooden palisade, being fixed to the foundation, made of stones. The entrance was on the south-west side, the access being there the easiest. The »tongues«, stretching from the platform at this spot, are probably foundations of the outstanding entrance tower. Along the internal wall of the palisade there were two meters long and maybe as much wide rooms. They were covered with a straw or a wooden roof, the floor was made of beaten rubble. They were used as stores (numerous pots for keeping food were found) and as temporary dwelling places (a great number of bones of domestic animals were found — mostly of pigs, less of cattle and sheep or goats). The finding of the arrow's point on the external side of the palisade is a proof of at least one hostile attack. When the main danger had passed, people left the fortified stronghold.

The »gradišče« at Golek is due to its position in the swamp up to now a completely unknown type of the people's fortifications — »tabori« in Slovenia. At the same time it is the first »tabor« with an exclusively wooden construction, which was examined by means of the archeological method.

Ali ste že poravnali letošnjo članarino za Zgodovinsko društvo in naročnino za »Zgodovinski časopis«? Če ne — storite to čimprej in olajšajte delo društvenemu odboru in upravi revije!

*
* *
*

Ste že izpopolnili svojo zbirko starejših letnikov »Zgodovinskega časopisa«? Večina letnikov je na voljo pri upravi revije na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12 (telefon: (061) 22 121 int. 209). Podrobne informacije o zalogi in o cenah so objavljene v vsaki številki »Zgodovinskega časopisa«.

*
* *
*

Opozarjamo tudi na možnost prednaročila na ponatis vseh sedaj razprodanih starejših letnikov ZČ. Do sedaj so izšli v ponatisu že štirje letniki revije: marca 1977 ponatis prvega zvezka z letnico 1947, septembra 1978 ponatis 17. letnika za leto 1963, januarja 1980 ponatis 18. letnika za leto 1964 ter septembra 1980 še ponatis št. 1—2/1971 »Zgodovinskega časopisa«.

ZGODOVINSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 22 121, int. 209

vas vabi, da vstopite v društvo kot redni član

Društveni člani po nižji ceni prejema osrednje društveno glasilo »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz društvene zaloge, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društva (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno), brezplačno prejmejo društveno značko in izkaznico ter uporabljajo društveno knjižnico. Potrjena društvena izkaznica omogoča brezplačen ali cenejši vstop v številnih domačih in tujih muzejih ter galerijah. Društveni člani s popustom kupujejo knjige »Slovenske matice«, občasno pa tudi publikacije drugih slovenskih založb.

Za leto 1980 znaša društvena članarina 60 (1981: 80) dinarjev, članarina z naročnino na »Zgodovinski časopis« pa 300 (1981: 400) dinarjev. Za študente je društvena članarina z naročnino polovična — 150 (oz. 200) dinarjev. Poleg študentov imajo popust tudi upokojenci, dolgoletni člani društva, za katere naročnina s članarino znaša 225 (oz. 300) dinarjev. Člani pokrajinskih zgodovinskih društev upravi »Zgodovinskega časopisa« poravnajo le naročnino v višini 240 (1981: 320) dinarjev, če so članarino vplačali pri matičnem društvu.

Članarino in naročnino lahko vplačate vsako dopoldne (od ponedeljka do petka) na društvenem sedežu ali pa s položnico na društveni žiro račun: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, Ljubljana, Aškerčeva 12, 50101-678-49040.

Ker Zgodovinsko društvo prehaja na novo obliko organiziranja, je že omogočeno vplačilo vseh članskih obveznosti kar pri matičnem pokrajinskem zgodovinskem društvu. Tu so njihovi naslovi:

Zgodovinsko društvo Ljubljana, 61000 Ljubljana, Prešernova 20, Narodni muzej

Zgodovinsko društvo v Mariboru, Muzej narodne osvoboditve, 62000 Maribor, Heroja Tomšiča 5

Zgodovinsko društvo v Ptuj, Pokrajinski muzej, 62250 Ptuj, Muzejski trg 1

Zgodovinsko društvo v Celju, Muzej revolucije, 63000 Celje, Trg V. kongresa 1 (63001 Celje, pp. 87)

Zgodovinsko društvo za Gorenjsko, Gorenjski muzej, 64000 Kranj, Tavčarjeva 43

Zgodovinsko društvo za severno Primorsko, Pokrajinski arhiv, 65000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 1/III

Zgodovinsko društvo v Novem mestu, Zavod za šolstvo SR Slovenije — organizacijska enota, 68000 Novo mesto, Glavni trg 7

Muzejsko društvo v Škofji Loki, Muzej na gradu, 64220 Škofja Loka, Grajska pot

Belokranjsko muzejsko društvo, Belokranjski muzej, 68330 Metlika

Zahtevajte prijavnico za vpis pri enem izmed pokrajinskih zgodovinskih društev ali na sedežu osrednjega društva!

Pavo Živković

KREDITNO-TRGOVAČKE VEZE BRAILA TEZALOVIĆA SA DUBROVČANIMA

Početak XV stoljeća u različitim serijama Dubrovačkog arhiva vrlo često se spominje ime Braila Tezalovića. Komornika kneza Pavla Radenovića susrećemo kako za svoga gospodara početkom tog stoljeća obavlja različite poslove u gradu pod Srđem. Mi, na osnovu arhivskih podataka, poznajemo samo manji dio te njegove aktivnosti. Sve ono što je radio na dvoru svoga gospodara kneza Pavla, i nešto kasnije njegovih sinova: vojvode Petra i Radosava Pavlovića, izmiče nam poznavanju u velikoj mjeri. Zahvaljujući poslaničkim misijama koje obavlja za ovu istaknutu feudalnu porodicu bosanske države XV stoljeća, omogućena mu je i kreditno-trgovačka aktivnost sa dubrovačkim podanicima. Svoju karijeru započeo je najprije kao poslanik kneza Pavla da bi potom, stekavši određeni krug poslovnih prijatelja u Dubrovačkoj Republici, razvio veoma živu trgovačku aktivnost bilo sam ili u zajednici sa ortacima iz Bosne.

U više navrata u ime kraljevske krune, učestvuje lično u primanju novčanih interesa. Tako je u zajednici sa poslanikom kralja Ostoje u toku 1399. godine primio svetodimatarski dohodak za proteklu godinu¹ kojeg su Dubrovčani plaćali bosanskom kralju. Tom prilikom u dubrovačkim arhivskim dokumentima spomenut je Brailo kao carinik kneza Pavla i to sa carinskim namještenjem u Ledenicama. Iste godine je u Dubrovniku u svojstvu poslanika bivše kraljice Grube u zajednici sa njenim poklisarima primio zalog u njeno ime.²

Kao što je to bio slučaj sa drugim komornicima na dvoru bosanskih kraljeva ili oblasnih gospodara, korišten je i Brailo Tezalović za obavljanje financijsko-političkih misija na dvoru kneza Pavla i njegovih sinova (vojvode Petra i Radosava Pavlovića). Srećemo ga kao carinika kneza Pavla već 1399. godine. Sigurni smo da je već tada uživao veliko povjerenje dubrovačke vlade i njenih građana, a još više svoga gospodara, koje je obilato koristio u razvijanju svojih vlastitih kreditno-trgovačkih poslova. Aktivnost te vrste naročito je evidentna prvih godina XV stoljeća. Obavljajući poslaničke misije koristilo ih je u jačanje veza trgovačke aktivnosti sa najistaknutijim dubrovačkim plemićkim kućama. Koristeći posredničke misije za svoga gospodara sklapa on veći broj kreditno-trgovačkih poslova sa dubrovačkim nobilima.

Vršeći brojne funkcije na dvoru kneza Pavla Radenovića, počev od carinika pa do komornika, uživajući veliki ugled najbližeg knezovog suradnika, Brailo se mogao u velikoj mjeri osloniti na iskustvo svoga oca, a još više na vlastito iskustvo iz najranije njegove aktivnosti u posredničkim i poslaničkim misijama. U vrijeme prvih godina njegove diplomatske i trgovačke aktivnosti na ruku su mu u velikoj mjeri išle i političke prilike, kako u samoj Bosni tako i šire u odnosima sa susjedima. Naročito je to značajno za prve godine XV stoljeća u vrijeme rata kralja Ostoje sa Dubrovčanima. U vrijeme spomenutog rata uveliko su korištene njegove veze sa istaknutim dubrovačkim podanicima za pokušaj eventualnog mirenja zaraćenih strana.

¹ K. Jireček, Spomenik XI (Spomenici srpski) SKA, Beograd 1892.

² Historijski arhiv u Dubrovniku: Diversa Cancellariae XXXII, fol. 234, 18. III 1399 (dalje: Div. Canc.).

Još prije nego je postao komornik na dvoru kneza Pavla ostavio je Brailo izvjesnih tragova u dubrovačkim arhivskim knjigama, i to najprije kao carinik u Ledenicama, a zatim kao trgovački agent svoga gospodara u liferovanju većih količina bosanskog olova u grad pod Srđem.

Vršeci-funkciju carinika u Ledenicama, trgu koji leži u samom zaleđu Dubrovnika, imao je sve preduslove sticanja novih veza i poznanstava za obavljanje kreditno-trgovačkih poslova koje će nešto kasnije obilato koristiti u svojo veoma plodnoj financijskoj aktivnosti bilo sam ili u zajednici sa najbližim srodnicima. Nije nam poznato koliko se on vremenski zadržao na položaju carinika u Ledenicama. Još kao carinik uživao je veliko povjerenje dubrovačkih kreditora te ga kao takvog koriste još neki trgovci iz Prače koji ga često uzimaju za jemca u kreditno-trgovačkim poslovima sa dubrovačkim građanima. Po prvi puta ga sretamo kao takvog 1399. godine i to Bogavcu Prikodoviću koji je kod Dubrovčanina Pripka Gracijanovića podigao kredit u iznosu od 52 perpera.³

Brailovu trgovačku aktivnost možemo pratiti već od 1402. godine, i to prema podacima Dubrovačkog arhiva, mada nije isključeno da se on tim poslovima bavio i nešto ranije s obzirom na poslaničke misije i odlaske u Dubrovnik u ime kneza Pavla Radenovića. U vrlo kratkom vremenskom razdoblju razvio je veoma živu trgovačko-kreditorsku aktivnost u Dubrovniku sa tamošnjim poslovnim ljudima, prodajući u gradu pod Srđem olovo a kupujući tamo sol.

Zajedno sa svojom braćom nastavio je on trgovačku tradiciju koju je započeo još njihov otac Mihoje Radanović. Ovoga susrećemo u trgovačkim poslovima sa Dubrovčaninom Miltenom Pribojevićem. Kod Antoja Butkovića i Miltena Pribojevića zadužuje se i Brailo Tezalović u zajednici sa svojim bratom Bogišom na sumu od 58 dukata uz rok vraćanja od tri mjeseca.⁴ Ovom prilikom nije u priznanci bilo predviđeno kojom robom će dug biti podmiren. Prilikom boravka u Dubrovniku početkom juna 1402. godine napravio je on još jedan kreditni posao. Zajedno sa Zubom Hranisaljčićem podigao je 138 dukata kod Ruska Kotruljevića.⁵ I spomenuti Zub Hranisaljčić kao i Brailo poticao je iz Prače. Kod navedenog Dubrovčanina uživao je Brailo veliko povjerenje o čemu nam svjedoči novo zaduženje u vrlo kratkom vremenskom razdoblju. Samo dan kasnije (6. juna iste godine) napravio je Brailo kod Ruska Kotruljevića još jedan kreditni posao. Zaduzio se na sumu od 65 dukata.⁶ Za vrlo kratko vrijeme u roku od samo tri dana (od 4. do 6. juna 1402. godine) Brailo se zaduzio na 266 dukata kod istaknutijih Dubrovčana što i nije baš mala suma.

U vrijeme započinjanja Ostojinog rata sa Dubrovčanima trgovački promet između Bosanaca i dubrovačkih podanika tekao je nešto sporije i išao je drugim putovima, tako da ni sam Brailo nije ostavio traga u dubrovačkim arhivskim knjigama jedno izvjesno vrijeme. Nakon kraćeg prekida iz koga nemamo podataka javlja se on u trgovačkim i kreditorskim poslovima septembra 1403. godine. Obratio se dubrovačkoj vladi sa molbama tražeći da mu se odobri da može doći sa turmom olova u njihov grad i da usput pred njihovim kapijama kupi sol.⁷ I sam je bio u neprilici

³ Div. Canc. XXXIV, fol. 126, 3. VI 1402.

⁴ HAD: Debita Notarie XII, fol. 91, 4. VI 1402. (Dalje: Deb. Not.)

⁵ Deb. Not. XII, fol. 91', 5. VI 1402.

⁶ Deb. Not. XII, fol. 91', 6. VI 1402.

⁷ HAD: Reformationes XXXII, fol. 170', 23. IX 1403. Prima pars est de faciendo gratiam Braillo Tezalovich quod ipse cum eius turma et aliis in eius litere nobis missa nominatis possit venire cum eius mercantiis et rebus ad vendendum inter in civitatem Ragusii et ab hinc portare de salle prout ei prius data fuit fides veniendi cum ob turma ad bresalium ante civitatem Ragusii et quod ut erat ei terminum usque ad festum sancti Mihaelis proximi. Sit eis dictus terminus prolongatus usque ad octo dies post dictum festum.

u trgovačkim poslovima uvjetovanim ratom kralja Ostoje i Dubrovačke Republike.

U svojim nastojanjima da ekonomskim mjerama skrši ljutog neprijatelja pribjegava dubrovačka vlada provođenju mjera ekonomske blokade prema bosanskoj državi. Zavedena je najstrožija mjera zabrane održavanja trgovačkih veza sa Bosancima uz prijetnju veoma oštiri kazni za prekršioce.⁸ Ove privredne mjere morale su se negativno odraziti na ekonomsku aktivnost i samog Braila Tezalovića. Predviđene sankcije koje zavodi vlada nisu mogle u potpunosti biti sprovedene. I sama dubrovačka vlada je bila popustljiva prema pojedinim istaknutijim bosanskim trgovcima kakav je uostalom bio i sam Brailo koji u gradu pod Srđem uživa veliko povjerenje i ugled. Pojedinim trgovcima iz Bosne davane su specijalne dozvole da mogu doći u njihov grad sa svojom robom i usput kupiti potrebnu robu sa sebe. Povlastice ovakve vrste najviše su uživali oblasni gospodari i, razumljivo, njihovi najbliži suradnici najviše zbog zadovoljanja njihove naklonosti za rat protiv kralja Ostoje. Jedan od tih bio je i Brailo Tezalović kome dubrovačka vlada avgusta 1403. godine daje dozvolu da može doći u grad sa svojom dvanaestom turmom natovarenom olovom i pred gradskim kapijama da slobodno može kupiti sol.⁹

U Dubrovniku se Brailo ponovno javlja septembra te godine sa novom pošiljkom olova. I ovoga puta mu je Vijeće umoljenih dalo dozvolu za dolazak u grad i slobodnu kupovinu soli.¹⁰ Tom prilikom je bio određen i krajnji rok do koga je trebao doći. Bilo je to osam dana nakon svetkovine svetog Mihovila. Za ovo odobrenje morao se Brailo više puta obraćati dubrovačkoj vladi za dozvolu. Pred kraj septembra 1403. godine ponovno se obratio sa tom vrstom zahtjeva,¹¹ ali ovoga puta čini se bez željenih rezultata. Sa sličnim zahtjevom obratio se i početkom oktobra kada je Vijeće umoljenih još jednom potvrdilo raniju odluku da to može biti, samo, najkasnije osam dana nakon svetkovine svetog Mihovila.¹²

Čini nam se da je njegovo najnovije obraćanje oko dobijanje dozvole za dolazak u Dubrovnik bilo u tijesnoj vezi sa misijom izmirenja zaraćenih strana. Po svemu sudeći kralj Ostoja je želio da iskoristi njegove prijateljske veze sa Dubrovčanima kako bi ga ovaj pokušao izmiriti sa njima. Ostoja je želio iskoristiti čovjeka kneza Pavla u posredovanju za izmirenje. U odgovoru na Brailova pisma (ova su mogla sadržavati ponude izmirenja) dubrovačka vlada ga obavještava da će sa njim govoriti kada on bude došao u njihov grad.¹³ Nažalost, nikakvim podacima ne raspoložemo koji bi mogli potvrditi ova naša nagađanja.

Dubrovčani su nastavili sa starom praksom davanja dozvola pojedincima kroz svo vrijeme trajanja rata. Privilegije ove vrste u najvećem broju su koristili trgovci iz Prače od kuda je podrijetlom i Brailo. Tek po završetku rata postaje njegova aktivnost mnogo uočljivija. I u toku druge polovine 1404. godine zadržao je on stare privilegije koje je uživao kod du-

⁸ Ova je iznosila 100 dukata za svakoga ko se ne bude pridržavao odredaba. M. K. Ivanović, Prilozi za istoriju carina u srednjovekovnim srpskim zemljama, SAN, Spomenik 47, Beograd 1948, 49.

⁹ K. Jireček, Vlasi i Mavrovlasii u dubrovačkim spomenicima, Zbornik K. Jirečeka I, SAN, posebna izdanja, odeljenje društvenih nauka knj. 33, Beograd 1959, 191–204, 202.

¹⁰ Ref. XXXII, fol. 170', 25. IX 1403.

¹¹ Ref. XXXII, fol. 171, 25. IX 1403. Prima pars est de respondendo Braillo Tezalovich qui recepta eius litera ultima et intellecta si vult venire cum mercantiis et rebus suis ad vendendum inter civitatem Ragusis potest eo modo quo primo scriptum fuit ei gratium in literis fidei prius sunt data. Nije prihvaćen ovaj prijedlog u Vijeću nego je odlučeno da se sa njim razgovara kad bude došao u njihov grad.

¹² Ref. XXXII, fol. 172', 5. X 1403. U Vijeću umoljenih na glasanju su bila dva prijedloga deseti i trinaest novembra te godine. Usvojen je bio ovaj drugi termin. Secunda pars est de dando dictum terminum eidem Braillo quod recederet debeat de Ragusio ut dictum est per totam diem sabati tunc proxime sequitur tunc XIII diem.

¹³ Ref. XXXII, fol. 171, 25. IX 1403. Secunda pars est de respondendo dicto Braillo quod per alias literas nostras sunt scriptum secundum veniendo Ragusium nos erint locuti cum eo.

brovačke vlade. Sredinom te godine zadužio se kod Mikoja Butkovića i Nikole Ostojića na sumu od 60 dukata uz obavezu vraćanja najkasnije za dva mjeseca.¹⁴ I ovaj dug kao i najvećih dio ranijih Brailo je podmirivao bosanskim olovom.

U manjim ili većim količinama isporučuje ga on istaknutim dubrovačkim trgovačkim i plemićkim porodicama: Butkovićima, Pribojevićima, Kotruljevićima te Bunićima i Gradićima sa kojima je i obavljao najveći dio svojih kreditno-trgovačkih poslova. U toku 1404. godine javlja se Brailo još nekoliko puta u trgovačkim i kreditnim poslovima. Spomenimo slučaj iz avgusta te godine kada se kod Antonija Butkovića i Nikole Ostojića zadužio na sumu od 320 dukata uz rok vraćanja od tri mjeseca.¹⁵ Samo mjesec dana kasnije zadužio se kod istih kreditora na istu sumu uz identične uslove vraćanja onim predhodnim.¹⁶

Svojim ugledom i trgovačkim vezama omogućio je Brailo živu trgovačku aktivnost i svojoj braći koje uključuje u kreditno-trgovačke odnose sa Dubrovčanima. Jedan od tih bio je i Hval Tezalović koji se kod Đivka Držića zadužio na sumu od 17 dukata.¹⁷ Kako je u međuvremenu kreditor umro sačinjen je novi ugovor po kome je Hval uzeo obavezu vraćanja duga epitropima maloljetnog Đivkovog sina Marina Držića i to najkasnije u roku od dvije godine u dvije rate. Jedna rata je bila izmirena u toku 1405. godine a druga godinu dana kasnije čime su u potpunosti sve odredbe ugovora bile ispunjene. Marin sin Điva Držića je priznao da je u dva navrata primio po 42 perpera i 6 groša od Hvala Tezalovića i to sa 6. avgustom 1406. godine.¹⁸

Povjerenje koje su u Dubrovniku uživali Brailo i braća mu Bogiša i Hval redovno su opravdavali urednim vraćanjem zaduženja i najčešće isporukama bosanskog olova. Kroz kreditno-trgovačke poslove stekao je Brailo za relativno kratko vrijeme pozamašan kapital i zalog za još razgranatije i obimnije ekonomske poslove, među kojima su i kupovine većih količina soli u gradu pod Srđem. Ovaj artikal nije kupovao samo za vlastite potrebe. Solju je podmirivao dobar dio potrošača u Bosni. Samo u toku 1403. godine kupuje on u dva navrata velike količine soli u Dubrovniku.¹⁹

Iz izloženih podataka o kreditno-trgovačkoj aktivnosti Braila Tezalovića uočljivo je da su dva osnovna artikla prisutna u njegovoj trgovačkoj razmjeni. To su olovo u izvozu i sol u uvozu. Zahvaljujući velikoj potražnji i potrebama za ova dva trgovačka artikla uspio je on da se izdigne u red bosanskih trgovaca vrlo krupnih razmjera. S obzirom da su Dubrovčani kreditirali samo povjerljive ljude, kakav je uostalom bio i sam Brailo Tezalović, ovaj je to obilato koristio snabdijevajući dubrovačko tržište pa i šire u Evropi ovom značajnom sirovinom. Dug što su ga napravili kod istaknutih dubrovačkih podanika veliki broj trgovaca iz Bosne i to u prvom redu oni iz Prače podmirivali su bosanskim olovom a mnogo manje ili skoro nikako srebrom.

Poslije 1404. godine nastupa jedan period zatišja Brailove trgovačko-kreditne aktivnosti koje je potrajalo gotovo deceniju. Nismo sasvim sigurni da se on ni u tom vremenskom razdoblju nije bavio trgovačko-financijskim poslovima. Nešto zbog nedostatka izvornih podataka, što je uvjetovano

¹⁴ Deb. Not. XII, fol. 184, 26. VII 1404.

¹⁵ Isto, fol. 190, 24. VIII 1404.

¹⁶ Isto, fol. 214, 21. XI 1404.

¹⁷ Div. Canc. XXV, fol. 70', 24. V 1404.

¹⁸ Isto, na margini: Die VI avgusti 1406 Marinus filius et heres universalis dicti Givchi cum voluntate suorum tutorum fuit confessus habu isse et recepisse pro parte solutione secundi termini perperos quadraginta duos et grossos sex.

¹⁹ Ref. XXXII, fol. 170', 23. IX 1403. K. Jireček, Vlasi i mavrovlsi, 202.

dobrim dijelom i nestankom serije Debita Notarie, za nekoliko narednih godina (period od 1405. do 1411. godine), nismo u mogućnosti da pratimo njegovu trgovačku aktivnost gotovo punih osam godina. Ta gotovo puna decenija njegovog života morala je biti ispunjena njegovom posredničkom misijom u korist gospodara kneza Pavla Radenovića bilo da je riječ o ekonomskoj ili političkoj prirodi posredničkih poslova. S vremena na vrijeme je obavljao neke trgovačko-financijske poslove za kneza Pavla. U dubrovačkim arhivskim knjigama zabilježen je 1411. godine kao protovestijar spomenutog kneza Pavla.²⁰ Kao takav uzeo je on izvjesnog učešća u trgovačkim poslovima koje je obavio knez Pavle sa dubrovačkim plemićima.

Cjelokupna karijera Braila Tezalovića, i pored svih ovih zanimljivih momenata koji su izloženi ne bi imala poseban značaj, kada nam ne bi поблише odgonetnula položaj i funkcije protovestijara u Bosni i susjednim zemljama u srednjem vijeku. Brailo nije bio usamljena pojava sa tom funkcijom i dostojanstvom u bosanskoj državi XIV i XV stoljeća. U tom zvanju i položaju bilo je izvjesnih pojedinaca na dvorovima i drugih oblasnih gospodara a razumljivo i kraljevskom dvoru bosanske srednjovjekovne države.

Po uzoru na bosanske kraljeve i oblasni gospodari na svojim dvorovima uvode niz zvanja i funkcija koje su preuzeli sa Zapada ili preko srednjovjekovne Srbije iz Bizanta. Jedno od tih je i položaj protovestijara koji je zamjenjivao nekadašnjeg kaznaca što je upravljao finansijskim poslovima na dvoru.²¹ S obzirom na važnost funkcije na dvoru kraljeva i oblasnih gospodara, protovestijaru je povjeravana jedna od najodgovornijih dužnosti. Taj položaj je mogao pripasti samo povjerljivim ljudima vrlo sposobnim i uz to veoma povjerljivim. Brailu je mogao pripasti taj položaj s obzirom na ugled što ga je uživao ne samo na dvoru kneza Pavla nego i u samom Dubrovniku u kome je imao razgranatu mrežu trgovačko-kreditnih poslova sa tamošnjim građanima.

Prvi podatak koji govori o njemu kao protovestijaru kneza Pavla Radenovića datira iz 1411. godine kada je i spomenut u zapisnicima dubrovačkih vijeća kao takav.²² Položaj protovestijara kojeg zauzima na dvoru kneza Pavla mogao mu je poslužiti i od praktične koristi u njegovim privatnim trgovačko-kreditnim poslovima. Kao takav obavlja on posredničku misiju u prodaji olova svoga gospodara u gradu pod Srđem. Olovo kneza Pavla je bilo upućeno na adresu Dubrovčanina Marina Kabužića kojeg je u međuvremenu zadesila smrt. Isporuka spomenutog olova nije mu bila isplaćena zbog čega je morao da intervenira Pavlov protovestijar Brailo Tezalović koji je bio upućen u Dubrovnik da tamo izloži proteste svoga gospodara zbog neispunjenja obaveza prema njemu. Brailo je u Dubrovnik stigao bez ikakve priznanice svoga gospodara kojom je trebao da potvrdi isporuku rečenog olova, te je dubrovačka vlada morala na dvor oblasnog gospodara slati svoje poklisare koji će provjeriti tačnost iznesenih podataka. Od kneza Pavla su dvojica dubrovačkih poslanika zatražili pismenu garanciju njegovih potraživanja što je ovaj i učinio septembra 1411. godine u Borču dajući im pečaćenu priznanicu na uvid kojom potvrđuje isporuku spomenutog olova u Dubrovnik.²³ Nakon što su dubrovački poklisari: Miša Radovanić i Slavko Radosavić pristigli u grad sa traženom potvrdom mogao je Brailo obnoviti izložena potraživanja za prodato olovo. Nije nam sasvim jasna daljnja sudbina prodalog olova i traženog novca dobrim di-

²⁰ Lj. Stojanović, Stare srpske povelje i pisma I/1, Beograd—Sr. Karlovci 1929, 250.

²¹ S. Novaković, Vizantijski činovi i titule, Glas SKA 78, Beograd 1968, 178—280, 261.

²² Povelje i pisma I/1, 250—251.

²³ Isto, 283.

jelom zbog oskudice prepiske, te odluka dubrovačkih Vijeća o spomenutom sporu.

Brailo Tezalović nije dugo ostao samo sitni trgovac iz Bosne. Sretamo ga i u nekim drugim financijskim poslovima krupnijih razmjera od kojih je, sasvim smo sigurni, dobijao velike profite. Tako je u zajednici sa Bogdanom Muržićem i Dubrovčaninom Stanihnom Sladenovićem zakupio Sandaljev dio drijevske carine.²⁴ Brailo Tezalović u zajednici sa svojim kompanjonima imao je namjeru da drži kontrolu cjelokupne trgovine soli u Drijevu i izvoz olova preko trga. Nije nam moguće pobliže odrediti do kada su Brailo i njegovi ortaci držali drijevsku carinu, s obzirom da to nije nigdje naznačeno. U svakom slučaju, nije to moglo biti duže od 1419. godine, kada se, nakon duže pauze, obnavljaju pregovori dubrovačke vlade sa vlasnicima ovog trga na ušću Neretve. Te godine primjećene su ozbiljne namjere Dubrovčana da zakupe ovaj trg od njihovih vlasnika (vojvode Sandalja, Petra Pavlovića i Radivojevića). Aprila te godine pregovaraju oni sa Pavlom Radivojevićem i vojvodom Sandaljem ali bez željenih rezultata.²⁵

Čim su Brailo i njegovi kompanjoni zakupili drijevsku carinu izbio je spor sa dubrovačkim trgovcima koji su tamo zatečeni. Zatraženo je posredovanje i vlasnika carine vojvode Sandalja. Radilo se o roku prodaje soli zatečenih Dubrovčana u Drijevu a taj je iznosio najduže tri mjeseca od dana zakupa. Dubrovački trgovci nisu mogli udovoljiti ovim rokovima te su bili prinuđeni da se obrate svojoj vladi za zaštitu.²⁶ U ovom sporu zakupci su išli čak tako daleko da su rok prodaje soli pokušali svesti na samo jedan mjesec o čemu su u izvjestili i samu dubrovačku vladu. U odgovoru kojeg prima Brailo i Bogdan Muržić od vlade u Dubrovniku izraženo je raspoloženje i radost svih Dubrovčana što je carinu zakupio Brailo njihov prijatelj sa kojim održavaju prisne prijateljske veze. Posebno im je zadovoljstvo što je sa njim i Radosavom Muržićem i njihov građanin Stanihna Sladenović. Znajući za njegovu prevrtljivost molili su Braila da svojim autoritetom utiče na njega kako bi ovaj bio što korektniji u odnosima sa svojim sugrađanima, dubrovačkim trgovcima. I sami zakupci su zamoljeni da se pridržavaju starih zakona i običaja koji su se držali i njihovi predhodnici. Dato je upozorenje i samim dubrovačkim trgovcima da poštuju sve odredbe i zakone koji su od ranije na snazi i da ne prave nikakve štete na trgu.²⁷

Nismo u mogućnosti ni približno odrediti visinu zakupnine koju su Brailo i njegovi ortaci isplatili vlasniku carine vojvodi Sandalju s obzirom da suma nije navedena u dubrovačkim arhivskim knjigama. Zaključke možemo donositi samo na osnovu cifarskih pokazatelja iz nešto kasnijeg perioda. Tako na primjer u toku 1419. godine kada carinu pokušavaju da uzmu u zakup, Dubrovčani nude vlasniku 2800 dukata za godinu.²⁸ Vjerujemo da su prihodi premašivali visinu zakupa, pa su na taj način Brailo i njegovi kompanjoni sticali i određeni profit, pored praktične koristi koju su mogli imati držeći monopol u trgovini soli. S obzirom da je carinu uzeo u zakup u zajednici sa ortacima, smanjio je na taj način rizik u poslu. Stečeni zajednički kapital omogućavao im je plaćanje relativno visoke zakupnine. U cijeloj toj stvari Brailo je taj kome se Dubrovčani obraćaju u svim stvarima oko carine.

²⁴ Isto, 333.

²⁵ M. Dinić, Trg Drijeva i okolina u srednjem veku, Godišnjica N. Čupića 47 (1938), 109—147, 127.

²⁶ M. Dinić, Trg Drijeva, 148.

²⁷ Povelje i pisma I/1, 533.

S obzirom da je Braillo bio trgovac vičan mnogim poslovima na najbolji mogući način iskoristio je on akcije zakupljivanja drijevske carine. Preko trga na Neretvi liferovao je veće količine bosanskog olova u Dubrovnik pa i prekomorske gradove. Činio je to najčešće u zajednici sa svojim ortakom Bogdanom i Radosavom Muržićem. Dubrovčanin Pavao Radina Ilića preuzeo je 1413. godinu na drijevskom trgu veću količinu olova od Braila Tezalovića i Bogdana Muržića. Vrijednost isporuke procjenjuje se na 1565 dukata. Isporučeno olovo je Pavao Radina Ilića trebao proslijediti u Veneciju gdje će biti prodato. Ugovor šklopljen između Braila Tezalovića i Bogdana Muržića na jednoj strani i spomenutog Dubrovčanina Pavla Ilića na drugoj je predviđao da svaki od učesnika u ovoj akciji dobije jednu četvrtinu vrijednosti isporuke.²⁹ Posrednik u prodaji Brailovog i Bogdanovog olova Pavao Radina Ilića je imao velikih poteškoća pri naplati svog dijela profita. Radilo se o 565 dukata koliko je trebao da dobije kao proviziju. Morao se obratiti dubrovačkom sudu da riješi nastali spor. Braila Tezalovića i Bogdana Muržića je na sudu zastupao njihov prokurator Pirko Klunović.³⁰ Podatak o liferovanju veće količine olova preko trga na Neretvi u dovoljnoj mjeri svjedoči koliko i na koji način je Braillo koristio zakup drijevske carine. Trgovačkim i finansijskim akcijama na drijevskom trgu stekao je on pozamašan kapital kojeg je umio dobro da iskoristi za sve pogodne akcije i planove idući tako putem sigurne zarade.

Za relativno kratko vrijeme, bilo sam ili u zajednici sa ortacima, isporučuje on u Dubrovnik ili druge gradove velike količine olova. Samo u toku 1413. godine liferovao je u Dubrovnik i Veneciju oko 11,5 tona olova, što topljenog što rude.³¹ Preko trga na Neretvi, i to najvjerojatnije u vrijeme dok je bio zakupnik drijevske carine, isporučio je 360 miljara olova.³² Prilikom naplate potraživanja za isporučenu rudu imao je izvjesnih poteškoća. Sredinom decembra 1413. godine morao je da se obraća dubrovačkoj vladi sa molbama da intervenira, upotrijebivši pri tom i svoj poslanički položaj.³³ Iz izloženih podataka uočljivo je da je Braillo bio jedan od najkrupnijih bosanskih trgovaca prve polovine XV stoljeća. Zahvaljujući krupnim trgovačko-finansijskim poslovima uspio je da se izdigne i svrsta u red bosanske vlastele što je bila karakteristika samo jednog izvjesnog broja bosanskih trgovaca XV stoljeća.

U vrijeme građanskog rata koji je Bosnu zahvatio u toku 1413. godine zaustavio je za jedno izvjesno vrijeme daljnju trgovačku aktivnost Braila Tezalovića. U cjelokupnim previranjima koja su Bosnu potresala iznutra i spolja u toku naredne tri godine (1413—1415) nije bio pošteđen ni sam Braillo Tezalović. Na dvoru kralja Ostoje pripremljena je zavjera protivu kneza Pavla Radenovića zbog njegovih veza i podrške koju je davao protukralju Tvrtku II u kojoj je stradao i sam Braillo. Prilikom stradanja kneza Pavla na Parenoj poljani 1415. godine u njegovoj pratnji se nalazio, pored ostalih, i njegov komornik i protovestijar Braillo Tezalović.³⁴ Njega je za-

²⁸ M. Dinić, Trg Drijeva, 127.

²⁹ HAD: Diversa Notariae XXII, fol. 4, 15. XII 1413.

³⁰ Div. Not. XII, fol. 4, 15. XII 1413, na margini: Pircus Clunovich fuit confessus recepisse a Paulo Radin suam quartam in partem lucri. Eodem die ser Paulus de Gondola et Pircus predictus procurator Brailli Texalovich ut de procura apparet in procuris 1413 die XVIII decembris fuerunt confessus recepisse a dicto Paulo quartam lucri.

³¹ D. Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, Naučno društvo NR BiH, Djelo 18, Sarajevo 1961 (prikaz: B. Hrabak u: Historijski zbornik /1961/, 307—311, 310).

³² Div. Canc. XXXIX, fol. 246^v, 24. IV 1413.

³³ Ref. XXXIV, fol. 211, 9. XII 1413. . . »de respondendo Braillo Texalovich nuntio comiti Pauli Radinovich iusta tenore responsiones alio sibi facte in effectu quod comune nostrum non est solitum acceptare tales petitiones sine beneficio primo comuni nostro facto cum aliis verbis circa hec conventibus ut parverit domino rectori et Minori consilio.

³⁴ Više o tome vidi u: P. Zivković, Diplomatska aktivnost Braila Tezalovića, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu X/2 (1974), 31—53.

robio Sandaljev brat Vukac Hranić.³⁵ Daljnja njegova sudbina u nekoliko narednih godina nije nam poznata. Ostaje nejasno koliko se on zadržao u Hranićevom zarobljeništvu. Pouzdano znamo da to nije moglo biti duže od 1418. godine kada se on ponovno javlja u dubrovačkim arhivskim knjigama u posredničkim poslovima za svog novog gospodara vojvodu Petra Pavlovića. Brailo se tom prilikom javlja u posredničkoj ulozi oko prodaje olova vojvode Petra Dubrovčaninu Ivanu Lampre Crijeviću.³⁶ Godinu dana kasnije postaje on glavni posrednik u pregovorima Dubrovačke Republike i vojvode Petra oko prodaje Pavlovića dijela Konavala.

Dubrovčani su prema njemu bili veoma darežljivi kad je riječ o spomenutim pregovorima oko Konavala. Nudili su mu bogate nagrade ukoliko uspije da nagovori svoga gospodara da mu proda spomenuti teritorij. Na samom početku pregovora januara 1419. godine dubrovačka vlada mu je obećala isplatiti 1000 dukata i dubrovački nobilitet ukoliko im pomogne svojim posredovanjem kod vojvode Petra da im proda svoj dio Konavala.³⁷ U kolikoj mjeri se on uspio afirmirati u spomenutim pregovorima u najboljoj mjeri svjedoči podatak da ga Dubrovčani kod obraćanja oslovljavaju sa titulom kneza.³⁸ Dovoljan je to pokazatelj u kolikoj je mjeri on svoje uspjehe u trgovini i drugim financijskim poslovima koristio za sticanje odgovarajućeg priznanja i u okvirima staleža kome je pripadao.

Posredničke misije oko pregovora i prodaji Konavala na najbolji mogući način je koristio i za trgovačke poslove i to najviše prilikom boravka u gradu pod Srđem. U toku 1424. godine zadužuje se on kod uglednog dubrovačkog plemića Tome Bunića na sumu od 18 dukata uz jamstvo svoga nepota Radića Ozrisaljića.³⁹

Naredne tri godine Braila ne susrećemo u trgovačkim poslovima sa dubrovačkim podanicima. Bit će da je on bio više zaokupljen posredničkom ulogom u prodaji Konavala koje se neplanirano otešlo gotovo punih šest godina. Privlačile su ga primamljive ponude dubrovačke vlade koja ga je obasipala bogatim darovima i krupnim obećanjima za njega i ostale posrednike. Početkom januara 1427. godine primio je od dubrovačke vlade 2000 dukata u vidu nagrade kojom Dubrovčani obdaruju Teodoru, ženu vojvode Radosava Pavlovića, i njega samoga.⁴⁰ Prema odluci Vijeća umoljenih a nešto kasnije i Malog vijeća Brailo je pored novca dobio i komad zemlje u Konavlima za uspješno posredovanje u kupovini Pavlovića dijela Konavala. Zajedno sa Radosavom Obradovićem zvanim Ban i Vukašinom Pribilovićem, dobio je on posjed koji je ležao u deceni vojvode Radosava.⁴¹

S obzirom da je Brailo Tezalović uživao veliki ugled kod Dubrovčana koriste ga mnogi trgovci iz Bosne, u prvom redu oni iz Prače, kao garanta kod podizanja zajmova u Dubrovniku. Jedan od tih bio je i Radin Radomirić koji se zadužuje kod Blaža Sorkočevića na sumu od 54,5 dukata. Garant u tom poslu kojeg je napravio u zajednici sa Radićem Ozrisaljićem

³⁵ M. Pucić, Spomenici srpski I, Beograd 1858, Primedbe XVI. »... Braillo e pexon de Voch Crag-nich et Pribisajja Mursich e prexon de altri.«

³⁶ Zajedno sa Bogdanom Muržićem upućen je on u Dubrovnik da tamo zatraži isplatu duga u iznosu od 2500 dukata što ga je imao kod spomenutog Dubrovčanina. Div. Canc. XLI, fol. 207', 3. I 1418.

³⁷ HAD: Acta Consilii Rogatorum II, fol. 9', 10. I 1419; fol. 9', 12. I 1419; fol. 10, 14. I 1419. ... Braillo habet ducato auri mille et civilitatem Ragusii. Usporedi: P. Živković, Diplomatska aktivnost Braila Tezalovića, 35, nap. 20.

³⁸ Cons. Rog. III, fol. 59, 17. X 1421.

³⁹ Deb. Not. XIV, fol. 20, 13. V 1426. Dug je napravljen još u toku 1424. godine i to preciznije 13. novembra. Vidi: P. Živković, Radić Ozrisaljić trgovac i diplomata na dvoru porodice Pavlovića, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu, XIII (1977), 301–321, 304, napom. 19.

⁴⁰ Deb. Not. XV, fol. 63, 12. I 1427.

⁴¹ Cons. Rog. IV, fol. 6, 12. I 1427. HAD: Acta Consilii Maius III, fol. 159, 25. II 1427. Usporedi: P. Živković, Učešće bosanske vlastele u diobi Konavala, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu XV (1979), 181–188, 185.

bio je Brailo Tezalović.⁴² Kao jemac bosanskim trgovcima imao je on izvjesnog profita ali i neprijatnosti. Tako je početkom 1427. godine morao intervenirati i to kao poslanik vojvode Radosava za oslobađanje svoga nepota Radiča Ozrisaljića koji je u Dubrovniku bio zatvoren na intervenciju i optužbu Ivana Prodanelića. Konačan epilog čitav ovaj spor je dobio na dubrovačkom sudu kod koga je intervenirao i sam Brailo zajedno sa dubrovačkim knezom i Vijećem umoljenih u cilju oslobađanja spomenutog Radiča. Brailo je tom prilikom uzeo obavezu da će dug izmiriti ukoliko to ne učini sam dužnik. Ivanu Prodaneliću će dug biti vraćen najkasnije sutra dan kad je riječ o Brailovoj obavezi, a dug Radiča Ozrisaljića kome je on bio jemac podmiriti će u slučaju da to dužnik ne učini u predviđenom roku.⁴³

Na osnovu arhivskih podataka koji govore o njegovoj trgovačkoj aktivnosti naslućujemo da se on bavi i trgovinom srebra, tim, izuzetno cijenjenim i traženim artiklom u Dubrovniku i šire. Uzimajući novac na zajam kod pojedinih dubrovačkih kreditora preuzeo je obavezu izmirenja duga ovim dragocjenim metalom. Najbolje to potvrđuje primjer zaduženja kod Luke Sorkočevića kod koga je podigao sumu od 160 dukata uz obavezu vraćanja srebrom. Dug će izmiriti u zajednici sa Radičem Ozrisaljićem.⁴⁴

Rijetki su bili bosanski trgovci koji su trgovali ovim plemenitim metalom. Monopol u toj vrsti trgovine držali su uglavnom Dubrovčani ili u krajnjem slučaju kraljevi i oblasni gospodari u srednjovjekovnoj bosanskoj državi. Oni su u najvećem broju i držali rudnike ove dragocjene rude. Podatak o Brailovoj trgovini ovim plemenitim metalom još više posvjedočuje o njegovoj krupnoj i svestranoj trgovačkoj aktivnosti koja mu je donosila velike dobiti.

Brailo Tezalović se javlja kao prokurator svoga rođaka Brajka Hvalovića sredinom januara 1427. godine. Početkom novembra protekle godine ovaj istaknuti trgovac iz Prače se zadužio kod Dubrovčanina Tome Bunića na sumu od 2965 dukata i 18 groša pod uslovom da dug izmiri olovom. U tom krupnom poslu kao prokurator su mu bili Brailo i Radič Ozrisaljić koji su također u toj akciji imali izvjesnog interesa.⁴⁵ U zajednici sa svojim rođakom Radičem Ozrisaljićem na samom početku 1427. godine morao je izmiriti sva dugovanja koja je imao prema dubrovačkom građaninu Ivanu Prodaneliću. Sveukupna potraživanja spomenutog Dubrovčanina su iznosila 208 perpera. Sporazum je predviđao da u koliko dug ne bude podmiren u predviđenom roku, a taj je iznosio najkasnije šest mjeseci, dužnici će biti zatvoreni i niko ih neće moći izbaviti robstva sve dotle dok ne podmire cjelokupna potraživanja prema kreditoru.⁴⁶

Boraveći u gradu pod Srđem krajem 1426. i na samom početku naredne godine pokušao je on srediti račune sa poslovnim partnerima u Dubrovniku. Jedan od tih je i Toma Bunić sa kojim je održavao krupne trgovačke veze. Sa njim je tom prilikom napravio sporazum o izmirenju svih potraživanja. Prema odredbama ugovora i jedan i drugi se oslobađaju i odriču svih potraživanja bilo u novcu ili robi. Poništene su sve dotadašnje priznanice sklopljene među njima bilo da je riječ o notarskim ili pojedinačno (privatno) sklopljenim ugovorima. I jedan i drugi su oslobodili svoje baštinike svih potraživanja i obaveza koje su oni međusobno napravili kroz notarske karte, ugovore, svjedodžbe, akta i druge karte.⁴⁷

⁴² Deb. Not. XIV, fol. 86, 18. I 1427. Usporedi: P. Živković, Radič Ozrisaljić, 305/06, napom. 25.

⁴³ Div. Canc. XLIV, fol. 99, 16. I 1427.

⁴⁴ Deb. Not. XIV, fol. 85, 16. I 1427. Usporedi: P. Živković, Radič Ozrisaljić, 304, napom. 22.

⁴⁵ Deb. Not. XIV, fol. 87, 19. I 1427. Usporedi: P. Živković, Radič Ozrisaljić, 307, napom. 29.

⁴⁶ Deb. Not. XIV, fol. 86, 18. I 1427.

⁴⁷ isto, fol. 86, 18. I 1427.

Osim trgovačko-kreditnih poslova koje Brailo obavlja u gradu pod Srđem, imao je on i izvjesnih financijskih poslova napravljenih tamo. Na deponovani novac što ga je imao u dubrovačkoj Komuni crpio je izvjesne kamate. Od ukupne sume (radi se o 1000 dukata) što ju je dobio kao nadoknadu za uspješno posredovanje u prodaji Konavala, polovicu je uložio u Komunu na dobit od 5 % koliko mu je isplaćivano svake godine. Sumu od 500 dukata Brailo je deponovao u Komunu početkom 1427. godine. O pripjeću njegovog novca u Komunu izvjestila ga je dubrovačka vlada jednim pismom u kome ga obavještava da će za svaku godinu na uloženi novac dobiti 25 dukata.⁴⁸

Uz sve navedene poslove Brailo je bio vezan i uz drijevsku carinu ali ovoga puta samo kao službenik vojvode Radosava Pavlovića. U Drijevima se on pojavljuje 1426. godine i to u zajednici sa Dubrovčaninom Stanihnom Sladenovićem. Tamo je došlo do izvjesnog spora između ovog Dubrovčanina i Braila Tezalovića i to, po svemu sudeći, oko poslova vojvode Radosava.⁴⁹ Bit će da je on tada bio samo upravnik Radosavovog dijela drijevske carine. Spor sa Stanihnom Sladenovićem dobio je epilog na dubrovačkom sudu gdje je dubrovačkom podaniku bilo zabranjeno da napusti grad sve dotle dok sa Brailom ne riješi spor.

Nakon što je vrlo uspješno okončao svoje posredovanje oko prodaje Radosavova dijela Konavala Brailu se jedno izvjesno vrijeme ponovno gubi trag u dubrovačkim arhivskim knjigama. Njegovo ime se u izvorima potpuno gubi skoro čitave dvije godine, iz nama nedovoljno poznatih razloga. Ova vremenska praznina u njegovoj aktivnosti čini izvjesnu smetnju u stvaranju potpunije slike o njegovoj poslovnoj aktivnosti.

Ako već nije bio aktivan u kreditno-trgovačkim poslovima u narednim godinama vidimo ga kako sudjeluje u veoma živoj diplomatskoj aktivnosti i to opet kao posrednik u odnosima između Dubrovačke Republike i svoga gospodara vojvode Radosava Pavlovića.

Samo kratko vrijeme nakon prodaje svoga dijela Konavala vojvoda Radosav je iskazao svoje neraspoloženje učinjenim gestom. Ubrzo je došlo do izvjesnih čarki na granici sa Radosavom Pavlovićem kojima je u velikoj mjeri doprinio i sam vojvoda. U tim silnim čarkama došlo je i do jednog ubistva zbog koga je dubrovačka vlada uputila oštre proteste na dvor Pavlovića. O tom incidentu bio je obaviješten i sam Brailo Tezalović koji je trebao da posreduje kod svoga gospodara kako bi se tim i sličnim gestovima stalo na kraj.⁵⁰ Odnosi između vojvode Radosava i Dubrovčana iz godine u godinu sve više su se zaoštavali dok nisu konačno prerasli u otvoreni oružani sukob. U čitavoj konstelaciji njihovih međusobnih odnosa naročito aktivan postaje Brailo Tezalović posredujući u izmirenju zaraćenih strana. Prilikom jednog njegovog boravka u gradu pod Srđem bilo je aktualizirano i njegovo vraćanje duga kojeg je imao prema Dubrovčaninu Luki Sorkočeviću napravljenog još ranije. S obzirom da nije postupio po odredbama sporazuma o vraćanju duga od 160 dukata kojega je napravio još 1426. godine morao je prilikom tog njegovog boravka u Dubrovniku biti sačinjen novi sporazum o uslovima vraćanja pozajmice. I dalje je u novom sporazumu stajalo da će Brailo i Radič Ozrisaljić dug vratiti spomenutom Dubrovčaninu plikim srebrom, koje će biti zaračunato

⁴⁸ HAD: Acta Consilii Minus IV, fol. 59, 31. XII 1427 (1426) Captum fuit vigore libertatis habite a Consilio rogatorum quod de ducatis mille auri quas habituras cum Brailus pro conclusione Canalis ducati quinquaginta de ipsis mille ducati recipiantur in Comune nostrum ad prode consuetum de quinquaginta pro centenario in anno.

⁴⁹ M. Dinić, Trg Drijeva, 128, napom. 5.

⁵⁰ Cons. Rog. IV, fol. 54', 3. V 1428.

18 perpera za libru. Potraživanja će dužnici izmiriti najkasnije pet mjeseci od sklapanja sporazuma. Ukoliko ne postupe prema odredbama sporazuma morati će platiti uvećanu kamatu koja se pretvara od bivših 5 % na jedan posto više za godinu.⁵¹ Dug ni ovoga puta nije bio izmiren u predviđenom roku o čemu nam svjedoči novi sporazum i priznanica o zaduženju na istu sumu i pod istim uvjetima vraćanja sačinjena 1431. godine.⁵² Po svemu sudeći kreditor je bio uporan u zahtjevu da se potraživanje podmiri srebrom te je zbog toga najviše i došlo do ovih prolongiranja rokova i sklapanja novih sporazuma u kojima se jednako insistira da se dug izmiri plikim srebrom. Na osnovu poništenja priznanica iz nešto kasnijeg perioda možemo zaključiti da su dužnici postupili prema uzetim obavezama i dug Luki Sorokočeviću vratili srebrom.

U vrijeme svog boravka u Dubrovniku u toku 1429. godine preuzeo je Brailo još jednu kreditorsku obavezu. Dubrovčaninu Ivanu Teodora Prodanelića trebao je da vrati potraživanja koja je ovaj imao kod njega i njegovog nepota Radića Ozrisaljića. Cjelokupna potraživanja iznosila su 208 perpera koja je trebao da vrati kreditoru najkasnije za pet mjeseci.⁵³ Ni ovaj najnoviji rok dužnici nisu poštovali zbog čega je Ivan Prodanelić insistirao na sklapanju novog sporazuma. Dug je kreditoru bio vraćen tek 1433. godine o čemu nam svjedoči poništenje priznanica o zaduženju.⁵⁴

Za vrijeme rata vojvode Radosava sa Dubrovčanima koji u historiji nosi naziv Konavoski rat (1430—1433) Brailova trgovačko-kreditna aktivnost je svedena na minimum. Više je on bio zaokupljen posredovanjem u izmirenju zaraćenih strana. Njegova posredovanja koriste i jedna i druga strana kad god je zato bilo potrebno. Interesantna je činjenica da ta svoja posredovanja u vrijeme konavoskog rata Brailo nije koristio u kreditno-trgovačke poslove kakav je slučaj bio sa ranijim poslaničkim misijama. Za cijelo vrijeme vođenja rata ne susrećemo ga u trgovačkim poslovima. Možda je svemu tome uveliko doprinijela i odluka dubrovačke vlade da mu se prilikom njegovog dolaska u grad maja 1431. godine ograniči sloboda kretanja i kontaktiranja sa njihovim građanima.⁵⁵ Vjerujemo da je i to u velikoj mjeri onemogućavalo Brailovu trgovačku aktivnost i svodilo je na minimum. Svoj boravak u Dubrovniku sredinom 1431. godine iskoristio je da podigne dobit od kamata na uloženi novac u Komuni. Juna 1431. godine podigao je Brailo 25 dukata koliko su iznosile kamate na uloženi 500 dukata za proteklu godinu.⁵⁶

Ni po okončanju konavoskog rata ne susrećemo Braila u trgovačkoj aktivnosti, barem u arhivskim knjigama se ne susrećemo sa takvim podacima. Za nekoliko narednih godina njemu se gubi svaki trag u knjigama Dubrovačkog arhiva. Jedina ekonomska veza sa Dubrovačkom Republikom u narednih nekoliko godina bilo je podizanje interesa na uloženi novac u Komunu. U toku 1433. godine javlja se on sa zahtjevom kod dubrovačke vlade da mu se odobri isplata kamata za jednu godinu što je Vijeće umojlenih i prihvatilo.⁵⁷ Sa novim zahtjevom za podizanje kamatnih interesa

⁵¹ Div. Canc. XLV, fol. 276, 8. VIII 129. Vidi: P. Živković, Radić Ozrisaljić, 308, napom. 36.

⁵² Div. Not. XVII, fol. 155, 22. XI 1431.

⁵³ Deb. Not. XIV, fol. 363, 5. XII 1429. Vidi: P. Živković, Radić Ozrisaljić, 308, napom. 39.

⁵⁴ HAD: Citaciones de Foris I, fol. 19, 25. V 1433. HAD: Sentenza di Cancellariae VIII-b, fol. 188—188'.

⁵⁵ Cons. Rog. V, fol. 2', 2. V 1431; fol. 3, 3. V 1431. Prima pars est quod nullus nobilis vel populus possit ad Brailum ire vel mittere nec domum nec aliquid aliud Ragusii steterit.

⁵⁶ Cons. Rog. V, fol. 14', 19. VI 1431. ». . . de dando Braillo Thesalovich prode suus unius anni pro ducatis quingentis quas habet in Comuni nostro ad prode consuetum.

⁵⁷ Cons. Rog. V, fol. 171, 31. X 1431. ». . . de dando Braillo Texalovich prode quos denarios quas habet in Comuni nostro pro uno anno, et faciendi sibi solutio unius et acceptum in Canali per officiales nostros nomine comunis nostri quacumque receptum fuerint esse de ratione sua.

javio se Brailo i u toku 1435. godine. Tom prilikom bile su mu isplaćene kamate za proteklu godinu u iznosu od 25 dukata.⁵⁸

Osim interesa na uloženi novac prima Brailo i naknadu za plodove sa dobijene zemlje u Konavlima. Tako je 1433. godine posredstvom Vijeća umoljenih dobio naknadu za prihode sa zemlje u Konavlima.⁵⁹ Dvije godine kasnije (1435) dubrovačka vlada mu nije odobrila naknadu za vino sa posjeda u Konavlima,⁶⁰ ne zna se iz kojih razloga. Izgleda da je na dobijenom komadu zemlje bila zasađena vinova loza za koju je Brailo tražio naknadu u vinu.

U trgovačkoj i kreditnoj aktivnosti ne susrećemo Brailo ni tada. Nije nam poznato iz kojih razloga se prestao baviti tim poslovima. I dalje je samo ostao prisutan u posredničkim misijama između vojvode Radosava i Dubrovačke Republike. Naročito je aktivnost te vrste bila živo povezana sa pregovorima oko prodaje Površli Dubrovčanima. Istovremeno dok je vodio pregovore sa dubrovačkom vladom oko prodaje tog teritorija boraveći u Dubrovniku obavlja on i neke posredničke poslove za svoga gospodara u vezi prodaje Radosavova olova. U ime svoga gospodara iznio je pred dubrovačku vladu izvjesne zahtjeve vojvode Radosava. Riječ je o potraživanjima koje vojvoda činio kod Tome i župana Bunića u vezi sa isporučenim olovom.⁶¹ Njegov boravak u gradu pod Srđem iskoristila su braća Bunići da iznude i svoja potraživanja koja su imali kod Braila. Na vijeću umoljenih su iznijeli pritužbe na račun Braila zbog duga što ga je imao prema Tomi i županu Buniću, a taj je iznosio sto perpera.⁶² Nije nam poznato od kada datira ovaj dug i kojim putem je napravljen. Možemo samo nagađati da se radilo o nekom kreditno-trgovačkom poslu ili pozajmici koju je mogao podići prilikom svog posljednjeg boravka u Dubrovniku u toku 1436. godine.

Zadnjim svojim boravkom u gradu pod Srđem Brailo je zapao u izvjesne financijske poteškoće. Bio je prinuđen da moli dubrovačku vladu da mu odobri da podigne 100 dukata iz depozita što ga je imao u Komuni.⁶³ S obzirom da mu nije bila pri ruci priznanica o uloženom novcu imao je velikih poteškoća oko podizanja tog novca. Morao je kod tamošnje vlade položiti izvjestan zalog.⁶⁴ Zatražio je pomoć i posredovanje Dubrovčanina Ivana Gundulića koji mu je bio garant i uz čiju pomoć je januara 1437. godine uspio da podigne 100 dukata.⁶⁵ Podignutu sumu novca trebao je da vrati u predviđenom roku, a kako on to nije učinio morao je za njega intervenirati garant koji je položio svoj za njegovo. Nakon izvjesnog vremena Brailo mu je vratio položeni novac što se vidi iz poništenja priznanice o zaduženju.⁶⁶

S obzirom da podignutih 100 dukata nikada nije povratilo u Komunu preostalo mu je još 400 od kojih je samo još kratko vrijeme kamate ubirao

⁵⁸ Cons. Rog. V, fol. 236', 24. I 1435. »... et de dando ispi Braillo pro ducatis auri XXV prodis unius anni quod hinc habit in comuni nostro.

⁵⁹ Vidi sadržaj napomene 57.

⁶⁰ Cons. Rog. V, fol. 236', 24. I 1435. »... faciendo excusationem Braillo pro vino de quo scribit.»

⁶¹ Cons. Rog. VI, fol. 97', 29. VI 1436; fol. 98, 30. XI 1436; fol. 98', 1. XII 1436; fol. 100, 5. XII 1436.

⁶² Cons. Rog. VI, fol. 115, 30. III 1437.

⁶³ Cons. Rog. VI, fol. 90', 2. XI 1436. »... quod prossint dare Braillo Texallovich ex denariis quos habet in comuni nostro ducatos auri centum quas requirit ipso dante nobis cartas scripturas obligationes quas habet super comuni nostrum pro dictis denariis.

⁶⁴ Cons. Rog. VI, fol. 91', 5. XII 1436. »... de dando Braillo Texallovich ducatos centum auri ex suis denariis quas habet in nostro comuni cum plegiaria non dando cartas obligatorias.

⁶⁵ Cons. Rog. VI, fol. 105', 10. I 1437. »... dando Braillo Texallovich secundum quod captum fuit die quinto novembris presenti ex suis denariis quos habet in comuni nostro ducatos auri centum ipso Braillo dando bonas plegiarias approbatas in ipsis Minoris consilio quod usque ad tres menses proxime regimini nostro dabit et consignabit cartam suam poveglam obligatoriam... In quantum dicta carta et poveglia obligatoria ad dictum terminum non daretur illico dare et realiter solvere comuni nostro dictos centum ducatos sub pena quarti plurimi renunciantur.

⁶⁶ Div. Not. XXI, fol. 81', 24. I 1432.

on, a, nakon njegove smrti žena mu i kćer.⁶⁷ Sa podignutim novcem Brailo je morao izmiriti dugovanja koja je imao prema braći Bunićima. Bilo je to posljednje njegovo javljanje, jer ne dugo iza toga on je i umro.

* * *

I tako zahvaljujući vlastitim sposobnostima Brailo Tezalović u prvom redu bosanski trgovac postaje komornik, protovestijar, knez i bosanski vlastelin te dubrovački građanin sa čim se može pohvaliti malo bosanskih trgovaca. U arhivskim knjigama najprije ga susrećemo kao trgovca a potom diplomatu koji obavlja najodgovornije poslove na dvoru, najprije, kneza Pavla a potom njegovih sinova Petra i Radosava Pavlovića. Nalazeći se češće u poslanstvima svojih gospodara odlazeći u Dubrovnik dolazio je i u lični kontakt sa najistaknutijim dubrovačkim trgovcima i plemićima. Brailov primjer ne samo da govori o putu jednog bosanskog trgovca koji je napravio blistavu karijeru nego je istovremeno najbolja ilustracija obimnih i složenih bosansko-dubrovačkih trgovačkih odnosa u prvoj polovini XV stoljeća.

Brailo spada u red onih ljudi čiji je prvi dio života i aktivnosti vezan za trgovačko-kreditne poslove a drugi za poslaničke misije i diplomatsku službu. Njegova složena aktivnost najbolji je ilustrator kakav su značaj i ulogu imali bosanski trgovci u krupnim transformacijama bosanskog društva XV stoljeća. Njegov primjer svjedoči o sve složenijem i svestranijem uključivanju domaćih trgovaca u bosansku privredu i druge oblike života bosanskog društva. Tipičan je to primjer prerastanja bosanskih trgovaca u red vlastele i može da služi kao uzor posmatranja razvoja i formiranja novog bosanskog društvenog sloja. Kroz prizmu njegove aktivnosti mogu se lijepo prosmatrati i proučavati krupne promjene privredne i društvene historije bosanske države prve polovine XV stoljeća.

Zusammenfassung

HANDELS- UND KREDITGESCHÄFTE MIT DEN LEUTEN AUS DUBROVNIK

Pavo Živković

In der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts übte der bedeutende bosnische Kaufmann Brailo Tezalović am Hof des Fürsten Pavle und später auch an dem seiner Söhne eine wichtige diplomatische und wirtschaftliche Tätigkeit aus. Neben den geschäftlichen Vermittler-Missionen für seine Herrscher tätigte er auch sehr häufig eigene Handels- und Kreditgeschäfte mit bekannten Bürgern in Dubrovnik. Brailos geschäftliche Tätigkeit kann schon seit den ersten Jahren des 15. Jahrhunderts nachgewiesen werden. Kredit- und Handelsgeschäfte unterhielt er mit bekannten Dubrovniker Familien: Kotruljević, Butković, Pribojević, Bunić und anderen. Am häufigsten beglich er Schulden mit bosnischem Blei, und nur in einem Fall mit Silber. In der Stadt unter dem Srdj kaufte er Salz an, das er dann auf einzelnen bosnischen Märkten weiterverkaufte.

Wir finden Brailo auch oft als Bürgen für andere bosnische Kaufleute, die Beziehungen mit den Dubrovnikern unterhielten. In einigen Fällen taucht er auch als Kreditgeber für einige bosnische Kaufleute auf. Er war auch Pächter des Zolls von Drijeva zusammen mit den Muržićs und Stanihno Sladenović aus Dubrovnik.

Dank der reichhaltigen Kredit- und Handelsgeschäfte und seiner Vermittler-Missionen, die er für die Pavlovićs erledigte, wurde Brailo zusammen mit noch einigen bedeutenden Kaufleuten des 15. Jahrhunderts in Bosnien in die Reihen der bosnischen Feudalherren aufgenommen.

⁶⁷ HAD: Testamenta Notariae XIV, fol. 24-24', 20. I 1446. Nešto više o testamentu i korisnicima Brailove zaostavštine vidi moj rad: Baštinići zaostavštine Braila Tezalovića, Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu IX/1 (1973), 319-325.

Na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo, v Ljubljani, Aškerčeva 12/I, lahko še vedno dobite večino letnikov predvojnega »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo«, kazali publikacij Muzejskega društva in prvih petindvajset letnikov »Zgodovinskega časopisa«, nekatere druge starejše historične publikacije, zadnje letnike »Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino«, še zlasti pa večino letnikov društvenega glasila — »Zgodovinskega časopisa« (ZČ):

ZČ 1/1947 (ponatis 1977) — 100 din	ZČ 24/1970, št. 1-2 — pred ponatisom
ZČ 2-3/1948-49 — 200 din (kmalu razprodan)	ZČ 24/1970, št. 3-4 — razprodan
ZČ 4/1950 — razprodan	ZČ 25/1971, št. 1-2 — razprodan
ZČ 5/1951 — pred ponatisom	ZČ 25/1971, št. 3-4 — razprodan
ZČ 6-7/1952-53 — razprodan	ZČ 26/1972, št. 1-2 (ponatis 1980) — 240 din
ZČ 8/1954 — 200 din	ZČ 26/1972, št. 3-4 — pred ponatisom
ZČ 9/1955 — 200 din (kmalu razprodan)	ZČ 27/1973, št. 1-2 — 120 din (kmalu razprodan)
ZČ 10-11/1956-57 — 200 din	ZČ 27/1973, št. 3-4 — razprodan
ZČ 12-13/1958-59 — 200 din	ZČ 28/1974, št. 1-2 — razprodan
ZČ 14/1960 — 150 din	ZČ 28/1974, št. 3-4 — 100 din
ZČ 15/1961 — 150 din (kmalu razprodan)	ZČ 29/1975, št. 1-2 — 80 din
ZČ 16/1962 — 150 din	ZČ 29/1975, št. 3-4 — 80 din
ZČ 17/1963 (ponatis 1978) — 150 din	ZČ 30/1976, št. 1-2 — 100 din
ZČ 18/1964 (ponatis 1980) — 200 din	ZČ 30/1976, št. 3-4 — 100 din
ZČ 19-20/1965-66 — 200 din	ZČ 31/1977, št. 1-2 — 120 din
ZČ 21/1967 — 150 din	ZČ 31/1977, št. 3 — 160 din
ZČ 22/1968, št. 1-2 — razprodan	ZČ 31/1977, št. 4 — 80 din
ZČ 22/1968, št. 3-4 — 80 din	ZČ 32/1978, št. 1-2 — 120 din
ZČ 23/1969, št. 1-2 — 120 din (kmalu razprodan)	ZČ 32/1978, št. 3 — 100 din
ZČ 23/1969, št. 3-4 — razprodan	ZČ 32/1978, št. 4 — 100 din
	ZČ 33/1979, št. 1 — 150 din
	ZČ 33/1979, št. 2 — 130 din
	ZČ 33/1979, št. 3 — 130 din
	ZČ 33/1979, št. 4 — 120 din

Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 200 dinarjev, je možno obročno odplačevanje. Člani Zgodovinskega društva s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo 25-odstotni popust, študentje 50-odstotni popust. Za naročila iz tujine velja 40-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na društvenem sedežu, prav tako pa tudi po pošti.

Ponatis zvezkov ZČ, ki so že razprodani, lahko naročite v prednaročilu.

Anton Svetina

PRISPEVKI K ZGODOVINI LIPE NAD VRBO

Četrta izmed petih župnij beljaškega cerkvenega okrožja, ki so bile od leta 1461 do leta 1787 inkorporirane ljubljanski škofiji, je župnija sv. Martina v Lipi nad Vrbo (Lind ob Velden). Kdaj je bila ta župnija ustanovljena in kdo jo je ustanovil, do danes še ni pojasnjeno. Medtem ko je bilo za župnijo Skočidol ugotovljeno,¹ da jo je ustanovil leta 1360 takratni nadžupnik prafare šent Rupert, je spadalo področje poznejših župnij Lipa nad Vrbo in Dvor nad Vrbo (Kranzelhöffen) tedaj še vedno k župniji šent Rupert. Koroški zgodovinar Gotbert Moro pojasnjuje v Razlagah k zgodovinskemu atlasu avstrijskih dežel,² da je bila cerkev sv. Miklavža v predmestju Beljaka prvič označena kot župnija leta 1437 in da je ta župnija kmalu nato prevzela od dotedanje prafare šent Rupert tudi funkcijo nadžupnije za beljaško cerkveno okrožje. G. Moro v nadaljevanju pojasnjuje, da je bila župnija Lipa nad Vrbo ustanovljena kot nekak subvikariat nadžupnije sv. Miklavža v Beljaku. Ker pa je župnija Lipa ob ustanovitvi ljubljanske škofije leta 1461 že bila samostojen vikariat, domneva, da je bila ustanovljena med leti 1437 in 1461.

Pravico odvetništva nad župnijo Lipa nad Vrbo in tudi nad vsemi drugimi župnijami beljaškega cerkvenega okrožja so imeli v svojih rokah vsakokratni lastniki gradu in gospostva Landskron, patronatsko pravico nad župnijo Lipa pa je moralo gospostvo Landskron po ustanovitvi ljubljanske škofije deliti z ljubljanskim stolnim kapitljem, ki je obdržal to pravico še tudi po izločitvi beljaškega cerkvenega okrožja iz jurisdikcije ljubljanske škofije do leta 1889, ko je bila s pogodbo med ljubljanskim stolnim kapitljem in med celovskim stolnim kapitljem prenešana na krško škofijo.³

Župnija Lipa nad Vrbo je imela tri podružnične cerkve, in sicer: 1. Cerkev sv. Lovrenca v Tmari vasi (Emmersdorf), 2. Cerkev sv. Petra in Pavla v Konaticah (Kantnig) in 3. Cerkev sv. Avguščina in sv. Lamberta v Semislovčah (St. Lambrecht).

Koroški zgodovinar župnik štefan Singer navaja pri opisu župnije Lipa nad Vrbo tole:⁴ Ko je cesar Friderik III. dne 6. decembra 1461 dodelil prafaro sv. Miklavža v Beljaku z vikariati št. Rupert, Skočidol, Dvor in Lipa stolnemu kapitlju ljubljanske škofije, je ta stolni kapitelj moral prevzeti tudi patronatske pravice in dolžnosti nad temi župnijami. Novega župnika za št. Rupert, Dvor in Lipo je imenoval enkrat stolni kapitelj, drugič pa gospostvo Landskron, za župnijo Skočidol pa enkrat stolni kapitelj, drugič in tretjič pa gospostvo Vernberk.

Župnik Singer našteva v župniji Lipa tele župnike: 1519 Blaž Aichl, 1624 Janez Zungga, 1691 Martin Mössner, 1708 Gregor Kramer, 1729—1749 Lovrenc Briessner, 1761—1774 Marcus Reauz, 1774 Lukas Vedenik, provisor, 1774—1805 Jakob Nagele.

V kapiteljskem arhivu nadškofijskega arhiva v Ljubljani je ohranjena listna ki ima tale nadpis: Inscripta in membrana Calendarii Ecclesiae S.

¹ Anton Svetina, Prispevki k zgodovini Skočidola, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 34/1980, št. 1—2.

² Gotbert Moro, Pfarre St. Martin in Lind ob Velden, Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer, Celovec 1958, str. 23—26.

³ Gotbert Moro, Erläuterungen . . . , str. 23.

⁴ Stephan Singer, Kultur- und Kirchengeschichte des oberen Rosentales, Kapla 1935, str. 197 ss.

Nicolai antiquissimi (Zapiski na pergamentu najstarejšega koledarja cerkve sv. Nikolaja); na koncu te listine je takratni vikar župnije sv. Miklavža v Beljaku zabeležil: Ita fuerit cum ego Magister Mathaeus de Windischgratz eram vicarius Anno 1494 (Tako je bilo, ko sem bil jaz magister Matej iz Slovenjgradca vikar leta 1494). Omenjeni vikar je v tej listini opisal vse pravice in dolžnosti vsakokratnega vikarja župnije Lipa nad Vrbo, ki nam dokazujejo, da je bil vikar župnije Lipa nad Vrbo res le subvicarius župnije sv. Miklavža v Beljaku.⁵

V začetku te listine je zapisano, da mora vikar v Lipi ostati ob nedeljah in praznikih doma in tu opraviti pridigo in sv. mašo, razen ob tistih praznikih, ko se obhaja v eni od župnij beljaškega cerkvenega okrožja cerkveno posvečenje ali patrocinij; v takih primerih pa moran farane obvestiti o svoji odsotnosti in mora v tistem tednu službo božjo nadoknaditi, če farani to zahtevajo. Ob drugih dnevih sme zapustiti faro, toda le, če tega ne ovirajo krstitve otrok ali obiskovanje bolnikov. Ti zapiski določajo, koliko sme vikar v Lipi prejemati v naturalijah: 64 mernikov rži, 20 mernikov pšenice, 24 mernikov ovsa, ostalo v ječmenu in prosu. Biro in doto sme prejemati, kakor so jo prejemali njegovi predniki, in »debebit esse obligatus Domino Vicario St. Nicolai praestare obedientiam, dare sibi unam mediam libram denariorum quodam posse, et venire ad missam in dedicatione ecclesiae, et in die St. Nicolai praedicare in Slavonico, si vicarius requisivit, et cum missa et alias esse subiectus Domino Vicario St. Nicolai in licitis et honestis, loco dominorum et capitulorum Laybaccensium« (vikar v Lipi mora biti poslušen gospodu vikarju v šmiklavžu ter mu mora dajati srednjo libro denaričev, kadar zmore, na dan cerkvenega proščenja šmiklavške cerkve mora priti k maši, na dan sv. Miklavža pa mora v Beljaku pridigati v slovenskem jaziku, če vikar to zahteva, in mora biti pri maši kakor tudi pri vseh dovoljenih in častnih opravih vikarju pri sv. Miklavžu, ki zastopa gospode ljubljanske kanonike, pokoren). Vsebina te listine je za zgodovino slovenske Koroške pomembna, ker se je v cerkvi sv. Miklavža v predmestju Beljaka opravljala v času, ki ga opisujemo, služba božja tudi v slovenskem jeziku.

Župna cerkev v Lipi nad Vrbo je imela svoje cerkveno posestvo v naselju Sreje (Rajach). Iz urbarja iz leta 1580, ki je ohranjen za to posestvo, je razvidno, da je obstajalo to cerkveno premoženje iz dveh podložnih kmetij in iz ene njive, enega vrta ter treh travnikov s pravico do dveh košenj. V urbarju je nadalje vpisano, da sme vikar pobirati od faranov tako imenovano posmrtnino (Sterberecht), in sicer: če umre gostilničar ali gostilničarka, enega kapuina, če ga pa pri hiši nimajo, v denarju 18 krajcarjev. Od kajzarja ali kajzarice v denarju 9 krajcarjev, od posla pa 6 krajcarjev, za obhajanje bolnikov od odraslega 3 krajcarje, od otroka pa 1 krajcar in dva denariča.⁶

Iz tega časa je ohranjen tudi seznam bire, ki jo sme pobirati vikar v Lipi. Vsak moški faran mora prispevati en koš (Burden) sena, toliko repe, kolikor se rabi v enem dnevu za kuho, in po en hlebček sira ali v gotovini dva krajcarja. Za krst otroka dobi polič vina, za krst nezakonskega otroka v gotovini 8 krajcarjev, nezakonski otroci duhovnikov pa so prosti plačila. Podpisan je Urh (Udalricus) Pacher, Vicarius zu Lindt.

Vikar v Lipi je imel tudi pravico sekanja drv v gozdu, ki je bil last soseske v Lipi. To izhaja iz spora, ki je nastal leta 1625 med podložnikom nadžupnije sv. Miklavža v Beljaku Martinom Gleinigom in med sosesko

⁵ Kapiteljski arhiv Ljubljana (v nadaljevanju KALj.), fasc. 217/11.

⁶ KALj., fasc. 223/18.

v Lipi, ker je Gleinig uveljavljal zasebno lastništvo nad spornim gozdom, soseska v Lipi pa je temu ugovarjala. V tej pravdi je po nalogu ljubljanskega stolnega kapitlja dne 8. januarja 1626 vikar in škofijski komisar pri sv. Miklavžu v Beljaku zasliševal prijete. Pri tem zaslišanju je bil kot zastopnik grada in gospostva Landskron navzoč oskrbnik tega gospostva Krištof Schneeweiss. Med pričami, ki so izpovedale v prid soseske, so bili trije sinovi bivšega vikarja v Lipi Urha Pacherja, 74-letni Andrej, 55-letni Pavel in 45-letni Anton, ki so izpovedali, da je njihov oče 40 let služboval kot vikar v Lipi in ves ta čas dobival drva za kurjavo iz tega gozda.⁷

Pri posvetu, ki je bil dne 7. junija 1540 v župnišču nadžupnije sv. Miklavža v Beljaku ob navzočnosti zastopnika stolnega kapitlja v Ljubljani v raznih zadevah beljaškega cerkvenega okrožja, je bilo vikarju šmiklavške nadžupnije naročeno, naj župnijo Lipa izroči duhovniku Blažu (Blasius), ki je na tem službenem mestu listinsko izkazan še v letu 1564.⁸ Priimka tega duhovnika Blaža v listinskih virih ljubljanskih škofijskih arhivov nisem mogel ugotoviti. Zdi se, da sta bila med leti 1540 in 1580 v župniji Lipa nekaj časa dva vikarja, katoliški in luteranski. Vikar Urh Pacher, ki je imel kopicjo otrok in ki je v urbar župnije zapisal, da za nezakonske otroke duhovnikov ni treba pri krstu plačevati štolnine, kar je edinstven primer, je bil po vsej verjetnosti že pripadnik nove luteranske vere.

Tu pa smo že v dobi reformacije in protireformacije, ko prebivalstvo ni bilo le versko razdvojeno, temveč tudi pod gospodarskim pritiskom protestantskih fevdalcev. Tu so prednjačili luteranski oskrbniki gradu in gospostva Landskron. 20. septembra 1586 se je ljubljanski stolni kapitelj pritožil zoper oskrbnika gospostva Landskron Amblacherja, da je v župniji Lipa od cerkvenih podložnikov pobral ves davek in zakupnino v znesku 11 goldinarjev, v župnijah Šentrupert in Skočidol pa je odstavil tamkajšnje katoliške vikarje in na njihovo mesto postavil luteranske predikante. Na te pritožbe je izdal nadvojvoda Karl v Gradcu lastniku grada in gospostva Landskron grofu Jerneju Khevenhüllerju kot odvetniku vseh župnij beljaškega cerkvenega okrožja ukaz, da mora ščititi tamkajšnje vikarje, sicer bo nadvojvoda vse te cerkve nasilno zaplenil in vse katoliške cerkvi nasprotno predikante po svoji vsččnosti odstavil.⁹ Ta ukaz deželnega kneza pa ni mnogo pomagal, ker je ljubljanski stolni kapitelj dne 27. maja 1589 vložil novo pritožbo na nadvojvodo Karla v Gradcu zoper grofa Jerneja Khevenhüllerja, da imenovani lastnik gradu in gospostva Landskron odstavlja v župnijah Lipa in Dvor katoliške duhovnike. V tej tožbi je stolni kapitelj predlagal, naj nadvojvoda za razsojo tega spora določi tri komisarje, in sicer prošta v Velikovcu Gregorja Lapidrida, dež. upravitelja Koroške Ivana pl. Bosaga in deželnega vicedoma Hartmana Zieglla, ki naj določijo v Beljaku primerno sodno mesto in v stvari razsodijo.¹⁰

29. aprila 1611 je vložil oskrbnik gradu in gospostva Landskron Krištof Schneeweiss na ljubljanski stolni kapitelj tožbo zoper svojega gospodarja grofa Jerneja Khevenhüllerja, da mu ta dela težave pri namestitvi Baltazarja Bozentiča za vikarja župnije Lipa.¹¹ Ta primer kaže samovoljno delovanje oskrbnika Schneeweissa. Za leto 1611/12 je namreč listinsko izkazan kot vikar župnije Lipa Jernej Kos, zaradi katerega pa je v letu 1611 tekla pravda med lastnikom grada Landskron Jernejem Khevenhüllerjem pl. Aichelberg, grofom Frankhenburškim in baronom Landskrona in Vern-

⁷ KALj., fasc. 173/33.

⁸ KALj., fasc. 177/35 in 215/2.

⁹ KALj., fasc. 223/13.

¹⁰ KALj., fasc. 177/35.

¹¹ KALj., fasc. 176/1 in 2.

berka in med ljubljanskim stolnim kapiteljem. V tem sporu je oskrbnik Schneeweiss pisal dne 8. decembra 1611 obema cerkvenima ključarjema cerkve sv. Martina v Lipi, naj izplačata do rešitve tega spora med grofom in kapitljem Jerneju Kosu žito in zakupnino po urbarju za Sreje in še 7 goldinarjev iz cerkvene blagajne. Ker je skočidolski vikar gospod Ivan opravljal več kot eno leto službo božjo v Lipi za Jerneja Kosa, naj tudi njemu izplačajo znesek 10 goldinarjev na račun.¹²

Dne 10. januarja 1615 je Anton Stromayr pl. Eberau, vikar in škofijski komisar pri župniji sv. Miklavža v Beljaku, pisal ljubljanskemu stolnemu kapitlju, da bo smatral lastnika gospostva Landskron Jerneja Khevenhüllerja kljub temu, da je dal dohodke vikarjev v Lipi in v Dvoru pod zaporo, tako dolgo za svojega zaščitnika (Vogtherr), dokler ne bo rešen spor med ljubljanskim stolnim kapitljem in med grofom, ki teče v tej zadevi pri deželnem knezu. Kmalu nato je vikar Stromayr potrdil urbar župnije Lipa. Proti temu je vdova Regina Khevenhüller — njen mož Jernej je medtem umrl — vložila pritožbo; na to pritožbo ji je Stromayr odgovoril, da je njen oskrbnik Kristof Schneeweiss pomešal vse urbarje nadžupnije in njenih štirih vikariatov beljaškega cerkvenega okrožja, da si lasti patronatske in prezentacijske pravice, da kliče tuje luteranske predikante in jih namešča po župnijah ter da je dal svoje otroke krstiti po protestantsko, kar je v nasprotju s predpisi katoliške cerkve.

Kmalu za tem, še pred letom 1620, je prišel za vikarja k župniji Lipa Janez Cunga (Zungga, enkrat je v listini označen kot Žorga). Kljub svoji visoki starosti (bil je star okoli 90 let) je zahajal mnogokrat v Vrbo, kjer ga je enkrat napadel neki podložnik iz Vrbe s svojim sinom in sta mu vzela klobuk. Vikar Janez Cunga je leta 1628 odpovedal službo vikarja v Lipi in odšel v eno izmed župnij v Kanalski dolini.¹³

Naslednik Janeza Cunge je bil vikar Adam, o katerem nam dostopni viri prikažejo tole sliko: Dne 15. septembra 1635 je pisal ljubljanski kanonik in kapiteljski oskrbnik nadžupniku in škofijskemu komisarju pri cerkvi sv. Miklavža v Beljaku Leonardu Muleju o raznih zadevah beljaškega cerkvenega okrožja in je glede župnije Lipa nad Vrbo naročil tole: Kar se tiče vikarja Adama v Lipi, ki živi javno v konkubinatu in je tudi bogokletnik, naj ga komisar takoj odstavi in na njegovo mesto postavi dostojnega duhovnika; če se pa bo protivil, naj ga da pripeljati po faranih župnije sv. Miklavža uklenjenega v Ljubljano.¹⁴

Naslednji primer nam prikaže, kdaj so v tem predelu Koroške po običajnem pravu plačevali podložniki svoje dajatve. V nedeljo, dne 4. junija 1628, je prišel k podružnični cerkvi sv. Lenarta v Semislovčah župan vikarja in škofijskega komisarja župnije sv. Miklavža v Beljaku z imenom Peter Dobernik, ki je povedal, da dolguje komisar deželni vladi v Celovcu na davkih znesek 270 goldinarjev. Za izterjanje tega dolga je bil prišel že davčni izterjevalec iz Celovca, da bi zarubil cerkvi podložne kmete, komisar pa ga je prosil za odlog plačila, ker podložniki plačujejo svoje dajatve šele na nedeljo pred sv. Martinom (11. novembra).¹⁵

Dne 5. marca 1646 je bil od ljubljanskega stolnega kapitlja postavljen za vikarja župnije Lipa nad Vrbo Matija Kronfiš (večkrat v listinah pisano Kronfič).¹⁶

¹² KALj., fasc. 173/11.

¹³ KALj., fasc. 175/36.

¹⁴ KALj., fasc. 175/4.

¹⁵ KALj., fasc. 175/36.

¹⁶ KALj., fasc. 175/10.

Vikar Matija Kronfiš je izstavil dne 13. decembra 1654 rojstni list za bodočega duhovnika Blaža Šoba, ki je bil rojen dne 26. januarja 1631 v Lipi in ga je krstil vikar Franc Zungga.¹⁷

Septembra leta 1655 je generalni vikar ljubljanske škofije Filip Trpin opravil vizitacijo župnij beljaškega cerkvenega okrožja. 23. septembra je bil pri filialni cerkvi sv. Petra in Pavla v Konatičah in tam ugotovil, da je za cerkvenega ključarja Andrej Šušnik. 25. septembra je pregledal župno cerkev sv. Martina v Lipi, kjer je ugotovil tole: Cerkevna ključarja sta Martin Aichboldt in Tomaž Hleinik, za vikarja je Matija Kronfiš, doma iz Kroke, ki je bil ordiniran za duhovnika na naslov samostana v Velesovem: Duhovnik je postal leta 1643 in je najprej služboval dve leti v župniji Rožek, potem ko mu je ljubljanski škof izdal odpustnico (dimissorium) iz ljubljanske škofije; v župnijo Lipa nad Vrbo je bil nastavljen z dekretom ljubljanskega stolnega kapitlja z dne 28. februarja 1646 in je v tej službi več kot 9 let. Faranov ima 593. Kot plačo prejema na dan cerkvenega obračuna 14 goldinarjev, poleg tega glasom vpisa v urbarju na dan cerkvenega patrocinja, na dan cerkvenega prošenja in na dan cerkvenega računa vsakokrat po 4 goldinarje 20 krajcarjev. Pri podružnični cerkvi sv. Lovrenca v Tmari vasi dobiva od 15 podložniških kmetij od vsake 1 maseljc, to je dve merici vina in dve merici prosa in na dan sv. Radegunde še 15 kruhov. Pri njem je v službi dekla Marinka, ki je pred tremi leti rodila nezakonskega otroka, pa ne z vikarjem, temveč z nekim tkalcem, ki je bil zaradi tega od gospostva Landskron zaslišan in kaznovan (izbičan) in mu je bilo naročeno, da se mora glede vzdrževanja otroka z njo pobotati. Vizitator je vikarju naročil, naj jo čimprej odslovi, da ne bo govoric. Istega dne je vizitator pregledal še podružnični cerkvi sv. Lamberta v Semislovčah in sv. Lavrencija v Tmari vasi; in je pri tej ugotovil, da je tam za cerkvenega ključarja Jurij Pahernik. Dne 29. septembra so bili vsi vikarji beljaškega cerkvenega okrožja poklicani k cerkvi sv. Miklavža v Beljak, kjer je bil ljubljanski škof, in je bilo vikarju iz Lipe ponovno naročeno, da mora iz župnišča odstraniti deklo Marinko in njenega otroka, ker je znano, da je imenovana ženska meretrix (vlačuga).¹⁸

Leta 1661 je prejel subdiakonot Jernej Kaufman, domačin iz Lipe, star 25 let, ki je bil še isto leto posvečen v duhovnika na naslov gospostva Vernberk, katerega lastnica je bila takrat vdova Konstancija Marija pl. Eibswaldt.¹⁹ Dne 6. aprila 1668 pa je vikar Matija Kronfiš izstavil rojstni list za bodočega duhovnika Jurija Reinerja, ki je bil rojen 21. aprila 1640 v Lipi; njegov oče je bil Pavel Reiner, botra pa sta bila Gregor Helbin in Uršula Trampuš.²⁰ Jurij Reiner je potem napravil dne 8. decembra 1669 pri ljubljanskem škofijskem ordinariatu izpit za opravljanje duhovniškega poklica. V Ljubljano ga je poslal Florijan Reiner, vikar župnije št. Ilj pri Slovenjgradcu. Njegovi osebni podatki so opisani takole: Star je 29 let, tonzuro in štiri nižje redove je prejel leta 1669 v Ljubljani, nato je prejel diakonat dne 20. aprila 1669 v Gradcu in je bil posvečen v duhovnika dne 4. septembra 1669 po lavantinskem škofu Sebastijanu.²¹

Dne 23. oktobra 1668 je izvršil takratni vikar in škofijski komisar nadžupnije sv. Miklavža v Beljaku Walscher vizitacijo župnije Lipa, prvo po letu 1655, kar posebej poudarja. Najprej je ugotovil, da opravljata službo cerkvenih ključarjev Peter Jesenik in Filip Župič. Nato je ugotovil, da je

¹⁷ KALj., fasc. 175/28.

¹⁸ KALj., fasc. 22/12.

¹⁹ KALj., fasc. 47/8.

²⁰ KALj., fasc. 47/7.

²¹ KALj., fasc. 67/12.

dal vikar lansko leto župnišče na novo sezidati s pomočjo faranov in s cerkvenim denarjem. Za vikarja je Matija Kronfiš, ki je že zelo star; farani so se zoper njega pritožili, da veliko hodi na Vrbo, da se vrača pozno domov in da farane izkorišča pri pobiranju stole. Faran Jurij Pahernik se je pritožil proti vikarju, ker pobira ob smrti cerkvenega podložnika od dedičev poseben davek. Ko prihaja opravljat službo božjo pri podružničnih cerkvah, zahteva, da ga pogostijo, ni pa zadovoljen z navadno hrano, temveč zahteva splendidno pogostitev.²²

Vikar Matija Kronfiš je ob koncu leta 1668 umrl. Za njegovega naslednika je ljubljanski stolni kapitelj prezentiral Martina Mesnerja (tudi Messner in Mössner). Zaradi te prezentacije je prišlo do spora med stolnim kapiteljem v Ljubljani in med lastnikom gospostev Landskron in Vrba grofom Francem Adamom Dietrichsteinom. V tem sporu je sicer grof Dietrichstein dal svojemu oskrbniku nalog, naj se z vikarjem Mesnerjem pobota, vztrajal pa je pri svojih pravicah v zadevi opravljanja prezentacijske pravice. V tem sporu je potem prišlo med grofom Francem Adamom in med stolnim kapiteljem v Ljubljani do poravnave, ki jo je potrdil tudi ljubljanski škof: da bodo ob vakanci vikariatov v št. Rupertu, Lipi in Dvoru imeli obe sporni stranki alternativno pravico prezentacije novega vikarja, stolni kapitelj pa je obdržal pravico vseh instalacij novih vikarjev ter zapor in inventur ob smrti vikarjev.²³

Iz listinskega gradiva škofijskega arhiva v Ljubljani se vidi, da je grof Dietrichstein pri uveljavljanju pravice do prezentacije uspel, ker je kot vikar v Lipi Martin Mesner listinsko izkazan šele v letu 1691, ko je 4. aprila poslal ljubljanskemu stolnemu kapitelju reverz o svoji namestitvi za vikarja v Lipi. Pred njim je do leta 1689 služboval kot vikar v Lipi Matija Kamušič, po njegovi odstititvi leta 1689 pa je grof Dietrichstein prezentiral dne 25. maja 1689 za novega vikarja Jurija Schiessla.²⁴

Dne 10. aprila 1685 je ljubljanski škof Sigmund Krištof grof Herberstein sporočil ljubljanskemu stolnemu kapitelju, da bo vizitiral župnije beljaškega cerkvenega okrožja in da bo 6. maja pri cerkvi sv. Miklavža v predmestju Beljaka, 16. maja v šentrupertu, 18. maja v Skočidolu, 19. maja v Lipi in 20. maja v Dvoru nad Vrbo.²⁵

Župnija Lipa nad Vrbo je bila ena najmanjših in najbolj revnih župnij na Koroškem. Ko je dal ljubljanski stolni kapitelj leta 1690 preceniti vrednost cerkvenega premoženja župnij beljaškega cerkvenega okrožja in višino osebnih dohodkov vikarjev tega okrožja, je bil letni dohodek vikarja v Lipi nad Vrbo ocenjen na 85 goldinarjev, dohodek vikarja pri cerkvi sv. Miklavža v Beljaku na 220 goldinarjev, dohodek vikarjev drugih treh župnij pa po 150 goldinarjev letno. V zvezi s to cenitvijo je takratni vikar in nadžupnik pri sv. Miklavžu v Beljaku Vid Balscher poslal ljubljanskemu stolnemu kapitelju obširno poročilo, v katerem navaja za cerkev sv. Martina v Lipi, da ima skupaj z dvema podružnicama le 24 goldinarjev premoženja, farani pa ji dolgujejo 165 goldinarjev. To poročilo je dne 21. avgusta 1690 podpisal tudi takratni vikar v Lipi Jurij Schiessl s pripombo, da z zneskom 85 goldinarjev, de quibus est meus miser victus et amictus (s katerimi se slabo hranim in oblačim), ne more izhajati.²⁶

V začetku leta 1696 je vikar v Lipi nad Vrbo Martin Mesner resigniral na to mesto, ker ga je lastnik grada in gospostva Landskron Franc Adam

²² KALj., fasc. 175/28.

²³ KALj., fasc. 175/19 in 31.

²⁴ KALj., fasc. 175/43 in 45.

²⁵ KALj., fasc. 197/23.

²⁶ KALj., fasc. 71/1 in 2.

grof Dietrichstein prezentiral za župnijo Dvor nad Vrbo; za vikarja župnije Lipa pa je imenovani grof prezentiral Blaža Pencina, kaplana pri Šenta Neži (St. Agnes) v Spodnji Koroški, ki je nato dne 18. septembra 1696 poslal reverzalije o svoji namestitvi stolnemu kapitlju v Ljubljano.²⁷

Vikar Blaž Pencin je služboval v Lipi do leta 1704, njegov naslednik pa je bil Gregor Kramer (Cramer), kar izvemo iz vizitacijskega zapisnika ljubljanskega škofa Franciška grofa Kauniza, ki je dne 17. junija 1712 vizitiral župnije beljaškega cerkvenega okrožja. Pri zaslišanju vikarja župnije Lipa nad Vrbo je ugotovil tole: Za vikarja je Gregor Cramer, Korošec iz Vrbe; star 33 let, ki je študiral in študije končal v Celovcu, na nižje redove je bil ordiniran v Labotski dolini, na Dunaju je študiral pravo in bil nato ordiniran za duhovnika na naslov grada in gospostva Humberk (Hollenburg); duhovnik je 9 let, od tega je eno leto služboval v Možberku (Moosburg); potem pa je bil od ljubljanskega stolnega kapitlja nastavljen v Lipi, kjer župnikuje 8 let. Njegovi dohodki znašajo 100 imperialov. Župnija ima tri podružnice, od katerih sta dve, filiala sv. Lovrenca v Tmari vasi in sv. Lamberta v Semislavčah, tako slabo dotirani, da ne moreta izhajati. V župniji je bratovščina srca Jezusovega. Fařanov je okoli 500. Vikar se je pritožil proti gospostvu v Landskronu, ker prevzema cerkvi podložne kmetije.²⁸

Leta 1717 je bil vikar župnije Lipa Cramer premeščen v Dvor nad Vrbo, ker je tamkajšnji vikar prevzel župnijo v Kostanjah (Köstenberg). Za novega vikarja v Lipi je Karl Ludvik grof Dietrichstein prezentiral dotedanjega kaplana v Mariji na Zilji (Maria Gail) Lovrenca Priesnerja, ki je dne 17. maja izstavil reverzalije o svoji namestitvi, iz katerih je razvidno, da je v Mariji na Zilji služboval kot kaplan 10 let.²⁹

Junija leta 1730 je ljubljanski škof Sigmund Feliks grof Schrattenbach izdal generalnemu vikarju ljubljanske škofije Janezu Jakobu Schillingu nalog, naj opravi vizitacijo župnij beljaškega cerkvenega okrožja. Schilling je to vizitacijo prepustil ljubljanskemu kanoniku dr. Antonu Lacknerju, ki je prišel 7. junija 1730 k cerkvi sv. Martina v Lipi, kjer je ugotovil tole: Za vikarja je Lavrencij Priesner, ki ga je prezentiral Karl grof Dietrichstein. Prihodnja prezentacija novega vikarja pripada po pravu alternizacije stolnemu kapitlju v Ljubljani. Cerkev ima po izjavi vikarja okoli 40 goldinarjev premoženja, kar je potrdil tudi cerkveni ključar Jožef Šefman. Huius loci vicarius debet quoque linguae Sclavonicae gnarus (duhovnik tega kraja mora biti tudi vešč slovenskega jezika).³⁰

Vikar in škofijski komisar pri cerkvi sv. Miklavža v Beljaku Miller je poročal dne 20. julija 1752, da je dne 18. julija umrl v Lipi nad Vrbo tamkajšnji vikar Lovrenc Priesner in da je bil še isti dan opravljen po gospostvu Landskron ob navzočnosti škofijskega komisarja Millerja iz Beljaka popis inventarja, kakor je bilo to določeno v sporazumu, ki sta ga dne 10. februarja 1671 podpisala gospostvo Landskron in stolni kapitelj v Ljubljani. Vikar Miller je tudi zahteval od župnika v Strmecu Jurija Kramerja in od vikarja v Skočidolu Matije Lasnika, naj mu pošljeta oporoko pokojnega Priesnerja. Sporočila sta mu, da nimata nič pismenega v roki, oba pa sta izjavila, da vesta za njegovo poslednjo voljo na pamet. Priesner je torej napravil usten testament.

Po njegovi smrti sta zaprosila za izpraznjeno mesto vikarja v Lipi nad Vrbo vikar v Šent Rupertu Markus Reauz in Ljubljančan Janez Burger,

²⁷ KALj., fasc. 176/1 in 2.

²⁸ KALj., fasc. 173/33.

²⁹ KALj., fasc. 176/13.

³⁰ KALj., fasc. 177/19.

ki je že 21 let služboval v drugi škofiji, ki so ga pa priporočali farani v Lipi. Vikar in škofijski komisar pri sv. Miklavžu v Beljaku Miller je predlagal v pismu z dne 5. avgusta ljubljanskemu stolnemu kapitlju, da imenuje za vikarja v Lipi Reauza in ne kaplana Burgerja. O Reauzu piše, da je sicer pri razlaganju božje besede počasen in da zaradi tega pri poslušalcih ni priljubljen, da pa že šest let opravlja duhovniški poklic in da tudi zaradi tega zasluži pohvalo. Ljubljanski stolni kapitelj je na izpraznjeno vikarsko mesto v Lipi imenoval vikarja v Šentrupertu Marka Reauza. V zvezi s tem imenovanjem je vikar Miller poslal stolnemu kapitlju v Ljubljano dne 17. septembra 1752 tole sporočilo: 3. septembra sem prejel dekret o imenovanju vikarja v Lipi; kmalu za tem so se pri meni v Beljaku oglasili farani iz Lipe in so protestirali zaradi postavitve Reauza za vikarja, češ da je premalo podkovan v rabi slovenskega jezika. Ker pa je Reauz sin slovenskih staršev in je bil vzgojen v območju beljaškega cerkvenega okrožja in ker že sedmo leto skrbi za versko življenje Slovencev, pritožba faranov iz Lipe ni utemeljena.

Vikar Reauz je medtem nastopil službo v Lipi nad Vrbo, o čemer je vikar Miller ponovno poročal stolnemu kapitlju v Ljubljano tole: Na dan sv. Martina, 11. novembra, sem bil v Lipi in sem tam pel sveto mašo ob navzočnosti toliko ljudstva, da niso mogli vsi v cerkev. Po maši sem moral poslušati v zakristiji razne prošnje in pritožbe faranov. Ko sem potem prišel v župnišče, so me pred vrati čakali trije cerkveni ključarji, in sicer Klement Jelič, Florijan Supil in Lenart Kramer, ki so se pritoževali čez vikarja Marka, in to po slovensko: »Le ta gospod ni sa nas, doklar ne sna nascho spracho.« Da bi ne nastalo kako vznemirjenje med ljudstvom, sem peljal vse tri ključarje, ki jih osebno dobro poznam, v posebno sobo župnišča, kjer sem njih jezo ublažil s pomirjevalnimi besedami in jih vprašal, ali so danes razumeli njegove besede, kar so potrdili. Nato sem jim pojasnil, da ga bodo v bodoče bolje razumeli, ker bo Reauz s trajnim vežbanjem vedno bolj podkovan v njihovem jeziku. Vikar Reauz mi je nato obljubil, da bo začel marljivo študirati slovenski jezik, ker mu manjka le nekaj besednih izrazov za potrebno izgovorjavo.

In res je prišlo do hitrega preobrata. 18. marca 1753 poroča vikar Miller ponovno v Ljubljano, da so farani v Lipi prenehali rovariti proti vikarju Marku Reauzu in ga začeli celo hvaliti. Vikar Reauz pa je tudi sam poročal dne 4. avgusta 1753 stolnemu kapitlju v Ljubljano, da prosi za kanonično investituro na župnijo Lipa, ker je »in lingua et loci diomate expeditior factus« (v jeziku in govoricu tega kraja bolj podkovan) in ker se je s farani pobotal. V pismu se tudi pritožuje zoper gospostvo v Landskronu, da mu noče izročiti pripadajočih mu dajatev (temporalia). Na to prošnjo je prišel že 9. avgusta 1753 sam dekan stolnega kapitlja v Ljubljani dr. Anton Lackner v Lipo in instaliral Marka Reauza za vikarja v Lipi.³¹

Vikar Marko Reauz je bil po smrti vikarja in škofijskega komisarja župnije sv. Miklavža v Beljaku Jakoba Müllerja v začetku leta 1773 premeščen za vikarja te župnije v Beljak. V Lipi nad Vrbo je torej služboval skoraj 21 let. Na njegovo mesto je bil postavljen za vikarja v Lipi nad Vrbo Jakob Nagele, ki ga je prezentiral lastnik grada in gospostva Landskron Franc Ludvik grof Dietrichstein. Vikar Nagele je leta 1787 podpisal tudi obvestilo o izločitvi župnije Lipa iz jurisdikcije ljubljanske škofije in o priključitvi te župnije solnograški nadškofiji oziroma neposredno krški škofiji.³²

³¹ KALj., fasc. 197/23.

³² KALj., fasc. 223/3.

V naslednjem bo tudi za župnijo Lipa nad Vrbo prikazana tabela o gibanju prebivalstva; vikarji so morali v 17. stoletju začeti pošiljati škofijskemu ordinariatu poročila o številu faranov ter o številu rojstev, porok in pogrebov za vsako koledarsko leto posebej:³³

Let-nica	Communicantes	Non communicantes	Skupaj	Rojstva	Poroke	Smrti
1655	473	120	593			
1658			465			
1667			593			
1698	452	18	470	16	2	22
1706	430	50	480	25	8	31
1713	490	20	510	24	4	12
1714	431	93	524	24	4	20
1722	425	170	595	20	8	14
1747	412	179	581	13	3	11
1753	473	165	638	17	6	17
1754	471	164	635	12	6	15
1758	490	130	620	23	5	32
1759	490	130	620	20	8	14

Po letu 1760 ni v arhivih ljubljanske nadškofije takih poročil več zaslediti, ker so morali župni uradi po upravnih reformah cesarice Marije Terezije začeti pošiljati te podatke na novo ustanovljenemu okrožnemu uradu za Gornjo Koroško v Beljaku. Kakor je iz zgoraj prikazanih statističnih podatkov razvidno, se število prebivalstva župnije Lipa nad Vrbo v razdobju 300 let, ki ga opisujemo, ni bistveno spreminjalo in je znašalo okoli 600 prebivalcev. Iz tega tudi sledi, da je bila župnija Lipa nad Vrbo ena najmanjših koroških župnij, pa tudi ena najbolj revnih, kar se tiče cerkvenega premoženja in dohodkov župnika, kakor je to že zgoraj prikazano.

S temi seznanji staleža faranov so vikarji pošiljali v Ljubljano tudi poročila o nedeljskem pouku otrok, ki je bil v župnišču ob eni uri popoldne. Tako je leta 1714 takratni vikar poročal, da je prihajalo k nedeljskemu popoldanskemu veronauku 60 do 70 dečkov. Ta pouk se je redno odvijal le v času quadragesimae, spomladi je bil vikar zaradi procesij v druge župnije zadržan, pozimi so učenci zaradi mraza in snega izostajali, jeseni pa so starši pošiljali svoje otroke po obedu na pašo živine. Ta pouk pa je bil za tiste čase, ko na deželi še ni bilo osnovnih ljudskih šol, za dorašča jočo podeželsko mladino velike važnosti. Vikarji so namreč pošiljali nadarjene dečke v šole v Celovec, kjer so se pripravljali na poklic bodočih duhovnikov. Tu je bil, kakor smo videli, najbolj uspešen vikar Matija Kronfiš, saj so izšli iz njegove šole med leti 1660 in 1670 kar trije duhovniki domačini iz Lipe nad Vrbo. Tu naj bo še omenjeno, da so pogosto pisali slovenske priimke koroških duhovnikov v popačeni obliki. Tako kaže, da se je vikar Zungga pisal pravilno žorga, vikar Lovrenc Priesner pa je na enem svojih poročil o gibanju prebivalstva podpisan kot Križnar.

V ljubljanskem škofijskem arhivu je ohranjen razpored cerkvenih opravil v župniji Lipa nad Vrbo za eno koledarsko leto iz prve polovice 18. stoletja,³⁴ ki ne bo zanimal le etnografov, temveč tudi domačine iz Lipe

³³ KALj., fasc. 213/5, 222/3 in 224/8.

³⁴ SALj. (škofijski arhiv Ljubljana), fasc. matrike št. 25.

nad Vrbo, ker bodo mogli primerjati običaje pred več kot 200 leti z današnjimi.

V uvodu tega razporeda je zapisano, da je drugo nedeljo v vsakem mesecu cerkveno opravilo pri podružnični cerkvi sv. Lamberta v Semislovčah, če pa bi bili takrat kaki zadržki, pa prihodnjo nedeljo. Vse druge nedelje je služba božja v domači cerkvi sv. Martina, če tega ne zadržuje ekskurzija kam drugam.

Januar:

1. Na dan obrezovanja Gospoda se vrši služba božja v domači cerkvi.
6. Na dan sv. treh kraljev se vrši cerkveno opravilo doma. Dan pred tem se blagoslavlja voda s soljo. V nedeljo po tem prazniku je cerkveno opravilo v Konetičah.
7. Na praznik sv. Valentina škofa je cerkveno opravilo v Konetičah.
25. Na praznik spreobrnjenja sv. Pavla se vrši služba božja v Konetičah.

Februar:

2. Na Svečnico je vse cerkveno opravilo doma s posvetitvijo sveč in s procesijo.
14. Na praznik sv. Valentina duhovnika je služba božja v Konetičah.

Marec:

19. Na praznik sv. Jožefa je služba božja doma.
25. Na praznik Marijinega oznanenja se vrši procesija k Devici Mariji v Logo vas.

Na cvetno nedeljo je cerkveno opravilo v župni cerkvi. Velikonočna procesija je na velikonočno soboto. Na velikonočno nedeljo se vrši cerkveno opravilo zgodaj zjutraj v domači cerkvi, popoldne pa je procesija v Konatiče.

April:

- Prvo nedeljo po veliki noči je procesija k cerkvi sv. Nikolaja v Beljak.
- Drugo nedeljo po veliki noči je procesija v Podgorje (Maria Elend).
- Četrto nedeljo po veliki noči je procesija h Gospe sveti (Maria Saal).

Maj:

- Na drugo nedeljo je procesija v Šent Rupert.
- Na tretjo nedeljo je procesija v Semislavče.
- Na četrto nedeljo je procesija v Tmaro vas.
- Na praznik vnebohoda je procesija v Podravlje (Föderlach).
1. Na praznik sv. Filipa in Jakoba je cerkveno opravilo doma.
4. Na praznik sv. Florijana je procesija v Vrbo (Velden).

Junij:

- Na tretjo nedeljo je procesija v Logo vas.
- Na praznik sv. Rešnjega telesa je slovesna procesija doma.
- Na nedeljo infra octavam mora vikar iti na pomoč vikarju pri cerkvi sv. Nikolaja v Beljak.
24. Na praznik sv. Janeza Krstnika je procesija v Poreče (Pörtschach).
9. Na praznik sv. Primoža in Felicijana je procesija na Otok (Maria Wörth).
29. Na praznik sv. Petra in Pavla je vse cerkveno opravilo v Konetičah.

Julij:

12. Na dan sv. Margarete je procesija v Skočidol (Gottestal).
22. Na praznik sv. Magdalene je procesija k sv. Magdaleni.
25. Na praznik sv. Jakoba in 26. na praznik sv. Ane je cerkveno opravilo doma.
- Na četrto nedeljo meseca julija je procesija v Strmec (Sternberg).

Avgust:

8. je procesija v Žoprače (Selpritsch).
10. Na praznik sv. Lovrenca se praznuje patronicij v Tmari vasi.
28. Na praznik sv. Avgusta je cerkveno opravilo v Semislovčah.

September:

1. Na praznik sv. Egidija je procesija v Št. Ilj (St. Egyden).
 8. Na praznik rojstva Device Marije je procesija v Podravlje.
- V nedeljo po tem prazniku gre vikar z ljudstvom v Skočidol, kjer se praznuje posvečenje.

21. Na praznik sv. Mateja apostola je cerkveno opravilo doma.

28. Na praznik sv. Mihaela je procesija v Rožek (Rosegg).

Oktober:

Na prvo nedeljo je cerkveno opravilo v Tmari vasi.

Na drugo nedeljo je sestanek vseh bratovščin Srca Jezusovega.

Na tretjo nedeljo je procesija v Dvor (Kranzelhoffen).

28. Na praznik apostolov Simona in Jude je cerkveno opravilo doma.

November:

1. Na praznik vseh svetnikov je cerkveno opravilo pri cerkvi sv. Jurija v Strmecu.

2. V spomin umrlih se vršijo vsa cerkvena opravila ravno tako v Strmecu.

11. Na praznik sv. Martina se vrši praznovanje patrocinija v domači cerkvi.

Na drugo nedeljo v tem mesecu je romanje v Logo vas.

30. Na praznik sv. Andreja je cerkveno opravilo doma.

December:

6. Na praznik sv. Miklavža je cerkveno opravilo pri cerkvi sv. Miklavža v Beljaku.

8. Na praznik Marijinega spočetja se vrši procesija v Domačale (Dantschach).

13. Na praznik sv. Lucije je služba božja v Konaticah.

Na četrto adventno nedeljo pridejo vsi člani bratovščine Srca Jezusovega v farno cerkev.

25. Božični praznik se obhaja v domači cerkvi.

Sledi taksa štole:

Od krstov:

Izven časa velike noči in binkošti:

vikar

f — kr. 18

cerkovnik

f — kr. 3

V času velike noči in binkošti:

vikar za krst prvega otroka

f 1 kr. 30

vikar za krst drugega otroka

f 1 kr. —

vikar za krst tretjega otroka

f — kr. 30

cerkovnik

f — kr. 6

Pri krstu izvenzakonskih otrok se štola vikarja podvoji,

cerkovnik pa dobi

f — kr. 9

Za posvetitev žene po porodu:

vikar

f — kr. 3

Za previdenje umirajočih:

vikar

f — kr. 18

vikar za maziljenje z oljem

f — kr. 30

cerkovnik za obe opravili

f — kr. 9

Za poroke:

za trikratno objavo poroke

f — kr. 18

za potrdilo o objavah

f — kr. 18

za poročni obred

f 1 kr. —

za posvetitev

f — kr. 18

Če gre nevesta izven fare

f 2 kr. —

Cerkovnik, če ostane nevesta doma

f — kr. 9

če gre izven fare

f — kr. 18

Za pogrebe:

za pogreb otroka ali odraslega

f — kr. 18

za posvetitev

f — kr. 18

za petje libere

f — kr. 18

za mašo po umrlem

f — kr. 36

Če umre hišni gospodar (pater familias), morajo dediči

dati vikarju kot posmrtnino (Seelenrecht)

f 1 kr. 30

Cerkovnik dobi za pogreb otroka

f — kr. 6

za pogreb, posvetitev in pokop otrok

f — kr. 15

za pogreb odraslih skupaj z mašo, previdenjem

in zadnjim maziljenjem

f — kr. 45

za trikratno zvonjenje

f — kr. 9

Če umre gospodar ali gospodinja, dobi cerkovnik

kot posmrtnino en hlebec kruha.

Ko ob zaključku pregledamo te skromne prispevke k zgodovini župnije Lipa nad Vrbo, pridemo do zaključka, da je bilo prebivalstvo tega območja pod stalnim in strogim nadzorstvom lastnikov grada in gospostva Landskron, ki so imeli v svojih rokah vso gospodarsko, sodno in politično oblast, ki pa so kot odvetniki in patroni nad vsemi župnijami beljaškega cerkvenega okrožja imeli tudi glavno besedo pri upravljanju cerkvenega premoženja. To se je pokazalo najbolj v času reformacije in protireformacije, ko so ti lastniki (grofje Khevenhüller) postali pripadniki nove luteranske vere in so morali tudi njihovi grajski oskrbniki postati protestanti. Videli smo, da se je ljubljanski stolni kapitelj leta 1586 pritožil zoper oskrbnika Amblacherja, še več pritožb pa je bilo zoper njegovega naslednika Krištofa Schneeweissa, ki je bil na tem službenem mestu od leta 1591 do leta 1629, ko je moral skupaj s svojim gospodarjem grofom Ivanom Khevenhüllerjem zaradi protestantizma zapustiti avstrijske dežele. O njegovem delovanju je bilo že pisano v prispevkih k zgodovini župnij šent Rupert in Skočidol.³⁵ Tu naj bo omenjeno, da je Schneeweiss leta 1611 moral spremeniti svoje prejšnje odločitve in je moral dati izplačati dvema katoliškima duhovnikoma njihove v cerkvenih urbarjih zajamčene dohodke za eno leto nazaj. Kmalu na to, leta 1615, pa so se zoper oskrbnika Schneeweissa začele kopičiti nove pritožbe, katerih izid pa iz listinskih virov nadškofijskega arhiva v Ljubljani ni razviden.

S kazensko-pravnega vidika je morda zanimiv primer, da je deželsko sodišče obsodilo očeta nezakonskega otroka, ko je bila ugotovljena njegova identiteta, zaradi njegovega »greha« na kazen bičanja.

Primer vikarja Reauza je glede na narodnostne razmere na Koroškem iz več razlogov posebne važnosti. Reauz je bil sin slovenskih staršev iz okolice Beljaka. Njegov priimek Reauz je nemško-koroška ali, če hočete, koroško-nemška spakedranka; pisal se je ali Erjavec ali Rijavec; kako so ga rojaki pred več kot 200 leti klicali, pa bo danes verjetno težko ugotoviti. Ko je nastopil službo vikarja župnije Lipa na Koroškem, je poznal le svoje domače slovensko narečje; farani v Lipi so ugovarjali namestitvi, ker niso dobro razumeli njegove izgovorjave. Po treh mesecih se je naučil lepe slovensčine, da so ga farani začeli spoštovati. V Lipi je služboval dobrih 20 let, nakar je bil postavljen za vikarja in škofijskega komisarja nadžupnije sv. Miklavža v Beljaku, kjer je služboval do svoje smrti leta 1788. Občudovati moramo farane župnije Lipa nad Vrbo, ki so po svojih treh zastopnikih — cerkvenih ključarjih — zahtevali od svojega vikarja boljše znanje slovenskega jezika in s tem dokazali, da so se zavedali svoje slovenske narodnosti. Beljaški vikar Miller je poročal stolnemu kapitolu v Ljubljano, da je bilo zaradi tega vse ljudstvo razburjeno.

Zusammenfassung

BEITRÄGE ZUR GESCHICHTE VON LIND OB VELDEN

Anton Svetina

Die vierte der fünf Pfarren des Villacher Kirchenkreises, die vom Jahre 1461 bis zum Jahre 1787 dem Bistum von Ljubljana bezw. seinem Domkapitel einverleibt waren, ist die Pfarre Lind ob Velden. Es war eine der kleinsten und ärmsten Pfarren von Kärnten, die Zahl ihrer Pfarrkinder überstieg in dieser Zeitperiode fast nie die Zahl 600. Die Entstehungszeit dieser Pfarre konnte bisher nicht genau

³⁵ Anton Svetina, l. c. pod 1) in isti, Prispevki k zgodovini št. Ruperta, Zgodovinski časopis 32, 1978, str. 413—428.

festgestellt werden, fällt aber laut der Ausführungen der Historikers Gotbert Moro in den Erläuterungen zum historischen Atlas der österreichischen Alpenländer zwischen die Jahre 1437 und 1461. Das Vogteirecht über die Pfarre übten die jeweiligen Eigentümer des Schlosses und der Herrschaft Landskron aus, die auch die Patronatsrechte über die Pfarre innehatten, die sie aber nach der Gründung des Bistums von Ljubljana mit dem dortigen Domkapitel teilen mussten.

Im Kapitelsarchiv des erzbischöflichen Archivs von Ljubljana befindet sich eine Urkunde, die im Jahre 1494 der damalige Vikar der Hauptpfarre des Villacher Kirchenkreises von St. Nicolai in der Vorstadt Villachs ausstellte; in dieser Urkunde werden die Rechte und Pflichten aufgezählt, die der jeweilige Inhaber der Pfarre von Lind ob Velden jedes Jahr ausüben musste. Für die Geschichte von Slowenischkärnten ist von besonderer Bedeutung die Feststellung, dass der Vikar von Lind auf Verlangen des Vikars von St. Nicolai in Villach am Feiertage des hl. Nikolaus, das ist am 6. Dezember, in der Pfarrkirche von St. Nicolai slowenisch predigen musste.

Die Zeit der Reformation und der Gegenreformation ging auch für die Bevölkerung der Pfarre Lind ob Velden nicht ohne dramatischer Ereignisse vorüber, die insbesondere durch den Verwalter der Herrschaft Landskron, Christoph Schneeweiss, hervorgerufen wurden, der dieses Amt vom Jahre 1591 bis zu seiner Ausweisung aus allen österreichischen Kronländern im Jahre 1629 innehatte und der wie auch seine Vorgesetzten, die Grafen von Khevenhüller, ein verbissener Protestant war.

Die Ernennung des Vikars Markus Reauz zum Pfarrer von Lind ob Velden im Jahre 1752 wurde etwas ausführlicher geschildert. Die Bevölkerung von Lind protestierte nämlich gegen seine Anstellung in Lind, da sie ihn nicht gut verstehen konnte. Als er in drei Monaten slowenisch erlernte, kam er bei seinen Pfarrkindern von Lind in hohe Ehren. Sein Beispiel erbringt auch den Beweis, dass die Gesamtbevölkerung von Lind ob Velden im 18. Jahrhundert der slowenischen Volksgruppe angehörte.

Zgodovinsko društvo za Slovenijo je s finančno pomočjo Kulturne skupnosti Domžale ob odkritju spominske plošče na nekdanji Veitovi tiskarni na Viru pri Domžalah 24. maja 1980 izdala publikacijo

EDVARD KARDELJ-SPERANS IN SLOVENSKO ZGODOVINOPISJE

Zbornik objavlja predvsem gradivo z izrednega občnega zbora Zgodovinskega društva za Slovenijo (2. marca 1979) ob štiridesetletnici izida knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«. Gradivo je izšlo kot separaten odtis iz »Zgodovinskega časopisa« številka 4/1979.

Publikacija je na voljo za ceno 40 din (člani ZDS 30 din, študentje 20 din) na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/1.

Komisija za ekonomsko zgodovino Jugoslavije pri Zvezi društev zgodovinarjev Jugoslavije izdaja specializirano revijo

ACTA HISTORICO-OECONOMICA IUGOSLAVIAE

Interesente vabimo, da jo naročijo pri Školski knjigi, 41000 Zagreb, Masarykova 28.

SLOVENSKA MATICA, Ljubljana, Trg osvoboditve 7

in Zgodovinsko društvo za Slovenijo sta sklenila dogovor o sodelovanju, po katerem lahko člani Zgodovinskega društva za Slovenijo ob predložitvi potrjene članske izkaznice v prostorih Slovenske matice nabavljajo vse Matične publikacije po ugodnejši ceni, ki sicer velja le za redne Matične člane.

Iz bogatega izbora leposlovnih in različnih strokovnih del opozarjamo zlasti na nekaj knjig z zgodovinsko tematiko (zaloga nekaterih med njimi bo v kratkem času pošla!):

Slovenska matica 1864—1964 (zbornik)

Koroški plebiscit (zbornik)

Janko Pleterski: Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo (1914—1918)

Lavo Čermelj: Med prvim in drugim tržaškim procesom

Marijan Britovšek: Razkroj fevdalne agrarne strukture na Slovenskem

Vasilij Melik: Volitve na Slovenskem

Ivan Mohorič: Zgodovina železnic na Slovenskem

Janko Pleterski: Narodna in politična zavest na Koroškem

Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike I.—IV.

Lavo Čermelj: Spomini na moja tržaška leta

Francé Koblar: Moj obračun

Veno Pilon: Na robu

Franc Petek-Janko Pleterski: Spomini koroškega politika

V zbirki za leto 1980 so izšli pod naslovom »Pred viharjem« tudi dnevniški zapiski Edvarda Kocbeka iz let 1938, 1940, 1941 in 1942.

Slovenska matica pripravlja za prihodnja leta med drugim vrsto izdaj temeljnih del slovenske historiografije in nekaterih najzanimivejših slovenskih memoarnih del. V letu 1981 najprej izide Linhartov »Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije« iz let 1788 in 1791.

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, YU-41000 Zagreb,
Opatička 10, izdaja od leta 1969 dalje

ČASOPIS ZA SUVREMENU POVIJEST

Časopis v tematsko zaokroženih številkah obravnava izbrana poglavja iz novejše hrvaške in jugoslovanske zgodovine ter je že nekaj let najbolj uveljavljena in najbolj redno izhajajoča jugoslovanska revija za sodobno zgodovino.

Za slovenske bralce sta med zadnjimi številkami še posebej zanimivi I/1975 in I/1977, ki objavljata razprave, dokumente in bibliografiji o zahodni oziroma severni jugoslovanski meji, o odnosih Jugoslavije z Italijo oziroma Avstrijo ter o položaju naših manjšin v teh dveh državah.

Petar Korunić

O NEKIM PROBLEMIMA SLOVENSKE POLITIKE 1866.

Istaknuti slovenski narodnjaci iz svih slovenskih pokrajina imali su 27. rujna 1866. u Ljubljani politički skup, koji su održali nakon glavne skupštine »Slovenske Matice«.¹ Na tom političkom sastanku je većina »umjerenih«² rodoljuba prihvatila, unatoč odlučnom protivljenju manjine, a pod utjecajem historijskog prava koje je od 1860. dominiralo u političkom životu Habsburške Monarhije, slovenski politički program temeljen, kao i »mariborski program« iz 1865, na načelu posebnosti historijskih zemalja i pokrajina.³

O tom skupu i na njemu usvojenom političkom programu, koji je prihvaćen pod utjecajem političkih prvaka — Etbina Henrika Coste, Lovra Tomana i Janeza Bleiweisa — slovenski narodnjaci nisu otvoreno pisali u svojim listovima. Ipak su — nasuprot historijskom pravu i, naravno, na njemu osnovanom političkom programu — pojedini slovenski narodnjaci već na samom skupu a zatim i u novinama⁴ odlučno istakli narodno pravo, na temelju kojeg su Slovenci jedino mogli osnovati narodni i politički program »Zedinjene Slovenije«.

Politički program koji su slovenski narodnjaci prihvatili 27. rujna 1866. ostao je nepoznat do danas. A ipak, njega je u sažetom obliku nepoznati slovenski rodoljub, nakon održanog sastanka slovenskih narodnjaka, uklopio u svoj opširni dopis i uputio »Narodnim Novinama«, koje je u Zagrebu uređivao Ljudevit Gaj. Dopis je, međutim, objavljen tek početkom 1867. godine,⁵ kada su taj program slovenski narodnjaci već bili napustili. Mi taj dopis u cjelosti donosimo u prilogu ove rasprave. Osim toga, o tom programu pisao je, izloživši ga kao »nacrt programa« lista »Slovenec«, Andrej Einspieler nakon održanog spomenutog političkog skupa.⁶

Nepoznati slovenski narodnjak nije slučajno svoj dopis uputio Gajevim »Narodnim Novinama«. Te novine su još za ilirskog pokreta bile otvorene slovenskim narodnjacima, u kojima su oni, napokon, za revolucije 1848. objavili brojne programatske članke.⁷ Za vrijeme Bachova apsolutizma »Narodne Novine« su postale službeno glasilo i od suradnje u njima odustali su ne samo slovenski nego i brojni hrvatski narodnjaci.

Međutim, Ljudevit Gaj je 1. srpnja 1862. u programatskom uvodnom članku javio da su »Narodne Novine« od 30. lipnja 1862. »prestale biti službeni organ vlade« i da su »postale posve samostalne«, te da će »od sada biti opet ono slavenskom jugu, što bijaše od prije:

¹ Usp. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848—1895, knj. II, Ljubljana 1956, 112; V. Melik, Slovenci i jugoslovensko pitanje u doba Ujedinjene omladine srpske, Zbornik radova: Ujedinjena omladina srpska, Novi Sad 1968, 324—325.

² Naziv »umjereni« upotrijebio je nepoznati slovenski narodnjak u dopisu koji donosimo u prilogu. »Umjereni« narodnjaci (»vođe« slovenskog naroda) bili su, po njemu, oni koji su prihvatili slovenski politički program temeljen na historijskom pravu, za razliku od »odlučnih« i malobrojnijih narodnjaka koji su na tom skupu zagovarali da Slovenci svoj politički program osnuju na narodnom načelu.

³ Vidi prilog ovoj raspravi.

⁴ Novice 40 i 41, 3. i 10. listopada 1866, 323, 328—329; Slovenec 88, 3. studenog 1866, 353; te Zukunft i Slavisches Centralblatt 40, 1866, 299.

⁵ Narodne Novine 5, 7. siječnja 1867, 1—2.

⁶ Slovenec 81, 10. listopada 1866, 323—324.

⁷ Usp. P. Korunić, Prilog poznavanju hrvatsko-slovenskih političkih odnosa 1848, Historijski zbornik XXXI—XXXII, Zagreb 1978—79; isti, Jugoslavenska ideja u politici Hrvata i Slovenaca za revolucije 1848—1849, Radovi 14, Instituta za hrvatsku povijest, Zagreb 1980 (u tisku).

da će novine ove, neodvisne i proste⁸ od ičijeg utjecaja opet propoviedati slogu i ljubav jugoslavenskim plemenima, širiti narodnu sviest sve to dalje, braniti ustav i slobodu sve to revnije, sijati nauku i prosvjetu sve to bodrije, pa tako pripravljati narod za važne događaje, koji nastaju; pripravljati ga za slavnu budućnost, koja ga čeka, jednom rieči, nastaviti: rasprostranjivanje one ideje,⁹ koju su ove Narodne Novine s Danicom prve naviestile, izustile i razvijale.¹⁰

U prilikama potpune političke neizvjesnosti o daljem razvoju događaja u Monarhiji, Ljudevit Gaj je u »Narodnim Novinama«, i u ponovo pokrenutoj »Danici ilirskoj« (1863—1867), sve do 1868. zastupao jugoslavensku ideju u obliku ilirizma. Smatrao je da se južnoslavenski narodi moraju odlučno pripremati za buduće sjedinjenje i to: širenjem »jugoslavenske sloge« i svijesti o jugoslavenskoj zajednici; a prvi korak k općem sjedinjenju, trebalo bi da bude stvaranje jedinstvenog južnoslavenskog jezika i književnosti, koji bi Južne Slavene kao »jedno tijelo« tješnje povezali u »narodnom duhu«.¹¹

Ipak, Ljudevit Gaj je polazio od pojedinačnih nacionalnih i »historijskih« posebnosti u Južnih Slavena,¹² a jugoslavensku ideju uzimao kao nadnacionalnu (najprije kao jezično-književnu koja tek u budućnosti treba da preraste u političku) kategoriju: »Slavenski naš narod na jugu, u velikoj Iliriji, razdijeljen već od niekad na četiri historička plemena, po imenu na bugarsko, sèrbsko, hèrvatsko i slovensko, a izmiešan i prepleten ograncima pèrvobitnih Slavena, što su od vajakada živili u prastarjoj Iliriji, nije mogao od svoga pamtiveka sve do sada do te sreće doći, da se sjedini u duhu i u onim sredstvima, koja razplođuju jednake misli kod naroda, ka kojima spada prije svega pismo i književni jezik«.¹³

Prema tome, Ljudevit Gaj je jugoslavensku ideju u obliku ilirizma nastojao prilagoditi novim prilikama i okolnostima, čime se, u jugoslavenskoj ideologiji, nije mnogo razlikovao od ostalih hrvatskih narodnjaka-ideologa jugoslavenstva. Gaj je polazio od »ideje jedinstva jezičnoga« u književnosti »a tečejem vremena možebit i u govoru svih Slavena, koji živu na jugu iliri na ilirskom poluotoku«.¹⁴ Prema njegovu gledištu, time bi se pojedine nacionalne posebnosti u južnoslavenskih naroda učvrstile, jer u »duhovnom narodnom« (jezično-književnom) i, kada okolnosti to dopuste, u političkom jedinstvu leži njihov spas od vanjskih opasnosti. Smatrao je, dakle, da južnoslavenski narodi svoju budućnost treba da potraže u zajedničkoj jugoslavenskoj »zadruzi« — u protivnom: isključivi »separatizam« (isključivo nacionalna politika koja u sebi ne sadržava ideju o južnosla-

⁸ Slobodne.

⁹ Ideju o jugoslavenskoj zajednici u najširem smislu.

¹⁰ *Narodne Novine* 1, 1. srpnja 1862, 1.

¹¹ *Narodne Novine* 73, 31. ožujka 1863, 289: »Jezik je glavna sveza naroda. Nek je narod ma kako različan po čemu ni bud: po prošlosti, ili poviestnici, po vieri, po težnji, po običajima, samo ako jednim jezikom govori, sasvim je razumno i u redu, da sastavlja jedno tijelo, osobito pri slobodnim ili ustavnim ustanovama.«

¹² Uza sve to što još narodnjacima za ilirskog pokreta nisu bili jasni nacionalni odnosi u Južnih Slavena, a slavistička nauka je u taj problem unijela još više nejasnoće poistovjećujući jezik s nacionalnošću, ipak su oni bili svjesni činjenice o postojanju tri »rodoslovna« ili »genetička« imena — hrvatskog, slovenskog i srpskog, te su isticali njihove nacionalne posebnosti. Lj. Gaj je potkraj 1839. zaključio da »Srb neće nikad biti Hrvat ili Kranjac [Slovenac; P. K.], a ova dvojica kad nisu, nemogu nipošto biti Sribljak. Pri tom je upotrebu ilirskog imena obrazložio riječima: »Namera naša nije posebna imena [u Južnih Slavena; P. K.] ukinuti, nego ih samo skupnim narodnim imenom sjediniti, jer su sa svakim posebnim imenom skopčani događaji, koji sakupljeni čine dogodovštinu obćenite narodnosti ilirske.« *Proglas* od 23. studenog 1839, *Danica ilirska*, br. 47.

Isto gledište Lj. Gaj je zastupao početkom 1864: »Ime ilirsko nije nikada na to išlo, da zavari Srbe i Hèrvate, ili da se jedni ili drugi odreknu svoga plemenskoga imena, već da ciele jug t. j. Slovence, Hèrvate, Sèrbe i Bugare skopča u jedno cijelo pred svietom tako, da svaki za sebe ipak bude svoj sa svojom posebnom poviesti i osebinami.« *Narodne Novine* 15, 20. siječnja 1864, 59.

¹³ *Narodne Novine* 72, 30. ožujka 1863, 285.

¹⁴ Na ist. mjestu.

venskoj zajednici) dovest će ih do propasti: »Ta kamo ćemo sa separatističkim propagandizmom? Kamo ćemo tako nesložni, razciepani mi južni Slaveni doći, ako bude uvijek i uvijek svaka grana i svako pleme na svoj mlin vodu svraćala, ako nebude u nas nikad složne uzvišenije misli i volje!«¹⁵

Nasuprot dualističkim koncepcijama o državnom uređenju, »Narodne Novine« su, sve do 1868, zagovarale — jedno vrijeme pod stanovitim utjecajem *Narodno-samostalne stranke*, koja je nastala postepenim odvajanjem jednog dijela narodnjaka pod vodstvom kancelara, šefa hrvatske vlade, Ivana Mažuranića, i koja je nastavila s tradicijom Hrvatskog sabora za revolucije 1848. godine — federativno uređenje Habsburške Monarhije, osnovano na narodnom načelu i principu nacionalne ravnopravnosti. Ta osnovna načela, Gaj je tijesno povezivao s jugoslavenskom ideologijom.¹⁶

Polazeći od načela narodnosti i uz to politike federalizma i austroslavizma, te od ideje o postepenom tješnjem povezivanju južnoslavenskih naroda — »Narodne Novine« su 23. siječnja 1863. objavile uvodni članak, koji je zacijelo potekao od pera Ljudevita Gaja, pod naslovom »Sadanji položaj slovenskog naroda«. U njemu je autor izrazio punu podršku slovenskim narodnjacima u njihovoj borbi protiv germanizacije i zalagao se za dalji razvoj slovenskog narodnog pokreta. U tom članku, kao i u mnogim drugim koje su »Narodne Novine« objavile od 1862. do 1868, uvodničar se odlučno zalagao za slobodni razvoj slovenskog narodnog jezika i njegovu javnu upotrebu, te za ujedinjenje Slovenaca i njihovo tješnje povezivanje s Hrvatima, odnosno s ostalim Južnim Slavenima. Smatrao je, pri tom, da je Kranjska, kao izrazito slovenska pokrajina, središte oko kojeg treba da se okupe Slovenci: »Ovo je dakle jezgra, oko koje se zaokružuju ostali Slovenci u štajerskoj, Koruškoj i u Primorskoj; ovdie se ima odlučiti udes ove grane; kranjski će sabor danas il' sutra, al svakako jednoć odlučiti pitanje, šta će biti iz međaša Slavenstva na južnom zapadu. A biti će kreševo tim žešće, ako pomislimo, da kroz Cielovac, Celje i Ljubljano vodi trgovački drum iz Berlina i Beča k Jadranskom moru. Nu nebi se mi nadali sretnom uspiehu te borbe, da nije poznato naravoslovno pravilo, da srodno k srodnom teži; ovako se i Slovenci u svom razvitku svoga jezika primiču laganim korakom najprostranijem nariječju Jugoslavenstva. Pa nevara ih u tome ideja uzajamnosti; jerbo je već god. 1848. sabor zagrebački izjavio svietu pa napose i vladi, da Jugoslavenima neima spasa niti budućnosti, ako bude jedan narod drugi prezirao, ako se ne budu štovali i ljubili kano rodena si braća! Pa stoga dvostruko naš mora zanimati, što danas biva na zapadu Sutle i Bregane; ne radi se tamo smo o njihovom stanju,¹⁷ nego i posredno o udesu ostalih jugoslavenskih grana.«¹⁸

¹⁵ Isto.

¹⁶ U pozivu za preplatu za 1863, Lj. Gaj je pisao da će osnovna zadaća »Narodnih Novina« i dalje biti da »zastupaju narodne interese, a navlastito da rađe za razvitak narodnosti uz ustavnu slobodu i samoupravnu nezavisnost naše trojedne kraljevine. Nu kao što nam naša hrvatska domovina mora da bude sërdu najbliža, tako ipak hoćemo da se nepomično držimo onih naših načela, koja su osnovana na temelju ljubavi među braćom jedne kërvi i jednoga jezika [među Južnim Slavenima; P. K.], te koja su čista od nesretnih i po sav naš narod ubitačnih, tko bi znao od koga potaknutih težnjah, koje uz prisvajanje nekakova izključiva gospodstva, duhu vremena i ravnopravnosti posve protivna, odbijaju simpatije rođene nam braće, to jest simpatije onih bližnjih česti našega naroda [jugoslavenskog; P. K.], koja po jednakosti prieteći nam opasnosti i po izgledu lika, dakle po istovjetnosti interesa najveće, pače jedino naravno jamstvo pružaju za zajednički napredak i budućnost [u južnoslavenskoj zajednici ravnopravnih naroda; P. K.]».

Zaista rođene nam braće prirodene simpatije čuvati, gojiti i jednakim uvažavanjem i štovanjem njihovih individualnosti sa hrvatskom srećom identificirati, mlijemo, da je tim plemenitija zadaća, i tim svetija dužnost, što bi jedva krepki bili i u nepovriedenoj zadruzi [južnoslavenskoj zajednici; P. K.], da se opremo i odolimo himbi i nasilju, kako smo okruženi zamkama i mriežama složnih u mëržnji proti nam naše narodnosti neprijatelja.« *Narodne Novine* 142, 18. prosinca 1862, 567.

¹⁷ O stanju Slovenaca, razvoja slovenskog narodnog pokreta i borbi slovenskih narodnjaka protiv germanizma.

¹⁸ *Narodne Novine* 22, 23. siječnja 1863, 85.

Od početka druge polovice 1862. do 1868. »Narodne Novine« su posvećivale veliku pažnju političkom i kulturnom razvoju u Južnih Slavena, a posebno u Slovenaca.¹⁹ Osim toga, od 1862, svako ljeto su brojni hrvatski narodnjaci posjećivali prigodne narodne svečanosti u Slovenaca. Na taj način, produbljivali su se i sve više učvršćivali hrvatsko-slovenski odnosi.²⁰ U vezi s tim, »Narodne Novine« su 12. kolovoza 1862. objavile opširni uvodni članak, datiran 5. kolovoza u Varaždinu, od nepoznatog hrvatskog narodnjaka pod naslovom »Slovenska svetkovina u Mariboru«.²¹ Na proslavi mariborske čitaonice 3. kolovoza 1862. prisustvovalo je 12 hrvatskih narodnjaka iz Zagreba i Varaždina. Tom prilikom su se sreli s istaknutim slovenskim narodnjacima, i J. Bleiweis je istakao da Hrvati imaju »pèrvi put svoje zastupnike u Sloveniji«.²² Polazeći od slovenske nacionalne individualnosti, te od koncepcije o jugoslavenskoj zajednici, koju je suprotstavio velikonjemačkoj ideji, hrvatski narodnjak, autor spomenutog članka, je budućnost Slovenaca vidio u njihovu tješnjem povezivanju s Hrvatima. Zato je slovenske narodnjake pozvao da se odlučno suprotstave germanizaciji širenjem slovenske nacionalne svijesti: »Da se ono [slovenske pokrajine; P. K.], što još nije niemština progutala, za jugoslawenstvo u taman neizgubi; da se ono narodna življa [Slovensci; P. K.] od propasti uzčuva, što niemački želudac do sada nije mogao prekuhati, to je najsvetija dužnost onih slovenskih domoljuba, kojih duh je čist i neotrovan ostao, da sa svom snagom duha svoga onamo djeluju, da se ono, što još nije posve izgubljeno za jugoslawenstvo od propasti spasi, da se za budućnost sačuva; njihova ima biti briga, da se sviest narodna među Slovencima probudi, razširi, te tako za budućnost narodnosti jugoslawenskoj čvrst temelj položi.«²³

Od 6. studenog 1862. po želji Ljudevita Gaja — koja je bila u skladu s njegovom jugoslawenskom ideologijom — počeo je slovenski narodnjak pod pseudonimom »Od gornje Save«, zacijelo Radoslav Razlag, u uvodnim člancima pod naslovom »Slovenija« upoznavati hrvatsku javnost s razvojem slovenskog narodnog pokreta i širenjem slovenske nacionalne svijesti.²⁴ Polazeći od slovenske nacionalne i političke individualnosti, u tim člancima je zaključio da su težnje Slovenaca usmjerene ujedinjenju slovenskih pokrajina u jedno političko tijelo — u »jednu krunovinu«.²⁵ Nakon toga, isti autor je u opširnim dopisima nastavio opisivati političke i kulturne prilike u Slovenaca.²⁶ U dopisu datiranom 18. studenog 1862, ocijenio je da će željeznica još više približiti Slovence i Hrvate. Smatrao je da se ta dva naroda moraju što tješnje povezati, jer se samo tako mogu spasiti od njemačke opasnosti.²⁷

¹⁹ Prateći razvoj slovenskog narodnog pokreta, »Narodne Novine« su zaključile da je Slovincima neophodan politički list, koji bi širio slovensku nacionalnu svijest. Nadajući se da će im to uspjeti, te novine su prilikom podneska molbe za izdavanje lista »Naprej« pisale: »Već višekrat imadomo priliku napomenuti, kako Slovinci, probudivši se k novomu narodnomu životu, osobito u novije vrijeme živo razvijaju svoje snage, da zapostavljenoj svojoj narodnosti zadobiju ona prava, koja ju idu po viećitom zakonu božanskom i naravskom [po prirodnom i narodnom pravu; P. K.], i po načelu proglašene u Austriji ustavne i narodne ravnopravnosti. Narodu ovako probuđenomu treba prije svega javnih glasila, a osobito neodvisnih političkih novina, koje bi dosljedno dieovalae na razvitak auha narodnjeg [slovenskog; P. K.] i branile ga od nasertajah i krivdah neprijateljjskih.« *Narodne Novine* 50, 29. kolovoza 1862, 197.

²⁰ Nije zadaća ovog uvoda da ukaže na odnos hrvatske politike prema Slovincima. To ćemo uraditi na drugom mjestu. Ovdje želimo pokazati samo to, zašto su brojni slovenski narodnjaci od 1862. do 1867. svoje dopise objavljivali u »Narodnim Novinama«.

²¹ *Narodne Novine* 37, 12. kolovoza 1862, 145.

²² *Narodne Novine* 84, 14. travnja 1863, 333; A. Kos u članku »Uspomena na Sloveniju«, koji je izlazio od 8. travnja do 1. svibnja 1863. Te članke je zatim izdao u brošuri pod istim naslovom (A. Kos, Uspomena na Sloveniju, Zagreb 1863). Ta brošura štampana je u »Narodnoj tiskarnici« Lj. Gaja, u kojoj je štampan časopis »Torbica jugoslawjanske mladosti« (1863—1864) pisan na slovenskom i hrvatsko-srpskom jeziku.

²³ *Narodne Novine* 37, 12. kolovoza 1862, 145.

²⁴ *Narodne Novine* 107, 6. studenog 1862, 427.

²⁵ *Narodne Novine* 108, 7. studenog 1862, 432.

²⁶ *Narodne Novine* 113, 15. studenog 1862, 453—460.

²⁷ *Narodne Novine* 121, 22. studenog 1862, 484.

Slovenski narodnjaci su, u svojim brojnim dopisima koje su od 1862. do 1867. objavili u »Narodnim Novinama«, u slovenski narodni program također unosili ideju o jugoslavenskoj zajednici. Temeljito su opisivali djelatnost narodnih čitaonica, putem kojih su širili slovensku nacionalnu svijest. Ujedno su isticali važnost prisustva hrvatskih narodnjaka na proslavama slovenskih čitaonica, smatrajući da se na taj način učvršćuje hrvatsko-slovenska uzajamnost.²⁸

Isto je tako nepoznati slovenski narodnjak »Iz maloga štajera« u svojim dopisima upućenim »Narodnim Novinama«, koje po njemu »imaju obširniji jugoslavenski program nego mnogi ini listovi«,²⁹ pisao o razvoju slovenske nacionalne svijesti i zalagao se za tješnje povezivanje Slovenaca i Hrvata. Zato je i on pozivao hrvatske narodnjake da prisustvuju narodnim svečanostima u Slovenaca, a ove savjetovao da posjećuju Hrvate.³⁰

Osim toga, nakon što je Ljudevit Gaj najavio da će »Narodne Novine« ponovo »propoviedati slogu i ljubav« između južnoslavenskih naroda i »širiti narodnu svijest«,³¹ javili su se mnogi slovenski narodnjaci, koji su bili svjesni činjenice da su Gajeve *Novine* za vrijeme ilirskog pokreta također utjecale na razvoj slovenske nacionalne svijesti. O tome svjedoči slovenski narodnjak u svom dopisu iz Trsta: »Nije bez razloga, da se obraćam sa prvim mojim dopisom baš k 'Narodnim Novinama'; jer još te siećam onih vremena gdje se je po njih počela širiti ideja, da svi Jugoslaveni spadaju na jednu granu, da su svi samo jedan narod, siećajući nas prekrasne latinske izreke: 'Concordia parvae res crescunt, discordia et maximae dilabuntur'. Neda se tajiti, da je ova ideja mnogoga od nas [Slovenaca; P. K.] probudila na narodnu radnju [na buđenje i širenje slovenske nacionalne svijesti; P. K.], koi bi bez nje čamio bio u tmimi neznajući, česa da se lati ili bi stupao širokim drumom talijanštine i germanizma.«³² U svom članku, taj slovenski narodnjak se zalagao za ujedinjenje slovenskih pokrajina, a jugoslavensku ideju je suprotstavio germanizaciji i italijanizaciji. Na kraju, nakon opisa trgovačkog razvoja Trsta, zaključio je: »Naša čitaonica [slovenska, u Trstu; P. K.] premda ne najugodnijim ovdiešnjim okolnostima, liepo se razvija; al što je Trst bogatiji, to smo mi siromašniji, dok si Jugoslaveni nebudu znali ovdie ili ondie staviti čvršći podlog za političku svoju narodnost.«³³ Smatrao je dakle da se slovenski narod, od sve veće italijanizacije i germanizacije, može spasiti jedino u jugoslavenskoj političkoj zajednici.

»Narodne Novine« su, osobito 1864. i 1865, u rubrici »Iz Slovenije« objavile brojne članke i dopise o kulturnoj i političkoj djelatnosti slovenskih narodnjaka. Ti dopisi su važni za bolje poznavanje slovenskog narodnog pokreta. Osim toga, »Narodne Novine« su se dosljedno zalagale za ujedinjenje slovenskih pokrajina u jedinstveno upravno i političko tijelo — Sloveniju, te za javnu upotrebu slovenskog jezika, za koji su smatrale da će se u budućnosti postepeno približiti hrvatsko-srpskom.³⁴ Prateći temeljito kulturni i politički razvoj u Slovenaca i zagovarajući njihovu tješnju suradnju s Hrvatima, »Narodne Novine« su od 1862. do 1868, kada su pod drugim uredništvom počele zagovarati dualističko državno uređenje, odigrale značajnu ulogu u razvoju hrvatsko-slovenskih odnosa.

²⁸ *Narodne Novine* 140, 16. prosinca 1862, 559—560.

²⁹ *Narodne Novine* 49, 2. ožujka 1863, 194.

³⁰ *Narodne Novine* 170, 28. srpnja 1863, 680.

³¹ *Narodne Novine* 1, 1. srpnja 1862, 1.

³² *Narodne Novine* 70, 27. ožujka 1863, 278.

³³ Na ist. mjestu.

³⁴ *Usp. Narodne Novine* 286, 15. prosinca 1863, 1145.

Ovim sažetim uvodom, nastojali smo: prvo — istaći kontinuiranost hrvatsko-slovenskih odnosa i drugo — objasniti zašto je slovenski narodnjak svoj dopis, u koji je uklopio program slovenskih narodnjaka od 27. rujna 1866, objavio u »Narodnim Novinama«.

* * *

U *Pojačanom Carevinskom vijeću* — koje je car Franjo Josip I sazvaio 5. ožujka 1860. sa zadaćom da donese prijedlog o preuređenju Habsburške Monarhije — prevladalo je mišljenje da izlaz iz državne krize treba potražiti u federativnom uređenju, osnovanom na principu široke autonomije pojedinih historijskih zemalja kao »historijsko-političkih individualnosti«. Umjesto federativnog državnog uređenja osnovanog na jezično-nacionalnom principu, kako su to u svojim narodnim i političkim programima zahtijevali pojedini narodi u Austriji za revolucije 1848, načelo historijskog prava je od 1860. udarilo temelj političkom životu u Monarhiji.

Slovincima — u njihovoj političkoj rascjepkanosti na više pokrajina — historijsko pravo i autonomija historijskih zemalja nisu mogli koristiti u težnji za narodnim ujedinjenjem. Jer, program »Zedinjene Slovenije«, utemeljen već 1848, mogli su slovenski narodnjaci osnovati jedino na načelu narodnog prava.

Međutim, pod utjecajem historijskog prava, kojemu su mnogi narodi u Monarhiji u svojoj politici pridavali izuzetno veliko značenje i na poticaj federalističke ideje ministra predsjednika R. Belcredia, istaknuti slovenski narodnjaci su napokon na političkom skupu u Mariboru 25. rujna 1865. svoj nacionalni i politički program postavili na historijskoj osnovi.³⁵

U tom takozvanom »mariborskom programu«, slovenski narodnjaci su polazili od »Notranjo-avstrijske skupine«, koja bi se sastojala iz bivšeg »Ilirskog kraljevstva« i čitavé Koruške i Štajerske. Unutrašnjo-avstrijsku zajednicu tvorile bi dakle: Kranjska, Koruška, Štajerska i Primorska (Trst, Gorica i Istra). Budući da »Notranjo-avstrijska skupina« ne bi bila nacionalno jedinstvena, svaka od njenih pokrajina imala bi svoj zemaljski sabor, koji bi bio sastavljen od poslanika naroda koji žive u njoj, izabраниh na temelju »narodne kurije«. Zajedničke poslove »Notranjo-avstrijske skupine« rješavao bi zajednički sabor: »Skupne reči ilirskoga kraljevstva in štajerskega vojvodstva, ki delata notranjo-avstrijsko skupino, naj zastopa skupinski zbor, v kterega pošljejo deželni zbori te skupine svoje poslance.«³⁶

»Notranjo-avstrijska skupina« tvorila bi jednu od federalnih jedinica, uz: Ugarsku, češku, Galiciju, hrvatsku Trojednu kraljevinu i Njemačku Austriji — koje bi se kao federalne jedinice i »historijsko-političke individualnosti« osnovale također na historiskom pravu.

Ali, pitanje Zedinjene Slovenije, kako je spomenuto, tim programom se nije moglo riješiti. Slovenci u »Notranjo-avstrijskoj skupini« ne bi imali većinu.

»Mariborskim programom«, slovenski narodnjaci su nastojali riješiti pitanje ujedinjenja Slovenaca, a da pri tom ne naruše princip nedjeljivosti zemalja (Koruške i Štajerske) — koje su mišljenje zastupali koruški i štajerski Nijemci. Uza sve to, taj program nije naišao u potpunosti na odobravanje, a osudili su ga i pojedini slovenski narodnjaci.³⁷

³⁵ Da bismo mogli raspravljati o političkom programu koji su slovenski narodnjaci prihvatili 27. rujna 1866, i upoznati bitne momente daljeg razvoja prema programu »Zedinjene Slovenije«, valja da istaknemo osnovna politička gledišta iz »mariborskog programa«.

³⁶ *Novice* 4. listopada 1865, 319—322; *Slovenec* 77, 7. listopada 1865; I. Prijatelj, *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina*, n. dj., 106—107.

³⁷ *Usp. I. Prijatelj*, n. dj., 107—108 i 569—576.

U svom programatskom članku, Matija Majar je prvi odbacio ideju o njemačko-slovenskoj »Notranjoj Austriji«, koju su zagovarali: »mariborski program«, A. Einspieler (u listovima »Stimmen aus Innerösterreich« i »Slovenec«) te Peter Hicinger i Peter Radics u svojim povijesnim raspravama u »Novicama« i »Triglavu«.

Posebno je pak Majar ustao protiv »mariborskog programa«. Umjesto »Notranjo-avstrijske skupine«, M. Majar je ujedinjenje Slovenaca nastojao postići unutar »kraljevstva Ilirije«, koje je — uz primjenu njegove ideje o kulturnoj narodnoj autonomiji — trebalo da bude zamjena programu »Zedinjene Slovenije«.³⁸

U svojim političkim koncepcijama o uređenju Habsburške Monarhije, Majar je također polazio od načela o federalističkom uređenju države, osnovanom na principu »historijsko-političkih individualnosti«. Uz to, smatrao je da upravno-politička razdioba u Monarhiji, kakva je tada postojala, treba da ostane nepromjenjena. Ali je ipak zastupao mišljenje da se pojedine postojeće zemlje i pokrajine, zbog lakše uprave, ujedine u veće upravno-političke skupine.³⁹

Rješenje dakle državnopravnog pitanja u Habsburškoj Monarhiji i pitanje ujedinjenja Slovenaca, Majar je također osnovao na historijskom pravu. Prema tome, mogli bismo zaključiti da u načelu Majar nije otišao dalje od »mariborskog programa«.

Pa ipak, raspravljajući o načinu ujedinjenja Slovenaca — Majar nije ostao dosljedan načelu historijskog prava, pa je time, kao i »umjereni« slovenski narodnjaci u programu od 27. rujna 1866, označio napuštanje »mariborskog programa« — koji se osnivao isključivo na historijskom pravu — i učinio prvi korak povratku programu »Zedinjene Slovenije«.

M. Majar je naime predlagao osnivanje »kraljevstva Ilirije«, u koje bi upravno-političko tijelo ušle: Kranjska, Koruška, Gorica, Trst i Istra, te čisto slovenski krajevi štajerske — mariborski i celjski. Iako je dakle polazio od mišljenja da pojedine pokrajine i zemlje treba da ostanu »kakve su« i da se one ne mogu »razdijeliti po narodnosti«, Majar je zahtijevao da se ta dva čisto slovenska okruga u štajerskoj »prikluče kraljevstvu Ilirije«, odnosno slovenskim pokrajinama, budući je to želja svih Slovenaca. Nasuprot ideji o »Notranjoj Austriji«, smatrao je da se njemački dio štajerske ne smije priključiti »kraljevstvu Ilirije«, budući da to, po njemu, ne bi koristilo ni Slovincima niti Nijemcima. Jer, ako bi se osnovala »Notranjo-avstrijska skupina« i »njemački dio štajerske priključio slovenskim pokrajinama, Slovenci bi imali u njoj samo polovicu glasova, a drugu polovicu Nijemci i Talijani«.⁴⁰

Iako je M. Majar u tom članku pokazao neodrživost »mariborskog programa«, a slovenski narodnjak — dopisnik »od Savine«, zacijelo Radoslav Razlag — u listu »Slovenec« početkom 1866. zastupao ideju o ujedinjenju Slovenaca na temelju prirodnog i narodnog prava,⁴¹ ipak su slovenski narodnjaci i dalje polazili od koncepcije o »Notranjo-avstrijskoj skupini«,

³⁸ U članku »Betrachtungen über die österreichischen Länder und Nationen«, objavljen u: *Slavisches Centralblatt*, Bauzen-Budyšin, br. 10, 11 i 12, od 9. 16. i 23. prosinca 1865, str. 74—76, 81—84 i 89. Usp. I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina, n. dj., 570—574; I. V. Curkina, Matija Majar Ziljski, Razprave I. razreda VIII/2, SAZU u Ljubljani, 1974, 50—53.

³⁹ *Slavisches Centralblatt* 10, 9. prosinca 1865, 74; te upravno-političke skupine bile bi: 1. Češka, Moravska i Šlezija; 2. Galicija i Bukovina; 3. Hrvatska, Slavonija, Dalmacija i Vojna Krajina; 4. Venecija (pokrajina); 5. njemačke zemlje; 6. sedmograška; 7. kraljevstvo Ilirija i 8. kraljevstvo Ugarska.

⁴⁰ *Slavisches Centralblatt* 10, 9. prosinca 1865, 75.

⁴¹ *Slovenec* 10. veljače 1866, 45.

⁴² *Slovenec* 28. veljače 1866, 65.

osnovanoj na historijskom pravu.⁴² Štoviše, sâm urednik lista »Slovenec« A. Einspieler, koji je gotovo u cjelosti prihvatio politički program od 27. rujna 1866, još početkom listopada 1866. nije u potpunosti napustio ideju o »Notranjoj Austriji«,⁴³ smatrajući, zacijelo, da između tih dvaju programa (»mariborskog programa« i programa od 27. rujna 1866) postoji mala razlika.

Međutim, Austrija je godine 1866. zaratila s Pruskom i Italijom. Nakon svog poraza u tom ratu, Austrija je bila primorana da se odrekne sudjelovanja u rješenju njemačkog »pitanja« i ukloni iz Njemačkog saveza, kojeg je Pruska najprije svojim istupom iz njega a zatim pobjedom nad austrijskom vojskom konačno zauvijek razbila.

U izvanredno zamršenoj međunarodnoj situaciji — kada je Habsburškoj Monarhiji, nakon poraza austrijske vojske 3. srpnja 1866. kod Krajlčina Gradca, ponovo zaprijetila opasnost da bude razbljena — nametnulo se pitanje preuređenja države.

Polazeći od realne političke zbilje, slovenski narodnjaci su, u nadi da predstoji federativno uređenje Monarhije, u drugoj polovici 1866. odlučnije pokrenuli pitanje ujedinjenja Slovenaca. Svi slovenski narodnjaci su tada smatrali da je neophodno da se Slovenci, koji žive u više pokrajina, ujedine u jedno upravno-političko i državno tijelo. Ali, put i način kako to postići nije bilo jednostavno naći. Svaka konkretna politička djelatnost, i praktična primjena političkih programa, ovisila je o općoj politici u Habsburškoj Monarhiji na jednoj i o konsolidaciji unutrašnjih društvenih i političkih snaga u pojedinih naroda na drugoj strani. Zato se i slovenskim narodnjacima nametnula potreba da donesu politički program, kojim bi provodili u život zahtjev za ujedinjenje Slovenaca.

»Mariborski program« iz 1865, koji je osnovan na historijskom pravu, nakon njegove kritike i zahtjeva da se slovenski politički program osnuje na prirodnim i narodnom pravu, nije mogao ispuniti svoju zadaću — pogotovo ne u novim promjenjenim unutrašnjim i vanjsko-političkim okolnostima, kada se, uz to, u Evropi narodno načelo sve više isticalo. Slovenskim narodnjacima je u drugoj polovici 1866. bilo jasno da se »Notranjo-avstrijska skupina« ne može ostvariti.

Prilika za »reviziju« »mariborskog programa« i utemeljenje novog jedinstvenog slovenskog narodnog i političkog programa ukazala se 27. rujna 1866, kada su se, prilikom održanja glavne skupšine »Slovenske Matice« u Ljubljani, sastali istaknuti slovenski narodnjaci-zastupnici svih slovenskih pokrajina. Na političkom skupu, koji je tom prilikom održan, većina slovenskih narodnjaka prihvatila je — pod utjecajem političkih prvaka E. H. Coste, L. Tomana i J. Bleiweisa — slovenski politički program, koji je bio, u osnovnim političkim gledištima, istovjetan koncepcijama koje je izložio M. Majar u spomenutom članku.

Pa ipak, taj politički program, koji su prihvatili »svi umiereni rodoljubi« — »vođe« slovenskog naroda,⁴⁴ oslanja se također na »mariborski program«. Zajednička su im osnovna politička načela: historijsko pravo, federalistička ideja u obliku »historijsko-političke individualnosti« i princip o nedjeljivosti postojećih zemalja i pokrajina. Međutim, program iz 1866. razlikovao se bitno od programa iz 1865: prvo — što se u njemu slovenski narodnjaci, kao i M. Majar u spomenutom programatskom članku, ne drže dosljedno historijskog prava, pa, prema tome, ni ideje o »historijsko-političkoj individualnosti« niti principa o nedjeljivosti postojećih pokrajina

⁴³ Slovenec 10. listopada 1866, 323—324.

⁴⁴ Vidi prilog u ovoj raspravi.

i drugo — što su napokon, kao i Majar, odbacili koncepciju o »Notranjo-avstrijskoj skupini«.

Slovenski narodnjaci su u svom političkom programu od 27. rujna 1866. polazili od gledišta o ujedinjenju svih Slovenaca u »jedno austrijsko političko tijelo za sebe«, koje bi se kao jedinstvena upravna i politička cjelina odlučno suprotstavila izvanjskim zahtjevima talijanskim i njemačkim: »Ojačanje Slovenaca potrebno je u interesu Austrije, — s jedne strane proti jasno očitovanim zahtjevom naroda talijanskoga sveudilj dalje napredujućega, s druge strane proti pogibelji, prietećoj od izvanjskoga naroda njemačkoga, koji započev se jediniti, naravno da će još većma težiti do mora jadranskoga.«

Bila je to ideja, koja je prvi put izražena u slovenskom narodnom i političkom programu »Zedinjene Slovenije« za revolucije 1848. Međutim, polazeći od načela o historijskom pravu i principa o nedjelivosti postojećih pokrajina, slovenski narodnjaci u svom programu iz 1866. nisu mogli dovesti do kraja ideju o ujedinjenju svih Slovenaca, koja se mogla, kao u programu »Zedinjene Slovenije«, temeljiti na narodnom pravu, već su tražili polovična rješenja. Smatrali su da »neima dvojbe, da bi stoga po Austriju i Slovene [slavenske narode u Austriji; P. K.] najkorisnije bilo, kad bi se svih 1.400.000 Slovenaca, razdijeljenih sada u šest pokrajina [Kranjsku, Korušku, Štajersku i Primorsku (Trst, Gorica i Istra); P. K.], sjedinilo u jedno austrijsko političko tijelo za sebe, — što ipak nije moguće stranom poradi uzkoga saveza sa talijanskim narodom doduše manjim, nu važnim na jugu [u Primorskoj; P. K.], stranom poradi poteškoće faktičnoga razdijeljenja od Niemaca na sieveru [u Koruškoj i Štajerskoj; P. K.]«.

Prema tome, polazeći od gledišta da se spomenute pokrajine u kojima uz Slovence žive Talijani i Nijemci »nemogu po narodnosti posvema razdijeliti«, te od uvjerenja o »zajedničkim interesima dotičnih pokrajina«, odnosno naroda koji žive u njima — »umjereni« slovenski narodnjaci su, uzimajući kao bitni činitelj u svom programu »historički temelj već patentom od godine 1816. ustrojenoga kraljevstva ilirskoga«,⁴⁵ zahtijevali da se »južno-zapadne pokrajine: Istra, Trst, Gorica, Kranjska i Koruška opet sjedine u isto jedno tijelo«, dakle — u državnopravnu zajednicu pod imenom »kraljevstvo Ilirija«,⁴⁶ kojem bi se mogla »spojiti južna Štajerska slovenska, dočim bi se i sieverna njemačka strana [Štajerske; P. K.] spojila sa ostalimi njemačkim pokrajinami«.

⁴⁵ U upravno-administrativnom pogledu, »ilirski« naziv za dio slovenskih i hrvatskih pokrajina uveo je Napoleon, kada je 14. listopada 1809. posebnim dekretom osnovao »Ilirske provincije« — *Les Provinces Illyriennes*. One su obuhvaćale: Kranjsku, Primorsku, zapadnu Korušku, Hrvatsku na desnoj obali Save, Istru, Dalmaciju, Boku Kotorsku i Dubrovačku Republiku nakon njena pada.

Nakon nestanka »Ilirskih provincija«, carskim patentom od 3. kolovoza 1816. osnovana je tzv. »Nova Ilirija«, koja je bila »unapređena« u kraljevstvo, a naslov »kralj Ilirije« uvršten je u vladarski naslov. »Nova Ilirija« obuhvaćala je: Kranjsku, Primorsku, beljački okrug, civilnu Hrvatsku na desnoj obali Save, distrikte Čedad i Gradišće, te celovački okrug. U upravnom pogledu, »Nova Ilirija« nije bila jedinstvena, jer su od početka stvorene dvije odvojene gubernije, od kojih je hrvatska 1822. izdvojena i sjedinjena s Hrvatskom. Posljednji put »Ilirija« se kao krunska zemlja spominje u oktobriranom ustavu 1849. u sastavu od Koruške, Kranjske, Gorice, Trsta i Istre.

Prema tome, »kraljevstvo Ilirije« — u opsegu i obliku kakvog su slovenski narodnjaci 1866. unijeli u svoj politički program — nipošto nisu mogli zahtijevati njegovo osnivanje na temelju historijskog prava. A te činjenice su pojedini slovenski narodnjaci bili svjesni (vidi bilješku br. 59).

⁴⁶ Polazeći od gledišta da se osnivanjem »kraljevstva Ilirije« ne bi formirala »čisto« slovenska »skupina«, već zajednica Slovenaca s talijanskim i njemačkim stanovnicima — M. Majar je u spomenutom članku potkraj 1865. također otklonio »za slovenske pokrajine naziv Slovenija«, jer bi Nijemci i Talijani bili »protiv« njega. Zato je uzeo neutralni naziv »Ilirija«, koji je u tim pokrajinama »starodavan«, »nepristran« i »običan« kako za Slovence tako i za Nijemce i Talijane. Historijski »opravdanost« imena nastojao je potkrijepti pozivajući se na »antičke grčke i rimske klasike«, koji su pisali o »ilirskom narodu« i »slavnoj velikoj Iliriji«. *Slavisches Centralblatt* 10, 9. prosinca 1865, 74—75.

Svoj politički program, »umjereni« slovenski narodnjaci su zasnivali, dakle, na uvjerenju da u postojećim okolnostima »čisto« narodne »skupine« nije moguće osnovati, jer, po njima, kako je rečeno, postojeće pokrajine »se nemogu po narodnosti posvema razdijeliti«. A ipak, u pogledu štajerske su, kao i M. Majar, učinili iznimku — razdijelili su je po narodnom načelu: na slovenski i njemački dio.

»Kraljevstvo Ilirije« dijelilo bi se — po programu o kojem je riječ — u upravnom pogledu na pokrajine-županije kao posebna politička tijela sa svojim zemaljskim saborima. Postojeće pokrajine postale bi, dakle, županije,⁴⁷ koje bi bile ujedinjene u jedinstvenu državnu cjelinu — u »kraljevstvo Ilirije« (kojem bi se, naravno, pridružio južno-slovenski dio štajerske): »Napokon što se tiče uprave (administracije), ostavile bi se sada postojeće pokrajine kao posebna politička tielesa uz svoje zemaljske sabore poput županija ugarskih.«

U federalistički uređenoj Habsburškoj Monarhiji, »kraljevstvo Ilirija« predstavljalo bi u državnopravnom pogledu posebnu političku i državnu zajednicu, koju bi s ostalim federalnim jedinicama (Ugarskom, hrvatskom Trojednom kraljevinom, češkom, Galicijom i Njemačkom Austrijom) povezivali samo zajednički poslovi u smislu »Listopadske diplome« iz 1860: »U pogledu daljega zakonotvorstva [ovdje: državnopravnog odnosa; P. K.] pako nezahtjeva interes Slovenaca nikakove zajednice sa Peštom, Zagrebom, Pragom ili Lavovom, a niti sa Bečom, pošto upravo od ovoga bijaše za njih [Slovenec; P. K.] a i prieti im još i dan danas najveća pogibelj pre-priečenja narodnoga razvitka.«

Osnovna načela tog programa — u koji je, kao i prilikom utemeljenja »mariborskog programa«, ali sada s manje dosljednosti, nastojao unijeti ideju o »Notranjoj Austriji« — izložio je odmah zatim urednik lista »Slovenec« A. Einspieler 10. listopada 1866. u zaključnom članku »Naš program po vojski«,⁴⁸ koji je on pokrenuo 12. rujna iste godine,⁴⁹ a pod kojim su zajedničkim naslovom pojedini slovenski narodnjaci u više programatskih članaka izložili svoja gledišta o ujedinjenju Slovenaca.

A. Einspieler je u načelu prihvatio politički program od 27. rujna 1866. i, štoviše, izložio ga kao »nacrt programa« lista »Slovenec«, ali s tom razlikom da je — oslanjajući se još uvijek na »mariborski program« i historijsko pravo, te polazeći od osnovnog zahtjeva da budu »vsi Slovenci vkup v enem občem zboru« — smatrao da ta politička »skupina« može biti »ali notranja Avstrija ali ilirska kraljevina z južnim štajerjem«. ⁵⁰ On je, dakle, bio još uvijek uvjeren da je moguće osnovati, i da će vlada to dopustiti, ako ne »kraljevstvo Iliriju« s južno-slovenskim dijelom štajerske, onda »Notranju Avstriju«, koju nije odbacio kao većina slovenskih narodnjaka.

Međutim, više slovenskih narodnjaka su u drugoj polovici rujna i početkom listopada 1866. u listu »Slovenec«, u programatskim člancima pod spomenutim zajedničkim naslovom »Naš program po vojski«, zahtijevali da se slovenski narodni i politički program osnuje na narodnom pravu. Smatrali su, dakle, da se zahtjev o ujedinjenju slovenskog naroda u jedno političko i upravno tijelo može postići samo na osnovu programa »Zedinjene Slovenije«.

⁴⁷ M. Majar je također smatrao da »kraljevstvo Iliriju« treba podijeliti u županije. Ali je — polazeći od ideje o »kulturnoj autonomiji«, pomoću koje je mislio riješiti nacionalno pitanje — »kraljevstvo Iliriju« razdijelio, za razliku od »umjerenih« slovenskih narodnjaka koji su polazili od postojećih pokrajina-županija, u županije-okruge: mariborsku, celjsku, ljubljansku, novomesnu, postojsku, goričku, tršćansku, istransku i slovensko-korušku. *Slavisches Centralblatt* 10. 9. prosinca 1865. 76.

⁴⁸ *Slovenec* 81, 10. listopada 1866, 323—324.

⁴⁹ *Slovenec* 73, 12. rujna 1866, 291—292.

⁵⁰ *Slovenec* 81, 10. listopada 1866, 324.

Ali, s izuzetkom hrvatskih listova, koji su držali da Slovenci svoj politički program treba da osnuju na prirodnom i narodnom pravu⁵¹ — mnogi listovi u Monarhiji, osobito češki i njemački, napali su »Slovenec« i slovenske narodnjake, koji su u svojim programatskim člancima zahtijevali da Slovenci odbace historijsko pravo, te da na temelju programa »Zednjene Slovenije« osnuju čisto »slovensku skupinu«, koja treba da se s hrvatskom Trojednom kraljevinom sjedini u »jugoslavensku skupinu«. Ta bi pak jugoslavenska državno-pravna zajednica predstavljala jednu od jedinica u federalistički uređenoj Habsburškoj Monarhiji.⁵²

A. Einspieler je, međutim, u spomenutom zaključnom programatskom članku — nakon što je, nema sumnje, bio upoznat s političkim programom »umjerenih« slovenskih narodnjaka — izjavio da svi »sastavci« temeljeni na narodnom pravu koje je objavio »Slovenec« nisu »donašali našega političnoga programa, kakor so nekteri časniki napak po svetu trobili in vpili, da so Slovenci svoj lanski program in zgodovinsko pravo popustili pa nov program si osnovali na podlagi narodnega prava. To so bili glasovi veljavnih, pa vendar le posamnih rodoljubov.«⁵³

Polazećo od gledišta da podloga slovenskog političkog programa treba da bude »narodnost«,⁵⁴ avtonomija ali samouprava in ravnopravnost⁵⁵ — urednik lista »Slovenec« je u svom »nacrtu programa« zahtijevao da »se slovenskemu narodu poverne in ohrani narodna in deželna celota. V ta namen naj se združijo vse dežele, po katerih Slovenci prebivaju, v eno deželno skupino, ki bo imala za skupne dežele en občen zbor in pri cesarskome prestolu enega dvornega kancelarja.«

Iako A. Einspieler nije mogao odlučno odbaciti ideju o »Notranjoj Avstriji«, ipak je izjavio da bi bilo »još bolje« kad bi se svi Slovenci ujedini u »ilirsko kraljestvo in južno štajersko«, koje bi tvorilo »jednu državnu cjelinu«. ⁵⁶ Ali, iako se, kako je rečeno, »kraljevstvo Ilirije z južnim štajerjem« nije moglo zasnovati na historijskom pravu, već je, štoviše, većina slovenskih narodnjaka pri tom odstupala od tog načela — Einspieler je odlučno odbio gledište da se ta državna cjelina može osnovati na temelju narodnog prava. Polazeći na kraju od mišljenja da su »narodne skupine nemogoće« — budući im se protivni vlada, svi narodi u Monarhiji koji svoj nacionalni program osnivaju na historijskom pravu i, napokon, sami Slovenci »ki so tudi vsi zaljubljeni v svojo koroško, štajersko, primorsko deželo« — Einspieler je zaključio da osnovna zadaća slovenskih narodnjaka treba da bude da se svi Slovenci ujedine »v enem občem zboru«, pa »naj že bode ta skupina ali notranja Avstrija ali ilirska kraljevina z južnim štajerjem«. Takva državna skupina formirala bi se, po mišljenju Einspielera, po ugledu na švicarsku, u kojoj također žive tri narodnosti.

Protiv tog »nacrtu programa«, ustao je dopisnik iz Ljubljane — zacijelo Fran Levstik — u članku »Presodba ‚Slovenčevega‘ programa«. ⁵⁷ Levstik je odlučno odbacio ne samo historijsko pravo i ideju o »Notranjoj Avstriji«

⁵¹ To su listovi: »Sviet«, »Pozor« i »Narodne Novine«.

⁵² *Slovenec* 78, 79 i 80, od 29. rujna, 3. i 6. listopada 1866, str. 311, 315, 319—320.

⁵³ *Slovenec* 81, 10. listopada 1866, 323.

⁵⁴ Koja bi se zacijelo izrazila u vidu kulturne autonomije: »Zatorej hočemo in tirjamo svoj slovenski jezik po vseh naših ljudskih, srednjih in visokih šolah; dalej ga hočemo in tirjamo po vseh političnih in sodnijskih uradnihah. Kar in kakor imajo Nemci, to hočemo imeti in tirjamo tudi mi Slovenci!« *Slovenec* 81, 10. listopada 1866, 323.

⁵⁵ Na ist. mjestu. »Upravni organizam« bi se provodio preko: »soseska« (manjih seoskih općina), općina (»ki obsega već sosesk in najbolje vse soseske ene fare«), županija (»ki obsega vse občine enega okrāja in ki naj bi prevzela politično in sodno upravo prve stopine«) i »dežele« (»ki obsega vse županije kake kraljevine, vojvodine, grofije itd.«).

⁵⁶ Poput M. Majara, i Einspieler je upotrebu »ilirskog« naziva za tu državu opravdao riječima: »Ta skupina bi leško in po pravici nosila starodavno in preslavno ime ‚Ilirija‘. V toj skupini bojo prebivali trije narodi in uživali ene in iste pravice na vse strani.« *Slovenec* 81, 10. listopada 1866, 323.

⁵⁷ *Slovenec* 85, 24. listopada 1866, 341—342.

nego također koncepciju o »kraljevstvu Ilirije s južnom Štajerskom«. Na temelju narodnog prava, za koje je političko načelo smatrao da nije u suprotnosti s politikom i interesom austrijske vlade,⁵⁸ zahtijevao je da se slovenske pokrajine, koje čine jednu neprekidnu cjelinu (»naše zemljišče, ki je zdržema in ena celota«), ujedine »v eno samo avstrijsko krunovino pod eno upravo in z enim deželnim zborom«.

Slovenski narodnjaci, kako je rečeno, nisu mogli naći put i način ujedinjenja Slovenaca na temelju historijskopравnih programa. Razumije se da je zato načelo o narodnom pravu u slovenskoj politici imalo izuzetno značenje.

Uzimajući načelo o narodnom pravu kao osnovu za utemeljenje jedinstvenog narodnog i političkog programa, malobrojni slovenski narodnjaci (uglavnom L. Svetec, J. Vošnjak, B. Raič i R. Razlag) su 1866. zahtijevali da se u nacionalnu politiku unesu, kao i za revolucije 1848, dva bitna činitelja: prvo — da se ponovo prihvati slovenski narodni i politički program »Zedinjene Slovenije«, kojim se, njegovom praktičnom primjenom, rješava pitanje ujedinjenja slovenskog naroda u jedinstveno upravno-političko i državno tijelo — Sloveniju i drugo — zalažući se za program »Zedinjene Slovenije«, slovenski narodnjaci su u nacionalnu politiku ponovo unosili, kao sastavni dio tog programa, ideju o jugoslavenskoj državno-pravnoj zajednici.

Nakon održanja glavne skupštine »Slovenske Matice« i pošto su »umjereni« slovenski narodnjaci 27. rujna 1866. prihvatili politički program, Luka Svetec se — odbacivši mogućnost osnivanja ne samo »Notranje Avstrije« nego i »kraljevstva Ilirije s južnom Štajerskom«, jer im se u historijsko-pravnom pogledu nije moglo naći temelja⁵⁹ — odlučno zalagao⁶⁰ da Slovenci svoj politički program osnuju na narodnom pravu.⁶¹

L. Svetec je smatrao da — nakon poraza austrijske vojske kod Kraljčina Gradca i raspada Njemačkog saveza — treba odbaciti načelo o historijskom pravu i na temelju narodne ideje promijeniti »stare historijske granice«, te osnovati nove »narodne skupine« i uspostaviti nove međunarodne odnose. Jer, »jedini národní princip je vsem narodom enako pravičen, on edin more vse zadovoliti, in tako postati trdno stalo ednakosti, svobodi in bratinstvu med njimi.«⁶²

Polazeći od tog gledišta, Svetec je ocijenio da bi svi slavenski narodi u Austriji morali napustiti historijsko pravo, zbog kojeg, između ostalog, nemaju zajedničkog programa: »Topovi so pri Solferini in Sadovi razdjali historične ideje, premenili stare historične meje. Kaj naj v tacih okolišinah bode vodilo nam Slovanom avstrijskim? Jaz trdim, da je med vsemi avstrijskimi narodi historično pravo nam Slovanom naj mènj milo, da ugaja mnogo bolj Mađarom in Nemcem, nego nam. Historično pravo je dobri po-

⁵⁸ Na ist. mjestu: »Najpred moram opomniti, da se narodno pravo ne razumeva tako, da bi morala vsaka narodnost imeti svojo posebno, samostalno državo. Posebno pa mi Slovenci ne zahtevamo, da bi se od Avstrije odtrgali, in nezavisni od nje postavili. To se mi vidi tem potrebneje opomniti, ker nekteri bodi po zmoti bodi nalašč narodnost tako napačno tolmačijo, ter jo potem naravnost obsojujejo, da je brezumje, da je nemogoča reč.«

⁵⁹ *Novice* 41, 10. listopada 1866, 328: »Neki so nam svetovali« — pisao je L. Svetec — »da bi se držali ilirskoga kraljevstva«, kteremu naj bi se, če je mogoče, pridružilo še slovensko Štajersko. Ali tem se mora odgovoriti, da ilirsko kraljevstvo ni osébina v državno-pravnom smislu, da nima historičnoga prava, da je enostranski diplomatski akt rajnega cesarja Franca, ki ne veže ne vladarja in ne naroda. Mi bi se sicer tej družbi gotovo nič ne ustavljali; ali zahtevati je po historičnem pravu ne moremo.«

⁶⁰ *Novice* br. 40 i 41, 3. i 10. listopada 1866, 323 i 328; *Slovenec* 3. studenog 1866, 353.

⁶¹ *Novice* 41, 10. listopada 1866, 329: »Naj si tedaj premišljujemo naše reči, kakor hoćemo, vse misli vodijo le na eno prepraćanje: da pravega zagotovila in djanskega napredka naše narodnosti ne bo, dokler vsi Slovenci ne bomo imeli enega deželnega zbora, in skupine, našemu zboru odgovorne deželne vlade. Ker pa tega po historičnem pravu nikdar doseći ne moremo, je moj sklep: Dajmo historiji in njenim izročilom slovo in primimo se odlučno narodne ideje.«

⁶² *Novice* 40, 3. listopada 1866, 323.

lovci avstrijskih Slovanov historično krivo. [...] Mi, prijemši se historičnega stala le blodimo (motimo) sebe in vlado. Povse ga sprejeti ne moremo, ako nočemo samih sebe uničiti. A s tem, da nočemo celega, podkopujemo sami svojo podstavo. Jaz historičnemu principu pripisujem krivico, da Slovani nimamo skupnega programa, pa mislim, da ga niti ne dobimo dokler se bomo na historijo ozirali. [...] Vse se giblje in suče po celi Evropi po načelih narodnostih, a mi Slovani bi zaostajali? — Mi hočemo živeti, razvijati se in napredovati: to je naše historično pravo, naše pravo od veka.«⁶³

Prema svjedočanstvu nepoznatog slovenskog narodnjaka, na političkom skupu u Ljubljani 27. rujna 1866. više rodoljuba je odlučno zahtijevalo da slovenski narodnjaci napuste historijsko pravo i da na temelju narodnog prava svim zakonitim sredstvima teže ujedinjenju svih Slovenaca i zatim da stupe s ostalim austrijskim Južnim Slavenima u tješnje međusobne dodire.⁶⁴

Potvrđuje to i L. Svetec u pismu J. Vošnjaku, koje je datirao 30. rujna 1866, dakle, tri dana nakon održanog spomenutog skupa u Ljubljani. U njemu je pisao da se na tom političkom skupu uvjerio u pomanjkanje »pravega političnega izobraženja«. Prema njemu, »nejasnost političnih nazorov« je »kriva« da se slovenski narodnjaci nisu mogli međusobno sporazumjeti, dok su mnogima njegove (L. Svetca) misli »bile preradikalne«. ⁶⁵

U pismu J. Vošnjaku koje je datirao 24. listopada 1866, L. Svetec je označio da su se poglavito »ljubljski prvaki« opirali da se slovenski politički program utemelje na narodnom pravu. Dakle, da se slovenski narodnjaci vrata narodnom programu »Zedinjene Slovenije« i ideji o jugoslavenskoj državnoj zajednici: »Da v ‚Novicah‘ nič več od mojega programa ne stoji« — pisao je L. Svetec — »to so Ti posebne okoljščine. Naši ljubljanski prvaki so narodnemu pravu in zlasti južnoslovenski skupini še zmeraj nasprotniki, posebno dr. Costa; pa tudi dr. Toman. Dr. Bleiweis je bolj boječ ko nasproten. Te okoljščine so storile, da se mi je Bleiweis pri mojem tretjem sestavku, ki je hotel razkladati, po kateri poti bi se dal doseči na narodni podlagi osnovani program, na enkrat uprl, ter ga ni hotel več sprejeti v ‚Novice‘.«⁶⁶ A glavni uzroci da »se narodnemu programu na pot stavijo« su, zaključio je Svetec — mišljenje da »politična vednost sama ob sebe pride« bez odlučnog zalaganja i nedostatak »še jako politične zrelosti«, što ometa da se u slovenski nacionalni program unese ideja o južnoslovenskoj zajednici: »Ideja združenja vseh južnoslovenskim plemen v eno celoto je velika, ter potrebuje velicega sklepa, velike odvažnosti, živega delovanja, a naše misli, po dozdanjih nemilih okoljščinah tako zrejene, so majhne in plašjive, tako, da nas je one ideje s t r a h, čeravno nemoremo tajiti, da je popolnoma naravna, in južnim Slovanom, ako hočejo živeti, a ne samo životariti, neogibno potrebna. Odtod prihajajo vsi tisti izgovori: ‚To je idealno, nepraktično, za to še ni čas, mi smo vsi te misli, da, da, to je naš zadnji cilj in konec, ali zdaj še ne‘ itd. Ali meni se ravno taki ljudje zdijo pravi idealisti in nepraktični ljudje, ki menijo, da se bo stvar tolike pomembe in važnosti sama ob sebe naredila, v tem ko bodo oni križem roke držali in spali.«⁶⁷

Ideju o sjedinjenju svih južnoslovenskih naroda (»vseh južnoslovenskih plemen«) u jednu državnu zajednicu (»v eno celoto«) — L. Sve-

⁶³ Na ist. mjestu. Usp. i I. Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in kulturna zgodovina, n. dj., 112—113.

⁶⁴ *Slavisches Centralblatt* br. 40, 1866, 299—300.

⁶⁵ J. Vošnjak, Spomini I, Ljubljana 1905, 209.

⁶⁶ Isto, 211.

⁶⁷ Isto, 212.

tec je suprotstavio velikonjemačkoj »misli«. Jer, iako je nestankom nje-mačkog »Bunda« prestala svaka formalna ovisnost Slovenaca o tom savezu, Svetec je pretpostavio da — ukoliko se ikada ostvari ideja o ujedinjenju svih Nijemaca, pa, naravno, i austrijskih, i time dođe u pitanje dalji opstana-k Austrije — slovenskom narodu, ukoliko se prije ne odijeli od Nijemaca, prijeti opasnost da dođe »pod Frankfurt«. Zato, polazeći od narodnog i političkog programa »Zedinjene Slovenije«, Slovenci svoju budućnost treba da potraže u državnoj zajednici s ostalim Južnim Slavenima. Smatrao je da bi tu državnu zajednicu, koja se može osnovati na temelju principa (južnoslavenske političke) narodnosti, branili Francuzi i Rusi, a također sami Nijemci morali bi — prema narodnom načelu — tu ideju »poštivati«. ⁶⁸

Naravno, bila je to južnoslavenska politička koncepcija — a za njenim ostvarenjem morali su, kako je Svetec smatrao, uz ostale južnoslavenske narode i Slovenci odlučno težiti — koja se mogla postići samo etapno. Jer, ni »program južnoslavenske politike«, koji je ujedinjena hrvatska *Narodna stranka* »ugovorila« sa srpskom vladom početkom travnja 1867, nije u svojoj prvoj fazi predviđao drugo osim da Hrvati »potpomognu« pri oslobađanju Bosne i Hercegovine i njihovu priključivanju Srbiji. Prema tome, i taj u XIX stoljeću jedini ugovoreni zajednički hrvatsko-srpski program južnoslavenske politike — kojim je tom prvom oružanom akcijom tek trebalo »stvoriti polje radi sajedinjenja sviju jugoslavenskih plemena u jednu saveznu državu« — bio je etapni, budući da društvene i političke prilike u Južnih Slavena drugo nisu dopuštale. ⁶⁹

Međutim, jugoslavenska ideja — koju su, kao sastavni dio programa »Zedinjene Slovenije«, u rujnu i listopadu 1866. zagovarali pojedini slovenski narodnjaci — mogla se kao konkretni politički zahtjev u slovenskoj politici, kao što je i u hrvatskoj u drugoj polovici 1866, temeljiti samo na koncepciji federalizma, osnovanom na jezično-nacionalnom principu.

Naime, nakon prekida pregovora s Mađarima — koji su trajali od 16. travnja do 16. lipnja 1866. i završili potpunim neuspjehom — i nakon poraza Austrije u ratu s Pruskom, u hrvatskih narodnjaka se rađaju nade o mogućnosti izravnog sporazuma s Bečom i o preuređenju Habsburške Monarhije na federativnom načelu. Od tada pa do kraja 1866. hrvatske *Narodno-liberalna* i *Narodno-samostalna stranka* su u svojim listovima »Pozoru« i »Svietu« zastupale politiku federalizma i ideju o osnivanju »Jugoslavenske skupine« — o državnopravnom sjedinjenju Hrvata, Slovenaca i vojvođanskih Srba. ⁷⁰ Napokon je Hrvatski sabor — polazeći od politike federalizma i načela o priznavanju zajedničkih poslova s Austrijom, te od zahtjeva za uspostavljanjem teritorijalne cjelokupnosti Hrvatske — 18. prosinca 1866. odlučio da samostalno stupi »u sporazum s krunom«.

Polazeći od politike federalizma i ideje o državnopravnom sjedinjenju Južnih Slavena u Monarhiji, hrvatski narodnjaci su od sredine kolovoza do kraja 1866. raspravljali u listovima »Svietu«, »Pozoru« i »Narodnim Novinama« o odnosu prema Slovencima. U hrvatskoj politici u drugoj polovici 1866. pitanje tješnjeg povezivanja sa Slovencima bilo je veoma aktuelno. Zastupajući takvu politiku, hrvatski narodnjaci su se približili gledištu o jugoslavenskom političkom savezu koje su zastupali za revolucije 1848. List »Pozor« — glasilo *Narodno-liberalne stranke*, kojoj su na čelu bili Josip Juraj Strossmayer i Matija Mrazović — već je 17. kolovoza 1866, po-

⁶⁸ Isto, 213.

⁶⁹ Usp. o tome P. Korunić, Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866—1868, Zbornik Zavoda za povijesne znanosti JAZU, vol. 10, Zagreb 1980 (u tisku).

⁷⁰ Usp. o tome P. Korunić, Južnoslavenska ideja . . . , n. dj.

lazeći od politike federalizma, zahtijevao da se »više austrijskih zemalja [na pr. jugoslavenske pokrajine; P. K.] u jednu složi«, odnosno da se mnoštvo austrijskih pokrajina »skupl« u »njekoliko skupina«.⁷¹ Od tada je »Pozor« zastupao ideju o stvaranju »jugoslavenske skupine« — o sjedinjenju Hrvata, Slovenaca i vojvođanskih Srba u jednu od jedinica unutar federalistički uređene Habsburške Monarhije.

Isto gledište zastupao je list »Sviet« — glasilo *Narodno-samostalne stranke*, kojoj su na čelu bili Ivan Mažuranić i Ivan Vončina. Još prilikom objavljivanja »mariborskog programa« — koji su, kako je rečeno, slovenski narodnjaci utemeljili na političkom skupu 25. rujna 1865. u Mariboru, uz prisustvo oko 30 hrvatskih narodnjaka⁷² — list »Domobran«, tadašnje glasilo *Narodno-samostalne stranke* koja je od 1862. nastavila s tradicijom Hrvatskog sabora za revolucije 1848, zamjerio je slovenskim narodnjacima što u svoj politički program nisu unijeli ideju o jugoslavenskoj zajednici.⁷³

Ali, ne samo da je 1865. Njemački savez formalno ometao Slovence da stupe s Hrvatima u državnopravnu zajednicu, nego je to i svaki slovenski politički program, temeljen na historijskom pravu, unaprijed onemogućavao. Jer, tome bi se kako u »Notranjo-avstrijskoj skupini« tako i u »kraljevstvu Ilirije s južnom štajerskom« odlučno suprotstavili Nijemci i Talijani. Upravo su zato slovenski narodnjaci u svom političkom programu od 27. rujna 1866, polazeći također od historijskog prava, morali odbiti stupanje »kraljevstva Ilirije« u državnopravnu zajednicu s bilo kojim narodom u Monarhiji, pa, naravno, i s Hrvatima: »U pogledu daljega zakonotvorstva [državnopravnog odnosa; P. K.] pako nezahtjeva interes Slovenaca nikakove zajednice sa Peštom, Zagrebom, Pragom ili Lavovom, a niti sa Bečom, [...]«⁷⁴

Međutim, zastupajući politiku federalizma i austroslavizma, list *Narodno-samostalne stranke* »Sviet« je već od 24. kolovoza 1866. počeo zagovarati osnivanje »jugoslavenske skupine«, u koju bi se sjedinili Hrvati, Slovenci i vojvođanski Srbi.⁷⁵ *Narodno-samostalna stranka* — koja je dakle, svoju politiku i ideju o jugoslavenskoj državnoj zajednici osnivala na odlukama Hrvatskog sabora za revolucije 1848. godine — nakon austrijsko-pruskog rata prihvatila je također načelo o narodnom pravu i koncepciju o »narodnom federalizmu«, zasnovanom na jezično-nacionalnom principu, a napustila načelo o »historijskom federalizmu«. Polazeći od tog gledišta, »Sviet« je dosljedno zastupao mišljenje da Slovenci svoj politički program osnuju na narodnom pravu. Prilikom pak ujedinjenja u jedinstvenu hrvatsku *Narodnu stranku* početkom prosinca 1866, *Narodno-liberalna stranka* je u potpunosti prihvatila političke koncepcije *Narodno-samostalne stranke*, koja joj je politika i onako bila veoma bliska.⁷⁶

Ideja o »jugoslavenskoj skupini«, koju su od kolovoza 1866. zagovarali zagrebački listovi »Pozor« i »Sviet«, također je naišla na odziv u slovenskih narodnjaka. Prema svjedočanstvu nepoznatog slovenskog narodnjaka — koji je svoj dopis, datiran u Ljubljani 15. rujna 1866, uputio bečkom listu njemačke federalističke stranke »Die Zukunft« — »ideja o sastavu jugoslavenske skupine« naišla je i u Slovenaca na odjek: »Da bi se i slovenski dieľovi pridružili toj skupini, čini nam se naravna stvar, pa mislimo, da

⁷¹ *Pozor* 228, 17. kolovoza 1866, 899; usp. P. Korunić, n. dj.

⁷² *Naše gore* list br. 28 i 29, od 5. i 15. listopada 1865, 226, 233—234.

⁷³ *Domobran* 237, 16. listopada 1865, 1—2.

⁷⁴ Usp. prilog ovoj raspravi.

⁷⁵ *Sviet* 118, 24. kolovoza 1866, 1.

⁷⁶ Usp. o tome: P. Korunić, *Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866—1868*, n. dj.; i st 1, Prilog poznavanju jugoslavenske ideje u hrvatskoj politici 1866—1874, *Časopis za suvremenu povijest* 3, Zagreb 1980 (u tisku).

nam valja toliko primjetiti, da bi ovako rješenje našega [slovenskog; P. K.] pitanja jamačno svakomu domoljubu bilo najpovoljnije.« Po njemu, slovenski narodnjaci su držali da bi Slovenci samo u »jugoslavenskoj skupini« (u jugoslavenskoj političkoj i državnoj zajednici) zauvijek uklonili sve »vjekovite narodne prepreke« i mogli se slobodno razvijati. Polazeći, dakle, od gledišta da »jugoslavenska skupina« unutar federalistički uređene Habsburške Monarhije treba da ima obilježja političke i državnopravne zajednice, slovenski narodnjak je zaključio: »Napose preporučamo našim vođam [slovenskim političkim prvacima; P. K.] neka se dobro i temeljito obrazu na odnošaj, u kojem smo prama našoj jednoplemenoj braći [Hrvatima; P. K.] u trojednoj kraljevini, kao našim prvim susjedom. Pošto je raskinuta sveza, koja nas htjede pripojiti Frankfurtu, možemo puno lasnije a i moramo svimi zakonitim sredstvi nove naravite, unutar Austrije utanačiti saveze, ako želimo na čvrstih stajati nogu. Tu okolnost valja osobito uvažiti, kada se bude revidirao naš [slovenski; P. K.] politički program.«⁷⁷

Objavljujući taj dopis iz lista »Die Zukunft«, uredništvo »Pozora«, koji je tada uređivao Bogoslav šulek, je zaključilo da je neophodno da ideja o »jugoslavenskoj skupini« nađe što više pristaša i u slovenskih narodnjaka. Smatralo je da će se Hrvati i Slovenci moći slobodno razvijati i uspješno oduprijeti vanjskim opasnostima samo ukoliko stupe u »tjesniji savez« — u jugoslavensku političku i državnu zajednicu.

Pitanje o osnivanju »jugoslavenske skupine« — o sjedinjenju Hrvata, Slovenaca i vojvodanskih Srba, koju su ideju, pod utjecajem federalističke koncepcije, u kolovozu 1866. zagovarale zagrebačke novine »Pozor« i »Svjet«, praški list »Die Politik«, pruski vladin list »Norddeutsche Allgemeine Zeitung« i bečki »Die Zukunft« — ponovo je potkraj rujna i početkom listopada 1866. pokrenuo list »Slovenec«, koji je u Celovcu izdavao A. Einspieler.⁷⁸

U širem okviru slovenskog narodnog i političkog programa »Zedinjene Slovenije«, pojedini slovenski narodnjaci su, kako smo istakli, u svojim programatskim člancima (L. Svetec, R. Razlag i B. Raič) i J. Vošnjak u brošuri »Slovenci, kaj čemo?«,⁷⁹ zastupali ideju o osnivanju »jugoslavenske skupine«, koja bi tvorila jednu od državnih jedinica unutar federalistički uređene Habsburške Monarhije.⁸⁰ Polazeći od slovenske nacionalne individualnosti i zahtjeva za teritorijalno ujedinjenje slovenskih pokrajina u jednu političku cjelinu (u »samostalnu narodnu skupinu slovensku«), te načela o slobodnom opredjeljenju Slovenaca za »jugoslavensku skupinu«, »Slovenec« je 3. i 6. listopada 1866. objavio opširni programatski članak,

⁷⁷ Taj članak iz lista »Die Zukunft« prenijeli su: *Pozor* 257, 21. rujna 1866, 1010; i *Narodne Novine* 216, 20. rujna 1866, 2.

⁷⁸ Usp. o tome P. Korunić, *Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866—1868*, n. dj.

⁷⁹ J. Vošnjak, *Slovenci, kaj čemo? Ljubljana 1867*. Vošnjak je svoju brošuru dovršio u rujnu 1866. U njoj je polazio od gledišta da »po svej slovenski zemlji prebivajo sami Slovenci«, pa je na temelju narodnog prava zahtijevao ujedinjenje svih Slovenaca u jedinstvenu »slovensku skupinu«.

Polazeći nadalje od mišljenja da su Slovenci premalen narod, koji je okružen moćnijim i brojnijim, Vošnjak je zahtijevao da se Slovenci sjedine s Hrvatima i vojvodanskim Srbima u »jugoslavensku skupinu«, koja bi, naravno, tvorila posebnu jedinicu u federalistički uređenoj Habsburškoj Monarhiji: »Vendar združenje Slovencev samih, ko bi se tudi vsi spravili v eno skupino, je premajhena množica med drugimi narodi, ki se štejejo po milijonih. Zato bi najbolje bilo, da bi se združile vse avstrijske južno-slovenske dežele, tedaj tudi Hrvaško-slavonsko-dalmatinsko ali trojedna kraljevina in pa srbsko vojvodstvo v eno jugoslovansko skupino.« (str. 39).

⁸⁰ U svom programatskom članku, B. Raič je zaključio: »Mi Slovenci vidimo iz zgodovine, da ni za nas drugega rešila, nego slovenska skupina, t. j. zedinjenje vseh zdržema živećih Slovencev pod eno narodno upravo, z enim zborom in kancelarjem, ali kako se ta zastopnik pri vladi naj imenuje. Bi li se vladi ta skupina razumno proti drugim skupinam premala zdela, kaj pa je, pridružimo se našim po krvi in govoru bratom Hrvatom, da bodemo z njim skupina jugoslovanska.« *Slovenec* 78, 29. rujna 1866, 311.

datiran u Ljubljani 1. rujna,⁸¹ u kojem je nepoznati slovenski narodnjak tražio: 1. da se slovenskom narodu povrati upravna i zemljišna cjelovitost i 2. da mu se dozvoli da stupi s Hrvatima u »uži savez« (u »jugoslavensku skupinu«) i da putem svoga zemaljskog sabora pregovara s Hrvatskim saborom o državnopravnom odnosu između »slovenske skupine« (Slovenije) i Trojedne kraljevine.

Nepoznati slovenski narodnjak je zatim izložio svoju zamisao o političkom i državnopravnom odnosu između Slovenije i Hrvatske. Taj članak je u cjelosti objavio 10. listopada »Pozor« bez komentara.⁸² Odgovor na taj prijedlog slovenskog narodnjaka, usklađen s tadašnjim političkim programom *Narodno-liberalne stranke*, uslijedio je tek potkraj listopada u opširnim člancima koje je napisao novi urednik lista Ivan Perkovac.

Taj programatski članak slovenskog narodnjaka u kojem je izložio ideju o sjedinjenju Slovenije i Trojedne kraljevine u »jugoslavensku skupinu«, isti dan je objavio i »Sviet«,⁸³ u kojem je *Narodno-samostalna stranka* sve otvorenije i određenije zastupala gledište o sjedinjenju Južnih Slavena u Monarhiji.⁸⁴

Prema svjedočanstvu F. Levstika,⁸⁵ ideju o sjedinjenju Slovenije i Trojedne kraljevine u političku i državnu zajednicu — u »jugoslavensku skupinu«, »preporučana« je slovenskim narodnjacima na političkom skupu u Ljubljani 27. rujna 1866: »Tretji program,⁸⁶ v 'Slovenca' priobčen⁸⁷ in tudi letos v Ljubljani zbranim rodoljubom priporočan,⁸⁸ sega še za en korak dalje nego drugi, ter hoče iz Hrvaškega in cele Slovenije eno deželo napraviti, tako imenovano jugoslovansko skupino, ki bi obsegala južno Štajersko, južno Koroško, Kranjsko, Primorje in celo trojedno kraljevino z Dalmacijo in Granico vred; o Srbih v Vojvodini ta program ne govori.⁸⁹ Dobrota te skupine bi bila dvoja, prvič združenje Slovencev z brati Hrvati, in drugič močen jez proti Mađarom, Nemcem in Lahom.«⁹⁰

Međutim, političkim programom — koji je većina slovenskih narodnjaka donijela 27. rujna 1866. i temeljila na historijskom pravu — Slovenci

⁸¹ *Slovenec* 79 i 80, 3. i 6. listopada 1866, 315, 319–320.

⁸² *Pozor* 273, 10. listopada 1866, 1075.

⁸³ *Sviet* 157, 10. listopada 1866, 1.

⁸⁴ Usp. o tome P. Korunić, *Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866–1868*, n. dj.

⁸⁵ F. Levstik se zalagao da Slovenci, na temelju narodnog prava, utemelje jedinstveni nacionalni program, kojim bi — »z vsemi močmi in po vseh postavnih potih« — mogli postići »narodnu slovensku skupinu« (*Slovenec* 87, 31. listopada 1866, 350). Ali, iako Levstik u načelu nije isključio mogućnost da se Slovenci u budućnosti sjedine s Hrvatima (»[...] jaz z zedinjenjem nas Slovencev tirjam le prius vse naše politike, posterius pa — pridruženje Hrvatom — prihodnosti prepušćam, izključujem pa nikakor ne; [...]« *Slovenec* 89, 7. studenog 1866, 359), ipak je — polazeći od zahtjeva da slovenska »politika za naprej ne sme in tudi ne more biti nego exclusivno slovenska« — zaključio da se u tadašnjim političkim prilikama Slovenci ne mogu i ne smiju »pridružiti« Hrvatima: »Ali tudi Hrvatom bi se mi ne smeli sedaj pridružiti, da bi se tudi mogli.« *Slovenec* 87, 31. listopada 1866, 350.

Dakle, nasuprot zahtjevu — za koji su se tada odlučno zalagale hrvatske *Narodno-samostalna* i *Narodno-liberalna stranka* — da svaki od južnoslovenskih naroda u svoj nacionalni i politički program unese ideju o jugoslavenskoj zajednici (usp. P. Korunić, *Južnoslavenska ideja u hrvatskoj politici 1866–1868*, n. dj.), Levstik je smatrao da u tadašnji slovenski narodni i politički program ne treba unositi jugoslavensku ideju.

⁸⁶ Levstik je sve tadašnje političke programe i »nacрте« u Slovenaca podijelio u tri skupine: 1. onaj koji se oslanja na historijsko pravo — »mariborski program« i onaj koji zastupa ideju o »kraljevstvu Ilirije s južnom Štajerskom« (v. *Slovenec* 85, 24. listopada 1866, 341–342) među kojima nije nalazio bitne razlike; 2. onaj u kojem se zagovara »narodnu slovensku skupinu« i 3. onaj u kojem se zahtijeva sjedinjenje Slovenije u »jugoslavensku skupinu«. Ali, Levstik je sve te programe odbacio budući ne polaze od »exclusivne slovenske politike«.

⁸⁷ *Slovenec* br. 78, 79 i 80, od 29. rujna, 3. i 6. listopada 1866, 311, 315, 319–320.

⁸⁸ »Zbranim rodoljubom« na političkom skupu koji je održan samo prigodom glavne skupštine »Slovenske Matice« 27. rujna 1866. u Ljubljani.

⁸⁹ Naprotiv — u svom programatskom članku, datiranom 8. rujna 1866, dopisnik »od Savine« (zaciјelo R. Razlag) »jugoslavenskom skupinom« je obuhvatio »vse avstrijske Jugoslovane«, dakle — i vojvodanske Srbe (*Slovenec* 78, 29. rujna 1866, 311). J. Vošnjak je pak zagovarao osnivanje »jugoslavenske skupine« u koju bi se sjedinili Slovenci, Hrvati i vojvodanski Srbi (J. Vošnjak, *Slovenca*, kaj černo?, n. dj.). A L. Svetec je, zagovarajući također osnivanje »jugoslavenske skupine«, pisao o »združenju vseh južnoslovenskih plemen v eno celoto« (J. Vošnjak, *Spomini I*, n. dj., 211–212). Slovenski narodnjak je, u dopisu koji donosimo u prilogu ove rasprave, smatrao, štoviše, da središte sjedinjenja svih Južnih Slavena treba da bude u Habsburškoj Monarhiji, naravno — uz uvjet da se ona uredi na federativnom principu.

nisu mogli postići ni »narodnu slovensku skupinu« niti težiti osnivanju »jugoslavenske skupine«, budući da su »umjereni« slovenski narodnjaci, kako smo naveli, u svom programu isključili mogućnost sjedinjenja s Hrvatskom.

Ali, nema sumnje da su slovenski narodnjaci taj program od 27. rujna 1866. potkraj studenog iste godine napustili. Naime, u povodu 300-godišnjice junačke smrti Nikole šubića Zrinskoga, koja se svečanost održala od 24. do 26. studenog 1866, u Zagreb je došla brojna slovenska delegacija (preko 60 slovenskih narodnjaka) na čelu s istaknutim političarima: J. Bleiweisom, E. H. Costom, L. Tomanom, L. Svetcem, R. Razlagom i drugima.

Tom prilikom je došlo do tješnjeg povezivanja Slovenaca i Hrvata.⁹¹ Nesumnjivo je da je slovenskim i hrvatskim narodnjacima u tadašnjim okolnostima međusobna politička suradnja bila poželjna i korisna. Ocjenjujući da »je to u ozbiljno vrijeme prvi važniji sastanak Slovenaca s Hrvatima«,⁹² J. Bleiweis je prilikom dolaska u Zagreb odlučno izjavio: »Naj znajo v Beču in v Pešti, da smo [Slovenci; P. K.] zato v Zagreb došli, da se z brati Hrvati še bliže pobratimo.«⁹³

Slovenski narodnjaci, naravno, takvo gledište ne bi mogli zastupati da su još uvijek ostali pri programu koji su donijeli 27. rujna 1866. Oni su se, nema sumnje, već bili vratili programu »Zedinjene Slovenije«, koji je otvarao mogućnost za ujedinjenje Slovenaca i njihovo tješnje povezivanje s Hrvatima. Hrvatsko-slovenska suradnja koja se tada uspostavila, došla je još više do izražaja potkraj 1870. kada su hrvatski i slovenski narodnjaci, u nadi da predstoji federativno uređenje Habsburške Monarhije, u Ljubljani od 1. do 3. prosinca donijeli prvi zajednički južnoslavenski program.

PRILOG

»Nepristran glas iz slovenske Gorice«. Narodne Novine 5, 7. siječnja 1867, 1—2.
»Mieseca studenoga«⁹⁴ 1866.

Znajući,⁹⁵ kolika je briga i važnost nastojanja Vašega⁹⁶ radi čim čvršćega sruženja narodah, koji u Austriji moraju da traže i nađu uzajemno poručanstvo svojega blagostanja; okriepljen pouzdanjem, da će možebiti uvažiti se ove moje opazke, tičući se jednoga od najvažnijih predielah Austrije, tako zvanoga Primorja ilirskoga; imajući napokon pred očima žalostne događaje, sbivše se ove godine, koji žalibože i odviše dokazuju, da su stranom već nastale žalostne one posljedice, kojih smo se već odavna svi bojali, usuđujem se sada, gdje se radi o preustrojtstvu i o boljoj sudbini Austrije, javnu pozornost obratiti na taj velevažni prediel austrijski.

Živučii u Primorju moram da po duši kažem, da je upravo narod slovenski jedan od najviernijih naroda austrijskih. Težnje njegove jesu Austrija, što najbolje dokazuje program, u kojem su se složili njegovi vođe prigodom sastanka slovenske Matice dne 27. prošlog mieseca u Ljubljani. Evo ga u kratko:

Ojačanje Slovenacah potrebno je u interesu Austrije, — s jedne strane proti jasno očitovanim zahtievom naroda talijanskoga sveudilj dalje napredućuega, s druge pako strane proti pogibelji, prietećoj od izvanjskoga naroda niemačkoga, koji započev se jediniti, naravno da će još većma težiti do mora jadranskoga.

⁹⁰ Slovenec 87, 31. listopada 1866, 349.

⁹¹ Opisujući tu svečanost »Pozor« je zaključio: »Nu što nam je najdraže, po čemu je upravo ova svetkovina znamenitom postala, to je, da su nas i druga braća slavenska a najpače Slovenci pohodom počastili. Dani svetkovine Zrinskove u Zagrebu mogu se punim pravom smatrati kao svečano, nerazdijelivo duševno sruženje Slovenaca i Hrvata, a to je najvažnija točka ciele svečanosti.« Pozor 313, 27. studenog 1866, 1224.

⁹² Pozor 313, 27. studenog 1866, 1225.

⁹³ Slovenec 97, 4. prosinca 1866, 389.

⁹⁴ Pogrešno datirano; treba da stoji: *mieseca listopada.*

⁹⁵ Bilješka uredništva »Narodnih Novina«: »žao nam je, što — koje zbog kasne dostave, koje zbog prešnoga gradiva iz saborskih razpravah, tek danas možemo evo da priobćimo ovaj znatni članak od ugledna rodoljuba, komu su odošaji u pobratimskoj nam Sloveniji potkono poznati. Međutim zasluzuje objektivnom razložnošću pisani dopis, da mu se i sada poklono pozor, te pravo uvaženje i u najširih krugovih.«

⁹⁶ Dopisnik se obraća uredniku »Narodnih Novina« Lj. Gaju.

Neima dvojbe, da bi s toga po Austriju i Slovene najkorisnije bilo, kad bi se svih 1,400.000 Slovenaca, razdijeljenih sada u šest pokrajina, sjedinilo u jedno austrijsko političko tijelo za sebe, — što ipak nije moguće stranom poradi uzkoga saveza sa talijanskim narodom doduše manjim, nu važnim na jugu, stranom poradi poteškoće faktičnoga razdijeljenja od Niemaca na severu.

Šta se tiče zajedničkih državnih poslova, žele nedvojbeno svi Slovenci složno, da isti, u koliko je moguće, po smislu diplome listopadske, budu razpravljani u jednom te istom tijelu sa ostalimi narodima. Što će u ostalom tim biti predmet i kako će se razpravljati, odlučit će dakako rješitba ovoga pitanja naprama Pešti, Zagrebu, Pragu i Lavovu.

U pogledu daljega zakonotvorstva pako nezahtjeva interes Slovenaca nikakove zajednice sa Peštom, Zagrebom, Pragom ili Lavovom, a niti sa Bečom, pošto upravo od ovoga bijaše za njih a i prieti im još i dan danas najveća pogibelj prepričenja narodnoga razvitka. S toga, ter uvaživ s jedne strane historički temelj već patentom od godine 1816. ustrojenoga kraljevstva ilirskoga, a s druge strane zajedničke interese dotičnih pokrajina, koje se nemogu po narodnosti posvema razdijeliti, — neostaje ino, već da se južno-zapadne pokrajine: Istra, Terst, Gorica, Kranjska i Koruška opet sjedine u isto jedno tijelo za napomenuto zakonotvorstvo, a mogla bi se s tim spojiti južna Stajerska slovenska, dočim bi se i sieverna niemačka strana spojila sa ostalimi niemačkim pokrajinama.

Napokon što se tiče uprave (administracije), ostavile bi se sada postojeće pokrajine kao posebna politička tjelesa uz svoje zemaljske sabore poput županija ugarskih.

Izvedenje ovih načela jest moguće; jeste između svih kombinacijah, pošto najvećma uvažava postojeće okolnosti, najlakše; jeste potrebito u interesu sveobće države radi osujećenja separatističkih i izvanjskih težnjah; jeste napokon zahtjev pravednosti, izvršujući načinom jedino mogućim najglavnije državno načelo, izraženo po njegovu Veličanstvu.*

Ovo je program Slovenaca, u kojem se slažu svi umiereni rodoljubi, kojim je viernost prema caru i Austriji prvi značaj. Javni život i postupak opiru se dakako težnjam i u tom program izraženim. Kao što prije, podupire se naime i dan danas u Primorju po dotičnih vladinih organih elemenat talijanski. Politički i sudbeni uredi nepoznavaju Slovenaca i njihova jezika. Talijanski činovnici namješteni su u uredih, kojim u okružju neima nijednoga Talijana, a od ostalih zahtjeva se, da misle i da rade talijanski. Neima tu spisa, ni napisnika u jeziku slovenskom, dotično u jeziku hrvatskom, a kamo li odluke, kad i poziv i govor sa Slovenci mora da je talijanski. Što više, — u kotarih izklopno⁹⁷ slovenskih sastavljaju se često napisnici u jeziku niemačkom, kojega nerazumiju niti svjedoci niti okrivljeni, a pošto jezika niemačkoga nerazumiju ni sudci kod suda sbornoga (kollegijalnoga), moraju da se spisi opet prevedu na talijanski jezik, da se sudcem olakša posao a i da se činom narodu pokaže vladanje elemenata talijanskoga!

Nije-li to očito podupiranje talijanščine? Neimaju li talijanski časopisi pravo, kada tvrde, da je to zemlja talijanska, pošto se u njoj izklopno uređuje talijanski? Nije-li naravna posljedica, da takovim postupkom i narod mora da i nehotice pomisli, da su zahtjevi Talijanah opravdani?!

Ja sam žalibože morao na svoje uši čuti od samih rođenih Slovenaca, da bi najbolje bilo, kad bi se čitavo Primorje od Nanosa do Učke sjedinilo sa Talijanskom. — Misao, — da nekažem, uvjerenje, da će Primorje do malo godinah pripasti Piemontezkoj — kako narod Talijane označuje, — ukorjenjuje se već u prostom puku, ne furlanskom samo, već i u slovenskom. Simpatije građanah za osuđenje ovdiešnje veleizdajice moraju da čovjeka upravo preplaši. Iza nesretnih događajah⁹⁸ ustrojen je od ovih danah već novi talijanski komitè sa članovi u Terstu i Gorici itd., kojemu je svèrha s novi pripravljati utielovljenje Primorja s Italijom sedmim ustankom (risorsa), o čem su već uredovno obaviještene vlasti dotične.

Doista, kad čovjek sve to vidi; kad uz to iz sobstvenoga svojega osvjedočenja znade, da talijanština kao u Tirolu tako i preko Soče i u Istri dan na dan vidimice napreduje tako, da su se občine, prije trideset godinah slovenske, sada već posvema pretvorile u obće talijanske; kad vidi, da se i po drugim občinah, koje nisu još posvema poprimile talijanski jezik, duh i težnja pučanstva svaki dan približuje

⁹⁷ Isključivo.

⁹⁸ Nakon poraza austrijske vojske kod Kraljičina Gradca 3. srpnja 1866.

talijanštini; kad napokon promotri, da sve to biva na očigled, sa znanjem, dapače uslied dielovanja i nastojanja organah vladinih, tad doista nezna, što bi na sve ovo rekao. —

Izkustvo uči nas, da je viernost toli u pojedinih osobah, koli u čitavih narodah stalna ondie, gdje je utemeljena na vieri, i da nevieta može se samo ondie ukorieniti, gdje se nuđaju veće koristi. Hiljadu godinah dokazuje, da nebijaše moguće iztriebiti narod slovenski. Hoće-li se dakle, — pitaju se vierni Slovenci, — svom silom i oni primorati, da bolji napredak i poručanstvo svojega narodnoga života traže izvan Austrije umiesto u njoj? Ili hoće-li se doista u buduće nastojati, da se vođe njegovi, videći nemogućnost svakoga svojega narodnoga napredka, bace u naručaj tuđemu narodu, ter u Primorju da podupiru talijanštinu? Odkuda nepovierenje prema Austriji i žalibože tako često izražena bojazan, da će se razpasti; odkuda tvrđenje Niemacah, da je Kranjska pokrajina niemačka; odkuda zahtievi i nade Talijanah nesamo izvanjskih već i domaćih, da čitavo Primorje do planinah spada k Talijanskoj i da ju mora da zapadne, — ako ne od nesretnoga ovoga nastojanja, prepriečiti svaki napredak u Slovenacah i uzdržati silom u Kranjskoj niemštinu, a u Primorju talijanštinu?!

Poznato je, da se je prijašnji državni popečitelj u pogledu napredujuće talijanštine u Primorju opetovano izrazio, da samo Slavjanin vidi pogibelji u talijanškom napredovanju. Može biti da je imao pravo; jer doista u Primorju barem samo Slovenac razlogom vidi u Austriji uvieta svojega obstanka i propast svoju, ako bi je kojom nesrećom nestalo. Da Talijani i Niemci nevide s narodnoga gledišta u tom ništa za sebe pogibeljna, mislim, da je to posve naravno.

Ali zašto podupiru vladini organi svi tako složno u Primorju talijanštinu, u Kranjskoj itd. niemštinu, ter se tolikom silom protive uvedenju i uporabi narodnoga jezika slovenskoga? — Jer nije tako razvit, da bi se u njem moglo uredovati, — opetuje se javno i u potajnih izvješćih već toliko godinah. Evo onoga istoga razloga, s kojega nebijaše do današnjega dana u Dalmaciji uveden hrvatski jezik, razloga, kojim nesamo nižji, već i bečki vrhovni sud još u zadnje doba na temelju dotičnih ministarskih naredabah opravdava svoju riešidbu kojom zabranjuje uporabljivati kod suda jezik slovenski. Nije ovdie miesto, a bilo bi doista i izlišno govoriti o očevidnoj netemeljitosti navedena razloga u pogledu Dalmacije i Istre, gdje žive sgoljni narod hrvatski. Mislim 'bo, da neima više čovieka, koji bi u pogledu jezika hrvatskoga što takova hotio a i mogao ozbiljno izustiti. No i u pogledu jezika slovenskoga jeste isti razlog očevidno neosnovan. To zna svaki, koji poznaje jezik. Neka uzmu dotične napisnike o saborisanju zemaljskih saborah u Ljubljani, Gorici itd.; neka uzmu u ruke prevode dotičnih zakonah, iztrage vodene u slovenskom jeziku uslied zamolnicah, stigavših od sudovah hrvatskih itd., i neka se osviedoče, da li je slovenski jezik tako razvit, da se u njem sudbeni poslovi, — po svojoj naravi u pogledu jezika mnogo lakši od saborisanja, — obavljati mogu ili nemogu?

Dokle god bude vlada činovnike pitala, da li je ili nije jezik [slovenski; P. K.] za uvedenje prikladan, dobit će vazda onaj isti odgovor; jerbo se nikomu neće da se dade na ono, česa misli da mu netreba, a kamo li kad pomisli, da se neznanje kod višjega miesta dërži za zaslugu. Da će stranka „Nessuno“⁹⁹ i njezini pristaši dati onaj isti odgovor, suvišno bi bilo trošiti riečih o tom.

Drugi prividno barem ponešto osnovaniji razlog jeste, što činovnici u obće nisu toliko viešti jeziku slovenskomu, da bi mogli uredovati. U tom pogledu valja opazka, da bi doista bilo veoma žalostno po onu vladu, koja bi se tim dala skloniti, da neuvede ono, što smatra, da je pravedno i po nju probitačno. U malo miesecih sve bi znalo slovenski, kad bi to vlada ozbiljno htela. Magjarska prije, a za Bachova sistema, Hrvatska, Bukovina jesu tomu živi primieri u naše doba, premda ni magjarski, ni rusinski jezik nisu izobraženiji od jezika slovenskoga. Neznanjem jezika brane se činovnici, koji ga razumiju, ali neće bolje učiti se, i doista samo tim može se izpričati postupak činovništva podupirući talijanštinu, koji postupak, da nije tomu tako, morao bih označiti posve drugim imenom.

Talijanština i njezine veleizdajne težnje narodu da se šire, a širit će se sve više, dokle god vlada ozbiljno nepokuša, da joj doista stoji ako ne do izklopne slovenštine u Primorju, a ono barem do jednake ravnopravnosti naprema njoj. Čim Italija bude vidila, da na jadranskoj obali neživi narod talijanski, već da živi za nju tuđi narod, narod slovenski, kao što je izvan gradovah tomu doista tako; čim bunitelji ne budu više nalazili simpatijah kod naroda, koji obkoljuje gradove

⁹⁹ Radi se o italijanskim nacionalistima-liberalima u Istri, koji su prilikom izbora u zemaljskom saboru za državni sabor 1861. na izbornim listićima napisali „nessuno“ — nitko.

i većom stranom upravo u njih dosiže, ter diel njihova stanovništva sačinjava (Tèrst i Gorica), morat će sam po sebi da prestane povod talijanskih težnjah i zahtievah njihovih.

Opazanja moja oteгла su se preko miere, ali važnost stvari po čitavu Austriju neka me izpriča. Dapače, pošto su stranom iz časopisah, stranom iz privatnih obaviestih poznati politički nazori i prigovori protivnikah Slovenacah i onih muževah, koji upravljahu sudbinom Austrije i koji još sada uzdržavaju niemštinu u Kranjskoj, a talijanštinu u Primorju, — nemogu da i u tom pogledu neizjavim nesamo svoje, već i uvierenje muževah, koji su poznati kao iskreni Austrijanci.

Najglavniji razlog, zašto se je u slovenskih pokrajinah uzdržavao nemački živalj, bijaše, što iste spadahu u nemački savez, i što državnici austrijanski sveudilj mišljahu na zvanje Austrije u Niemačkoj.

Lietošnjimi nesretnimi događaji, reći bi, prestalo je istom taj razlog, koji sâm po sebi činjaše nemogućim svako utvrđenje Austrije, dapače i nemoguć začetak austrijanske samosvjesti u većini državljanah joj.

Drugi razlog, što ga vlada mogaše uvažiti, jeste nekakva bojazan od slavjanskog življa u obće, koji bi tečajem vremena mogao svoje težište tražiti izvan Austrije, kao što se vidi u talijanskih i stranom sieverno-iztočnih predielih, ili pako koji bi mogao u Austriji tražiti nekakovu samostalnost. Ovim razlogom pravdaju svoje Slavjanom protivno postupanje časopisi i činovnici, ter dokazuju, kako već vide siedinjenje Čehe s Poljaci i Rusini, Slovence s Hèrvati i Sèrbi, a sve opet sa Rusi, zaboravivši i zamučivši pri tom dogodovštinu i dokaze svakdanjega izkustva, i da je veća razlika između glavnih slavjanskih plemenah nego između Talijanah, Francuzah i Španjolacah, negledeć na izraženu osebnost pojedinih plemenah i različitost njihovih interesah; zaboravivši nadalje napose glède Jugoslavjanah, da, ako je sredotočje njihova razvitka u Austriji, što mora da bude, po naravskom teku događajah moraju austrijanski Slavjani izvanjske, a ne ovi one k sebi pritezati; zaboravivši napokon, da upravo i samo razvitkom svih austrijanskih slavjanskih plemenah jeste moguće, a i da samo po sebi mora slediti ono ravnoviesje u Austriji, koje je kadro, a i koje mora poradi sobstvenoga interesa osujetiti svaku sebičnu ili neaustrijansku težnju jednoga ili drugoga naroda, bio to narod južno- ili sievero-slavjanski, nemački, magjarski ili romanski. Bez dvojbe bijaše to svèrha naredabah i nastojanja pokojnoga grofa Stadona, koje u Primorju počè već i roditi najboljim plodom. Neka samo naši državnici dobro prouče položaj, a i kao što treba, ocieni silu i snagu pojedinih narodah, pak će tada, ako nežele jedan narod predpostavljati narodu drugomu, i ovom prednosti pogibelj činiti za Austriju sveudiljnom, što će ugnietovanici gojiti težnje, nesudarajuće se više sa samosvjesti austrijanskom, prosudivši objektivno stvar, kao što jeste, morat priznati, da će samo takovim ravoviesjem [ravnopravnošću; P. K.] biti moguć dugotrajni i sretan obstanak Austrije, dosledno i svih kolikih njezinih sastavinah. Upravo s toga dèrži program gori navedeni, da je čim moguće bèrže i dugotrajnije ojačanje slovenskoga plemena potrebito u interesu čitave cesarevine naše; uviereni bo su sastavitelji toga programa, da ako se čim jače narod slovenski digne između mora, Talijanah i Niemacah, da će, rekoh, tim ne samo osujetiti se za unapredak svaka protuaustrijanska težnja istih, buduć neizvediva bez povriede Slovenacah, već i oduzeti se svaki povod za težnju siedinjenja Slovenacah sa susiednom svojom braćom slavjanskom, koje siedinjenje u ostalom, sve da bi se i sbilo, nebi podnipošto preinačilo onoga ravnoviesja [ravnopravnosti; P. K.] prema broju i položaju ostalih narodah, koji su, i to svaki za sebe jaki a i kadri osujetiti i u jugoslavenskom narodu svaku centrifugalnu težnju. Nestadak povoda k nezadovoljstvu, a i uviera o neizvedivosti samosvojnih težnjah utemeljuje silomice viernost i u onih, kojim takova nije prirodna, kamo li većma dakle podukriepit će je u narodu, kojemu je viernost upravo prirodna, ter koji se neizvieri ni onda, kad mu narodni život moradijaše podnositi baš isto progonstvo.

To su nazori, koji sasvim objektivno i s gledišta austrijanskoga opravdaju program Slovenacah. Znadem, da naprama slavjanskomu svijetu nebijaše na miestu, upuštati se u obća razmatranja; teško je oddieliti ova od opazanjah, tičuiih se napose velevažnoga Primorja, buduć da pèrva pokazuju stanovište potonjih, no Vi ćete poznatim svojim rodoljubjem znat uvažiti u tom moju najbolju nakanu, ter odlučiti, da li je i što je dobro. Kamen do kamena, palača. — mišljah, ter ukriepljen povierenjem u Vašu domorodnu viernost i muževno nastojanje smatrah za svoju dužnost, s obzirom također na dosadanje glasove naših časopisah, po istini to napisati. Neka meštar, kojemu je to zadaća, upotriebi, što bude vidio, da je prikladno za sgradu, glède koje svi želimo, da bude jednom utvrđena i čim veličanstvenija!*

Zusammenfassung

ÜBER EINIGE PROBLEME DER SLOWENISCHEN POLITIK IM JAHR 1866

Petar Korunić

Die bedeutenden Vertreter des slowenischen politischen und kulturellen Lebens aus allen Ländern nahmen am 27. September 1866 auf ihrem Treffen in Ljubljana ein politisches Programm an, das ebenso wie das »Mariborer Programm« (das »Marburger Programm«) aus dem Jahre 1865 auf dem Prinzip des historischen Rechts beruhte. Das eine wie das andere Programm basierten auf dem politischen Prinzip des historischen Rechts, auf der föderalistischen Idee in Form der historisch-politischen Individualitäten und auf dem Prinzip der Unteilbarkeit der bestehenden Länder.

Doch unterschied sich das politische Programm aus dem Jahr 1866 wesentlich vom Programm aus dem Jahr 1865. Im Unterschied zum »Mariborer Programm« hielten sich die Slowenen in ihrem Programm aus dem Jahr 1866 nicht konsequent an das historische Recht, und weder an die Idee von der historisch-politischen Individualitäten noch an das Prinzip der Unteilbarkeit der bestehenden Länder. Außerdem gaben sie im Jahr 1866 die Idee von der »Innenösterreichischen Gruppe«, die sie im »Mariborer Programm« vertreten hatten, endlich auf.

Die Slowenen haben in ihrem politischen Programm aus dem Jahr 1866 die Forderung nach Vereinigung der Slowenen in »einer eigenständigen österreichischen politischen Organisation« hervor. Doch ausgehend vom Standpunkt, daß sich die Länder, in denen neben den Slowenen Italiener und Deutsche leben, »nicht nach ihrer Nationalität völlig abgrenzen können«, und überzeugt von ihren »einheitlichen Interessen«, forderten sie daß sich die Länder Istrien, Triest, Görz und Gradisca, Kärnten und Krain im Königreich Illyrien vereinen sollten, dem sich die slowenische Steiermark anschließen könnte.

Im Gegensatz dazu verlangten einzelne slowenische Politiker, daß die Slowenen auf das historische Recht verzichten sollten, und auf der Grundlage des Programms »Vereintes Slowenien« eine rein »slowenische Gruppe« (Slowenien) gründen sollten und sich dann mit dem kroatischen Dreieinigem Königreich zu einer »jugoslawischen Gruppe« zusammenschließen sollten, die eine der Einheiten der föderativ aufgebauten Habsburger Monarchie bilden sollte. Diese Konzeption wurde von den kroatischen Nationalgesinnten in den Zeitungen »Sviet«, »Pozor« und »Narodne novine« entschlossen vertreten.

PZE za zgodovino filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani

je izdala drugi ponatis učbenika prof. dr. Boga Grafenauerja »Struktura in tehnika zgodovinske vede«, Ljubljana 1960.

Učbenik lahko naročite ali kupite za ceno **180 din** na PZE za zgodovino (YU-61000 Ljubljana, Ašerčeva 12, tel. 22 121 int. 209) vsak dan razen sobote od 7. do 14. ure.

KONGRESI IN SIMPOZIJI

ODKRITJE SPOMINSKE PLOŠČE PROF. DR. GREGORJU ČREMOŠNIKU
(Ločica pri Polzeli, 23. februar 1980)

Potek slovesnosti

24. februarja 1980 je preteklo devetdeset let, odkar se je v vasi Ločica pri Polzeli v Savinjski dolini rodil Gregor Čremošnik (1890—1958), znani strokovnjak za zgodovino srednjeveškega Balkana, profesor univerze v Skopju in prvi povojni profesor za zgodovino južnih Slovanov na ljubljanski filozofski fakulteti. Zgodovinsko društvo v Celju je smatralo za svojo dolžnost, da visoki jubilej dostojno proslavi s postavitvijo skromnega obeležja na Čremošnikovi rojstni hiši v Ločici 21. Pri tem je naletelo na popolno razumevanje in podporo Občinske kulturne skupnosti v Žalcu ter krajevne skupnosti Polzela. Sprejeli sta pokroviteljstvo nad akcijo, in sicer je sklenila kulturna skupnost financirati izdelavo in postavitve spominske plošče, krajani pa so uredili okolico Čremošnikove domačije in pripravili kulturni program.

Dan pred jubilentovim rojstnim dnevom so se na skromni otvoritveni svečanosti poleg dovolj velikega števila krajanov zbrali tudi člani profesorjeve družine, nekdanji sodelavci in učenci, predstavniki PZE za zgodovino ljubljanske filozofske fakultete, Zgodovinskega inštituta Milka Kosa SAZU, drugih znanstvenih institucij iz naše republike, Zemaljskega muzeja iz Sarajeva, kjer je prof. dr. Čremošnik delal v najplodnejši dobi svojega življenja, slovenskih zgodovinskih društev in celjskih kulturnih zavodov. Prisotni so bili tudi predstavniki krajevne skupnosti in žalske občinske kupščine. V imenu obeh pokroviteljic je spregovoril Marjan Sever, v imenu društva celjskih zgodovinarjev pa Janez Šumrada. Slavnostni govornik je bil Čremošnikov učenec in naslednik prof. dr. Ignac Voje, ki je z občutenimi besedami očrtal slavljencevo znanstveno in človeško podobo in odkril spominsko ploščo, predstavniki profesorjev in študentov PZE za zgodovino pa so položili vence in cvetje. V spomin Gregorja Čremošnika je povedala nekaj besed tudi dr. Nada Miletič iz Sarajeva, oddelek za zgodovino filozofske fakultete iz Skopja pa je poslal na svečanost pozdravno brzojavko. Pozneje, ob kosilu, je imel kratek govor v spomin Gregorja Čremošnika tudi njegov gimnazijski sošolec dr. Anton Svetina.

Janez Šumrada

Nagovor predsednika Zgodovinskega društva za Slovenijo

Ob devetdesetletnici rojstva prof. dr. Gregorja Čremošnika smo se spet zbrali njegovi kolegi, učenci, prijatelji in znanci, njegova družina in sorodniki ter krajani Ločice, da se vsi skupaj poklonimo njegovemu spominu.

Gregorju Čremošniku je stekla zibelka 24. februarja 1890 v kmečki družini.¹ Rojenice mu niso napovedale lahkega življenja, toda njegovo življenje je bilo kljub temu bogato in plodno. Kot mnoge nadarjene kmečke fante so tudi njega poslali v šole; zapustil je rodni dom in odšel na tuje. Odločil se je za študij slavistike in zgodovine, ki ju je študiral v Gradcu. Tu je poslušal predavanja velikega slavista Slovenca Matije Murka ter si pridobil solidno podlago za poznejše delo na znanstvenem področju. Leta 1915 je promoviral na graški univerzi. Toda želja po čim večjem znanju in usposobljenosti ga je gnala naprej. Vpisal se je kot izreden slušatelj na dunajsko univerzo, da bi izpopolnil svoje znanje v zgodovinski stroki. Poslušal je predavanja znamenitega profesorja dr. Konstantina Jirečka, velikega strokovnjaka za srednjeveško balkansko zgodovino. Odločilni vpliv na Čremošnikov znanstveni način dela in znanstveno usmeritev je imel prav Jireček. Vendar je vnesel Čremošnik v to delo svoje posebne poteze in izdelal svojo metodologijo.

Po kratkem službovanju v Trstu, kjer je bil gimnazijski profesor, ga je življenjska pot za skoraj dve desetletji odpeljala v novo domovino — v Bosno. Bil je imenovan za sekretarja bosensko-hercegovskega inštituta za preučevanje Balkana. S propadom Avstro-ogrške je bil ta inštitut ukinjen. Čremošnik je bil premeščen v Zemaljski muzej v Sarajevu kot kustos. Tu je dolgo vrsto let vodil biblioteko in srednjeveški oddelek in je prispeval velik delež pri oblikovanju tega muzeja,

¹ Bogo Grafenauer, Gregor Čremošnik (nekrolog z biografijo in bibliografijo), Zgodovinski časopis XII—XIII, Ljubljana 1958—1959, str. 313—325.

enega najbogatejših in najbolje urejenih v Jugoslaviji. V Bosni je našel veliko prijateljev in sodelavcev in užival velik ugled. Ne smemo se torej čuditi, da je ostal s Sarajevom povezan do konca svojega življenja. Razpravo »Nekoliko napomena o Brskovu i Kragujevačkoj ostavi«, ki jo je napisal tik pred smrtjo, je namenil Glasniku zemaljskog muzeja.² V uvodu k razpravi je zapisal: »Največji del svojih delovnih let, pa tudi najlepši del, sem preživel v sarajevskem muzeju.« Sarajevsko obdobje lahko smatramo za njegovo najplodnejšo dobo. K temu so prispevali stalni stiki z dubrovničkim arhivom, katerega bogati arhivski fondi so postali neizčrpna zakladnica za Čremošnikovo znanstveno delo.

Spomladi 1935 je zapustil Bosno, ker je bil izvoljen za profesorja na takrat ustanovljeni filozofski fakulteti v Skopju. Kot univerzitetni učitelj je predaval občo zgodovino srednjega veka in pomožne zgodovinske vede. Na tem mestu je ostal do začetka druge svetovne vojne. Hkrati z drugimi akademskimi učitelji skopske filozofske fakultete je bil izgnan v Beograd, kjer je med vojno preživljal najtežja leta svojega življenja.

Usojeno pa mu je bilo, da zadnje obdobje svojega življenja preživi v ožji domovini. Po osvoboditvi je bil poklican v Slovenijo, kjer je prevzel na zgodovinskem oddelku filozofske fakultete v Ljubljani stolico za zgodovino južnih Slovanov. Z njegovim prihodom je dobila ta stolica priznanega strokovnjaka slovenskega rodu. Čeprav je bil pol leta pred smrtjo priklenjen na bolniško posteljo, je opravljal z vso vestnostjo in odgovornostjo posle predstojnika oddelka za zgodovino. Študentje so na njegovem domu skoraj do zadnjega opravljali diplomske izpite. V svojem poklicu je dobesedno izgorel.

Kot zgodovinar-znanstvenik je bil prof. Čremošnik eden redkih slovenskih zgodovinarjev, ki je vse svoje neumorno ustvarjalno delo posvetil starejši zgodovini Srbije, Bosne in Dubrovnika. Z znanstvenimi deli ni globlje posegel v zgodovino slovenskega naroda — objavil je sicer nekaj drobnih, vendar tehtnih prispevkov — zato pa ima njegovo znanstveno delo trajno vrednost za poznavanje zgodovinskega razvoja srednjeveških balkanskih držav. S svojim delom Gregor Čremošnik ni samo obogatil velike zakladnice zgodovinopisja naših jugoslovanskih narodov, temveč tudi najtesneje povezoval to zgodovino z našo slovensko preteklostjo in sedanostjo in tako na znanstveni bazi dokazoval eno najlepših naših sedanjih stvarnosti, bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov in narodnosti, kateri je bil predan z mladostno navdušenostjo.

Ledino je oral pri preučevanju tiste veje južnoslovanske zgodovine, ki zahteva izrednih naporov in zato tudi velike ljubezni do dela, do stroke, to je diplomatike, paleografije in sfragistike cirilskih listin. Malo je pri nas znanstvenikov, ki bi se posvetili tem vprašanjem. To delo, ki je terjalo mnogo potrpežljivosti, vztrajnosti in predanosti, je lahko opravil samo človek njegovega kova. S kakšnim veseljem in nestrpnostjo je pregledoval in preučeval orumenele pergamentne liste, popisane s cirilsko pisavo. Njegovo delo je bilo težaško in zamudno in mu ni moglo prinesiti nikakršnih materialnih koristi, pa ga je vendar opravljal z velikim notranjim zadovoljstvom in zadoščenjem.

Ob snovanju načrtov za bodočnost mu je sredi dela omahnila 12. novembra 1958 roka za vedno. Na delovni mizi so obležali nedokončani rokopisi, ostali so fragmenti. Bosna se mu je pred nekaj leti oddolžila in mu izkazala priznanje za njegovo delo. Del njegovih nedokončanih rokopisov o cirilski diplomatiki in južnoslovanski sfragistiki je objavila kot torzo 18 let po Čremošnikovi smrti Akademija znanosti in umetnosti Bosne in Hercegovine.³

Ko danes ocenjujemo Čremošnikovo znanstveno delo z daljše časovne odmaknjenosti, šele lahko ugotovimo, koliko trajnih vrednot je v njegovem delu. Kljub temu, da so raziskovalci po Čremošnikovi smrti nadaljevali z raziskavami dubrovniškega in tudi tujih arhivov in so pri preučevanju srednjeveškega razvoja Srbije, Bosne in Dubrovnika upoštevali nove metodološke prijeme, se še vedno vračajo k njegovim pionirskim delom, razpravam in izdajam virov. V njih iščejo pobude in ideje za nove raziskave. Kdorkoli se ukvarja s srednjeveško zgodovino južnoslovanskih narodov, ne more iti mimo del, ki jih je napisal Gregor Čremošnik.

Tak je lik Čremošnika kot znanstvenika, še v mnogo lepši luči pa je ostal v spominu njegovih učencev kot akademski učitelj. Pedagoški poklic je opravljal z veliko zavzetostjo. Predavanjem je posvečal izredno skrb. Čeprav je okvir njegovih cikličnih predavanj predstavljal politična zgodovina, je znal v izčrpne zgodovinske preglede vplesti dogajanja iz vsakdanjega življenja srednjeveškega človeka. Sijajni so bili njegovi ekskurzi o gospodarstvu srednjeveške Srbije, Hrva-

² Glasnik zemaljskog muzeja, Nova serija XIV, Sarajevo 1959, Arheologija, str. 9—11.

ške, Bosne in Dubrovnik; ob gospodarskih vprašanjih je obravnaval tudi družbena razmerja. Kot akademski učitelj je posvečal svojim študentom veliko časa. Vse, ki smo poslušali njegova predavanja, je znal navdušiti za zgodovino, znal je vzbuditi iskrene simpatije do naših bratskih narodov. Ni nas samo poučeval, ampak nas je tudi vzgajal. Čeprav je njegova izklesana fiziognomija in sloka, asketska postava vzbujala v nas spoštovanje, je znal biti toplo človeški, preprost in neposreden. Tak bo ostal v spominu nas vseh, ki smo imeli srečo, da smo bili njegovi učenci. Hvaležni smo mu za vse, kar nam je dal in s čimer nas je obogatil.

Pri kolegih je Čremošnik užival priljubljenost in spoštovanje, zlasti zaradi vrlin, ki jih je navedel prof. dr. Bogo Grafenauer v nekrologu: »Takah iskrenih, dobrih in toplih ljudi in prijateljev v življenju ne srečaš pogosto.« Bil je aktiven član Zgodovinskega društva za Slovenijo od njegove ustanovitve. Dolgo vrsto let je bil predsednik častnega razsodišča.

Kljub predanosti zgodovinski stroki, ki ji je posvetil vse svoje življenje, kljub vestnemu opravljanju svojega pedagoškega poklica, profesor Čremošnik ni pozabil na svoje družinske obveznosti. Njegovi najbližji so mu pomenili vse in v najtežjih življenjskih preizkušnjah je našel oporo pri njih. Vedno je našel čas, posebno v času košnje, da je prihajal v svoj rodni kraj. Tu je nabiral novih moči za opravljanje svojega odgovornega dela.

V času svojega plodnega dela je dobil le eno javno priznanje za delo na znanstvenem področju. Srbska akademija znanosti in umetnosti ga je leta 1932 izbrala za dopisnega člana. Drugo veliko priznanje za vse njegovo delo, znanstveno, pedagoško in človeško, mu dajete vi, krajanji Ločice. Na njegovo rojstno hišo ste mu vzdali spominsko ploščo ob 90-letnici rojstva. Zdajšnjim in kasnejšim rodovom naj priča, da se je tu rodil slovenski zgodovinar, znanstvenik in pedagog dr. Gregor Čremošnik, skromen in tih človek po naravi, toda velik po srcu in odnosu do sočloveka in do naše ožje slovenske ter širše jugoslovanske domovine. S tem ste krajanji Ločice in družbenopolitične organizacije žalske občine dokazali, da ne cinite samo izrazito proizvodnega dela, ampak tudi prizadevanja družbenih, kulturnih, znanstvenih in pedagoških delavcev, ki se z ramo ob rami z našimi neposrednimi proizvajalci, delavci in kmeti borijo za boljši jutri.

Zato mi na koncu dovolite, da se toplo zahvalim v imenu Zgodovinskega društva za Slovenijo in v imenu PZE za zgodovino filozofske fakultete v Ljubljani Kulturni skupnosti občinske skupščine Žalec, Zgodovinskemu društvu v Celju, krajanom Ločice in vsem posameznikom, ki ste sodelovali pri pripravi in organizaciji odkritja spominske plošče in vsem udeležencem te lepe slovesnosti, posvečene spominu prof. dr. Gregorja Čremošnika.

Ignacij Voje

Beseda o sošolcu Čremošniku

Dovolite mi, da spregovorim tudi jaz kot njegov sošolec nekaj besed v spomin dr. Gregorja Čremošnika. Čremošnik je prišel leta 1906 iz celjske gimnazije na mariborsko klasično gimnazijo, kjer smo leta 1910 skupaj maturirali. Maturantov nas je bilo 43, od tega 25 Slovencev in 18 Nemcev. Danes nas živi le troje, eden v Mariboru, eden v Gradcu in jaz v Ljubljani. Letos julija obhajamo sedemdesetletnico mature. Čremošnik je bil med sošolci zaradi svojega mirnega nastopa in svoje duhovitosti zelo priljubljen, v ožjem prijateljskem krogu smo ga klicali Čreka.

Čremošniku je bil že v gimnazijskih letih študij zgodovine zelo pri srcu. Tu naj vam prikažem prizor, ki je morda edinstven v zgodovini mariborske gimnazije. Naš profesor zgodovine, ki je bil tudi naš razrednik, je bil sicer dober človek, pa zagrižen Nемеc. Imel je navado, da je celo uro predaval stoje in na pamet, drugo uro pa vso uro spraševal. Ko je v eni predavateljskih ur v osmem razredu obravnaval zgodovino srednjega veka in povečeval delovanje enega nemških kraljev, menda Henrika II., v prid nemški politiki, je Čremošnik vstal, prekinil profesorja sredi njegovih izvajanj in začel razlagati, v čem profesor ni imel prav. Čremošnik je dobil pri profesorju zgodovine sicer črno piko, ker pa je bil odličnjak, se ni bal, da bi mu ta njegov nastop škodoval pri ocenjevanju. Sošolci smo občudovali njegov pogum in njegov ugled v naših očeh je močno zrasel.

³ Dodatek k Čremošnikovi bibliografiji:

Srpska diplomatska minuskula, Slovo, časopis Staroslavenskog instituta, br. 13, Zagreb 1963, str. 119–136.

Zadnja raziskovanja o bosanskih bogomilih (pripombe k objavi napisal Bogo Grafenauer), Zgodovinski časopis XVIII, 1964, str. 229–238.

Študije za srednjovekovnu diplomatiku i sigilografiju Južnih Slavena, Akademija nauka i umjetnosti BiH, Grada XXII, Odjeljenje društvenih nauka 18, Sarajevo 1976, str. 154, tabel 10, slik 7; glej oceno I. Voje, Zgodovinski časopis 32, 1978, str. 506–509.

Se eno vrlino pokojnega Čremošnika bi rad navedel. Čremošnik je bil krepke in mišičaste postave in je bil v našem razredu eden najboljših, če ne najboljši telovadec. Udeleževal se je tudi nastopov, ki jih je priredil mariborski Sokol v slovenskem narodnem domu. Čremošnik je nastopal v izbirni vrsti za vaje na orodju in smo občudovali njegove vratolomne vaje na drogu in na bradlji, ki jih je izvajal z lahkoto in eleganco. Sošolci smo mu posebno navdušeno ploskali. Mnogo predgovor nas je zapustil. Slava njegovemu spominu.

Anton Svetina

8. JUGOSLOVANSKI SIMPOZIJ O POUKU ZGODOVINE

V dneh od 28. do 30. avgusta 1980 je bil v Prištini 8. simpozij o pouku zgodovine. Pripravila ga je Stalna komisija za pouk zgodovine pri Zvezi društev zgodovinarjev Jugoslavije. Gostitelj simpozija je bila Zveza zgodovinskih društev Kosova.

Prva tema simpozija je obravnavala razmerje med gospodarsko, politično in kulturno zgodovino v učnih programih, v učbenikih in pri pouku zgodovine v osnovnih in srednjih šolah. Druga tema je bila namenjena vlogi zgodovine v vzgojno-izobraževalnem sistemu. V programu simpozija je bil tudi ogled kulturnozgodovinskih spomenikov Kosova in razstava raznih učbenikov in učnih pripomočkov. Simpozija se je udeležilo približno 150 učiteljev, profesorjev, univerzitetnih profesorjev, nekaj znanstvenikov in predstavniki zavodov za šolstvo.

Ker je bil to prvi simpozij o pouku zgodovine po smrti tovariša Tita, so se udeleženci najprej poklonili spominu tega velikega moža. Po pozdravnem nagovoru predsednika komisije dr. I. Vojeta je znanstveni sodelavec Inštituta za zgodovino na Kosovem dr. F. Pushkoli v referatu Tito — graditelj bratstva in enotnosti narodov in narodnosti Jugoslavije spomnil prisotne zlasti na tiste poteze Titove politike, ki je v času NOB in po vojni poudarjala in gradila bratstvo in enotnost med našimi narodi in narodnostmi.

V okviru prve teme so referenti in koreferenti dr. Đerđ Gal, mr. Osman Žeka, Ljubica Radovanović in Hranislav Živković, Marija Kremenšek in Tomaž Weber predstavili problematiko v zvezi z razmerjem med gospodarsko, politično in kulturno zgodovino v osnovni in srednji šoli v učnih programih, učbenikih, v učnem procesu in v zgodovinskih čitankah. Referata, ki bi teoretično utemeljeval večjo prisotnost gospodarske in kulturne zgodovine pri pouku v teh šolah, ni bilo. Številni citati iz Marxovih in Engelsovih del o pomenu in vlogi gospodarstva v človeški družbi in v zgodovini niso mogli nadomestiti referata, ki bi moral biti s teoretično metodološkimi dognanji o vsebini tega predmeta v osnovni in srednji šoli iztočnica in usmerjevalec razpravljanja na simpoziju. Zato so se morali udeleženci zborovanja zadovoljiti le z večkrat poudarjeno ugotovitvijo različnih referentov, da ima zgodovina na teh stopnjah šol kljub počasni izboljšavam še zmeraj pretežno političen značaj. Vrsto podatkov morajo učenci osvojiti pri predmetu, ne da bi s tem dobili vse tisto gradivo, na osnovi katerega bi lahko razvijali historični način mišljenja.

Referenti so tudi poudarili, da je v učnih načrtih in učbenikih še veliko obrobnih informacij in enciklopedičnega naštevanja političnih in vojaških podatkov. Ugotavljali so, da sta gospodarska in kulturna zgodovina, ki ju obstoječi učni načrti in učbeniki ponekod upošteva, po obsegu skromni in k politični in vojaški zgodovini le bolj pridani. Je mar to odraz razmer, v katerih se verjetno nahaja naše zgodovinske? Saj prihaja osnovnošolski in srednješolski učni kader za zgodovino z naših višjih in visokošolskih zgodovinskih ustanov, tako tudi pisci učbenikov. Se je možno strinjati z dr. H. Matkovičem, ki je v diskusiji na nekatere referate menil, da je gospodarske in kulturne zgodovine v okviru predmeta zato manj, ker se je število ur, namenjenih predmetu, skrčilo? Nekateri referenti so nadalje ugotavljali, da predmet zgublja ure v usmerjenem izobraževanju tudi zaradi širjenja sorodnih družboslovnih predmetov. Z nacionalnega vidika in tudi zaradi vzgojno-izobraževalnega značaja predmeta lahko nastane zato nepopravljiva škoda za cele generacije. Zgodovinarji naj zato ukrepejo vse, da sami in s pomočjo zainteresiranih družbenih forumov zagotovijo predmetu primeren fond ur v usmerjenem izobraževanju. Vsekakor pa kaže razmisliti zlasti o temeljiti vsebinski reformi predmeta v smislu podajanja čim celovitejše podobe dogajanj nekega razdobja.

Še zmeraj tudi ni zadovoljivo rešeno vprašanje učbenikov in učnih pripomočkov za pouk predmeta. Pisce učbenikov je težko dobiti, verjetno zaradi premajhnega strokovnega priznanja tovrstnega dela in zaradi izredno kritičnega odnosa do vsebine zgodovinskih učbenikov. Rešitev vidijo nekateri v teamskem pisanju učbe-

nikov, ki naj poveže praktike in univerzitetne strokovnjake. Veliko je v pogledu opreme z učili pokazala Školska knjiga iz Zagreba. Dr. H. Matković in dr. D. Pavličević sta predstavila serijo lepo izdelanih monografij posameznih krajev na Hrvaškem, ki seznanjajo učence z bistvenimi potezami gospodarskih, kulturne in politične zgodovine. Priročniki so tudi didaktično zanimivo razčlenjeni in slikovno bogati. Med udeleženci simpozija je bilo za serijo veliko zanimanje, čeprav v celoti še ni končana. Dr. D. Pavličević je zainteresiral avditorij z enostavnimi, a dobro izbranimi in metodološko domiselnimi vizualnimi pripomočki, risbami in skicami, ki nazorno ilustrirajo zgodovinski material in so za določeno starostno dobo učencev skorajda nepogrešljivi. Tovrstne publikacije Školske knjige so nedvomno finančno zahteven projekt, kažejo pa zlasti na sistematično, načrtno teamsko delo in skrb vrste strokovnjakov za popularizacijo in posodobljenje zgodovinskega pouka.

Druga tema simpozija o vlogi zgodovine v vzgojnoizobraževalnem sistemu se je zaradi odsotnosti glavnih referentov razvijala bolj v obliki diskusije. Naum Dimovski je seznanil prisotne o položaju pouka zgodovine v osnovni šoli v Makedoniji. Dr. Đ. Gal in mr. M. Dašić sta to naredila za Vojvodino in Črno goro za usmerjeno izobraževanje. V vseh poročilih je bila ponovno izražena skrb za predmet. Nastopajoči so tudi razpravljali o velikih razlikah med učnimi načrti po republikah in v pokrajinah. Že v referatu mr. Osmana Zeka je bila poudarjena misel, da so v zgodovinskem učnem načrtu in v učbenikih naši narodi s svojo preteklostjo zelo neenakomerno predstavljeni in da o zgodovini prebivalstva Kosova učenci drugih republik premalo zvedo. Tekla je beseda o tem, da je kljub razlikam v učnih načrtih treba le gledati na celoten učnovzgojni proces od osnovne šole do visokega šolstva kot na celoto, kot na neko dejavnost, ki naj naše narode povezuje in zbližuje, nas seznanja z različno preteklostjo in s skupnimi težnjami in prizadevanji. V tem smislu je tudi dr. I. Voje načel vprašanje programov visokošolskega študija zgodovine. Poudaril je, da obstajajo prevelike razlike v učnih načrtih na različnih fakultetah. Zavzel se je za delno usklajevanje programov med visokoškolskimi ustanovami. Pregledno je še predstavil režim študija zgodovine na ljubljanski filozofski fakulteti. Podčrtal je dvopredmetnost študija, ki omogoča slusateljem po končanem študiju večjo zaposlitev.

Nadaljnja diskusija je pokazala velik interes za vprašanja v zvezi z učnovzgojno problematiko, kakor je npr. medrepubliško tekmovanje itd., predvsem pa za vprašanja vsebinske in metodološke narave predmeta, ki zlasti od prehoda na usmerjeno izobraževanje dobivajo osrednje mesto v razpravah med zgodovinarji. Štefan Trojar je opozoril, da mora tak simpozij spregovoriti tudi o metodiki pouka zgodovine. Upravičeno je poudaril, da posvečamo tej problematiki, tako pri izdelavi učnih načrtov kakor v učnem procesu, premalo skrbi. Teoretični izsledki metodike zgodovinskega pouka, ki so pri nas po mnenju dr. Vojeta na visoki ravni, bi morali priti v praksi še bolj do izraza. Marija Kremenšek je spraševala, ali smo lahko zgodovinarji in družba zadovoljni s stanjem družboslovnih predmetov v srednji šoli. Mar ne bi bilo potrebno misliti na en sam družboslovni predmet, ki bi omogočil mladini spoznavati družbeno preteklost in družbene zakonitosti v čim celovitejši podobi, a na konkretnih zgodovinskih primerih? Praktiki sami tudi zaradi feminizacije učiteljskih zborov temeljitih vsebinskih premikov pri predmetu ne bodo zmogli. Sodelovanje univerzitetnih učiteljev z bazo je nujno, zato moti, da je bil med univerzitetnimi delavci odziv na ta simpozij tako skromen. Zlasti pa moti, je poudarila Kremenškova, da teoretičnega referata na temo sploh ni bilo.

Na strokovni ekskurziji so udeleženci simpozija obiskali Visoke Dečane, Pečko patriarhijo, Peč, Prizren, Mramorno jamo in si še ogledali dva spomenika z narodnoosvobodilno tematiko. Škoda, da gostitelji niso nadrobneje predstavili Prištine in ostale dežele. Tako rekoč ničesar nismo zvedeli o današnjem življenju na Kosovem, o odnosih med narodi in narodnostmi v deželi, o problemih emigracije in sezonstva, o gospodarskem razvoju, o konfrontaciji tradicije s sodobnim življenjem, o problemih študirajočih, o inteligenci Kosova itd.

K organizaciji simpozija, ki je bil sklican v mestu, kjer se tako rekoč pred očmi obiskovalca staro umika novemu, je mogoče potrebno pripomniti še to, da nas ob otvoritvi ni pozdravil noben predstavnik družbenopolitičnega življenja Prištine niti SAP Kosova. Čudi nas tudi, da simpoziju ni prisostvoval predsednik Zveze zgodovinskih društev Jugoslavije, domačin dr. Ali Hadri. Gledano v celoti pa je bil tudi simpozij v Prištini pomemben korak v nadaljnjem iskanju najprimernejših metod in vsebine pouka zgodovine v osnovnih in v srednjih šolah in dialoga med praktiki in različnimi znanstveniki na področju zgodovinopisja.

Marija Kremenšek

SIMPOZIJ »KOROŠKI PLEBISCIT 1920« (Celovec, 25.—27. 9. 1980)

Izkoriščanje zgodovinskih pol-resnic, ne-resnic in mitov ostaja preizkušena in pogosta metoda v besednem in publicističnem boju koroškega provincialnega nemškega nacionalizma proti uresničitvi pravic koroških Slovencev. To še posebej vsako jesen, ko se bližajo proslavljanja obletnice koroškega plebiscita. V razgovoru s koroškim deželnim glavarjem Leopoldom Wagnerjem so zato ob pripravah na (sprva načrtovano a neuresničeno) bolj spravno in času primernejše obeleževanje šestdesetletnice plebiscita predstavniki koroških Slovencev predlagali sklic mednarodnega simpozija o plebiscitu 10. oktobra 1920.

Skrb za izvedbo znanstvenega simpozija je prevzel zgodovinski inštitut celovške univerze. Predvsem njegovemu predstojniku prof. dr. Helmutu Rumplerju gre zahvala, da je seminar pripravil (tudi v sodelovanju s slovenskimi zgodovinarji z obeh strani meje) in vodil na splošno zadovoljstvo nekaj nad tristoletih udeležencev. Simpozij je nosil v celoti naslov »Koroški plebiscit 1920. Državne meje — narodnostne meje — pravica do samoodločbe. Problemi narodnopolitične preureditve Evrope 1918—1920 na primeru nemško-slovenskega naselitvenega območja Koroške«. Potekal je v sodobno opremljeni zgradbi mlade celovške univerze v dneh od 25. do 27. septembra 1980. V največjem številu so se ga udeležili seveda avstrijski in predvsem koroški prijavljenci, nekaj nad trideset zgodovinarjev je prišlo iz Slovenije,¹ le posamezni iz drugih dežel.

Mnogo bolj mednarodna je bila sestava predavateljev. Tako je kot prva v delovnem delu simpozija spregovorila profesorica Columbia University iz New Yorka in Univerze v Münchnu dr. *Monika Glettler*. Znana avtorica del o zgodovini nekaterih narodnostnih gibanj (npr. dunajskih Čehov) v uvodnem predavanju o nacionalizmu in o raziskovanju nacionalizma ni posegla s teoretične ravni. Brez posebnega odmeva v razpravi je ostalo tudi prvo predavanje iz sklopa »zgodovinskih dimenzij«; docent dr. *Istvan Diószegi* z Madžarske akademije znanosti iz Budimpešte pri obravnavanju južnoslovenskega vprašanja kot preizkusnega kamna nortranje stabilnosti in zunanje-politične aktivnosti habsburške monarhije žal ni nakazal novih momentov, ki slovenskemu ali avstrijskemu zgodovinarju ne bi bili že znani; njegov oris je ostajal predvsem faktografski.

S svojim prodornim predavanjem, žal ga zaradi časovne stiske ni prebral v celoti, je požel buren aplavz prof. dr. *Janko Pleterski*, ki je govoril o Slovencih in jugoslovanskem državnem združevalnem gibanju pred prvo svetovno vojno in med njo. Jasno je prikazal, da je bila ločitev Slovencev od habsburške monarhije in združitve v Državo SHS edina rešitev za slovenski narodnostni obstoj, saj je avstrijska vlada do konca vztrajala pri slovenski podreditvi nemškim interesom in je svetovno vojno dojemala tudi kot obračun s slovanstvom in s slovenstvom! Tudi pri plebiscitni odločitvi je potrebno upoštevati, da je bila Republika Nemška Avstrija — čeprav naslednica v vojni premagane monarhije — vseskozi mednarodnopravno priznana, na drugi strani pa Država SHS nikoli in Kraljevina SHS šele maja 1919, čeprav je bilo načelo samoodločbe narodov splošno razglašano.

Da so bili Slovenci skupaj z ostalimi vladanimi narodi v habsburški monarhiji dobesedno prisiljeni iskati rešitve izven dotedanjih državnih meja, je plastično in odločno dokazoval tudi češki strokovnjak prof. dr. *Jiří Kořalka* v predavanju »Nemštvo in nemški nacionalizem v Avstriji pred 1918«. Ostro se je zoperstavil vedno znova pogrevani tezi, češ da naj bi bil nemški nacionalizem v monarhiji le odgovor na pretirane zahteve nenemških narodov in na njihove nacionalizme. Prav tako je Slovincem nemogoče očitati nekakšno izdajalsko odpadništvo od Avstrije, saj se v letu 1918 niti sami avstrijski Nemci niso več identificirali z avstroogrsko monarhijo.

Neposreden uvod v razpravo o sami plebiscitni problematiki je bilo predavanje »Nacionalna prizadevanja koroških Slovencev do razpada avstroogrške monarhije 1918«, ki ga je pripravil ravnatelj Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu dr. *Avguštin Malle*. Predavatelj je skladno s širšim okvirom, ki sta ga nakazala njegova predgovornika, prikazal koroške razmere od štiridesetih let 19. stoletja; kritično je ocenil nekatere dosedanje zgodovinopisne ocene iz gospodarske, šolske in volilno-politične problematike.

¹ Pričujoče poročilo se opira na informacijo, ki jo je podpisani pripravil za članski sestanek Zgodovinskega društva Ljubljana 20. 11. 1980.

V diskusiji po prvem dnevu simpozija so referenti suvereno obranili svoje teze, ki so bile v skladu z osnovnimi dosedanjimi spoznanji slovenskega zgodovino-pisja. Takoj sta se k besedi med drugimi javila dva stalna izpraševalca, Dunajčan *Moecker* in dr. *Valentin Einspieler* (ravnatelj ene izmed celovških gimnazij, predsednik koroških abverkempferjev, predsednik »vindišarjev« in podpredsednik koroškega Heimatdiensta). *Moecker*ja, ki je zagovarjal pomembnost avstrijske misije na jugovzhodu in »razvojnih investicij«, je *Pleterski* temeljito pobil tako s citatom iz *Haškovega Svejka* kot tudi z navedbo raziskav Avstrijske akademije znanosti. Na *Einspieler*jeve podmene o napadalnosti slovenskega nacionalizma in o demokratičnosti ureditve koroškega šolstva v monarhiji so odgovorili *Kořalka*, *Pleterski* in *Malle* tako temeljito, da replike ni bilo.

V drugem dopoldnevu simpozija so mednarodni okvir plebiscitu podali naslednji referenti: prof. dr. *Fritz Fellner* (Univerza Salzburg) — Jugoslovansko vprašanje na pariški mirovni konferenci, dr. *Claudia Fräss-Ehrfeld* (prej *Kromer*, Celovec) — Deželna uprava in medzavezniška komisija med premirjem, prof. dr. *Andrej Mitrović* (Univerza Beograd) — Zadržanje beograjske vlade in jugoslovanske mirovne delegacije do koroškega vprašanja 1919—1920, asistent dr. *Wolfgang Altgeld* (Univerza Passau) — Jugoslavija in Avstrija kot faktorja italijanske zunanje politike in mimo najavljenega programa še prof. dr. *Johann Rainer* (Univerza Innsbruck) — Italija in koroško vprašanje. *Fellner*jevo, *Mitrovićevo* in *Altgeldovo* predavanje lahko označimo za korektno, hkrati informativno in analitično predstavitev v naslovih navedenih tematik; njihove zanimive prispevke bo slejkoprej potrebno v celoti prebrati v zborniku s simpozija, v okviru tega poročila pa jih podrobneje ne moremo povzemati. *Fräss-Ehrfeldova* je v skladu s stališčem koroške nemške historične šole skušala prikazati delo medzavezniške komisije kot skoraj idealno. Pri tem je ocenila, da je na sodelovanje Avstrijcev in Jugoslovanov pozitivno vplivalo prepričanje obeh strani v lastno zmago. *Rainer* je svoj referat podajal za akademsko raven mednarodnega srečanja skoraj preveč plastično; nekateri njegovi humorni dodatki, ki bi jih bilo mogoče zelo različno ocenjevati, bodo v objavi pač odpadli.

Dopoldanska diskusija je bila že dovolj napeta, še zlasti ker je bilo jasno, da vsi diskutanti ne bodo imeli na razpolago dovolj časa. Najprej je akad. prof. dr. *Bogo Grafenauer* podal nekaj modifikacij k referatu *Fräss-Ehrfeldove* (problem sestave glasovalnih list, delna sprememba določb mirovne pogodbe glede plebiscita). Odgovarjal je poleg referentke še *Einspieler*; na koncu je bilo očitno, da bo potrebno za razčistitev spornih vprašanj še veliko arhivskega dela in podrobna primerjava dosedanje literature. Čeprav tudi po *Grafenauerjevem* mnenju načete pomanjkljivosti ne bi bistveno spremenile samega plebiscitnega rezultata, bi pa dokazale pristranskost komisije.

Na vprašanje dr. *Wilhelma Bauma* (celovškega srednješolskega profesorja, v zadnjih mesecih poznanega po pisanju o Nemcih v Furlaniji in v Sloveniji) glede Nemcev v Jugoslaviji in glede njihove pravice do samoodločbe je *Fellner* določno izjavil, da je bila na pariški mirovni konferenci pravica do samoodločbe le propagandni moto, dejansko pa so odločali le gospodarski, prometni, strateški in različni drugi politični elementi. Docent salzburške univerze dr. *Hanns Haas* (priznani avtor številnih raziskav o zgodovini koroških Slovencev) je dalje pojasnil, da so proti manjšinskim določbam v mirovnih pogodbah nastopale vse države, ki so imele znotraj svojih meja manjšine, prav tako tudi Nemška Avstrija. Ker so manjšine smatrali za protidržavne elemente, so bile manjšinske zaščitne določbe omejene na posameznike in pogojene z »znatnim deležem«. *Haas* je ob tem ugotovil, da je sama Avstrija ta delež prvič ugotavljala in predpisovala kot predpogoj za zagotovitev manjšinske zaščite šele leta 1976.

Einspieler je postavil znano in pričakovano vprašanje o tem, ali je koroški »obrambni boj« vplival na zmanjšanje jugoslovanskih zahtev, saj je Jugoslavija sprva zahtevala tudi področja severno od slovenske etnične meje. *Mitrović* je odgovoril, da je jugoslovanska delegacija v Parizu (z močnim slovenskim zastopstvom) sama ocenjevala celo uspešno ofenzivo jugoslovanskih sil kot škodljivo za prizadevanja delegacije. V nadaljevanju diskusije sta *Grafenauer* in *Rainer* navrgla še nekatera malo poznana dejstva iz zgodovine italijanskega nasprotovanja novo nastali Kraljevini SHS, dr. *Momčilo Zečević* (Institut za savremenu istoriju, Beograd) pa je zelo kritično ocenil politiko slovenskih strank do koroškega plebiscita.

Za mednarodnim okvirom je bil v sklopu celovškega simpozija na vrsti avstrijski aspekt dogajanj okoli koroškega plebiscita. Tu je najprej dr. *Arnold Suppan*, asistent na dunajski univerzi v predavanju z naslovom »Pomen avstrijsko-jugoslo-

vanskega mejnega konflikta za dunajsko vlado 1918—1920« ugotovil, da so odvečni in zgodovinsko neupravičeni ponavljajoči se koroški očitki Dunaju, češ da jih ni dovolj podpiral v boju z Jugoslavijo.² Asistent *dr. Andreas Moritsch* z dunajske univerze (koroški Slovenec iz Ziljske doline) je začel svoje predavanje »Gospodarski in socialni položaj koroških Slovencev in njihov vpliv na ljudsko glasovanje« z ugotovitvijo, da se doslej z izjemo prof. Pleterskega nismo dovolj povpraševali, zakaj je ob plebiscitu 10.000—12.000 Slovencev glasovalo za Avstrijo. Doslej uveljavljeno tezo o odločilnem deležu vpliva socialdemokracije je spodbijal z nekaterimi ugotovitvami podrobne analize plebiscitnega rezultata v posameznih mestih in trgih ter v posameznih kmečkih občinah. Poudaril je predvsem pomen nekaterih lokalnih gospodarskih vplivov in drugih materialnih vzrokov, na katere naj bi mislili glasovalci pri izbiri ene od obeh držav (npr. ugodnejša prodaja kmetijskih proizvodov v avstrijskih mestih ipd.).

Prof. dr. Vasilij Melik je zanimanje poslušalcev pritegnil s predavanjem o »Propagandi časopisa »Freie Stimmen« za volitve in za koroški plebiscit«; pregled je posegel tudi izven ozko zastavljenega naslova in podal kompleksen pogled na strankarsko-politične razmere na Koroškem v letih 1907—1930. Pisanje nemško-liberalnega lista v predplebiscitnem času je bilo v primeri s prejšnjim in poznejšim obdobjem glede Koroške skoraj »idilično«, pač pa naj bi nenadoma postale Karavanke skoraj neprehodna meja, za katero se začelja »divji Balkan«.

V razpravi po omenjenih treh referatih sta Grafenauer in Suppan najprej razčistila z nekaterimi napačnimi Einspielerjevimi podmenami glede volilnih rezultatov leta 1907 in glede jugoslovanskega prepričanja v plebiscitno zmago. Moritschevo analizo je Pleterski ocenil za zanimivo, ob objavi pa naj bi referent podatke dopolnil in plebiscitne rezultate po posameznih občinah analiziral kot rezultat različnih dejavnikov in vplivov, tudi nematerialnih. Dr. Valentin Inzko, slovenski šolski nadzornik in vodja slovenskih sinodalov, je prav tako poudarjal kulturno plat; glede proavstrijstva kmetov pa je opozoril na vpliv monsinjora Valentina Podgorca, ki je bil organizator slovenskega združenja in tudi tajnik Mohorjeve družbe. V odgovoru je Moritsch ugotovil, da neke significantne zveze med dejavnostjo slovenskih kulturnoprosvetnih organizacij in med plebiscitnim rezultatom ni mogel ugotoviti, čeprav je obstoječa slovenska društva vnesel v svojo analizo in na zemljevid. Opozoril je, da bi ob primerni znanstveni metodi še danes lahko na terenu opravili anketo glede vzrokov za takšno ali drugačno plebiscitno odločitev posameznih družin. Na Einspielerjevo izraženo skepsu, češ da ga analiza lahko pripelje v slepo ulico, je Moritsch odgovoril, da je alternativa le sedanja mizerija koroškega deželnega zgodovinopisja.

»Koroški plebiscit leta 1920 v kontekstu z avstrijsko narodnostno statistiko 1880—1934« je kritično osvetlil *dr. Emil Brix* z Inštituta za avstrijska proučevanja na Dunaju. Pri tem je prišel do podobnih ali enakih zaključkov, kot so znani v slovenskem zgodovinopisju, čeprav z vrsto objavljenih analiz v slovenščini očitno predhodno ni bil seznanjen. Bolj blede pa je bilo predavanje *dr. Gottfrieda Köfnerja* (Mednarodni raziskovalni center, Salzburg) z naslovom »Ljudska glasovanja v Avstriji po 1918 izven Koroške«. Razprava mu je najbolj očitala dejstvo, da je le bežno opravil z glasovanjem na Predarlškem, medtem ko je plebiscit v Šopronu/Ödenburgu sploh izpustil, čeprav je prav ta najbolj primerljiv s koroškim plebiscitom.

Zadnjega dne simpozija so trije predavatelji govorili o »bilanci politike« po plebiscitu. *Dr. Hanns Haas* je v predavanju »Razmerje političnih sil na Koroškem in politične stranke v svojem zadržanju do koroških Slovencev po 1920« poglobil in razširil spoznanja, do katerih sta s Stuhlpfarrerjem prišla na podlagi avstrijskih virov ob pisanju knjige »Avstrija in njeni Slovenci«. Predvsem je poudaril pomen leta 1925 kot zgodovinskega mejnika, saj je tedaj koroška socialdemokracija s svojim predlogom o obravnavi slovenskega vprašanja v koroškem deželnem zboru odstopila od enotne strankarske protimanjšinske politike (ki je presenetljivo podobna današnjemu tristrankarskemu sporazumu). *Dr. Karl Stuhlpfarrer* (asistent na dunajski univerzi) je jasno in sistematično predstavil »Nemško narodnostno politiko na Koroškem po plebiscitu«. Med drugim so bili zanimivi podatki iz leta 1933 o načrtih voditelja koroškega Heimatdiensta (Heimatbunda) o vpadu proti Celju v primeru italijansko-madžarske invazije v Jugoslavijo. Stuhlpfarrer je v zaključku menil, da ni še prav blizu dan, ko bo prevladalo prepričanje, da Avstrija in z njo Koroška le nista del nemškega rajha. Docent *dr. Manfred Rauchensteiner*

² Ob objavi bo Suppanov referat prav gotovo zanimivo primerjati s Haasovim še neobjavljenim predavanjem z 11. Koroških kulturnih dni (14.—16. 2. 1980), saj je bilo predavanje posvečeno isti tematiki.

(Vojaško-zgodovinski muzej na Dunaju) se je spoprijel z nehvaležno nalogo »Posledični vplivi Abwehrkampfa in plebiscita na avstrijsko-jugoslovanske odnose od leta 1920« in že uvodoma izrazil bojazen, da bo njegova skica lahko izpadla kot karikatura; njegovo predavanje kljub vrsti možnih pripomb vseeno lahko označimo kot resen napor za znanstveno analizo bilateralnih odnosov v zadnjih šestdesetih letih; seveda je nekaj njegovih tez mogoče tako ali drugače propagandistično izkoriščati. Sam predavatelj je apeliral, naj bo razpravljanje o kriznih obdobjih v medsebojnih odnosih stvar znanstvenega disputa, ne pa ideoloških in političnih obračunavanj.

V razpravi sta Haas in Stuhlpfarrer odgovarjala na vrsto Einspielerjevih pripomb; glede slovenskih privatnih šol in glede delovanja slovenskih poslancev so stvari sedaj verjetno razčiščene, pač pa bo še podrobna znanstvena analiza lahko dokončno odgovorila na vprašanje, kakšno je bilo točno število koroške inteligence, ki je po plebiscitu zapustila Koroško in kakšno težo so pri eksodusu igrali različni vzroki, ki jih navajata slovenska in avstrijska historigrafija.

Dalje so se z vprašanji v zvezi s temo simpozija ali pa brez nje oglasili še nekateri zgodovinarji in prisotni politiki; posebej je izstopalo zanimanje za usodo Nemcev v Jugoslaviji. Aktualizirano je bilo tudi opozorilo Lojzeta Umeta o pristranskosti poročila Milesove komisije, o poteptanih in zamolčevanih uradnih avstrijskih predplebiscitnih obljubah koroškim Slovincem ter o posebni odgovornosti koroške socialne demokracije za germanizacijo slovenske skupnosti v Avstriji. Mnogo citirana je bila ugotovitev prof. Pleterskega, da po letu 1955 lahko daje posebno trdnost jugoslovansko-avstrijskim odnosom predvsem izpolnjevanje manjšinskih določb Avstrijske državne pogodbe, saj je na obeh straneh jasno, da je plebiscit določil državno mejo, ki ni hkrati tudi etnična; ključ do dobrih odnosov z Jugoslavijo je na Koroškem.

V zadnjem kompleksu predavanj je najprej *akad. prof. dr. Bogo Grafenauer* govoril o »Koroškem plebiscitu v luči novejšega raziskovanja« in navedel točke, v katerih se danes zgodovinarji strinjajo (npr. glede poteka boja za severno mejo oz. obrambnega boja, glede samega rezultata plebiscitnega glasovanja) in tiste, v katerih med jugoslovanskimi, med koroškimi nemško nacionalno usmerjenimi in med demokratičnimi avstrijskimi še prihaja do različnih ocen in do sporov. Kot pendant je nastopil *dr. Alfred Ogris* iz Koroškega deželnega arhiva, ki se je omejil na nove objave v zadnjih desetih letih. Kritično ni osvetlil le pisanja o plebiscitnem obdobju, ampak je ob naštevanju vrste podrobnih primerov postavil tezo, da je jugoslovansko zgodovinopisje slejkoprej v službi politike in da zato ni objektivno, žal pa da mu v tem pomaga del mlajšega avstrijskega zgodovinopisja. Po Ogrisovem referatu se je razvila burna debata o posameznih njegovih očitkih. Spet sta posebej Stuhlpfarrer in Haas prevzela težo argumentiranih odgovorov (večinoma že obdelanih v njuni žal še vedno v slovenščini neizdani knjigi). Od jugoslovanskih zgodovinarjev je v časovni tiski pred odhodom na ekskurzijo odgovarjal le Grafenauer, ki je kot zadnji govornik ugotovil, da je veliko problematike prav gotovo odprte in da prav to dejstvo narekuje nadaljevanje znanstvenega disputa.³

Po splošnem prepričanju udeležencev simpozija⁴ je tokratno razpravo mogoče in potrebno nadaljevati ob drugi priliki⁴, ob normalnih časovnih razmerah in po proučitvi tudi Ogrisovega polemičnega referata, ki ga v celoti ne bo mogoče odpraviti kar z enim zamahom ali pa z nadaljevanjem nestrpne diskusije, ki jo je sam Ogris označil za svetopisemsko »zob za zob in oko za oko«. V kolikor na koroški strani pripravljenost za tako razpravo obstoji, je to nova kvaliteta, saj je znano, da se je Koroško zgodovinsko društvo javno distanciralo od simpozija že v pripravah nanj ter da sta vsaj dva referenta (kot člana tega društva) sprejeja sodelovanje še po posredovanju deželnega glavarja.

Posebej velja omeniti tudi na simpoziju ponovljeno pobudo za objavo virov, ki so sedaj dostopni le manjšemu številu raziskovalcev plebiscitnega obdobja na Koroškem.

³ Znatno del Ogrisovega referata je bil namenjen tudi navajanju — po njegovem mnenju — neobjektivnih objav v Zgodovinskem časopisu in drugod, kjer nastopa »falanga« okrog Inštituta za narodnostna vprašanja. Kot eden izmed citiranih v referatu bi pro domo suo k svoji oceni (iz ZČ 1978, 1–2, str. 153), da je v obdobju oktober 1970–oktober 1972 »oživljeni koroški nemški nacionalizem v celoti pokazal svoj obraz, avstrijske oblasti pa svojo nepripravljenost in nemoč pri uresničevanju manjšinskih pravic«, pojasnil le to, da ocena izhaja iz bogato dokumentiranih in znanstveno natančnih analiz ter razprav vrste avstrijskih in jugoslovanskih avtorjev. Na nekaterih drugih mestih sem to oceno in še katero bolj »grsko« imel priložnost tudi sam podrobneje obrazložiti; reči »bibu bob« pa imam slejkoprej za vrline.

⁴ V nekem smislu se je simpozijaška razprava nadaljevala v začetku leta 1981, ko so s predavanji na celovski univerzi nastopili prof. dr. Janko Pleterski, dr. Valentin Einspieler in prof. dr. Theodor Veiter.

K že izrečeni splošni pozitivni sodbi o simpoziju in o delu, ki ga je prof. Rumpler opravil v pripravah in ob vodenju znanstvenega srečanja, je treba dodati še opozorilo na zanimiv dodaten program in na gradivo, ki so ga udeleženci prejeli ob pričetku dela. Tu naj posebej opozorimo na publikacijo Janka Pleterskega »Elemente und Charakter der plebiszitären Entscheidung 1920 in Kärnten« (Elementi in značaj plebiscitne odločitve leta 1920 na Koroškem), ki je izšla kot peto delo v zbirki »Disertacije in razprave« Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu. Tehnost razprave na simpoziju pa je nekoliko zmanjševalo dejstvo, da organizatorju ni uspelo vnaprej razmnožiti niti pravočasno poslanih referatov. Zato še toliko bolj nestrpno pričakujemo izid zbornika, ki naj bi predvidoma v roku enega leta priobčil predavanja in razpravo v obeh jezikih, v katerih se je simpozij ob simultanem prevajanju odvijal.

Janez Stergar

Na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo (PZE za zgodovino Filozofske fakultete, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: 22 121 int. 209) lahko naročite še nekaj letnikov predhodnika »Zgodovinskega časopisa« — revije »Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo«. V Glasniku je objavljena vrsta razprav, ki so še danes ohranile svojo znanstveno vrednost. Vsem ljubiteljem zgodovinskega branja, posebej pa še raziskovalcem naše zgodovine zato priporočamo, da si omislijo komplet dostopnih številke »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo« (GMDS).

Cene so razprodajne in so za posamezne številke naslednje:

GMDS 1/1919-20 — 10 din	GMDS 16/1935, št. 3-4 — 50 din
GMDS 2-3/1921-22 — razprodan	GMDS 17/1936 — 100 din
GMDS 4-6/1923-25 — 10 din	GMDS 18/1937, št. 1-2 — razprodan
GMDS 7-8/1926-27 — 20 din	GMDS 18/1937, št. 3-4 — 80 din
GMDS 9/1928 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 1-2 — 80 din
GMDS 10/1929 — razprodan	GMDS 19/1938, št. 3-4 — 80 din
GMDS 11/1930 — razprodan	GMDS 20/1939 — 200 din
GMDS 12/1931 — razprodan	GMDS 21/1940 — 100 din
GMDS 13/1932 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 1-2 — 80 din
GMDS 14/1933 — razprodan	GMDS 22/1941, št. 3-4 — 20 din
GMDS 15/1934 — razprodan	GMDS 23/1942 — 50 din
GMDS 16/1935, št. 1-2 — razprodan	GMDS 24/1943 — 30 din
	GMDS 25-26/1944-45 — 20 din

Kazalo k zgodovinskim publikacijam Muzejskega društva za Slovenijo velja 10 dinarjev.

Člani Zgodovinskega društva za Slovenijo in pokrajinskih zgodovinskih društev imajo na navedene cene 25-odstotni popust, študentje pa 50-odstotni popust.

OCENE IN POROČILA

Dana Zwitter-Tehovnik, *Wirkungen der Französischen Revolution in Krain*. Veröffentlichungen des Historischen Instituts der Universität Salzburg. Geyer-Edition, Wien—Salzburg 1975, 278 strani.

Pomembnosti vprašanja, koliko in kako je francoska revolucija odmevala na Slovenskem, so se naši zgodovinarji in literarni zgodovinarji že dolgo prav dobro zavedali, so o tem tudi razpravljali, vendar pa globlje in temeljiteje v problematiko ni nihče posegel. Splošne sodbe so se gibale od načelnih domnev o velikem vplivu revolucije do naziranj, da verjetno ta vpliv ni bil posebno močan. V glavnem neopažen je ostal pri nas člančič Anteja E. Brlića o baronu Tauffererju v Narodni starini 1932 z Gabrovimi noticami o njem v predvojni Kroniki slovenskih mest in v Slovenskem narodu 1938. Velik korak naprej iz tega stanja so pomenila dolgoletna in natančna proučevanja profesorja Alfonza Gspana v zvezi z Linhartom, njegovim življenjem in delom, ter raziskave salzburškega univerzitetnega profesorja Hansa Wagnerja.

Ta je dal svoji učenki, koroški Slovenki Dani Zwitter (zdaj Zwitter-Tehovnik, profesorica na slovenski gimnaziji v Celovcu), pobudo, da je najprej kot svoje »domače delo« obdelala »veleizdajalca barona Siegfrieda Tauffererja« (1971), potem pa za disertacijo predmet svojega proučevanja močno razširila na »vplive francoske revolucije na Kranjskem«. Tako je po večletnem delu v arhivih na Dunaju, v Ljubljani, v manjši meri pa tudi v Parizu nastala knjiga, ki daje izredno interesantno, bistveno novo podobo o vplivih in odmevih francoske revolucije na Slovenskem in se zato uvršča med najbolj pomembne novosti zadnjega časa v našem zgodovinoisju. Prav žal nam je lahko, da delo večini slovenskih bralcev zaradi jezika in kraja izida ni lahko dostopno. Zdi se nam, da bi zaslužilo slovenski prevod ali v nekaterih stvareh skrajšano, v drugih razširjeno slovensko izdajo.

Knjiga je sistematično in pregledno urejena. Po uvodu s prikazom dosedanjih raziskovanj razpravlja prvo poglavje (na 98 straneh) o odmevih francoske revolucije v ljubljanskem tisku ter o stališčih do revolucije pri posameznih plasteh prebivalstva: pri plemstvu, pri meščanstvu in pri kmetih. Drugo, krajše poglavje (28 strani) govori o ukrepih vlade novega cesarja Franca II (1792) za zajezitev vpliva revolucije, nadzorstvo nad tujci in domačini itd. Tretje, najdaljše poglavje je posvečeno dvema obsojenima jakobincema iz vojvodine Kranjske ali bolje rečeno, pomembnejšemu med tema, baronu Siegfriedu Tauffererju (120 strani). Za ključki, priloga (Tauffererjevo pismo z dne 1. novembra 1783, ki kaže njegovo pripadnost prostozidarski loži) in seznam virov z literaturo so na koncu te zanimive knjige.

O meščanstvu v habsburških deželah meni Dana Zwitter-Tehovnik, da je francoska revolucija vplivala (razen v Belgiji) v bistvu le na posamezne, večinoma izobražene meščane. Na Kranjskem je bilo v tem času meščanstvo še posebej malo pomembno ter po številu in gospodarski moči kakega samostojnega političnega uveljavljanja ni bilo sposobno. V meščanski množici je bil torej vpliv francoske revolucije komaj opazen, viden pa le pri najbolj značilnih zastopnikih meščanstva (str. 63). Kot take navaja avtorica predvsem tri: Antona Tomaža Linharta, abbéja Martina Kuralta in dr. Jožefa Lukmana. Medtem ko prva dva precej dobro poznamo, pa so dokaj novi podatki o Lukmanu (Luckmann), ki ga na primer Slovenski biografski leksikon še sploh ne omenja. Bil je sin revnega kroparskega žebjarja, študiral je pravo v Paviji in bil potem advokat v Ljubljani, prvi predstavnik meščanske družine, kasneje znane po gospodarskem pomenu, deloma pa tudi po političnem udejstvovanju v vrstah nemške stranke na Kranjskem. V letih 1790 in 1791 je poslal avstrijskemu cesarju tri memorandume, v katerih se je zavzemal za kmečke interese, ki jih je zagovarjal tudi s teoretičnimi protifevdalnimi stališči.

Kmečke upore v letih 1789—1790 pripisuje avtorica v razliko dosedanjih literaturi direktnemu vplivu francoske revolucije. S pomočjo vojaštva so bili zatrti, toda cesar se je čutil primoranega dati kmetom možnost pritožb, nakar je prišlo iz Kranjske 373 spisov, nato pa Lukmanova vloga iz leta 1791 s 162 kmečkimi podpisi iz 53 občin z zahtevo po zastopstvu »najpotrebnejšega in najstarejšega vseh stanov«, kmečkega stanu, v deželnem zboru (str. 110).

Avtorica je ugotovila, kateri ljudje so bili v letih 1792—1796 policijskim oblastem na Kranjskem sumljivi. Splošna reakcija je zavladala 1792 in je povzročila, da so morali umolkneti ljudje kot Linhart ali Lukman. Začela se je velika vladna propaganda proti francoski revoluciji, v katero so zlasti vpregli vero in cerkev (str. 137). Tudi tisk je zdaj poročal o dogodkih v Franciji v povsem vladnem smi-

slu. V procesih proti jakobincem sta bila obsojena tudi dva kranjska deželana, oba člana znanih aristokratskih rodbin. Grof Leopold Stanislav Hohenwart (1775—1810) je pred sodiščem bremenil svoje tovariše in je bil zelo milo obsojen.

Vse drugačen je bil drugi, baron Siegfried Taufferer (1750—1796), do 1787 gra ničarski stotnik, ki se je zanimal tudi za lesno trgovino in plovo, bil član dunajske protozidarске lože ter imel stike z dunajskimi in ogrskimi jakobinci. Živel je na Dunaju od jeseni 1793 do aprila 1794, ko je odpotoval v Italijo in stopil v francosko službo. Iz poročil avstrijskih vohunov in iz njegovih poznejših izpovedi v preiskavi je razviden načrt, ki ga je na pobudo Robespierovega brata predložil Francozom za revolucijo v Hrvaški, Dalmaciji, Kranjski in Banatu, torej v deželah z našim prebivalstvom. Med razlogi za izglede na uspeh je navajal, da je zemlja tod skoraj v celoti v rokah krone, plemstva ali duhovščine, da bodo na prebivalce ideje o svobodi in enakosti zelo močno vplivale. Ker imajo ti ljudje že dosti vojaškega duha, je treba samo drznega in modrega voditelja, da bi nastala strahotna armada, ki bi nič ne stala, pa bi se vsega lotila (str. 182, 183). Taufferer je stopil v francosko vojaško službo in napravil načrt za ustanovitev vojaške enote prostovoljcev iz avstrijskih in drugih dezertarjev in beguncev, kar mu je 30. avgusta 1795 odobril odbor javne blaginje. Avstrijcem se je posrečilo, da so 12. novembra 1795 Tauffererja zajeli. Prepeljali so ga na Dunaj, kjer je bil v procesu obsojen na smrt in 25. maja 1796 usmrčen. Med zasliševanjem je izjavil, da bi lahko onesrečil mnoge in ugledne osebe, da pa je prepošten, da bi komu škodoval in da ne bo nikogar izdal ali obtožil. Tega se je tudi zares držal. Avtorica pravi, da se zdi, da je bil med obtoženimi jakobinci v habsburški monarhiji kranjski baron Taufferer morebiti najbolj dosleden borec za svoje politične nazore (str. 260).

Objava dela Dane Zwitter-Tehovnik je že spodbudila nadaljnje raziskave. Tako je Peter Vodopivec v času svojega študija v Parizu našel v pariških arhivih Tauffererjev memorandum francoski vladi. Izšel je tudi izčrpen življenjepis barona Tauffererja v dvanajstem zvezku Slovenskega biografskega leksikona izpod peresa pokojnega Alfonza Gspana. Upamo lahko, da bo tudi avtorica obravnavane knjige svoja raziskovanja mogla še nadaljevati in razširiti.

Vasilij Melik

Acta ecclesiastica Sloveniae 1, miscelanea. Ljubljana 1979, 188 strani.

Acta ecclesiastica Sloveniae (kratica AES) so nova zgodovinska revija, ki jo izdaja 20. aprila 1978. leta ustanovljeni Inštitut za zgodovino cerkve (kratica IZC), ki deluje na ljubljanski Teološki fakulteti. Uvodno vprašanje, ki se pojavi ob začetku izhajanja vsake nove revije, je treba postaviti tudi v tem primeru; zakaj je začela izhajati in komu je namenjena. Predstojnik inštituta ter glavni in odgovorni urednik dr. France Martin Dolinar v uvodu pojasnjuje, da želijo z AES seznanjati slovensko in tujo javnost (povzetki so v nemščini, angleščini in italijanščini) z rezultati dela IZC. Naloge tega inštituta so: »raziskovanje in objavljanje virov za zgodovino Cerkve zlasti na Slovenskem, sistematično preučevanje gradiva, ki zadeva zgodovino Cerkve in vseh njenih dejavnosti med Slovenci doma, v zamejstvu, izseljeništvu, zdomstvu in misijonih, osvetlitev in študij zgodovine Cerkve na Slovenskem.« Razprave s teh področij so objavljale oziroma bi objavljale tudi že obstoječe zgodovinske revije. Ker pa želi IZC z AES osvetliti vlogo (katoliške) Cerkve kot enega važnih dejavnikov v naši preteklosti posebej in ne samo v širši povezavi z nacionalno zgodovino, je prav, da so se odločili za samostojno pot. Upajmo, da bodo tako uspešni kot v začetku, tudi pri premagovanju poznejših težav.

Med prvimi nalogami IZC je bibliografska obdelava že obstoječih študij in publikacij. Inštitut se je odločil za ustanovitev osmih delovnih skupin: viri in literatura, pokristjanjevanje Slovencev, škofije, redovniki, slovenski zamejci in narodnostne skupine na ozemlju današnje Slovenije, slovenski izseljenci in zdomci, misijoni, umetnostnozgodovinski dokumenti.

V prvi številki Acta so objavljeni naslednji, z razmeroma obširnimi uvodnimi komentarji opremljeni viri: Instrukcija papeža Klemenca VIII. za obnovo katoliške vere na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem z dne 13. aprila 1592, ki ni pomembna samo za prikaz verskih in cerkvenih razmer tistega časa, ampak je imela določen vpliv tudi na nastanek jezuitskih šol (Metod Benedik); del Herbersteinove korespondence v zvezi s komplikacijami, ki jih je imel zaradi svojega znamenitega pastirskega pisma iz leta 1782: opravičilno pismo v nemščini, ki ga je poslal na Dunaj v cenzuro, latinski odgovor papežu, kratek latinski odgovor papežu na njegov 90 strani-dolg breve z dne 16. 5. 1787 ter pismo baronu Kresslu, v katerem razlaga, da

so papeževi očitki namenjeni pravzaprav Jožefu II in ne njemu (France Martin Dolinar); spomenica salzburškega nadškofa Maksimilijana Tarnóczyja graškemu namestništvu o novi razdelitvi škofij na Štajerskem in Koroškem z dne 21. julija 1853 in povzetek argumentacije (na podlagi različnih spomenic) o spremembi meje Lavantinske škofije v primerjavi s severno mejo mariborskega okrožja; oboje zelo ilustrativno za Slomškovo delovanje (Bogo Grafenauer¹); gradivo o misijonskem delovanju jezuitov v Prekmurju ter nekaj pojasnil v zvezi z versko pripadnostjo dolnjelendavskih zemljiških gospodov Bánffyjev (Ivan Škafar) ter latinska oda Jožefa Košiča iz leta 1813 v čast beltinskemu župniku in dekanu Adamu Ivanóczyju (Ivan Škafar).

Zgoraj naštetih dokumenti kažejo na izredno pestrost vsebine. Tudi časovni razpon je velik, kar bo krog interesentov le še povečalo. Med kritične pripombe bi zapisali predvsem, da moti neenak odnos sodelavcev do vloge in pomena uvodnih razprav. Želeli bi, da bi posnemali Dolinarjev in Grafenauerjev pristop. Daljši uvodi bi namreč še bolj približali revijo slovenskim bralcem. Zaradi vse bolj siromašnega znanja latinščine in polagoma že tudi nemščine bi bilo potrebno misliti na daljše slovenske povzetke dokumentov. To bi sicer AES mogoče malo znižalo zunanji znanstveni izgled, povečal pa bi se krog bralcev in uporabnikov.

Stane Granda

Goriški letnik 3. Zbornik Goriškega muzeja, Nova Gorica, 1976, 288 str. + XII str. s prilogo.

Goriški letnik si je v zadnjih letih brez dvoma našel svoje mesto med slovenskimi strokovnimi revijami. Tudi tretja številka nadaljuje svojo pot po zastavljenem programu. »Zgodovinskih temam« so pridružili sodobno snov. Da bi vsebino popestrili, so dodali tudi novo rubriko »Dokumenti«, v kateri želijo objavljati izvirne, predvsem zgodovinske vire, kakor poudarja v uvodni besedi pobudnik letnika in njegov urednik Branko Marušič. Zborniški del Goriškega letnika, ki predstavlja njegovo jedro, ostaja zvest vsem tistim panogam, ki jih kompleksni pokrajinski muzej obravnava v svojem temeljnem muzejskem in raziskovalnem delu (arheologija, etnologija, zgodovina, zgodovina umetnosti in literarna zgodovina). Ne le vsebinsko, tudi teritorialno pokriva s svojo vsebino tretja številka področje Goriškega muzeja, ki je zaradi narave muzejskega dela zagotovo širše od tistega, ki ga določajo uradni akti (področje občin Ajdovščina, Nova Gorica, Sežana in Tolmin), in sega prek občinskih meja tudi čez državne meje na manjšinski prostor ter še dlje v tujino. Zato je zaradi znanstvenega pristopa k delu potrebna tudi navzočnost sodelavcev iz tujine. Seveda prevladujejo domači pisci, predvsem sodelavci Goriškega muzeja. Vsebinsko sega ta številka tudi na Kras, ki ga prvi dve nista zajemali. To publikacijo še bogati.

Osnovna tema, ki ji je posvečen tretji zvezek Goriškega letnika, je objava celotnega gradiva (z izjemo dveh referatov) z znanstvenega zborovanja ob 125-letnici rojstva Simona Rutarja v Tolminu oktobra 1976. Med objavljenimi prispevki na to temo bi zlasti omenili predavanje Boga Grafenauerja o mestu Simona Rutarja v slovenskem zgodovinopisju. Avtor posebej naglašja, da je Rutar začetnik pokrajinske zgodovinske monografije pri nas, viden Kosov sobojevnik za uveljavitev slovenske zgodovinske koncepcije pa tudi pri širjenju znanja o slovenski preteklosti s kritično uporabo zgodovinskih virov. Dragoceni so tudi prispevki Valterja Bohinca (Simon Rutar kot geograf), Jaroslava Sašla (Simon Rutar kot arheolog), Željka Rapaniča (Simon Rutar u splitskom arheološkem muzeju) in Branka Marušiča (Tolminska v delih Simona Rutarja). Z doslej objavljenim gradivom o Rutarjevi dejavnosti (med drugim tudi v drugem zvezku Goriškega letnika) smo tako dobili dokaj zaokroženo podobo dela in življenja tega slovenskega zgodovinarja, postavljeno v širši okvir slovenskega zgodovinopisja.

S področja arheologije so v zborniku štiri prispevki. Stane Gabrovec riše železnodobno nekropolo v Kobaridu, Drago Svöljšak podaja utrinke o gospodarstvu v Posočju v starejši železni dobi. Nada Osmuk razpravlja o novih antičnih najdbah v Povirju, medtem ko Alma Bianhetti (Videm) v kratkem zapisu razpravlja o novejših proučevanih rimske meje na področju Trbiža.

Etnografska tematika je predstavljena z zanimivim prispevkom Duše Krnel-Umek o fantovski skupnosti v Kobjeglavi na Krasu, in z sicer zgodovinsko raz-

¹ V zvezi s temi viri je treba opozoriti na Grafenauerjev referat na mariborskem kongresu slovenskih zgodovinarjev, objavljen v Zgodovinskem časopisu 33, 1979.

pravo Miroslava Pahorja o kraški vasi Povir kot primeru simbioze med kopnim in morjem. Na osnovi številnih pripovedovanj prebivalcev in na osnovi dokumentov v Vojnem arhivu na Dunaju predstavlja avtor preteklost tega kraja v tržaškem zaledju predvsem s stališča povezanosti s Trstom in Tržičem, morjem in pomorstvom. Samo v obdobju druge polovice 19. stoletja pa do druge svetovne vojne je delovalo v trgovski in vojni mornarici več kot 30 Povircev, od tega več podoficirjev in oficirjev. To je pustilo močan odmev na kulturno življenje vasi; slovenske pesmi so npr. semkaj prihajale iz Trsta. Gost Arduino Cremonesi iz Vidma govori v svoji študiji o zadnjem turskem vpadu v Furlanijo leta 1499.

Tematika NOB je predstavljena z razpravo Franceta Škerla o ustanovitvi Grogričeve brigade. V njej obravnava avtor splošne okoliščine in direktive za ustanovitev brigad na Primorskem, ustanovitev te primorske vojaške enote ter njene začetne bojne poti. S tega področja sta še študija Iva Juvančiča o goriškem nadškofu Margottiju in njegovem odnosu do narodnoosvobodilnega gibanja slovenskega naroda in prispevek Draga Pahorja, ki skuša pod naslovom »Kdo je izdal Luigija Frausina?« pojasniti ozadje aretacije in smrti tega tržaškega protifašista in tajnika tržaške federacije KPI. »Dokumenti« Goriškega letnika objavljajo pismo dr. Engelberta Besednjaka, bivšega poslanca rimskega parlamenta, duhovniku Virgilu Ščeku iz Lokve pri Sežani iz tedaj že osvobojenega Beograda. Pismo je interesantno zaradi tega, ker je slika razmer v delu katoliškega tabora, imenovanem »primorska sredina«, ki je prehajal na pozicije Osvobodilne fronte.

Umetnostnozgodovinske tematike se v zborniku lotevata dva prispevka. Ksenija Rozman piše o slikarju Domenicu Conti Bazzaniju, Marko Vuk pa prinaša »Doprinos k osvetlitvi pionirskega obdobja modernega slikarstva na Primorskem. Omenimo še avtobiografijo Avgusta Žigona, ki jo je prispeval Zoltan Jan, ter metodologijo krajinskega planiranja na primeru goriških Brd Ivana Marušiča. Kot prva dva odlikuje tudi tretji zvezek Goriškega letnika vrsta knjižnih ocen in poročil.

Jože Ciperle

Goriški letnik 4/5. Zbornik Goriškega muzeja, Nova Gorica 1979, 208 strani.

Pred nami je četrta izdaja glasila Goriškega muzeja, ki je zaradi tehničnih težav in želje, da bi se izognili enoletni zamudi pri izhajanju, dvojna, čeprav je po obsegu manjša od prejšnje enojne tretje številke. Določene spremembe je opaziti tudi v vsebini. Kot navaja predstavnik izdajatelja in ravnatelj Goriškega muzeja Branko Marušič, so odpadle arheološke in umetnostnozgodovinske teme, tako da dajejo številki ton predvsem zgodovinske razprave. Te po svoji tehtnosti nič ne zaostajajo za tistimi v prejšnjih številkah.

Uvodna razprava je etnografska. Prispevek dr. Marije Makarovič o medsebojni pomoči vaščanov Šmihela pod Nanosom je povzete širše raziskave. Gre za opis raznih oblik sodelovanja, od tistih, ki imajo zelo stare korenine, do najnovejših, povezanih z mehaniziranim kmetijstvom.

Razprava Petra Stresa o Tolmincih v pomorskih poklicih spada po tematiki v sklop raziskovanja povezanosti slovenskega zaledja z obalo, ki ga opravlja Pomorski muzej v Piranu na čelu z dr. Miroslavom Pahorjem. Tolminci so na svoj delež v mornariških poklicih lahko upravičeno ponosni. Dovolj je, če omenimo poveljnika avstro-ogrske mornarice admirala Antona Hausa, kontraadmirala Alojza Praprotnika ter narodnega heroja Sergeja Mašero. Avtor objavlja tudi seznam vseh pomorcev avstrijske vojne mornarice, ki so bili rojeni na Tolminskem ali od tam izhajajo.

Branko Marušič razpravlja o razmerju med slovenskim in italijanskim političnim gibanjem na Goriškem in v Trstu v letih 1848—1849. Posebej natančno pokaže stanje v tem obdobju na Goriškem, ki do sedaj še ni bilo posebej raziskano, prikaže pa tudi začetke političnega delovanja Slovencev in prve nacionalne boje z Italijani, ki Slovencev niso sprejeli kot enakovredne partnerje.

Ivo Juvančič predstavlja goriškega nadškofa Carla Margottija kot izvajalca linije sporazuma Pij XI.—Mussolini. Avtor, ki je bil sam eden aktivnih udeležencev dogajanj na Goriškem med obema vojnama, temeljito okarakterizira Margottijevo življenje in delo, spotoma pa oriše še mnoge osebnosti in tokove, ki so vplivali na takratna dogajanja. Pozornost zasluži nedvomno njegov prikaz evropskega novokrščanskega »mladinskega gibanja«, ki je pri nas našlo svoj izraz v skupini okrog revije »Križ«.

Slavica Plahuta obravnava partizansko tiskarno »Tehnika Sabotin H-37«, ki je začela delovati na Jazbinah na Vogrskem 5. januarja 1944, ljudi, ki so delovali v

njej, periodiko, brošure, letake, ki so jih tiskali, ter njen razvoj do selitve v Staro goro aprila 1945.

Dr. Sergio Bonazza, profesor v Boznu, je prispeval razpravo o glagolskih tekstih na Tržaškem, Goriškem in Čedadskem. Iz nje je razvidno (kar je dostikrat malo znano), kako je glagolska pismenost prekoračila hrvaško-slovensko mejo v Istri in se razširila tudi med Slovenci. Avtor priobčuje precej glagolskih slovenskih rokopisov, dotakne pa se tudi tovrstnih napisov, knjig ter pričevanj o glagolici.

Znana sovjetska zgodovinarka Iskra V. Curkina, ki se ukvarja s problematiko rusko-slovenskih zvez, prikazuje življenje in raziskovanje rusko-poljskega učenjaka Baudouina de Courtenaya na Slovenskem. Znani lingvist se je od leta 1872 dalje mudil na Slovenskem na svojem prvem znanstvenem potovanju. Poseben poudarek daje avtorica njegovemu bivanju v Gorici in Reziji, njegovim opažanjem, sprejemu, ki ga je bil deležen, ter njegovim kasnejšim stikom s slovenskimi izobraženci.

Boža Pleničar je prispevala temeljito bibliografijo del Simona Rutarja in literature o njem. Popisanih je 25 njegovih samostojnih objav ter 325 objav v časopisu. Drugi del bibliografije obsega 101 enoto. Pripravo bibliografije Rutarjevih del je nedvomno oteževalo dejstvo, da je precej njegovih prispevkov anonimnih ali podpisanih s šifro oziroma psevdonimom.

V rubriki Zapiski objavlja Marija Rutar prispevek o rižah in drčah na Tolminkem, dr. Tone Zorn analizira pisanje »Mitteilungen über die Lage der nationalen Minderheiten in Italien« (Poročila o položaju narodnih manjšin v Italiji), ki so začela izhajati junija 1932. leta na Dunaju in v Innsbrucku, prikazovala pa so poleg položaja Nemcev na Južnem Tirolskem tudi položaj Jugoslovanov v Julijski krajini ter deloma Grkov na Dodekanezu. Tomaž Pavšič podaja kronologijo proslav petindvajsetletnice Goriškega muzeja. Ocene in poročila so posvečena v celoti periodičnim italijanskim publikacijam iz sosednje Furlanije-Juljske krajine.

Andrej Vovko

Desanka Kovačević-Kojić, Gradska naselja srednjovekovne bosanske države. Sarajevo 1978, 421 strani.

Rezultat tridesetletnega, sistematičnega in naporenega arhivskega raziskovalnega dela v Dubrovniškem arhivu predstavlja najnovejša monografija Desanke Kovačević-Kojić o mestnih naseljih srednjeveške bosanske države. S tem delom se uvršča avtorica med najboljše poznavalce zgodovine mest pri nas. Izšla je iz znamenite Dinić-Tadićeve zgodovinske šole, kjer je dobila osnovo za svoje znanstveno delo. Vendar je iz njene bogate bibliografije, ki prikazuje obsežno paleto problemov bosanske srednjeveške zgodovine, možno ugotoviti, da je pri svojem znanstvenem delu originalna tako pri iskanju tem kot tudi pri uporabi izvirnih metodoloških prijemov. Ne samo, da je z najnovejšim delom dopolnila znano sliko o nastanku in razvoju bosenskih gradov in mestnih naselij, kot jo poznamo na podlagi Jirečkovih¹ in Dinićevih² študij, ampak je dala zaokroženo sintezo, ki panoramsko osvetljuje zelo važen družbeno-ekonomski proces. Ta pa se je odigral v zelo pomembnem obdobju bosenske zgodovine.

Avtorica se je poglobila v vse pomembnejše fonde Dubrovniškega arhiva in pri tem opravila pionirsko delo. Uporabljala je sodobno zgodovinsko metodo, ki je iz (na pogled drobnih) podatkov v notarskih in kancelarskih knjigah, na podlagi izoliranih podatkov v trgovskih pogodbah in testamentih, ki so vezani na vsakodnevno življenje tedanjega poslovnega sveta, podala reliefno sliko zgodovinskih procesov in pojavov, ki se jih je naša historiografija doslej komaj dotaknila. Seveda se ni omejila le na enostranske kancelarske in notarske vire, ampak je črpala tudi gradivo iz dubrovniških fondov, ki spadajo v politično diplomatsko skupino. Arhivsko gradivo iz arhivov srednjedalmatinskih mest in iz beneškega arhiva je uporabljala v glavnem iz objavljenih zbirk. Čeprav Desanka Kovačević-Kojić ni turkolog in zato ni mogla upoštevati osmanskih virov v originalu, je vseeno upoštevala zanimive podatke iz nekaterih objavljenih katastrskih popisov, ki so nastali neposredno pred ali po padcu Bosne pod osmansko oblast. Deftrski popisi

¹ Konstantin Jireček, Trgovački putevi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku, Zbornik Konstantina Jirečka I, Pos. izd. SAN, Beograd 1959, str. 205–303.

K. Jireček-J. Radonić, Istorija Srba II, Beograd 1952.

² Mihajlo Dinić, Za istoriju rudarstva u srednjevekovnoj Srbiji i Bosni, I, Pos. izd. SAN, Beograd 1955.

dopolnjujejo pa tudi potrjujejo sliko, ki jo je avtorica dobila na podlagi dubrovniškega gradiva. Deloma je upoštevala arheološko gradivo pri rekonstrukciji urbanistične podobe mestnih naselij in poznavanju materialne kulture.

Knjiga je razdeljena na štiri dele, ki jih sestavlja več poglavij. V prvem delu, ki je posvečen nastanku in razvoju mestnih naselij v srednjeveški Bosni, jo najprej zanima stanje v Bosni do konca 13. stoletja. Dejstvo je, da v Bosni antična mestna naselja nimajo nobenega vpliva na srednjeveški razvoj, zato o neki kontinuiteti z antično dobo v Bosni ne moremo govoriti. Avtorica celo naglašja, da dosedanja raziskovanja antičnih lokacij na bosenskem prostoru niso pokazala sledov naknadne gradbene adaptacije, ki bi jo izvršili Slovani. Verjetno je avtorica prezrla pomembna arheološka odkritja Irme Čremošnik na področju hidro-akumulacijskega bazena Bajina Bašta.³ Ta je namreč odkrila mešano naselje iz dobe selitev narodov (V. in VI. stol.) in dobe naseljevanja Slovanov (VII. stol.) v Mušićih. Gre za ostanke zemunic, ki so bile zgrajene na prostoru rimskega naselja. Slovanska keramika je tu, kot tudi v sledovih najstarejših slovanskih naselbin na prostoru rimskega naselja v Zabljaku (pri Doboju), popolnoma identična. Najdbe iz Mušićev lahko služijo kot primer, kakšno je bilo tako slovansko naselje.

Desanka Kovačević-Kojić ugotavlja, da se je v naši historiografiji prikazovala srednjeveška Bosna kot dežela, kjer ni bilo mest in mestnega življenja. Zakaj takšno stališče? Mnoga cvetoča srednjeveška mesta so sčasoma utonila v pozabo. Nekatera od njih, kot je na primer slavni trg Drijeva ob ustju Neretve, so celo povsem izginila in raziskovalcem ni do danes uspelo ugotoviti njihovega položaja. Dejstvo je, da se je Bosna že v 12. stoletju odprla navzven in prekoračila svoje ozke teritorialne okvire. Nastali so ugodni pogoji za razvoj gospodarskih vej neagrarnega značaja, v prvi vrsti trgovine. Pri tem se seveda sprašujemo, kje se je v tem času razvila trgovina? Avtorica navaja tezo, da naj bi se trgovski posli opravljali le na občasnih sejmih in da te točke še niso predstavljale neke določene kategorije naselja. Opredelila se je namreč za moderen pojem mesta kot naselja trgovcev, obrtnikov in rudarjev in ga razlikuje od mesta-trdnjave, ki nosi formalno ime mesta v srednjem veku. Na podlagi te opredelitve poudarja, da vse do 14. stoletja ne moremo v Bosni govoriti o obstoju mestnih naselij. Teritorialno zajema v svoji knjigi mestna naselja, ki so nastala ali bila dalj časa v mejah bosenske srednjeveške države, časovno pa spremlja razvoj do leta 1463, do propada bosenske srednjeveške države. Tipološko deli bosanska mesta na štiri skupine: 1. V Bosni je šele razvoj rudarstva, posebno srebra, vplival na razvoj mest. Ob rudarskih jamah se poleg rudarjev Sasov zbirajo trgovci, v prvi vrsti Dubrovčani. Tako postopno nastajajo naselja rudarjev in trgovcev v rudarskem bazenu srednje Bosne in srednjega Podrinja. Privilegiji, ki so jih uživali Sasi, so vplivali na ureditev in pravni položaj teh mest. 2. Drugi tip naselja so trgi. Ti so se razvijali na mestih, ki so predstavljala center gospodarsko naprednejših področij, ali tam, kjer so bili ugodni pogoji za promet posameznih vrst trgovske robe (srebro, svinec, kože, vosek), in tam, kjer so vodile pomembne magistralne in tranzitne poti. Ni slučajno, da se ti trgi pojavljajo v gornjem Podrinju (Foča, Goražde). 3. Na istih osnovah kot trgi se razvijajo gospodarsko aktivna »podgradja« — pod gradovi vladarjev (Visoko) in fevdalcev. 4. Izjemo predstavljajo plansko grajena mesta. Tvrčko I. je namreč zgradil na jugu države dve mesti, ki jima je določil posebne naloge. To sta bila Novi in Brštanik.

V prvi polovici 15. stoletja so obstajali v Bosni zelo ugodni pogoji za nadaljnji gospodarski razcvet mestnih naselij, zato posveča temu obdobju avtorica posebno pozornost. Analizo vzpona in širjenja mestnih naselij opravi po posameznih regijah srednjeveške Bosne (Srednja Bosna, Gornje Podrinje in Polimlje, Humska zemlja in Primorski kraji ter na koncu Zapadna Bosna). Ugotavlja, da ni bilo povsod enakih pogojev za razvoj mestnih naselij. Proces urbanizacije je bil intenzivnejši na področju centralne Bosne ter srednjega in gornjega Podrinja. V prvem delu knjige je avtorica opravila konkretno identifikacijo vsakega posameznega naselja z osnovnimi podatki o nastanku, lokaciji, velikosti in gospodarskem pomenu v ožjem in širšem okolju. Iz te zelo podrobne in dokumentirane analize je razvidno, da imamo v Bosni v 14. stoletju opraviti z 20 naselji mestnega tipa, medtem ko se je v prvi polovici 15. stoletja, torej v nepolnih petdesetih letih, to število početrilo. Mestnih naselij je bilo takrat že okrog 70. To analizo dopolnjuje zelo pregledna karta rudnikov in mestnih naselij na področju srednjeveške Bosne.

³ Irma Čremošnik, Istraživanja u Mušićima i Zabljaku i prvi nalaz najstarijih slavenskih naselja kod nas, GZM, arheologija, NS sv. XXV, Sarajevo 1970, str. 45—111.

Posebno poglavje posveča avtorica terminologiji, ki pa je ozko povezana z vprašanjem tipologije naselij. Na podlagi virov ni vedno mogoče z zanesljivostjo ugotoviti, ali je pod pojmom trg (mercatum) razumeti celotno naselje ali samo tržni prostor v njem. »Grad« v cirilskih in »castrum« v latinskih listinah, ki se nanašajo na Bosno, dosledno označujeta sedež vladarja ali fevdalca. »Podgradja« so opisana s prefiksom »sub«, »sotto« li »pod« (npr. Sub Visegrad, Pod Borač). Gospodarsko aktivna »podgradja« se imenujejo »varoš«. V domačih virih najdemo poudarjene razlike v nazivih podgradje-vas (villa) in pogradje-varoš. Namesto »varoš« uporabljajo pisarji v dubrovniških virih tudi italijanski naziv »borgo«. Kronološko zaporedje uporabe posameznih terminov kaže, da so odprti trgi starejši od gospodarsko aktivnih podgradij. Razlika med terminoma »varoš« in trg — mercatum se pojavlja v primeru kategorizacije naselja v urbanističnem smislu. Varoš jn prvotno naselje trgovcev in obrtnikov v podgradju, medtem ko se naziv trg-mercatum uporablja za odprta naselja. Termin mesto (civitas) se v srednjeveški Bosni uporablja le za Srebrenico in samo enkrat za Visoko.

Drugi del je posvečen gospodarstvu mestnih naselij v srednjeveški Bosni. Rudarstvo je postalo glavna gospodarska panoga srednjeveške Bosne, imelo je velik pomen tudi za gospodarstvo Evrope v tem času, zato je pomen rudarstva pri nastanku in razvoju mestnih naselij v Bosni tako velik. Avtorico v prvi vrsti zanima, v kolikšni meri je bilo rudarstvo faktor lokalnega mestnega gospodarstva. V proizvodnji bosenskih rudnikov so bili angažirani v začetni fazi predvsem tuji: Dubrovčani so lastniki rudarskih jam in zakupniki, Sasi rudarski strokovnjaki. Tudi domači element se je sčasoma strokovno bolj in bolj izpopolnjeval, tako da so bosenski rudarji postali po svoji strokovnosti znani izven meja bosenske države. Glavna proizvoda rudarstva, ki sta imela komercialni značaj, sta bila srebrno in svinec. O količinah, ki so prihajale na tržišče, žal ni preciznih podatkov, kot tudi ne o sami proizvodnji, toda podatki, ki jih avtorica navaja, govorijo, da je bila proizvodnja srebra in svinca izredno visoka in da je proizvodnja srebra v Bosni znašala kar eno petino evropske proizvodnje. Rudarska proizvodnja je vzpodbujala kovanje domačega bosenskega denarja. Že v drugi polovici 14. stoletja deluje kovnica denarja v Srebrenici. Po zaslugi avtorice pa danes vemo, da je bila kovnica bosenskih vladarjev v Fojnici.

Druga gospodarska dejavnost, ki je bistveno vplivala na razvoj mestnih naselij v Bosni, je bila trgovina. Od srede 14. stoletja se v Bosni zbirajo Dubrovčani okrog bosenskih rudnikov in trgov. Postopno se formirajo naselja dubrovniških trgovcev — kolonije. O moči posameznih naselbin govori število Dubrovčanov, ki v daljšem časovnem obdobju bivajo v nekem trgu ali rudarskem središču. Za ugotavljanje številčnega stanja dubrovniških kolonij v posameznih naseljih se je avtorica poslužila posebnega metodološkega postopka. Izhodiščno točko za reševanje tega vprašanja predstavljajo imenovanja konzulov in sodnikov s strani Malega sveta. Naloga teh sodnikov in konzulov je bila reševati spore med Dubrovčani v posameznih mestnih naseljih Bosne. Takšno imenovanje, ki so ga izvršili za vsak spor posebej, je vsebovalo praviloma pet imen: konzula, dveh sodnikov, tožnika in toženca. Avtorica je morala opraviti zelo zamudno delo, da je izpisala vsa ta imena, ki so vpisana v zapisnikih Malega sveta in na podlagi njih ugotovila, koliko članov so približno štejele kolonije v bosenskih mestnih naseljih. Iz tabelarnega pregleda, v katerem je prikazano gibanje Dubrovčanov po letih (od 1400 do 1463), bi opozoril le na Zvornik, kjer je bivalo v letih od 1425 do 1427 preko sto, a leta 1428 celo 238 Dubrovčanov. Mnogo večjo kolonijo Dubrovčanov je imela Srebrenica. Navadno je štela čez 200 članov, leta 1435 pa je živelo v Srebrenici 484 Dubrovčanov.

Dubrovniške naselbine so se uspešno razvijale tja do petdesetih let 15. stoletja. Takrat je začela zaradi povečane nevarnosti s strani Turkov njihova aktivnost zamirati. Dubrovčani so živeli v bosenskih mestnih naseljih kot obrtniki, cariniki, zakupniki ali lastniki rudarskih oken, državni funkcionarji ali celo ministri financ bosenskih vladarjev. Toda trgovina je bila njihov glavni posel. Zanimiva je ugotovitev avtorice, da so Dubrovčani od tridesetih let 15. stol. svojo trgovino orientirali predvsem na srebro, medtem ko so trgovino s svincom prepuščali domačim trgovcem. Dubrovniški trgovci so vplivali na razvoj lokalne trgovine in jo pospeševali.

Posebno pozornost je posvetila avtorica uveljavljanju in vlogi domačih trgovcev v bosenskih mestnih naseljih. V srednjem veku je bilo kreditiranje splošen pojav in osnova trgovine na Balkanu. V Dubrovniku so dobivali domači ljudje iz Bosne na kredit gotovino in trgovsko robo. Te zadolžitve so registrirali v dubrovniškem notarijatu v specializirano notarsko knjigo, imenovano »Debita notariae«.

Prednost te notarske prakse je za raziskovalca v tem, da ima na enem mestu zbrano vse gradivo v zvezi s kreditno trgovino. Na osnovi podatkov v Debita notariae ugotavlja avtorica, v katerih centrih srednjeveške Bosne in v kakšnem številu se pojavlja domači trgovski element, ki postaja aktiven tudi izven lokalne trgovske menjave. Delež domačih trgovcev v kreditni trgovini je bil odvisen od ekonomskih in političnih dejavnikov. V tridesetih letih 15. stoletja je na primer začelo upadati število zadolžitvev trgovcev iz Prače. Vzrok pripisuje avtorica spremeni vlogi trgovine s svincem. Glavni predmet trgovine domačih trgovcev iz Prače je bil svinec, ki pa od tega časa dalje na tržišču ni imel več tiste veljave kot prej. Zelo konkretni so tabelarni pregledi višine kreditov po posameznih krajih, s katerimi so domači trgovci poslovali, in števila trgovcev, ki so jih Dubrovčani kreditirali. Posebej bi omenil poimenski spisek tistih domačih trgovcev iz obdobja od 1400 do 1463, katerih zadolžitve so presegle 100 dukatov, z omejitvijo na 10 mestnih naselij. Na tej osnovi ugotavlja avtorica, da se po številu trgovcev in višini njihovega kapitala odlikujejo: Drijeva, Foča, Prača in Gorazde. Vseh domačih trgovcev, ki so poimensko ugotovljeni, je 129. Zelo bi bilo koristno nekatere vidnejše in aktivnejše domače trgovce iz tega spiska izdvojiti in prikazati njihovo trgovsko udejstvovanje v čimbolj popolni podobi.

Ker najdemo podatke o aktivnosti domačega življa tudi v drugih serijah Dubrovniškega arhiva, je skupen obseg poslov gotovo večji, kot pa ga prikazujejo tabele na podlagi serije Debita notariae. Iz priloženih tabel se ponuja še ena zelo značilna ugotovitev, da se domači ljudje iz nekaterih najbolj razvitih mestnih naselij (Zvornik, Fojnica) v zadolžnih knjigah skoraj ne omenjajo, ali pa jih je navedenih zelo malo (Visoko, Srebrenica), in to prav iz mest, kjer so bile zelo močne in razvite dubrovniške naselbine. Prvotna razlaga avtorice je bila, da so prav te kolonije dubrovniških trgovcev preprečevale razvoj domačega trgovskega elementa.⁴ Med domače trgovce je namreč tedaj štela tiste, ki so sodelovali v trgovskem prometu na oddaljenih tržiščih. Analiza nekaterih prepisov privatnih trgovskih knjig, ki so jih vodili dubrovniški trgovci pri poslovanju v Bosni, je dokazala, da so vanje vpisovali predvsem svoje dolžnike. Tako so se ohranili nekateri spiski dolžnikov v celoti. Na podlagi teh podatkov ugotavlja avtorica, da je na primer v Fojnici bilo zajetih v kreditne posle okrog 50, v Srebrenici pa okrog 260 domačih ljudi. Dejansko število pa je moralo biti še mnogo večje. To se pravi, da je tudi v mestnih naseljih z močnimi dubrovniškimi naselbinami prišlo do formiranja domačega trgovskega elementa. Aktivnost domačih trgovcev ni bila omejena le na lokalni trg, ampak so se uveljavljali na mnogih tržiščih izven bosenske države, v največji meri pa v Dubrovniku. V stalnem kontaktu s Dubrovčani so domači trgovci mnogo pridobili na področju tehnike trgovine in organizacije poslov. Domači trgovci so poznali vse sodobne pojave, ki so značilni za zgodnje oblike kapitalizma (trgovske družbe, prokurate, jamstva, menice).

Lahko ugotovim, da so statistični podatki o domačih bosenskih trgovcih izdelani zelo vestno in precizno. Med avtoričino sliko in rezultati, do katerih sem prišel, ko sem proučil kreditno trgovino srednjeveškega Dubrovnika,⁵ ni bistvenih razlik. Morda bi nekateri moji izsledki lahko služili za potrditev njenih rezultatov. Edino komparacija deleža bosenskih trgovcev z deležem srbskih trgovcev v kreditni trgovini bi dala njenim rezultatom večjo širino.

V povezavi s trgovino se je v Bosni razvijala tudi obrt, v kateri so igrali Dubrovčani vodilno vlogo. Prisotnost tujih obrtnikov je imela izreden vpliv na razvoj domačih. Dubrovniški viri o tem so zelo skopi, toda avtorica je poseben poudarek namenila prav domačim obrtnikom. Najprej se omenjajo kovači, v rudarskih centrih srečamo zlatarje, niso pa redki primeri, da se ukvarjajo domačini s celo vrsto obrti od tekstilnih strok do čevljarjev, mesarjev, krojačev itd. V prvi polovici 15. stoletja se v virih omenja celo 23 vrst obrti, s katerimi se ukvarjajo domači ljudje.

V tretjem delu knjige je govora o družbeni in upravni strukturi bosenskih mestnih naselij. Avtorica ugotavlja, da je hitri gospodarski vzpon mestnih naselij v 15. stoletju vplival na povečanje števila prebivalstva. O velikosti bosenskih mestnih naselij ni sodobnih virov. Edino na podlagi številčnega stanja dubrovniških kolonij in števila domačih trgovcev lahko dobimo vsaj približno predstavbo o velikosti naselja. Desanka Kovačević-Kojić si je pomagala tudi z najzgodnejšimi

⁴ Desanka Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, Djela Naučnog društva BiH XX, knj. XVIII, Sarajevo 1961, str. 132.

⁵ Avtorica omenja na str. 167, da je izšla moja knjiga »Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku«, Djela Akademije nauka BiH, knj. XLIX, Sarajevo 1976, v času, ko je bil njen rokopijski dokončan, zato mojih rezultatov ni mogla upoštevati.

osmanskimi viri, predvsem s katastrskimi popisi-defterji, ki nudijo določene demografske podatke. Na podlagi te metode ugotavlja, da bi Srebrenica kot največje naselje srednjeveške Bosne štela okrog 3500 prebivalcev, Fojnica okrog 1660, Kreševo 1520 itd. Večina bosenskih mestnih naselij se giblje v okviru poprečja balkanskih in evropskih mest tistega časa.

Za stoletni razvoj bosenskih mestnih naselij je značilen močan prodor nove družbe, ki je bila v mnogočem različna od drugega fevdalnega okolja. Ta nova družba je bila zelo slikovita po svoji etnični in socialni strukturi. Rudarstvo je združevalo ljudi različnih poklicev in etničnega porekla. Najbogatejši sloj so predstavljali Dubrovčani, ki so bili lastniki rudarskih oken, trgovci in obrtniki. Med njimi so bili tako plemiči kot pučani. Med privilegirane sloje spadajo tudi Sasi, ki so bili prvotno rudarski strokovnjaki, pozneje tudi podjetniki, postopoma pa so izginili v bosenskem okolju. Številčno so prevladali domači ljudje, ki so postopoma prevzeli vodilno mesto v družbeno-političnem in ekonomskem življenju mesta. Dejansko moč med domačim mestnim prebivalstvom so imeli trgovci. Seveda vsi niso mogli poslovati z enakim uspehom, tako da je tudi med njimi prišlo do določenega družbenega razslojevanja. Nastajala je tenka plast bogatih trgovcev, ki so predstavljali elito družbe. Nekateri so izhajali celo iz vrst malega bosenskega plemstva. Domači ljudje, v prvi vrsti bogati trgovci, so bili zelo pogosto sprejeti med dubrovniške meščane. Kljub tem ugotovitvam nismo dovolj poučeni o posameznostih pravnega položaja domačega mestnega prebivalstva, o njegovih svoboščinah in obveznostih. Zato lahko samo ugotavljamo, da proces nastajanja posebnega meščanskega razreda v srednjeveški Bosni ni bil končan zaradi mnogih zunanjih (Turki) in notranjih vzrokov (prisotnost dubrovniških kolonij, sprejemanje med dubrovniške meščane).

Položaj Dubrovčanov je bil podrobno reguliran v uradnih pogodbah, sklenjenih med Dubrovniško republiko in bosenskimi vladarji. V bosenskih mestnih naseljih so imeli Dubrovčani svojo posebno ureditev in sodno avtonomijo. V razliko od srbske države v Bosni ni bil postavljen generalni konzul.

Sistem uprave v mestnih naseljih je bil v veliki meri podedovan od Sasov. V prvi polovici 15. stoletja je bil poleg kneza in vojvode še mestni svet, ki ga je upravljalo 12 »purgarjev«. Avtorica opozarja, da vsa bosenska mesta niso imela enake ureditve, kajti ta je bila odvisna od stopnje gospodarskega in družbenega razvoja. Od drugih organov oblasti so igrali pomembno vlogo cariniki, ki so pobirali carino po sistemu zakupa. Znano je tudi, da sta imeli Srebrenica in Fojnica poseben »zakon«, verjetno mestne privilegije.

V zadnjem, četrtem delu knjige govori avtorica o mestnem okolju, o topografiji, o cerkvenem gradbeništvu ter o materialni in duhovni kulturi. Za urbanizacijo srednjeveške Bosne je značilno, da so prejšnje razložene vasi zamenjala naselja strnjenegega tipa. Postopno so izginile tudi razlike med odprtimi naselji in podgradji, kajti sčasoma so dobila vsa mestna naselja obzirdje. Avtorica ugotavlja, da je na podlagi razpoložljivega arhivskega gradiva težko rekonstruirati fiziognomijo utrjenih gradov, še težje pa mestnih naselij. Vzrok je v tem, da so bile vse zgradbe v mestnih naseljih lesene in so v celoti propadle. S pomočjo arheoloških raziskav je v celoti preučen edino kraljevski grad Bobovac. Kljub tem težavam je prišla avtorica do zaključka, da so imela vsa bosanska mestna naselja v osnovi isto urbanistično strukturo. Centralni prostor je bil trg, kjer se je odvijalo vse poslovno in javno življenje. Trg je bil obdan s trgovinami in hišami trgovcev. Na trgu je stala tudi cerkev. Vsako pomembnejše mestno naselje je imelo še zavetišče za popotnike in trgovce in carinarnico. Dubrovčani in drugi tujci niso živeli v posebnih četrtih za tujce, kot je bilo to na Zahodu. Frančiškanski samostani so bili postavljeni bolj na obrobju mesta, običajno pri vhodnih vratih. Od ustanov, ki so imele izrazito sanitarno funkcijo, so bila zavetišča za gobavce pri frančiškanskih samostanih. Predvsem v prvi polovici 15. stoletja, ko je bil dosežen napredek na vseh ravneh materialnega življenja, je prišlo v bosenskih mestnih naseljih do izboljšanja življenjskega standarda. To pa pomeni, da mesta niso bila le centri izvoza surovin, ampak tudi centri vedno večje potrošnje tkanin, obrtnih izdelkov in luksuznega blaga. Rudarska naselja z rudarskimi jamami, topilnicami in mlini so imela drugačen videz kot čisto trgovska naselja.

V Bosni je bila gradnja katoliških cerkva poleg gradov, edinih pomembnejših stavbnih objektov, vezana ne samo na razvoj mestnih naselij, temveč tudi na prihod frančiškanov. Številne samostane so gradili po ustanovitvi vikarije leta 1340. Za razliko od pripadnikov »bosenske cerkve«, ki so v večjem številu živeli na vasi, so frančiškani živeli in delovali predvsem v mestnih naseljih. Vse močnejše širjenje katoliške cerkve je našlo oporo v dobro organiziranem frančiškanskem redu.

Pri gradnji samostanov in cerkva so imeli ogromno materialno in moralno oporo v Dubrovčanih, ki so se naselili v Bosni. O tem nas prepriča obsežen spisek darovanj, ki so jih zapuščali Dubrovčani bosenskim frančiškonom v svojih testamentih. Takšne podpore pravoslavna cerkev v Bosni ni imela. Izjemo predstavljajo posamezni predstavniki rodbine Kosače.

Preučevanje dubrovniškega arhivskega gradiva predstavlja tudi edini način, da zvemo nekaj več o vsakdanjem življenju, obleki, nakitu, orožju in sploh o predmetih, ki so obkrožali mestno prebivalstvo. Velik pomen za preučevanje materialne kulture imajo pologi-zastave, ki so jih prebivalci bosenskih mestnih naselij izročali dubrovniškim trgovcem, ko so jemali kredite. Najpogosteje se v depozitih omenjajo predmeti iz srebra, pri katerih se pogosto naglašja, da so izdelani na bosenski način. Pozornost zbuja zelo iskani bosenski srebrni pasovi. Srebrni predmeti, označeni kot bosenski, kažejo na domače lokalne značilnosti v bosenskem zlatarstvu. Dubrovčani vplivajo na način oblačenja domačega prebivalstva, čeprav so se obdržale npr. v vezenini nekatere domače posebnosti. Z razvojem mestnih naselij nastajajo ugodni pogoji za širjenje pismenosti. Trgovski posli so namreč zahtevali okretne, iznajdljive in pismene ljudi. Seveda je bila pismenost omejena le na višje sloje, ogromna večina mestnega prebivalstva pa je ostala nepismena. Glavna pisava srednjeveške Bosne je bila cirilica. Tudi Dubrovčani, ki so živeli v bosenskih mestnih naseljih, so se posluževali cirilice v neposrednih stikih z domačim življem, pa tudi v sestavljanju svojih dokumentov različne vsebine in značaja (testamenti, pisma, menice itd.).

Ko daje avtorica v **zaključnem poglavju** v strnjeni obliki glavne rezultate svojih raziskav in ugotovitev o bosenskih mestnih naseljih v srednjem veku in jih pri tem primerja z mesti zahodne Evrope, ugotavlja, da so bosenska mesta v kratkem obdobju sto let razvoja in vzpona sprejela mnoge značilnosti evropskih mest tistega časa, toda istočasno zgradila svojo lastno fiziognomijo. Pojavljajo se nove oblike življenja, različne od fevdalnega. Teritorialno širjenje, še posebej pa gospodarski razvoj je povezal bosensko državo s sosednjimi deželami in odprl pot raznim vplivom, ki so se odražali v vseh vidikih vsakdanjega življenja, pa tudi v materialni kulturi. Posebej je gospodarsko povezovanje z Dubrovnikom odprlo vrata novim in močnejšim kulturnim vplivom iz Italije in zahodne Evrope. V Bosni so se torej prepletali vplivi z raznih strani, vendar so bili tisti, ki so prihajali z Zahoda, močnejši.

Na koncu tega fundamentalnega dela naše historiografije je dodan obsežen rezime v francoščini, obsežen spisek uporabljenih virov in literature ter register imen in pojmov. Čeprav je avtorica dosledno uporabljala znanstven aparat in podkreplila vsako svojo trditev s podatki iz virov, vendar z opombami ni pretiravala. Delo odlikujeta izredna preglednost in jasen, preprost jezik. Njena knjiga bo dostopna najširšim krogom bralcev. V pohvalo lahko tudi zapišem, da predstavlja knjiga sijajen dosežek tiskarske tehnike, ki je lahko izdajateljskemu podjetju »Veselin Masleša« samo v ponos.

Na koncu bi še dodal, da je avtorica z vso upravičenostjo izrazila določene pomisleke v zvezi z uporabnostjo podatkov raznih serij Dubrovniškega arhiva, predvsem serije Debita notariae. Gre za vprašanje kvantifikacije trgovskega prometa, višine vloženega kapitala in vrednosti zadolžitev, števila domačih trgovcev, števila članov dubrovniških kolonij in obsega proizvodnje rudnega bogastva. Za obdobje, ko še ni na razpolago pravih statističnih podatkov, kakršne imamo za kasnejša obdobja, predstavlja statistični vzorčni postopek v nekem smislu kvantifikacijo. Lahko ugotovimo, da je avtorica prišla do zelo zanesljivih podatkov in pokazala metodo dela, ki naj služi za podlago bodočih raziskav dubrovniškega arhivskega gradiva.

Ignacij Voje

Vlado Strugar, **Jugoslavija 1941—1945**, Partizanska knjiga, Ljubljana 1980, 379 strani

Pričujoča knjiga je druga popravljena in dopolnjena slovenska izdaja dela Osvobodilna vojna v Jugoslaviji, ki je izšla pri založbi Borec 1967. leta. Avtor je knjigo razdelil na štiri dele: 1. Razvijanje oborožene vstaje v osvobodilno vojno. 2. Prelomno leto osvobodilne vojne. 3. Ustanavljanje jugoslovanske federacije. 4. Končna osvoboditev Jugoslavije in razglasitev republike.

V prvem delu pisec obravnava uvajanje okupacijskega sistema v razkosani Jugoslaviji, razporeditev okupacijskih armad, porajanje oborožene vstaje in reak-

cijo okupatorjev, vlogo begunske vlade proti oboroženi vstaji, nastajanje partizanskih odredov in prvih brigad, nastanek revolucionarne oblasti ter zaključni prvi del s pregledom okupatorjevih vojaških akcij za zadušitev osvobodilnega gibanja do spomladi 1942. leta.

V drugem delu nas avtor seznanja z vojaškimi akcijami v letu 1942, z ustanovitvijo AVNOJa v Bihacu kot vrhovnega političnega predstavništva narodnoosvobodilnega gibanja ter zaključni drugi del s pregledom vojaških operacij v ofenzivah na Neretvi in Sutjeski.

V tretjem delu avtor obravnava razmah partizanskih osvobodilnih sil po kapitulaciji Italije, spreminjanje političnega predstavništva v zakonodajno skupščino Jugoslavije na drugem zasedanju AVNOJ v Jajcu, zadnje (sedmo) veliko ofenzivno okupatorske vojske in širjenje osvobojenih območij v 1944. letu.

V zadnjem delu avtor prikazuje sklepne operacije za osvoboditev Jugoslavije od jeseni 1944 do 15. maja 1945. leta ter utrditev revolucionarnih dosežkov osvobodilne vojne do proglasitve FLRJ 29. novembra 1945. leta.

Pričujoča knjiga daje celovit pregled vojaškega dogajanja v Jugoslaviji v času od 1941 do 1945, medtem ko so revolucionarne spremembe dokaj šibko obdelane.

Zelo malo zvedemo tudi o odnosu zaveznikov do NOB, o borbi za mednarodno priznanje Jugoslavije, o represalijah in zločinih okupatorjev in kvislingov nad našim prebivalstvom, o kulturnih, znanstvenih, šolskih in drugih ustanovah, o partizanski saniteti, tiskarnah itd. Zaradi tega menim, da Strugarjeva knjiga samo delno opravičuje naslov Jugoslavija 1941—1945.

Na koncu je treba povedati, da je knjiga bogato opremljena s fotografskim materialom in zemljevidi vojaških operacij. V dodatku je tudi sinhronopolitični pregled dogodkov od aprila 1941 do novembra 1945, kazalo zemljevidov, osebnih imen, krajevnih imen, vojaških enot in ustanov ter kazalo političnih organov, ustanov in organizacij. Knjiga vsebuje tudi bogat seznam literature in virov za to obdobje.

Avgust Lešnik

Alexander Gerschenkron, An Economic Spurt That Failed. Four Lectures in Austrian History. Princeton University Press, Princeton (New Jersey) 1977, 172 strani.

Ta knjiga priznanega ekonomskega zgodovinarja s Harvardove univerze obravnava avstrijska investicijska zakona iz leta 1901. Uresničen je bil le tisti, ki je predvideval gradnjo turske in karavansko-bohinjske železnice. Drugi, za vodno povezavo Donava—Odra, je ostal na papirju. Z vidika slovenskega zgodovinarja je delo posebno zanimivo, ker podaja ozadje nastanka pomembne prometne poti čez zahodno slovensko ozemlje in ker prikazuje vlogo slovenskih poslancev pri izglasovanju omenjenih zakonov.

Slo je pravzaprav za velikopotezen državni program gospodarskega razvoja, ki ga je zasnoval ministrski predsednik Ernest Koerber (1900—1904), da bi tako omilil nacionalna nasprotja, ki so se zaostrila, potem ko je vlada grofa Claryja leta 1898 preklicala Badenijsva odloka, ki sta urejala jezikovne razmere v čeških deželah. Ko je Koerber prišel na vlado, so češki poslanci nadaljevali z obstrukcijo. Nasprotovali so zakonu o povezavi Trsta z dodatno železnico, češ da bi prinašala glavno korist Nemcem.

Na razplet dogodkov, prek katerih je Koerberju uspelo doseči podporo v parlamentu, je odločilno vplivala izbira bohinjske namesto predilske variante. Odločitev za bohinjsko varianto je bila političnega značaja, kajti s tem, da je potekala železnica prek Kranjske, je Koerber pridobil za projekt slovenske poslance. V naslednji fazi je slovenskim poslancem uspelo češke kolege prepričati o gospodarskem pomenu, ki bi ga načrtovana železnica imela za Slovence, tako da so končno tudi mladočeški radikali glasovali za predloženi zakon. V svojih izvajanjih se Gerschenkron nasloni med drugim na dejstvo, da je v parlamentarni debati poslanec Ferjančič pozdravil odločitev za bohinjsko varianto (Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten, XVII. Session, str. 4200, 13. maja 1901).

Gerschenkron primerja Koerberjeva zakona z Wittejevimi železniškimi projekti v Rusiji desetletje poprej. V obeh primerih je šlo za neposredno državno pospeševanje gospodarstva, vendar so bili v Avstriji merodajni tudi notranjepolitični, v Rusiji pa strateški cilji. Po Gerschenkronu pri odločitvi za gradnjo bohinjske železnice strateških vidikov niso upoštevali, čeprav se je kasneje izkazala kot strateško pomembna.

Če v Avstriji državne investicije niso povzročile podobnega zagoña kot v Rusiji, naj bi bilo temu krivo dejstvo, da je izvajanje načrta obtičalo na pol pota, ker za gradnjo prekopov ni bilo finančnih sredstev. V tem pogledu je imel v primeri s Koerberjem Witte to prednost, da je bil finančni minister. V Koerberjevi vladi je imel finančni resor znani ekonomist dunajske šole Böhm-Bawerk in prav on je prekrizal izgradnjo vodne poti, ki bi povezala severne avstrijske dežele s Hamburgom. Za ta projekt, ki je obsegal poleg gradnje prekopov še regulacijska dela naravnih vodotokov in povezavo z Vislo, je bila predvidena približno polovica predračunske vsote celotnega Koerberjevega paketa v znesku ene milijarde kron. Seveda bi bilo to finančno breme razdeljeno čez daljše obdobje, ker so predvidevali, da bi gradnja železnic trajala 5 do 8 let, gradnja vodnih poti pa 20 let. Vsekakor je bilo Böhm-Bawerku pomembnejše proračunsko ravnotežje in borzna vrednost obstoječih državnih zadolžnic kot pa državno pospeševanje gospodarskega razvoja. Zavlekel je izvajanje zakona, kasneje, leta 1911, pa je parlament sprejel dodatni zakon, s katerim so pokopali zakon o vodnih poteh iz leta 1901.

V Avstriji torej ni prišlo do pomembne prelomnice, ki naj bi po Gerschenkronu potegnila gospodarstvo iz relativne zaostalosti. Kaj bi se zgodilo, ko bi bil projekt vodnih poti uresničen, sodi v področje fiktivnega zgodovinopisja (counterfactual history), v katero se včasih spuste privrženci t. i. nove ekonomske zgodovine. Fogel je npr. napisal razpravo, v kateri skuša dognati, kako bi potekal gospodarski razvoj v ZDA, ko bi bili namesto železnic razvili suhozemska vodna pota. V podobne spekulacije se Gerschenkron pri obravnavi avstrijskega zakona o vodnih poteh ne spušta. Ugotavlja le, da je Koerberjev gospodarski program pomiril razburjene duhove v avstrijskem parlamentu, in sklepa, da bi izvedba celotnega načrta prispevala k utrditvi avstrijske države. Hkrati meni, da projekt ne bi bil omilil nasprotij v okviru celotne monarhije, saj je bil omejen na Cislajtningo, ker pač pristojnost Koerberjeve vlade ni segla prek njenih meja.

Pri takih razmišljanjih se postavlja vprašanje, po kakšni poti naj bi gospodarski razvoj v ustaljenem smislu pripeljal h kohezivnosti neke mnogonacionalne državne tvorbe, kot je bila Avstrija. Ni namreč na dlani, da bi gospodarski razvoj avtomatično rešil nacionalni oziroma jezikovni problem. Jezikovni sistemi kot taki sledo ekonomskim zakonitostim, glede katerih opozarjam bralca na poglavje o ekonomiki naravnih jezikov v svoji knjigi Slovenski družbeni razvoj. Tukaj omenjam le, da je v multijezikovni državi, kot je bila Avstro-Ogrska, uveljavljanje nacionalnih jezikov predpogoj za regionalno uravnotežen gospodarski razvoj. To uveljavljanje pa je bilo v nasprotju z dominantno vlogo nemščine in nanjo vezanimi nemškimi partikularističnimi interesi. Od tod politično nasprotje med nemškimi in slovanskimi deželami, podobno med Madžarsko in slovanskimi deželami pod njeno upravo. Ni torej misliti, da bi zaradi izgradnje prekopov Čehi kratkoma pozabili na jezikovne pravice, ki so jim jih odvzeli s preklicem Badenijevih odlokov, oziroma da bi bili lahko te pravice uveljavili brez političnega konflikta.

V zvezi s karavanško-bohinjsko železnico naj omenim, da so se razprave za drugo povezavo s Trstom vleklo že dolgo pred nastopom Koerberjeve vlade in da je o tej zadevi češki deželni odbor leta 1893 sklical v Pragi posebno konferenco, ki so se je udeležili tudi Slovenci. Na Kranjskem so se vrstile razprave v deželnem zboru od leta 1883 dalje, in sicer o železnici na Trst, ki naj bi jo speljali čez Škofjo Loko. Vse to je izčrpno dokumentiral Ivan Mohorič v Zgodovini železnic na Slovenskem (Ljubljana 1968). Omenja, da so začeli z deli za graditev karavanške železnice na Hrušiskem polju pri Jesenicah že poleti 1900 (str. 229), torej še preden so na Dunaju sprejeli Koerberjev zakon, kar pa je seveda pomota namesto pravilne letnice 1901. Mohoričeva knjiga vsebuje zemljevid predlaganih tras na relaciji Celovec—Trst. Kot poroča Gerschenkron, so nasprotja med Beljakom in Celovcem rešili z graditvijo odcepa skozi Rož. V Gerschenkronovi knjigi pa najdemo sočasen zemljevid turske in karavanško-bohinjske železnice, ki je prikazan tudi na ovitku. Na njem so imena slovenskih krajev v nemščini, z izjemo postaj Nabrežina, Divača in Hrpelje, ki so podana v izvirni obliki.

Toussaint Hočevar

ZGODOVINSKE PUBLIKACIJE V LETU 1979

Zbral Miloš Rybář

Bibliografije, priročniki

BIOGRAFIJE in bibliografije učiteljev in sodelavcev Univerze v Mariboru : za leta 1976—1978 / [glavna redakcija Stanislav Kos]. — Maribor : Univerza, 1979. — 366 str. ; 24 cm — (Bibliografija UM ; zv. 4)

RAJH, Bernard: Bibliografija o Mariboru : sn. 2 : Mariborska periodika. — Maribor : Univerzitetna knjižnica, 1979. — 118 str. ; 30 cm

UNIVERZA Edvarda Kardelja v Ljubljani : biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev : knj. 3 : 1966—1976 : d. 1. — Ljubljana : Univerza, 1979. — 637 str. ; 30 cm

Obča zgodovina, kulturna zgodovina

ACCOCE, Pierre & Pierre Rentschik: Bolezni velikih / [prevedel Jože Šmit]. — Ljubljana : Borec, 1979. — 270 str. ; 21 cm. — Prevod dela: Ces malades qui nous gouvernent. — Str. 7—11: Nekaj misli ob slovenski izdaji / Milan Apih

ALTMAN, Gavro: Posebnosti vietnamske revolucije / [prevedel Bogdan Gradišnik]. — Ljubljana : Borec, 1979. — 248 str. ; 21 cm. — Prevod dela: Osobnosti vijetnamske revolucije. — Str. 5—16: Predgovor / Mitja Ribičič. — Str. [249—253] : Bibliografija

CAZELLES, Henri s sodelavci: Uvod v sveto pismo stare zaveze / [prevedli Jože Faganel... et al.]. — Celje : Mohorjeva družba, 1979. — 742 str., [8] f. pril. ; 22 cm + zvd. — (Teološki priročniki ; 6). — Prevod dela: Introduction critique à l'ancien testament. — Str. 7—9: Spremnna beseda k slovenski izdaji / Jože Krašovec. — Str. 617—652: Bibliografija / poenotil in dopolnil Marko Urbanija

CRAIG, William: Bitka za Stalingrad / [prevedel Boris Tomič]. — [1. izd. v Žepni knjigi]. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1979. — 393 str. ; 18 cm. — (Žepna knjiga). — Prevod dela: Enemy at the gates

FRISKOVEC, Franc & Marijan Pavčnik: Praktikum za uvod v pravoznanstvo / [izdala] Višja pravna šola, Maribor. — Ljubljana : Univerzum, 1979. — 3 zv. (1502 str.) ; 21 cm.

— Vsebuje hrestomatijo tekstov o državi in pravu od Aristotela do danes

HAN SUYIN: Veter v stolpu : zgodbe in podobe s kitajskih razpotij / [prevedel Branko Vrčun]. — [Koper] : Lipa, 1979. — 2 zv. ; 21 cm. — Prevod dela: Wind in the tower. — Pravo ime avtorice Elizabeth Comber. — D. 1: [Graditev nove Kitajske]. — 307 str. D. 2: [Kulturna revolucija in kar je bilo potem]. — 277 str.

GOSZTONY, Peter: Hitlerjeve tuje vojske / [prevedel Jože Stabej]. — Ljubljana : Borec, 1979. — 349 str., [16] str. pril. : zvd. ; 21 cm. — Prevod dela: Hitlers fremde Heere

JAENECKE, Heinrich: Beli gospodarji : tristo let vojne in nasilja v Južni Afriki / [prevedla Marjeta Ciglenečki ; fotografije posnete po izvirniku ; zemljevidi Brane Sotošek]. — Ljubljana : Borec, 1979. — 279 str. : ilustr. ; 21 cm. — Prevod dela: Die weissen Herren

PLETERSKI, Janko: Revolucija in vprašanje narodov / [izdali] Zveza delavskih univerz Slovenije [in] Dopisna delavska univerza Univerzum. — Ljubljana : Univerzum, 1979. — 53 str. ; 17 cm. — (Družbeno izobraževanje ; 50)

WILMOT, Chester: Boj za Evropo / [prevedel Milan Filipičič]. — Maribor : Obzorja, 1979. — 2 zv. : zvd. ; 21 cm. — (Ljudje in vojna, III). — Prevod dela: The struggle for Europe

WOODWARD, Bob & Carl Bernstein: Nixonov padec / [prevedel Dušan Dolinar]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 555 str., [8] str. pril. ; 23 cm. — (Biografije). — Prevod dela: The final days

ZBORNIK / Mednarodni znanstveni simpozij »Problemi starega Egipta«, Ljubljana/Zagreb, 29. 9.—1. 10. 1978 : d. 1 / [uredila Bernarda Perc s sodelovanjem organizacijskega odbora]. — 1978. — 118 str. ; 24 cm. — (Orientalistika ; 2). — Naslovnna stran pred tekstom: Proceedings / International Scientific Symposium »The Problems of Ancient Egypt«. — Besedilo angl., nemško, italij., franc. in slov.

Zemljepis, domoznanstvo

ILEŠIČ, Svetozar: Pogledi na geografijo : teoretsko-metodološki prispevki, razprave in poročila. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1979. — 612 str., [4] f. zvd. ; 19 cm. — (Pogledi ; 4)

LJUDSTVA sveta / [urednik zbirke Edward Evans-Pritchard ; prevodi Branko Gradišnik... et al. ; zemljevidi Gordana Beltram ; fotografije Burt Glinn... et al.]. — [Slovenska izd.] : knj. 1: Indonezija, Filipini in Malezija, Avstralija in Melanezija z Novo Gvinejo, Tihomorskimi otoki. — V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1979. — 430 str. : ilustr. ; 29 cm

LJUDSTVA sveta / [urednik zbirke Edward Evans-Pritchard ; prevodi Branko Gradišnik... et al. ; zemljevidi Gordana Beltram ; fotografije Burt Glinn... et al.]. — [Slovenska izd.] : knj. 2: Mehika in Medmorska Amerika, Andske dežele, Amazonija, Orinoko in pampe. — V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1979. — 430 str. : ilustr. ; 29 cm

MARIBORSKO Podravje : zbornik 11. zborovanja slovenskih geografov, Maribor, 28.—30. 6. 1978 / [uredil Božidar Kert ; prevodi Gabrijela Sorman, Senta Šetinc]. — Maribor [i. e. Ljubljana] : Geografsko društvo Slovenije, 1979. — 173 str. : zemljepisne skice ; 25 cm. — Povzetki v angleščini

OGLEJMO si svet : Azija in Oceanija / [redakcija Vojin Šantič... [et al.] ; prevod Iztok Ilich in Jože Vilfan ; ilustracije Jože Ciuha... [et al.] ; zemljevidi Vladislav Stanković in Nikola Stojakov ; fotografije AAA Photo Paris... [et al.]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 323 str. : ilustr. ; 31 cm + 1 snopič prilog (XXIV f.)

Jugoslavija, Slovenija in Slovenci

ACTA ecclesiastica Sloveniae : 1 : Miscellanea. — Ljubljana : Teološka fakulteta, 1979. — 188 str. ; 24 cm

AVGUŠTIN, Milan: Slovenski spominski koledar. — Ljubljana : RTV, 1979. — 65 str. ; 21 cm

KMECL, Matjaž: Zakladi Slovenije / [fotografije in risbe so prispevali Stane Belak... et al. ; Tone Pavček, glavni urednik]. — [Ljubljana] : Cankarjeva založba, 1979. — 336 str. : ilustr. ; 30 cm

KMECL, Matjaž: Zakladi Slovenije / [fotografije in risbe so prispevali Stane Belak... et al. ; Tone Pavček, glavni urednik]. — [2 dopolnjena izd.]. — Ljubljana : Cankarjeva založba, 1979. — 343 str. : ilustr. ; 30 cm

NEŠOVIČ, Slobodan: Blejski sporazu-

mi Tito — Dimitrov : Jugoslavija — Bolgarija 1947—1949 / [prevajalec Vlado Barabaš ; register Gordana Lalovič]. — Ljubljana : Komunist, 1979. — 200 str. : ilustr. ; 20 cm

POLITIČNO preganjanje Slovencev v Avstriji 1914—1917 : poročili vojaške in vladne komisije / pripravil Janko Pleterski ; [prevod uvoda Doris Debenjak]. — Ljubljana : Arhivsko društvo Slovenije, 1979. — 89 str. ; 30 cm. — (Viri / Arhivsko društvo Slovenije ; 1)

SIMONITI, Primož: Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja. — Ljubljana : Slovenska matica, 1979. — 297 str. ; 25 cm

STALIŠČA ZK SZDLJ o zaznamovanju obletnic pomembnih dogodkov in osebnosti iz zgodovine jugoslovanskih narodov in narodnosti. Koledar pomembnih obletnic, dogodkov in osebnosti naše politične in kulturne zgodovine 1976—1985 / [glavni in odgovorni urednik Božo Milinković]. — Beograd : Zvezna konferenca SZDLJ, 1979. — 81 str. ; 20 cm

ZBORNIK za zgodovino naravoslovja in tehnike = History reviews — science and technology : zv. 4 / [urednik Fran Dominiko [i. e. Dominko]]. — Ljubljana : Slovenska matica, 1979. — 266 str. : ilustr. ; 25 cm

ZGODOVINA Slovencev / [avtorji Zdenko Cepič... et al. ; zemljevide narisala Božena Antonić, Brane Sotošek, Ciril Vojvoda ; fotografirali Srečo Habič... et al.]. — Ljubljana : Cankarjeva založba, 1979. — 964 str. ; 25 cm

Muzeji

BUČIČ, Vesna & Hanka Štular: Muzeji in galerije v Sloveniji / [zemljevidi Branko Simčič in Roman Hribar]. — Ljubljana : Društvo muzealcev Slovenije, 1979. — 96 str. : ilustr. ; 17 cm

FERENC, Tone: Muzej slovenskih izgnancev v Brestanici. — [2. izd.]. — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 26)

Arheologija

GUŠTIN, Mitja: Notranjska : k začetkom železne dobe na severnem Jadranu = zu den Anfängen der Eisenzeit an der nördlichen Adria / [prevod Adela Žgur]. — Ljubljana : Narodni muzej, 1979. — 80 str., 86 str. pril., str. pril. A-D : ilustr. ; 34 cm. — (Katalogi in monografije = Catalogi et monographiae / Narodni muzej v Ljubljani ; 17). — Besedilo slovensko in nemško

KOROŠEC, Paola: Zgodnjerednjevska arheološka slika karantanskih Slovanov = Archäologisches Bild der karantanischen Slawen im frühen Mittelalter : 1. — Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1979. — 372 str. : ilustr. ; 24 cm. — (Dela / Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede = Opera / Academia scientiarum et artium Slovenica, Classis I ; 22. Institut za arheologijo = Institutum archaeologicum ; 11)

KOROŠEC, Paola: Zgodnjerednjevska arheološka slika karantanskih Slovanov. = Archäologisches Bild der karantanischen Slawen im frühen Mittelalter : 2. — Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1979. — 248 str. : ilustr. — Priloge = Beilagen. — 1 mapa (4 kosi) ; 24 cm. — (Dela / Slovenska akademija znanosti in umetnosti) Razred za zgodovinske in družbene vede = Opera / Academia scientiarum et artium Slovenica, Classis I ; 22. Institut za arheologijo = Institutum archaeologicum ; 11)

LEDENODOBNE kulture v Sloveniji / [razstavo prireja Narodni muzej ; Peter Petru odgovorni urednik ; povzetek Adela Zgur]. — Ljubljana : Narodni muzej, 1979. — 39 str. : ilustr. ; 21 cm. — Katalog razstave v Narodnem muzeju v Ljubljani leta 1979. — Vsebina: O ledeni dobi in paleolitskih kulturah ; Ledenodobne kulture Slovenije / Franc Osole. Olševje nekoč in danes / Mitja Brodar. Lep primerek paleolitskega rezila ; Najdbe kostnih ostankov ledenodobnega človeka na slovenskih tleh / Srečko Brodar

REŠENA arheološka dediščina Ljubljane : razstava v Likovnem razstavišču Riharda Jakopiča, Ljubljana, november—december 1979 / [prireja] Mestni muzej Ljubljana ; [ureditev vodnika Ljudmila Plesničar-Gec... et al. ; risbe Veljko Toman, Tanja Krasovsky]. — Ljubljana : Mestni muzej, 1979. — 143 str. : ilustr. ; 22 cm

ŠAŠEL, Ana & Jaro Šašel: Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt : accedunt nonnullae ad annos MCMXL—MCMXLX pertinentes (praecipue in ephemeride Vjesnik za arheologijo i historiju dalmatinsku editae). — Ljubljana : Narodni muzej, 1978 [1979]. — 242 str. ; 25 cm + 1 zvd. — (Situla ; 19)

Etnologija

BRAS, Ljudmila: Lesne obrti na Slovenskem : Slovenski etnografski muzej, Ljubljana, julij—september 1979. — Ljubljana : Slovenski etnografski muzej, [1979]. — 37 str. : ilustr. ; 21 cm. — Razstavni katalog

OVSEC, Damjan: Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne. — [Ljubljana] : Društvo arhitektov Ljubljane, 1979. — 151, XIII str. : ilustr. ; 24 cm. — Izdano kot 40/41 redna številka Arhitektovega biltena

RYBÁR, Miloš: Brucovanje nekdanj in danes. — [Laško : Laški akademski klub, 1979]. — [6] f. ; 21 × 30 cm. — Čelni naslov. — Skrajšan ponatis iz : Laški študent, 1968

SEGE in verovanja ob Muri in Rabi / [zapisal] Dušan Rešek ; [predgovor napisal] Vilko Novak ; ilustrirala Štefan Galič, Štefan Hauko]. — Murska Sobota : Pomurska založba, 1979. — 168 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Panonika)

TRADITIONES : zbornik Inštituta za slovensko narodopisje = Acta Instituti ethnographiae Slovenorum : 5/6 : 1976—1977 : [Kuretov zbornik = Miscellanea Niko Kuret] / [uredil] Milko Matičetov]. — Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1979. — 407 str., [1] f. pril. : ilustr. ; 25 cm + Synopses of dissertations. — Besedilo slovensko, srbohrvaško, italijansko ali nemško

ZBORNİK 24. kongresa jugoslovenskih folkloristov, Piran 1977. — [Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 1979]. — 365 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Glasnik Slovenskega etnološkega društva ; 1977, št. 5). — Besedilo v slov., srbohrv., italj. ali mak. — Povzetki v franc., angl., nemščini ali ruščini

Glasbena, likovna in filmska umetnost

BRENK, France: Kratka zgodovina filma na Slovenskem. — Ljubljana : Univerzum, 1979. — 157 str. ; 23 cm. — (Dopisna filmska in TV šola ; 13)

FISTER, Peter: Obnova in varstvo arhitekturne dediščine. — Ljubljana : Partizanska knjiga : Oddelek za arhitekturo Univerze, 1979. — 174 str., [194] str. pril. ; 25 cm

IVANA Kobilca, 1861—1926 : [retrospektivna razstava : Ljubljana, Narodna galerija maj/julij 1979] / [besedila] Anica Cevc... et al. ; fotografski posnetki Srečo Habič]. — Ljubljana : Narodna galerija, 1979. — 289 str. : ilustr. ; 22 cm

- KOMELJ, Milček: Slovensko ekspresionistično slikarstvo in grafika : duhovno usmerjena umetnost dvajsetih let dvajsetega stoletja. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1979. — 137 str., [104] str. pril. ; 25 cm
- PODOBE otrok v preteklosti : Narodna galerija, Ljubljana 1979 / [spremnopredgovor in katalog Ferdinand Šerbelj]. — V Ljubljani : Narodna galerija, 1979. — [43] str. : ilustr. ; 22 cm
- PREGI, Tatjana: Slovenska knjižna ilustracija : ob razstavi slovenska knjižna ilustracija 1979/1980 / [fotografije Egon Kaše ; prevod v francoščino, angleščino in nemščino Milan Mlačnik ; prevod v srbohrvaščino Svetlana Ristin]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, [1979]. — 299 str. ; 21 cm
- PRELOVŠEK, Damjan: Josef Plečnik : Wiener Arbeiten von 1896 bis 1914 / [übertragen aus d. Slowenischen v. Maria u. Feliks J. Bister]. — [Wien : Tusch, 1979]. — 207 str. ; ilustr. ; 23 × 25 cm
- RIJAVEC, Andrej: Slovenska glasbena dela. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 356 str. : slike skladateljev ; 20 cm
- SEMENZATO, Camillo: Svet umetnosti / [prevedla in dopolnila] jugoslovanski del Nataša Golob ; [slikovno gradivo pripravila Paola Brunetta ... et al.]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 640 str. : ilustr. ; 27 cm. — Prevod dela: Il mondo dell'arte
- ZBORNİK za umetnostno zgodovino = Archives d'histoire de l'art : N. v. 14—15 : 1978—1979. — Ljubljana : Umetnostnozgodovinsko društvo SR Slovenije, 1979. — 324 str., LXXVIII str. pril. Umetnostnozgodovinska bibliografija za leto 1974, str. 297—324
- Filozofija, slovstvo, kultura**
- ALASIA da SOMMARIPA, Gregorio: Slovar italijansko-slovenski, druga slovensko-italijanska in slovenska besedila. — [Faks. / sodelovali Albin Škerk ... et al. ; pripravil in uredil Bogomil Gerlanc]. — Ljubljana : Mladinska knjiga ; Devin—Nabrežina : Občina ; Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1979. — XV, 311 str., [1] f. pril. ; 21 cm. — (Monumenta litterarum Slovenicarum ; 16). — Na vzpor. nasl. str.: Vocabolario Italiano-sloveno, altri testi italiano-sloveni e testi sloveni. — Izvirna izd.: Vocabolario Italiano e Schiauo, in Udine, 1607
- GREGORIČ, Jože: Podoba duhovnika v slovenskem slovstvu. — Ljubljana : Družina, 1979. — 241 str. ; 20 cm
- KOS, Janko: Pregled slovenskega slovstva. — 5. izd. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 440 str. ; 22 cm
- KOS, Janko: Pregled svetovne književnosti. — [2. natis]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 266 str. ; 22 cm
- LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm: Izbrani filozofski spisi / poslovenil Mirko Hribar. — Ljubljana : Slovenska matica, 1979. — 282 str., [1] f. z avtorj. sl. ; 20 cm. — (Filozofska knjižnica ; 21). — Str. 5—18: Nekaj misli o Leibnizovem življenju in delu / Frane Jerman
- OCVIRK, Anton: Literarna teorija. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1978. — 101 str. ; 20 cm. — (Literarni leksikon ; 1)
- OTON ŽUPANČIČ : simpozij 1978 / [uredil France Bernik]. — V Ljubljani : Slovenska matica, 1979. — 565 str., [1] f. pril. ; 25 cm. — Povzetki v različnih jezikih
- PIRJEVEC, Dušan: Evropski roman. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1979. — 701 str. ; 24 cm. — Str. 5—26: Dušan Pirjavec in evropski roman / Janko Kos
- PRISPEVKI Borisa Kidriča slovenski kulturi / Šesti sklic Plenuma kulturnih delavcev osvobodilne fronte 1979 ; [uredil Franček Bohanec]. — Ljubljana : Cankarjeva založba, 1979. — 79 str. ; 20 cm
- RUDOLF, Branko: O izvoru slovenske moderne. — Maribor : Obzorja, 1979. — 108 str. ; 18 cm
- Delavsko gibanje, komunistična partija**
- BRITOVŠEK, Marijan: Leninov boj za revolucionarno marksistično stranko in njegova vizija socializma. — Ljubljana : Zavod SR Slovenije za šolstvo, 1979. — 2 zv. ; 20 cm. — (Novi vidiki ; 21—22)
- BROZ, Josip: Šestdeset let revolucionarnega boja ZK Jugoslavije : (Beograd, 19. marca 1979). — Ljubljana : Komunist, 1979. — 74 str. ; 19 cm. — (Dokumenti ZKJ). — Vsebuje tudi: Ob 40-letnici konstituiranja CK KPJ pod Titovim vodstvom : (Bohinj, 1. maja 1979) / Stane Dolanc
- BROZ, Josip: Zbrana dela / [glavni in odgovorni urednik Pero Damjanović ; redakcija slovenske izdaje Franček Brglez ... et al.]. — 1. izd. — Knj. 3 : Marec 1935 — november 1937 / [prevajalca Vlado Barabaš, Roman Zupan ; register Miklavž Liška]. —

- Ljubljana : Komunist : Borec, 1979. — XIX, 340 str., [16] str. pril. ; 23 cm
- BROZ, Josip: Zbrana dela / [glavni in odgovorni urednik Pero Damjanovič ; redakcija slovenske izdaje Franček Brglez... et al.]. — 1. izd. — Knj. 5 : September 1939 — september 1940 / [prevajalci Vlado Barabaš, Božidar Premrl, Miklavž Liška ; register Miklavž Liška]. — Ljubljana : Komunist : Borec, 1979. — XX, 346 str., [16] str. pril. ; 23 cm
- JOŠTOV mljn. — Ljubljana : Komunist, 1979. — [48] str. : ilustr. ; 16 cm. — (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in NOB na Slovenskem ; 11)
- KOLOŠA, Vladimir & Jože Prinčič & Peter Ribnikar: Komunistična partija v Sloveniji. 1919—1941 : po dokumentih državne uprave v Arhivu SR Slovenije. — V Ljubljani : Arhiv SR Slovenije, 1979. — 46 str., [8] str. pril. ; 20 cm. — (Publikacije Arhiva SR Slovenije. Katalogi ; 4)
- KONSTITUIRANJE CK KPJ 1939 / [urednik France Filipič]. — Ljubljana : Komunist, 1979. — 128 str. ; 32 cm
- MARUŠIČ, Branko & Drago Sedmak: Delavsko gibanje na Primorskem do konca prve svetovne vojne / [fotografije Muzej ljudske revolucije Slovenije in Foto Pavšič]. — Nova Gorica : Goriški muzej, 1979. — 28 str. : ilustr. ; 20 cm + corr. — Katalog razstave v Goriškem muzeju
- MUZEJ Tomaža Godca v Bohinjski Bistrici. — Ljubljana : Komunist, 1979. — 76 str. : ilustr. ; 21 cm. — Vsebina: Konstituiranje CK KPJ 15.—18. marec 1939 Bohinjska Bistrica / France Filipič. Napredno gibanje in narodnoosvobodilni boj v Bohinju ; Tomaž Godec / Franc Benedik. Usnjar na Tomaža Godca / Marjan Vidmar
- NAGLAV, Ado: Revirji v boju za socializem. — Ljubljana : Komunist, 1979. — 167 str. : ilustr. ; 19 cm
- OB 60[šestdeset]-letnici KPJ in SKOJ / [uredniški odbor Rozka Kobale... et al.]. — Prebold : Krajevna organizacija Zveze združenj borcev NOV ; žalec : OK ZKS, [1979]. — 61 str. : ilustr. ; 17 cm
- OSJAK, Ljudmila & Mira Mihevc & Nataša Urbanc: 60[šestdeset] let delovanja KPJ — ZKJ v Sloveniji / [katalog uredil Lojze Gostiša ; izdelava fotografij Anton Klančnik, Draga Skorič]. — Ljubljana : Muzej ljudske revolucije, 1979. — [24] str. : ilustr. ; 21 cm
- ROZMAN, Franc: Socialistično delavsko gibanje na slovenskem Stajerskem. — Ljubljana : Borec, 1979. — 324 str., [16] str. pril. ; 21 cm
- SLOVENSKI in italijanski socialisti na Primorskem 1900—1918 : prispevki na tržaškem srečanju o socializmu v času Henrika Tume = Socialisti sloveni e italiani nel Litorale [1900—1918] : atti del convegno a Trieste sul socialismo nel tempo di Henrik Tuma / [uredniški odbor Marijan Britovšek... et al. ; prevajalka v angleščino Marija Peklenik]. — Ljubljana : Partizanska knjiga ; Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1979. — 178 str. ; 24 cm. — V uvodu naslov srečanja: Italijanski in slovenski socialisti v dobi Henrika Tume (1905—1918). — Posebni odtis iz: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja ; XVII, št. 1—2. — Besedilo v slovenščini in italijanščini
- STIPLŮVŠEK, Miroslav: Razmah strokovnega-sindikalnega gibanja na Slovenskem 1918—1922 : pregled razvoja in delovanja strokovnih organizacij v jugoslovanskem delu Slovenije od prevrata 1918 do ponovne utrditve revolucionarnih strokovnih organizacij konec 1922. — Ljubljana : Partizanska knjiga ; Delavska enotnost, 1979. — 671 str. ; 21 cm. — (Delavsko gibanje na Slovenskem ; 1)
- TADIĆ, Aleksandar: Prvo srečanje s Titom. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 309 str., [32] str. pril. ; 21 cm. — Ob knjigi »Prvo srečanje s Titom« / Franc Šetinc, str. 5—13
- TREBČE pri Podsredi. — Ljubljana : Komunist, 1979. — [44] str. : ilustr. ; 17 cm. — (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v Sloveniji ; 7). Vsebina: Trebče pri Podsredi / Ivan Križnar. Spominski park Trebče—Kumrovec / Ivan Komelj
- UTOPICNI socialisti : izbor besedil / izbrala, uredila in uvodno študijo napisala Neda Brglez ; [prevedli Nuša Bulatović... et al.]. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1979. — 632 str. ; 19 cm

Antifaaistični in narodnoosvobodilni boj

- AVBELJ, Franc & Miroslav Stiplovšek & Ivan Vidali: Pomniki revolucionarnega delavskega gibanja in narodnoosvobodilnega boja v domžalski občini. — Domžale : Kulturna skupnost : Občinski odbor ZZB NOV, 1979. — 228 str. : ilustr. ; 25 cm + zvd
- BELA krajina, zibelka slovenskega partizanstva : 60 let KPJ, 60 let

- SKOJ, 35 let DZS / [zbral in uredil Ljubo Kobal]. — [Ljubljana] : Ljubljanska banka, [1979]. — 30 str. ; 20 cm
- CUCCU, Giovanni: Šestnajst mesecev med slovenskimi partizani / [prevedel Gildo Baruca ; priredil Mile Pavlin]. — Ljubljana : Borec, 1979. — 198 str., [8] str. pril. ; 19 cm. — Str. 5—13: Uvodna beseda / Mile Pavlin
- ENOTNI v boju — enotni v miru = Uniti nella guerra — uniti nella pace = Edinye v boju — edinye v mire = Einheitlich im Kampf — einheitlich im Frieden = Unifiés dans la lutte — unifiés dans la paix = Egységesek a harcban — egységesek a békében / [uredil Drago Zvab ; prevodi Ettore Battelli ... et al.]. — Ljubljana : Republiški odbor ZZB NOV Slovenije ; Koper : Pripravljalni odbor za srečanje borcev enot NOV in POS sestavljenih iz pripadnikov drugih narodov pri obalno-kraškem odboru ZZB NOV, 1979. — 53 str. : ilustr. ; 24 cm. — Drugi vzporedni nasl. transliteriran iz cir. — Besedilo v slov., italij., ruščini, nemšč., franc. in madžarščini
- FERENC, Tone & Marjan Žnidarič: NOB na ljutomerskem območju : kratek pregled / [fotografije Jože Kovačič]. — Maribor : Muzej narodne osvoboditve, 1979. — [24] str. : ilustr. ; 19 cm. — Katalog razstave
- FERENC, Tone: Satan, njegovo delo in smrt. — Ljubljana : Borec, 1979. — 490 str. : ilustr. ; 21 cm + corr. — Obravnava vojne zločine
- FILIPIC, France: Pohorski bataljon : poglavje iz zgodovine narodnoosvobodilne borbe v severovzhodni Sloveniji. — [5. izd.]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 761 str. : ilustr. ; 20 cm + 2 zvd.
- GERLOVIČ, Alenka: Partizansko lutkovno gledališče. — Ljubljana : Borec, 1979. — 151 str., [40] str. pril. ; 19 cm. — Str. 7—11: Uvodna beseda / Ignac Gregorač
- GORJANSKI bataljon. — Novo mesto : Odbor Gorjanskega bataljona, [1979]. — 15 str. : ilustr. ; 20 cm. — Vsebina: Prispevek k portretu Vinca Padersiča-Batreje / Vera Ravnikar. Zapiski iz NOV / zbral in zapisal Jože Penca-Dečko
- GRADIVO o slovenski partizanski saniteti / [zbrali in uredili Pavla Jerina-Lah in Božena Grosman]. — Ljubljana : Sekcija za partizansko zdravstvo Slovenskega zdravniškega društva, 1979. — 356 str. ; 24 cm
- GRADIVO za kroniko NOB Ljubljana Vič-Rudnik / [izbrali in uredili Alfred Jenko ... et al.]. — Ljubljana : Občinski odbor Zveze združenj borcev NOV Vič-Rudnik, 1979. — 539 str. ; 21 cm
- JAN, Ivan: Dražgoše in dražgoška bitka. — [2. izd.]. — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 71)
- JAVOROVICA / [prispevke zbral in uredil Karol Osredkar-Dimež]. — Ljubljana : Odbor borcev V. SNOUB Ivan Cankar, 1979. — 47 str. : ilustr. ; 20 cm
- JAVORSEK, Jože: Radio Osvobodilna fronta. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1979. — 350 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Knjižnica OF ; 6)
- KOSTEVC, Milan: Kratek oris kozjanskega narodnoosvobodilnega boja. — Brežice : Zveza združenj borcev NOV občine, [1979]. — 74 str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov: Kozjanski odred — 35 let
- KOVAČEVIČ, Veljko: V okopih Španije / [prevedel Jože Zupančič]. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1979. — 200 str. ; 21 cm. — (Rdeči atom). — Prevod dela: U rovovima Španije. — Str. 5—8: V španskih okopih se je bil boj za osvoboditev vsega sveta / Santiago Carillo
- KOZJAK. — Ljubljana : Komunist, 1979. — [40] str. : ilustr. ; 16 cm. — (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in NOB v Sloveniji ; 9)
- KRAŠEVEC, Velimir: Dolenjski puntar : odred treh metropol. — Ljubljana : Stalni odbor Zapadnodolenjskega odreda, [1979]. — 14 str. ; 20 cm
- MIKLAVŽ : 30. 6. 1979 / [zbral in uredil Franc Šilec]. — (Slovenj Gradec : Koroška tiskarna) [1979]. — [21] str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov NARODNOOSVOBODILNA vojna na Slovenskem : 1941—1945 / [avtorji Zdravko Klanjšček ... et al. ; odgovorni urednik Zdravko Klanjšček ; skice izdelal Vladimir Štimac] ; [izdala] Vojaški zgodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade in Inštitut za zgodovino delavskega gibanja. — 3. izd. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1978 [1979]. — 1157 str. : ilustr. ; 25 cm. — (Knjižnica NOV in POS)
- OB 35 [petintrideset]-letnici prvega zasedanja ONOO za srednjeprimorsko : (Gojače, 4. oktobra 1944) / [uredniški odbor Franc Batagelj ... et al.]. — Ajdovščina : OK SZDL ; Nova Gorica : OK SZDL ; Sežana : OK SZDL ; [s. 1.] : Domicilni odbor aktivistov OK za srednjeprimorsko

- okrožje, 1979. — 31 str. : ilustr. ; 21 cm
- OZBOLT**, Anton: Utrinki iz podzemlja. — Ljubljana : Borec, 1979. — 463 str. : ilustr. ; 21 cm
- PETEK**, Jože: S štirinajsto divizijo / [gradivo zbral, uredil in napisal komentarje] Stane Škrabar-Braškar. — 4., izpopolnjena izd. / z vsebinskimi dopolnili sodeloval Viktor Avbelj-Rudi... [et al.]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 131 str. : ilustr. ; 29 cm
- PO** poteh Štirinajste divizije / [uredniški odbor in sodelavci Stane Repar... [et al.]; fotografije Jože Petek, Stane Škrabar-Braškar]. — [Ljubljana] : Zveza prijateljev mladine Slovenije, 1979. — 58 str. : ilustr. ; 20 cm. — Na naslovni strani tudi: XIV. zbor pionirjev Jugoslavije, Mozirje 16. junij 1979
- POGAČNIK**, Bogdan: V ognju se je rodila svoboda / [foto Marjan Sedej, Metod Pahor]. — Sela na Krasu : Krajevna skupnost, [1979]. — 67 str. : ilustr. ; 21 cm
- POTOČNIK**, Franc: Il campo di sterminio fascista : l'isola di Rab / traduttore Janko Jež. — Torino : Associazione Nazionale Partigiani d'Italia, 1979. — 185 str. : ilustr. ; 21 cm
- PRLEKIJA** v boju za svobodo. — Ljubljana : Komunist, 1979. — [48] str. : ilustr. ; 17 cm. — (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja NOB na Slovenskem ; 8)
- RAČUNOVODSTVO** in finance v NOB 1941—1945. — Ljubljana : Zveza računovodskih in finančnih delavcev Slovenije, 1979. — 99 str. ; 21 cm
- RAVNIKAR-PODBEVŠEK**, Štefanija: Urh. — Ljubljana : Komunist, 1979. — [32] str. : ilustr. ; 17 cm. — (Spomeniki delavskega revolucionarnega gibanja in NOB v Sloveniji ; 10). — Vsebuje tudi: Spominska obeležja NOB in socialistične revolucije v občini Moste-Polje
- RUS**, Zvonko: Partizanska letališča in spuščališča v Beli krajini : ob 35-letnici letališč v Otoku in na Krasincu. — [S. l. : s. n.], 1979 (Ljubljana : Učne delavnice). — 25 str. ; 21 cm. — Vsebuje tudi: Spomini na partizanska letališča / Peter Levec
- SLOVENC**, Janez & Karel Kumše: Goriško vojno področje. — [Razširjen ponat.]. — [S. l. : s. n., 1979] (v Ljubljani : Železniška tiskarna). — 83 str. : ilustr. ; 20 cm + oglasi
- SROMLJE** med NOB / [uredniški odbor Milan Jazbec... et al.]. — Sromlje : Krajevna skupnost, 1979. — 16 str. : ilustr. ; 21 cm
- STRES**, Gvido: Pohod Štirinajste na Štajersko : ob petintridesetletnici pohoda / [fotografije Viktor Berk]. — Celje : Muzej revolucije, 1979. — 29 str. : ilustr. ; 20 cm. — Čelni naslov
- ŠTOK**, Jože: I. [Prvi] bataljon III. brigade VDV. — Hrastnik : Odbor I. bataljona III. brigade VDV, 1979. — 127 str. : ilustr. ; 21 cm
- XXIII [TRIINDVAJSETI]** pohod po poteh partizanske Ljubljane / [uredila Vanda Škodnik]. — Ljubljana : Odbor za Pohod, 1979. — 88 str. : ilustr. ; 24 cm
- VIPOTNIK**, Janez: OF / ilustracije Miha Vipotnik. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 35 str. : ilustr. ; 30 cm. — (Pionirjeva knjižnica)
- UKRADENI** otroci : razstavnii paviljon Dušana Kvedra Ptuj od 18. do 30. aprila 1979 / [razstavo je postavil Muzej revolucije Celje ; redakcijski odbor Ljubica Šuligoj, Vida Rojic, Milan Lacko ; fotografije arhiv Pokrajinskega muzeja Ptuj... et al.]. — Ptuj : Pokrajinski muzej, 1979. — [32] str. : ilustr. ; 23 cm
- ZAKONJŠEK**, Rado: Ilegalni tisk med NOB na Štajerskem. — Žalec : Kulturna skupnost občine, 1979. — 45 str. : ilustr. ; 21 cm
- ZAPADNO** primorski borec / [pripravila in uredila Bavec Franjo-Brancko, Črnugej Franc-Zorko]. — Nova Gorica : domicilni odbor Briško-beneškega odreda, 1979. — 64 str. ; 20 cm

Krajevna in pokrajinska zgodovina, krajepisi in vodniki

- AVSTRIJA** : turistični vodnik / [avtorji Ib Withen... et al. ; risbe Ib Withen... et al.] ; prevedla in priredila Slava Rakovec ; pregledal Janko Jeri. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 90 str. : ilustr. ; 20 cm. — Prirejeno po: Polyglott-Reiseführer, Österreich
- BENEDIK**, Valentin: Hiše na Vačah in njih prebivalci : s stanjem 31. 12. 1978. — Vače : Župnijski urad, 1979. — 88 str. ; 21 cm. — Strojep. avtogr.
- BIRTIG**, Valentin: Duh zlatega očenaša. — Ljubljana : Naše tromostovje, 1979. — 28 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Izbrana predavanja ; 28). — Obravnava cerkvene razmere pri Beneških Slovencih
- CERKLJE** na Gorenjskem z okolico / [zbral in uredil Janez Kuhar]. — Cerklje : Turistično društvo, 1979. — 66 str. : ilustr. ; 20 cm. — Ovojni naslov
- DEKANI** v preteklosti in danes / [uredniški odbor Salvator Žitko...]

- et al. ; fotografije Edvilijo Gardina ... et al.]. — Dekani : Krajevna skupnost, 1979. — 88 str. : ilustr. ; 22 × 23 cm
- FERLINC, Janko & Janez Zorko:** Spomeniki Slovenskih goric ; 5 let Plinarskega društva Lenart / [fotografije Janko Ferlinc]. — Lenart : Plinarsko društvo, 1979. — 26 str. : ilustr. ; 21 cm
- GOMILSKO** / [uredil Vili Vybihal]. — Zalec : Kulturna skupnost občine, 1979. — 300 str., [1] f. pril. : ilustr. ; 20 cm
- GORIČANE.** — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 91). — Ovojni naslov. — Vsebina: Dvorec Goričane / Damjan Prelovšek. Spominska soba pokr. konference KPJ za Slovenijo in 4. drž. konference KPJ / Ljudmila Osjak. Muzej neevropskih kultur / Pavla Štrukelj
- GORIŠKI letnik** : zbornik Goriškega muzeja : 6 : Juvančičev zbornik. — Nova Gorica : Goriški muzej, 1979. — 515 str. ; 23 cm
- IDRIJA** in njeni spomeniki sakralne umetnosti / [zbral in priredil Janez Filipič]. — Idrija : župnijski urad, 1979. — 124 str. : ilustr. ; 20 cm
- ILIČ, Ljubomir & Milan Katič:** Seznan cest, ulic in trgov v SR Sloveniji : (30. junij 1979). — Ljubljana : Zavod SR Slovenije za statistiko, 1979. — 155 str. ; 21 cm. — (Metodološko gradivo / Zavod SR Slovenije za statistiko ; 1979, 14)
- JOKIČ, Gojko & Gojko Vrtunič:** Jugoslavija : turistični vodnik / [prev. vedli Avgust Pudgar, Janko Lorenzi, Mojca Mihelič] ; zemljevidi Brane Korošec ; načrti mest Jože Vilfan]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 317 str. : ilustr. ; 22 cm
- KLINEC, Rudolf:** Primorska duhovščina pod fašizmom. — Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1979. — 135 str. : ilustr. ; 22 cm
- KOZJANE** : partizanska vas v Brkinih / [uredil uredniški odbor Koman Stane, odgovorni urednik... et al. ; avtor fotografij Dominik Maraš, Stane Koman]. — Sežana : Občinska konferenca SZDL, 1979. — 102 str. : ilustr. ; 20 cm. — Na nasl. strani kraj izdaje: Ljubljana
- KRAJEVNA skupnost Marijagradec** — nekoč in danes / uredil Jure Krašovec. — [Marijagradec : Odbor za proslavitev krajevnega praznika in Kulturno društvo Anton Tanc, 1979]. — 35 str. ; 24 cm. — Razmnoženo. — Iz vsebine: Geografsko-politični razvoj. Pregled naselij. Sprehod po krajih s pogledi v zgodovino / Edo Jelovšek. Prispevek krajanov v NOB / Jure Krašovec. 25. oktober 1944 : Drzna akcija na mlin / Jure Krašovec
- KUNAVER, Juri:** Naš alpski svet / [ilustriral Leon Koporc ; skice Jože Trpin ; fotografije Vojko Bizjak... et al.]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — [34] str. : ilustr. ; 21 × 22 cm. — (Pelikan)
- LOŠKI razgledi** : 26 / [uredniški odbor Branko Berčič... France Leben, glavni in odgovorni urednik... et al.]. — V Škofji Loki : Muzejsko društvo, 1979. — 305 str. : ilustr. ; 24 cm
- LOVŠIN, Evgen & Stanko Hribar & Miha Potočnik:** Triglav, gora in simbol / [slikovne priloge Lovšin, Potočnik, Hribar]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 439 str., [30] str. pril. ; 25 cm. — (Potopisi)
- MIHELIC, Tine:** Zahodne Julijske Alpe : Viševa skupina : ture na območju koč Pellarini : plezalski vodniček. — [Ljubljana : Univerzum], 1979. — [31] str. : ilustr. ; 20 cm
- MLINARIČ, Jože:** Gradivo za zgodovino Maribora : zv. 5 : Listine 1371—1415. — Maribor : Pokrajinski arhiv, 1979. — 1 mapa (107 f.). Nekateri listi potiskani na obeh straneh
- MULJAVA.** — [3., popravljena izd.]. — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 31 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 16). — Ovojni naslov. — Vsebina: Muljava in okolica v starem veku / Jože Kastelic. Pisatelj Josip Jurčič / Alfonz Gspan. Jurčičev dom / Fanči Šarf. Cerkev na Muljavi / Gorazd Makarovič. Izleti / Fanči Šarf
- OGOREVC, Miha:** Arboretum Voléji potok / [fotografije avtor, Rudi Pipa]. — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 47 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 90)
- POTI** neke generacije : [1929—1979] / [avtorji prispevkov Lojze Antončič... et al.]. — [Dobova : CD TOZD za vzdrževanje voz, 1979]. — 64 str. : ilustr. ; 29 cm
- PREŽIHOV Voranc:** Gosposvetsko polje / [spremna razprava Pavel Zablantnik]. — Celje : Mohorjeva družba, 1979. — 110 str. : ilustr. ; 18 cm. — (Naši kraji ; 2). — Pravo avtorjevo ime Lovro Kuhar. — Str. 71—107: Gosposvetsko polje / Pavel Zablantnik
- PRIMORSKI slovenski biografski leksikon** : sn. 6 : Gracar. — Hafner. — Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1979. — Str. 461—524 ; 25 cm

- RADMIRJE.** — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 92). — Ovojni naslov. — Vsebina: Radmirska cerkev / Sergej Vrišer. Radmirska zakladnica / Marjetica Simoniti
- RAKA** 4. julij 1979 / [gradivo zbral Martin Lešnjak in Gabrič Tone]. — Krško : Občinski odbor ZZB NOV, [1979]. — 28 str. : ilustr. ; 20 cm. — Ovojni naslov
- REISP, Branko:** Turjak. — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 31 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 94)
- RENER, Polde:** Zublji na Vrheh. — Sežana : Občinski odbor ZZB NOV, 1979. — [40] str. : ilustr. ; 22 cm.
- SANTINI, Loretta:** Rim in Vatikan / [izd. Papeški slovenski zavod v Rimu Slovenik ; Roman Rus je priredil slovensko besedilo]. — Roma : Urbaniana university Press, 1979. — [64] str., zvd : ilustr. ; 24 cm
- SIMONIC, Ivan:** Špeharska dolina in grad Poljane ob Kolpi. — V. Metliki : Belokranjsko muzejsko društvo, 1979. — 50 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Belokranjsko muzejsko društvo ; 2)
- SPOMINSKI zbornik ob 60-letnici bojev za severno slovensko mejo 1918—1919 / [glavni in odgovorni urednik Janko Kuster ; fotografija Vlado Lešnik]. — Maribor : Klub koroških Slovencev : Sklad Prežihovega Voranca ; v Ljubljani : Zveza prostovoljcev-borcev za severno slovensko mejo 1918—1919, 1979. — 220 str. : ilustr. ; 24 cm + corr.**
- STOPAR, Ivan:** Vitanje. — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 93)
- 175 [STOPETINSEDEMSEST] let župnije škofja Loka / [fotografije Peter Pokorn in župnijski arhiv]. — Škofja Loka : Župnijski urad, [1979]. — 24 str. : ilustr. ; 20 cm**
- STRAŽAR, Stane:** Moravska dolina : življenje pod Limbarsko goro. — Moravče : odbor za izdajo knjige, 1979. — 877 str., [9]. f. pril. : ilustr. ; 21 cm
- SUŠNIK, Franc — 1898/1980:** Vorančeva pot / [fotografije Maks Dolinšek]. — [2. dopolnjena izd.]. — Ravne : Kulturna skupnost : Študijska knjižnica, 1979. — 31 str. : ilustr. ; 21 cm
- ŠEBJANIČ, Franc:** Slovenski obrednik Mihaela Bakoša. — Ljubljana : Pomurska založba, 1979. — 71 str., [20] str. pril. ; 21 cm
- 600 [ŠESTSTO] let ustavne in upravne zgodovine mesta Ptujja :** [katalog razstave Zgodovinskega arhiva v Ptujju] / [avtorji prispevkov v katalogu Vasilij Melik... et al. ; fotografiral Stanko Kosi]. — Ptuj : Zgodovinski arhiv, 1979. — 39 str. : ilustr. ; 25 cm. — (Katalog / Zgodovinski arhiv v Ptujju ; 1)
- VARGA Sándor & Pivar Ella:** Dobronak, Göntérháza, Köt helytörténete. — Lendava : A Lendvai és Mura-szombat Magyar nemzetiségi érdekközösség, 1979. — 160 str. : ilustr. ; 20 cm. — Obravnava krajevno zgodovino Dobrovnika, Genterovec in Kota
- VODNIK po slovenski planinski poti // po dosedanjih izdajah uredil uredniški odbor [Tomaž Banovec... et al. ; zemljevide narisal Geodetski zavod SRS ; razgledne skice narisal Vilko Mazi]. — 4. popravljena in dopolnjena izd. — Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 1979. — 252 str., [22] str. zvd ; 16 cm**
- VRIŠER, Sergej:** Mariborski muzej II : umetnostna zbirka. — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 30 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 96)
- VRIŠER, Sergej:** Sladka gora. — [2. izd.]. — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 26 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 21)
- VUHRED :** za praznik občine Radlje ob Dravi. — Radlje ob Dravi : [s. n.], 1979 (Slovenj Gradec : Koroška tiskarna). — [8] str. ; 21 cm. — Iz vsebine: Vloga Vuhreda in sosednjih naselij v NOV / Joža Gracej. Trošilna akcija / Drago Jentič. Razvoj gasilstva v Vuhredu
- ZADNIKAR, Marijan:** Med umetnostnimi spomeniki na Slovenskem Koroškem : obiski starih cerkva pa še kaj mimogrede / [fotografije so po večini delo avtorja knjige]. — Celje : Mohorjeva družba, 1979. — 305 str. : ilustr. ; 18 cm. — (Veliki slovenski kulturni spomeniki ; 3)
- ZAPISNIKI in drugi izbrani dokumenti iz arhiva občine Škofja Loka 1861 do 1918 / pripravil in uredil France Štukl. — Ljubljana : Škofja Loka : Zgodovinski arhiv, 1979. — 156 str. ; 24 cm. — (Gradivo in razprave / Zgodovinski arhiv Ljubljana ; 1)**
- ZBORNİK občine Domžale / [uredil uredniški odbor Janko Gedrih... et al. ; zemljevide izdelal Zmago Čermelj]. — Domžale : Kulturna skupnost, 1979. — 440 str., [2] str. pril. : ilustr. ; 25 cm + 1 zvd. — Iz vsebine: Referati s prvega znanstvenega posvetovanja slovenskih zgodovinarjev o krajevni zgodovini**

- ZELEZNIK, Milan:** Nova štifta na Dolenjskem. — [2. izd.]. — V Mariboru : Obzorja, 1979. — 34 str. : ilustr. ; 16 cm. — (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije ; 29)
- Biografije, spomini**
- APIH, Milan:** Sredi pušk in bajonetov. — [2. izpopolnjena izd.]. — Ljubljana : Borec, 1979. — 179 str. ; 19 cm
- BERNIK, France:** Simon Jenko. — V Ljubljani : Partizanska knjiga, 1979. — 223 str. ; 20 cm. — (Znameniti Slovenci)
- CESAR, Emil:** Karel Destovnik-Kajuh / fotografiral Marijan Pal. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 49 str. : ilustr. ; 30 cm. — (Obrazi)
- CIPERLE, Jože:** Dr. Anton Fister revolucionarni demokrat iz leta 1848 : razstava v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani. — Maribor : Obzorja, 1979. — 37 str. : ilustr. ; 20 cm
- EDVARD Rusjan:** 70-letnica prvega poleta / [zbral in uredil Janez Alič]. — Nova Gorica : Organizacijski odbor »Memoriala Edvarda Rusjana 79«, 1979. — [24] str. : ilustr. ; 21 cm — Ovojni naslov
- FRANK, Anne:** Dnevnik / prevedel Albert Širok ; [ilustriral Rudi Skočir]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 238 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Zlata knjiga 79). — Prevod dela: Het achterhuis. — Str. 5—8: Uvodna beseda / Natalia Ginzburg. — Str. 233—236: O Ani Frank / Iztok Ilich. — Str. 237—238: O ilustratorju / Marijan Tršar
- GERLANC, Bogomil:** Ivan Cankar v besedi in sliki. — 1., dopolnjeni ponatis. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 33 str. : ilustr. ; 31 cm. — (Obrazi)
- GRILL, Vatroslav:** Med dvema svetovoma / [slikovne priloge Vatroslav Grill ; pripravila rokopis za izdajo Jerneja Petrič]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 629 str., [64] str. pril. ; 21 cm. — Str. 578—599: Kulturni pregled : Cleveland in okolica od 1919 do 1956
- KACIN, Anton:** Simon Gregorčič : 1844—1906. — Trst : Slovenska prosvetna Matica, 1979. — 20 str. ; 25 cm
- KALAN, Filip:** Anton Tomaž Linhart / [fotoposnetki dokumentov Marjan Ravnikar]. — V Ljubljani : Partizanska knjiga, 1979. — 178 str. : ilustr. ; 20 cm. — (Znameniti Slovenci). — Pravo ime avtorja Filip Kumbatović
- KARADORĐEVIĆ, Đorđe:** Resnica o mojem življenju / [prevedel Franček Šafar]. — [1. izd. v Žepni knjigi]. — [Ljubljana] : Državna založba Slovenije, 1979. — 2 zv. (256, 266 str.) ; 18 cm. — (Žepna knjiga). — Prevod dela: Istina o momé životu KLEY, M... : P. Jožef Kentenich / prevedel Jože Premrov. — Ljubljana : Župnijski urad sv. Nikolaja, 1979. — 56 str. : ilustr. ; 16 cm
- KOS, Janko:** Matija Čop. — Ljubljana : Partizanska knjiga, 1979. — 199 str. : ilustr. ; 20 cm. — (Znameniti Slovenci)
- KOŽUH, Jože:** Domovina je ena : spomini slovenskega izseljenca (1941—1945). — Ljubljana : Borec, 1979. — 210 str. ; 21 cm
- KUNAVER, Pavel:** Moje steze / [fotografije je prispeval avtor]. — Maribor : Obzorja, 1979. — 332 str., [22] str. pril. ; 22 cm. — (Domače in tuje gore ; 17). — 2. razširjena izd., 1. izd. je izšla pod naslovom Brezna in vrhovi v isti seriji leta 1974
- LIKAR, Peter:** Srečko Brodar potnik skozi čas. — Maribor : Obzorja, 1979. — 54 str. : ilustr. ; 17 cm. — (Slovenski znanstveniki ; 1). — Bibliografija [del Srečka Brodarja] / pripravila Vida Pohar
- MENNINGEN, Alexander:** P. Jožef Kentenich dobrotnik dachauskih sotrpinov / prevedel Jože Premrov. — Ljubljana : Župnijski urad sv. Nikolaja, 1979. — 28 str. ; 17 cm. — Prevod dela: Pater Josef Kentenich Bekenner von Dachau
- NESOVIČ, Slobodan:** Moša Pijade. / poslovenil Franček Šafar. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 32 str. : ilustr. ; 30 cm. — (Obrazi)
- PETEK, Franc:** Iz mojih spominov / [pripravil tekst, napisal opombe Janko Pleterski ; sodeloval pri opombah Tone Zorn]. — Ljubljana : Slovenska matica ; Borovlje : Drava, 1979. — 287 str., [1] f. pril. z avtorj. sl. : ilustr. ; 20 cm. — Ovojni naslov: Spomini. — Str. 5—9: Uvodna beseda / Franci Zwitter
- PRIMOŽIČ, Jernej:** Leta upanja in leta umiranja. — Ljubljana : Borec, 1979. — 225 str. ; 21 cm
- SIMENON, Georges:** Spominjam se / [prevedel Vinko Kopač]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 206 str. ; 23 cm. — (Biografije). — Prevod dela: Je me souviens
- ŠIPEK, Mitja:** Šentanel, moje življenje / [verzi iz pesmi Blaža Mavrela ; avtorji fotografij Milko Dolinšek... et al.]. — Ljubljana : Borec, 1979. — 311 str. : ilustr. ; 21 cm
- ŠTAJNER, Karlo:** Sedem tisoč dni v Sibiriji / [prevedla Majda Jeglič]. — 3. izd. — Zagreb : Globus, 1979. — 470 str. ; 25 cm. — (Plava biblioteka)

- TORKAR, Igor:** Deseti bratje : potepanje skozi sebe in čas / [fotografija Miro Zdovec]. — V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1979. — 326 str., [8] f. pril. ; 24 cm. — Pravo avtorjevo ime Boris Fakin
- ULMANN, Liv:** Spreminjanja / [prevedla Nataša Golob]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 258 str. ; 21 cm. — (Krog). — Prevod dela: Forandringen
- VIDMAR, Josip:** Obrazi. — [1. natis]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 451 str. ; 21 cm
- Šolstvo, prosveta in učbeniki**
- BOŽIČ, Branko & Tomaž Weber:** Zgodovina : za osmi razred / [zemljevide izdelal Peter Svetik]. — [5. ponatis]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 149 str. : ilustr. ; 22 cm
- BOŽIČ, Branko & Tomaž Weber:** Zgodovina : za šesti razred / [zemljevide izdelal Peter Svetik]. — [3. ponatis]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 159 str. ; 22 cm
- CIPERLE, Jože:** Gimnazije na Slovenskem v letu 1848 ter njihov razvoj do leta 1918 / [katalog uredila Slavica Pavlič]. — Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1979. — 64 str. : ilustr. ; 22 cm
- Dr. [DOKTOR] Karel Štrekelj :** ob poimenovanju slovenske osnovne šole v Sesljanu / [uredila Venceslav Tuta in Jože Markuža]. — Sesljan : Pripravljalni odbor za poimenovanje slovenske osnovne šole, 1979. — 39 str. : ilustr. ; 20 cm
- 20 [DVAJSET] let Delavske univerze Slovenj Gradec : 1959—1979.** — [Slovenj Gradec : Delavska univerza, 1979]. — [15] str. : ilustr. ; 21 cm
- 20 [DVAJSET] let delavskih univerz Slovenije.** — Ljubljana : Zveza delavskih univerz Slovenije, 1979. — 56 str. : ilustr. ; 19 × 20 cm + corr.
- GROBELNIK, Ivan:** Zgodovina 1 : od praskupnosti do kapitalizma. — [2. natis]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 166 str., [5] f. pril. : ilustr. ; 24 cm. — (Srednje usmerjeno izobraževanje). — Podnaslov na hrbtini strani naslovnega lista: preizkusno gradivo za učence
- LETNO poročilo Tehniške šole v Celju : 3 : 1978—1979 :** jubilejna številka ob 20-letnici šole / [urednik Štefan Volf ; fotografije Božo Jordan, Miran Urbanček, Roman Fonda]. — Celje : ravnateljstvo, 1979. — 79 str. : ilustr. ; 24 cm
- MELIK, Vasilij & Ferdo Gestrin:** Zgodovina : za sedmi razred / [zemljevide izdelal Uroš Lokošek]. — [5. natis]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 150 str. : ilustr. ; 22 cm
- MLADI Račan :** ob otvoritvi prizidka k osnovni šoli Rače. — Rače : Osnovna šola, 1979. — 47 str. : ilustr. ; 30 cm
- NAŠ korak :** 25 let vzgojno varstvene organizacije Malči Beličeve, Ljubljana-Vič / [pripravili in uredili Apovnik Marija... et al.]. — [Ljubljana : Vzgojno-varstveni zavod Malči Belič, 1979. — 28 str. : ilustr. ; 22 × 24 cm. — Ovojni naslov
- OB 20-letnici dela Visoke ekonomske komercialne šole Maribor :** poročilo o delu od 1959 do 1979 / [gradivo uredila Franjo Štefanec in Ludvik Trop]. — Maribor : VEKŠ, 1979. — 173 str. ; 21 cm. — Ovojni naslov: 20 let VEKŠ
- OB 20 [dvajset]-letnici dvojezičnega šolstva = A kétnyelvű oktatás 20 éve / [odgovorni urednik Varga Sándor].** — Lendava : Pomurski medobčinski svet SZDL, 1979. — 116 str. : ilustr. ; 25 cm. — Vzporedno slovensko in madžarsko besedilo
- OSNOVNA šola France Bevk, Opčine :** [ob poimenovanju osnovne šole na Opčinah]. — Opčine : Pripravljalni odbor, 1979. — 57 str. : ilustr. ; 25 cm
- OSNOVNA šola Marije Broz, Bistrica ob Sotli 1979 / [izdal pripravljali odbor za otvoritev osnovne šole »Marije Broz« ; fotografije Franci Božiček, Slavko Ciglenečki, Stane Jagodič].** — Ljubljana : Komunist, 1979. — [26] str. : ilustr. ; 18 × 24 cm. — Ovojni naslov
- ŠEMPOLAJ :** slovesno poimenovanje šole. — V Šempolaju : Pripravljalni odbor za poimenovanje šole, 1979. — 76 str. : ilustr. ; 25 cm. — Iz vsebine: Poimenovanje osnovne šole v Šempolaju po Stanku Grudnu. Življenjepis Stanka Grudna-Strele / Vidko Hlaj. Kurir Boj / Alojz Rebula. Nekaj o zgodovini šempolajske šole / Mariza Škerk-Kosmina. Opis šole v Šempolaju v letih 1943—45 / Stanko Zidarič. Učiteljevanje Janka Furlana v Šempolaju / Dušan Furlan. O kulturnem delovanju v Šempolaju / Rudi Zidarič. Spoznavajmo našo ožjo domovino / Jože Škerk
- 30 [TRIDESET]-letnica Glasbene šole v Kopru : 1948—1978 / [uredil Miran Hasl ; slike Foto Likar].** — Koper : Center za glasbeno vzgojo, 1979. — 50 str. ; 24 cm
- URANKAR, Pavle:** Zgodovina : za 3. razred ekonomske šole. — (Izpopol-

- njena izd.). — Ljubljana : Univerzum, 1978 [i. e. 1979]. — 86 str. ; 24 cm
- VISOKA tehniška šola Maribor : 1959—1979 / [uredili Jože Debevc, Ivan Kocmut in Franc Majcen ; fotografije Mišo Hochstätter, Jože Gall. — V Mariboru : Visoka tehniška šola, 1979. — 135 str. : ilustr. ; 22 cm
- VISOKI jubileji : ob 500-letnici osnovnega šolstva v Novem mestu, 200-letnici ljudske šole v Novem mestu (1778—1978) in 50-letnici zgraditve šolskega poslopja osnovne šole Katja Rupena v Novem mestu (1929—1979) / [pripravil uredniški odbor Štefka Maznik... et al.]. — Novo mesto : Osnovna šola Katja Rupena, 1979. — 127 str. : ilustr. ; 22 cm
- WEBER, Tomaž: Zgodovina 6 : delovni zvezek za 6. razred osnovne šole / [kartografska obdelava Peter Svetik]. — [3. ponatis]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 15 str. : ilustr. ; 29 cm
- WEBER, Tomaž: Zgodovina 7 : delovni zvezek za 7. razred osnovne šole / [kartografska obdelava Peter Svetik]. — [6. ponatis]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 30 str. : ilustr. ; 29 cm
- WEBER, Tomaž: Zgodovina 8 : delovni zvezek za 8. razred osnovne šole / [kartografska obdelava Peter Svetik]. — [5. ponatis]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 31 str. : ilustr. ; 29 cm
- ZBORNİK / VŠOD [Visoka šola za organizacijo dela] ; [uredil uredniški odbor Franc Aljaž... Štefan Kaidoč, glavni urednik... et al.] ; fotografije Dušan Fišer]. — Kranj : Moderna organizacija, 1979. — 230 str. : ilustr. ; 25 cm
- ZGODOVINSKA čitanka : za sedmi razred osnovnih šol / [uredila] Vasilij Melik, Ferdo Gestrin. — [4. ponatis]. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1979. — 118 str., [16] str. ; 23 cm
- Podjetja**
- AJDIČ, Igor: Ogledalo : kronika Lesnine ob njeni tridesetletnici / [ilustracije Božo Kos]. — Ljubljana : Lesnina, 1979. — 59 str. : ilustr. ; 25 cm
- DEKORATIVNA 1919—1979 / [foto Antič]. — Ljubljana : Dekorativna, 1979. — [32] str. : ilustr. ; 25 cm
- IBI : Industrija bombažnih izdelkov Kranj : 1929—1979 / [uredil uredniški odbor Anton Bitenc... et al.]. — Ljubljana : Center za sodobno oblačenje, 1979. — 119 str. : ilustr. ; 26 × 22 cm
- IZLETNIK Celje : petdeset let / [tekst Gustav Grobelnik ; fotografija Foto Zorko]. — [Celje : Izletnik, 1979]. — [38] str. : ilustr. ; 15 × 30 cm
- METALKA : [30 let prizadevanj in uspehov = tri decenije zalaganja i uspeha]. — Ljubljana : Metalka ; 1979. — [36] str., [6] f. pril. ; 30 cm
- OB 25 [petindvajset]-letnici obstoja / Kovinarska Krško ; [fotografije Foto Krahulec, L. Potočnik]. — Krško : [Kovinarska], 1979. — 40 str. : ilustr. ; 20 cm
- 25 [PETINDVAJSET] let SŠD Pionir Novo mesto. — [Novo mesto : Pionir, 1979]. — 64 str. : ilustr. ; 25 cm
- 100 [STO] let proizvodnje umetnih brusov : 1879—1979 / Swaty Maribor ; [tekst uredil in pripravil Vilko Brunčko ; fotografije Smiljan Pušenjak in arhivski posnetki tovarne]. — Maribor : Swaty, 1979. — 24 str. : ilustr. ; 22 × 23 cm
- TEHNO-IMPEx : 1954—1979 / [zbrali Aubrecht Emica, Brenčič Janez, Juhart Marjeta]. — [Ljubljana] : Tehno-impex, [1979]. — 31 str. : ilustr. ; 21 cm
- TEMELJNA organizacija Jeklovlek : 30 : 1949—1979 / Železarna Jesenice. — [Koroška Bela : Jeklovlek, 1979]. — [26] str. : ilustr. ; 21 cm
- 30 [TRIDESET] let delovne organizacije Veletekstil / [zbral, zapisal in uredil Milan Maver]. — V Ljubljani : Veletekstil, 1979. — 82 str. : ilustr. ; 21 cm
- ŽELEZARNA Jesenice : 1939—1979. — [Ljubljana] : Slovenske železarne, [1979]. — [14] str. : ilustr. ; 20 cm
- Sport**
- 31 [ENAINTRIDESET] let / Rokometni klub Olimpija. — Ljubljana : Rokometni klub Olimpija, 1979. — [21] str. : ilustr. ; 21 cm
- OB 30-letnici Rokometne zveze Slovenije / [zbral in uredil Zdenko Fajdiga]. — [Ljubljana] : Rokometna zveza Slovenije, 1979. — [31] str. : ilustr. ; 29 cm. — Čelni naslov
- 25 [PETINDVAJSET] let / Zveza ribiških druženj Primorske. — Nova Gorica : Zveza, 1979. — [26] str. : ilustr. ; 21 cm
- STEPIŠNIK, Drago: Kolesarstvo na Slovenskem : ob devetdesetletnici. — Ljubljana : Kolesarska zveza Slovenije, 1979. — 110 str. : ilustr. ; 24 cm
- 60 [ŠESTDESET] let telesne vzgoje na Ravnah na Koroškem : 1919—1979 / [Partizan Ravnane na Koroškem]. — Ravne na Koroškem : Partizan, 1979. — 16 str. : ilustr. ; 20 cm

ULAGA, Drago & Stane Urek & Mar-ko Rožman: Planica / [barvna fotografija Egon Kaše, črno-bela fotografija Svetozar Guček... et al.]. — Ljubljana : Mladinska knjiga, 1979. — 86, XXI str., [32] str. pril. : ilustr. ; 29 cm

Kulturna in prosvetna društva

KURENTOVANJE v Ptuj. Deset let Folklornega društva Ptuj : 1968—1978 / [vse zbral in uredil Jože Štrafela]. — Ptuj : Folklorno društvo, 1979. — 24 str. : ilustr. ; 24 cm. — Ovojni naslov

LIBOJE ob 50. [petdeseti] obletnici Delavsko prosvetnega društva Svoboda / [glavni in odgovorni urednik Danica Rehar-Hudina ; fotografije Jože Zorko... et al.]. — Liboje : organizacijski odbor društva, 1979. — 144 sr., [6] str. pril. : ilustr. ; 23 cm

STRAŽAR, Stane: Gledališče pod kozolcem ; Bratova kri. — Skocjan : Kulturno društvo Miran Jarc, 1979. — 114 str. : ilustr. ; 20 cm

60 [ŠESTDESET] let : 1919—1979 / DKPD Solidarnost Kamnik ; [zbrala in uredila Marica Brejc in Zvone Verstovšek]. — Kamnik : DKPD Solidarnost, 1979. — 37 str. : ilustr. ; 21 cm. — Čelni naslov

60 [ŠESTDESET] let delovanja : 1919—1979 / Delavsko prosvetno društvo Svoboda, Celje ; [tekste zbrala in uredila Feliks Smola in Rafko Gregorc]. — Celje : DPD Svoboda, 1979. — 32 str. : ilustr. ; 23 cm. — Ovojni naslov

Javne službe

FERENC, Tone: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani : (ob dvajsetletnici). — Ljubljana : Inštitut, 1979. — 46 str. : ilustr. ; 17 cm

KOROŠEC, Branko: Naš prostor v času in projekciji : oris razvoja zemljemerstva, kartografije in prostorskega urejanja na osrednjem Slovenskem / ilustracije Branko Korošec ; fotoposnetki Jože Šorn... [et al.]. — Ljubljana : Geodetski zavod SRS, 1978 (tiskano 1979). — 298 str., [12] f. pril. : ilustr. ; 27 cm

OMLADIĆ, Ljuban: Radio Koper — Capodistria / [prevod v italijanščino Silva Mitar, prevod v angleščino Franc Slivnik ; fotografije Jaka Jerša in arhiv]. — Koper : Radio, 1979. — 88 str. : ilustr. ; 24 cm. — Besedilo slovensko in italijansko

OSREDNJA knjižnica Srečka Vilharja Koper / [uredil Jože A. Hočevar]. — Koper : Knjižnica, 1979. — 89 str. : ilustr. ; 23 cm. — (Osrednja knjižnica Koper ; 6)

ZAVRNIK, Velimir: Kratka zgodovina veterinarstva na Slovenskem med obema svetovnjima vojnima : 1918—1941. — Ljubljana : VTOZD za veterinarstvo BF : Raziskovalna skupnost Slovenije, 1979. — 138 str. ; 24 cm. — (Zbornik Biotehniške fakultete univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani. Veterinarstvo. Suplement ; 5)

Gasilstvo

DULAR, Jože: Dva gasilska jubileja : ob 110-letnici gasilskega društva in 10-letnici Slovenskega gasilskega muzeja v Metliki. — V Metliki : Belokranjsko muzejsko društvo, 1979. — 58 str. : ilustr. ; 17 cm

OB 100 [sto]-letnici Gasilskega društva Sevnica : 1879—1979 / [uredniški odbor Cimperšek Rudi... et al.]. — [Sevnica : Gasilsko društvo], 1979. — 80 str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov: 100 let Gasilskega društva Sevnica

PETDESET naših let : 1929—1978 / Gasilsko društvo Smokuč ; [gradivo zbral in uredil Ciril Jalen]. — Smokuč : Prireditveni odbor GD, [1979]. — 44 str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov

70 [SEDEMDESET] let delovanja Gasilskega društva Bled-Rečica : 1909—1979 / [pri sestavi so sodelovali Vinko Arko... et al.]. — [Bled : Gasilsko društvo, 1979]. — 44 str. : ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov

ZBORNİK smolniških gasilcev : 1907—1979 / [urednik zbornika Ivan Bučak ; slikovni material Benjamin Jug, ml.]. — Smolnik : [Gasilsko društvo], 1979. — 95 str. : ilustr. ; 24 cm

Planinstvo

IX [DEVETI] planinski tabor »Tončkov dom« Kališe nad Logatec, 20. maj 1979 / [organizirali] Meddruštveni odbor planinskih društev ljubljanskega območja [in] Planinsko društvo Logatec. — Ljubljana : [Šolski center tiska in papirja, 1979]. — [16] str. : [2] zvd., [1] ilustr. ; 21 cm. — Ovojni naslov: Kališe 1979. — Iz vsebine: Dosedanji in bodoči razvoj občine Logatec / Franc Godina. Kratak pregled zgodovine Logatca / Franc Korenč. Logatec med NOB / Viktor Premk. Uvodna beseda za srečno pot po notranjski planinski poti / Janez Čanžek. Kronika Planinskega društva Logatec / Janez Čanžek. Logaški kraški svet / Viktor Premk

OBALNO planinsko društvo Koper : 30 let. — Koper : OPD, 1979. — 43 str. : ilustr. ; 19 cm

- 50 [PETDESET] let Planinskega društva Gorje / [uredil Jože Skumavec]. — Gorje : Planinsko društvo, 1979. — 44 str. : ilustr. ; 20 cm
- 25 [PETINDVAJSET] let Planinskega društva PTT Ljubljana / [zbrala in uredila Jože Dobnik in Pavle Šegula]. — Ljubljana : Planinsko društvo PTT, 1979. — 300 str. : ilustr. ; 24 cm
- Glasba**
- KOMORNI moški zbor Celje : 1949—1979 / [zbral Gustav Grobelnik]. — Celje : Aero, 1979. — [16] str. : ilustr. ; 21 cm
- MOŠKI pevski zbor Srečko Kosovel : 35 let. — Ajdovščina : Zbor, 1979. — [18] str. : ilustr. ; 20 cm
- 45 [PETINSTIRIDESET] let Mladinskega harmonikarskega orkestra / [Ervin Hartman, ml., odgovorni urednik]. — Maribor : »Pošta«, 1979. — [23] str. : ilustr. ; 21 × 22 cm
- PRIMORSKA poje : [10 let] / [odgovorni urednik Dušan Kalc]. — [Trst] : Slovenska prosvetna zveza ; [Nova Gorica] : Združenje pevskih zborov Primorske, [1979]. — 82 str., [72] str. pril. ; 24 cm
- 60 [ŠESTDESET] let prepevanja : 1919—1979 / [Moški pevski zbor KUD Ivan Cankar]. — [Celje : KUD Ivan Cankar, 1979]. — 15 str. : ilustr. ; 22 cm

Druga društva in organizacije

- 10 [DESET]-letnica Zveze društev invalidov Slovenije / [uredil Stane Lepenik]. — [Ljubljana] : Zveza društev invalidov SR Slovenije, 1979. — 52 str. : ilustr. ; 25 cm. — Podnaslov na ovoju: 1969—1979
- 25 [PETINDVAJSET] let ljubljanske organizacije računovodskih in finančnih delavcev. — Ljubljana : Društvo računovodskih in finančnih delavcev, 1979. — 48 str. : ilustr. ; 20 cm
- PIONIRSKA organizacija v občini Krško od osvoboditve do danes v mednarodnem letu otroka 1979 : ob 11. srečanju pionirjev dopisnikov Slovenije / [odgovorna urednica Rezi Pirc]. — Krško : Zveza prijateljev mladine občine, [1979]. — 149 str. : ilustr. ; 21 cm. — Vsebuje tudi: 7. srečanje pionirjev zgodovinarjev in likovnikov na temo »izgnanci«
- ZADNIK, Maks: Trideset let slovenske avto-moto organizacije. — Ljubljana : Avto-moto zveza Slovenije, 1979. — 213 str. : ilustr. ; 22 cm
- ŽNIDARŠIČ, Ivica: O prvih začetkih Rdečega križa pri nas. — Ljubljana : Republiški odbor Rdečega križa Slovenije, 1979. — 37 str. : ilustr. ; 21 cm

Marta Romportlová
**JUGOSLOVANSKA ZGODOVINA V ČEŠKOSLOVAŠKEM
 ZGODOVINOPISJU 1975—1979**

V pričujočem prispevku bi radi na kratko nakazali tematska področja in rezultate, do katerih se je dokopala češkoslovaška jugoslavistika približno v zadnjih treh letih in hkrati zajeli razširjenost naše in tuje jugoslavistične produkcije, kakor jo je pokazala recenzentska dejavnost češkoslovaških avtorjev. S svojim bibliografskim orisom navezujemo na pregled češkoslovaške historične jugoslavistike v letih 1970—1975, kjer so bili oblikovani glavni vidiki raziskav, navedena delovna središča in založniški forumi.¹

Zgodovina narodov Jugoslavije je bila tudi v tem časovnem razdobju predmet nenehnega zanimanja češkoslovaških zgodovinarjev. Podroben seznam celotne produkcije s področja zgodovine, jezikoslovja, literarne znanosti, etnografije in folkloristike redno objavlja Bibliografija češkoslovaške balkanistike.² Rezultati teh raziskav so bili objavljeni na pomembnih mednarodnih znanstvenih srečanjih, kot je bil 12. mednarodni slavistični kongres v Zagrebu ali kongres balkanističnih študij v Ankari.³ Objavljeni so bili tudi materiali 2. češkoslovaškega vsedravnega balkanističnega simpozija, ki je bil leta 1974 v Brnu.⁴ Številne poročevalske pozornosti strokovnega tiska je bilo deležno zasedanje češkoslovaško-jugoslovanske komisije zgodovinarjev leta 1975 na témo Osmanska oblast v srednji in jugovzhodni Evropi, leta 1976 na témo Slovani v 5.—10. stoletju, leta 1977 na témo Kriza in propad habsburške monarhije in leta 1978 na témo Münchenski sporazum in narodi češkoslovaške in Jugoslavije.

Neposredno pred tem sta izšli dve veliki sintetični deli o zgodovini Jugoslavije in zgodovini medsebojnih odnosov in stikov naših narodov.⁵ Podobnega pomena za naše zgodovinarje — čeprav tematsko popolnoma drugačno — je za področje jugoslavistike tokrat tudi spis o zgodovini češkoslovaške slavistike med obema vojnoma. V našem zgodovininapisju že leta in leta z veliko pozornostjo raziskujemo zgodovino te znanstvene discipline, in to tako teoretična vprašanja kot konkreten razvoj stroke od začetka do danes. Rezultati tega študija nam kažejo, kolikšno je zanimanje za zgodovino in kulturo južnih Slovanov pri nas. Posebna študija je nastala tudi o zgodovini slavistike na jugoslovanskem področju.⁷

Kar se tiče obdobja fevdalnega razvoja do leta 1453 kot prve velike periodizacijske enote, lahko opozorimo tako na dela, ki obravnavajo splošne zakonitosti razvoja državnosti pri južnih Slovanih,⁸ kot na študije, ki raz-

¹ Zgodovinski časopis 30, 1976, št. 1—2, 209—214.

² Jiří Cvetler, Ivan Dorovský, Marta Romportlová, Bibliografie Československé balkanistiky IV, 1975—1977, Brno 1979; isti avtorji, Bibliografie Československé balkanistiky V, 1978—1980, Brno, izide leta 1981.

³ Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu, Literatura — folklor — historie, Praha 1978; Rapports, co-rapports, communications tchécoslovaques pour le IVe congrès de l'AIÉSEE, Praha 1979.

⁴ Studia balkanica bohemoslovaca II, Brno 1976.

⁵ Dejiny Jugoslávie, ZPraha 1975; Češi a Jihoslované v minulosti do r. 1918, Praha 1975.

⁶ Milan Kudelka, Zdeněk Simeček, Vladislav Stastný, Radoslav Večerka, Československá slavistika v letech 1918—1939, Praha 1977.

⁷ Viktor Kudelka, Vznik a vývoj jihoslovanské slavistiky do pol. 19. stol., Štúdie z dejín svetovej slavistiky do polovice 19. storočia, Bratislava 1978, 393—413.

⁸ Lubomír E. Havlík, Balkánské státy a národnosti ve středověku, Studia balkanica bohemoslovaca II, Brno 1976, 56—80; isti, The Slavic Balkan States in the 9th cent. (The foreign political situation of Croatia and Bulgaria between Byzantium, the Papacy and the Franks), Rapports... (opomba 3), 93—107; isti, Charakterizace raného feudalismu slovanských národností, Československé přednášky... (opomba 3), 247—254.

iskužejo in se spoprijemajo s pomembnimi viri v širših teritorialnih in kronoloških zvezah.⁹

O obdobju fevdalizma na višku razvoja je bilo objavljenih nekaj načelnih publikacij in člankov. Izšel je zbornik *Osmanska oblast v srednji in jugovzhodni Evropi*, ki je objavil materiale zasedanja češkoslovaško-jugoslovanske komisije zgodovinarjev,¹⁰ nastala je monografija o etničnih, gospodarskih in socialnih vprašanih jugoslovanske migracije v srednjo Evropo v 16. in 17. stoletju,¹¹ pa tudi ekonomska vprašanja so vzbudila nekaj pozornosti.¹²

Nekako ob strani zanimanja je ostala druga polovica 18. in prva polovica 19. stoletja, seveda z izjemo pomembne tipološke študije o narodnem prebujenju v srednji in jugovzhodni Evropi¹³ in dela o periodizaciji evropskih narodnostnih gibanj.

Tradicija je že, da obravnava problematiko let 1848—1918 visoko število del. »Velika téma« je bila glede na 100-letnico »velika vzhodna kriza« in vstaja v Bosni in Hercegovini¹⁵ obravnavana tako faktografsko kot z vidikov odnosov v posameznih deželah, na širšem teritoriju in v zvezi z mednarodnimi osvobodilnimi in naprednimi gibanji. Znova se je poglobilo poznavanje narodnoosvobodilnih bojev zatiranih narodov srednje in jugovzhodne Evrope, načelna študija je bila posvečena začetkom t. im. naprednega gibanja,¹⁶ politiki buržoaznih strank zatiranih narodnosti avstro-ogrške monarhije,¹⁷ pozornost sta vzbudila hrvaško¹⁸ in makedonsko¹⁹ okolje. Velika monografija in objava dokumentov je bila posvečena osebnosti F. A. Zacha,²⁰ študija pa Konstantinu Jirečku.²¹ S področja ekonomskih vprašanj

⁹ Pavel Beneš, *Evropský jihovýchod v kronice Fredegarove*, *Studia balkanica bohemoslovaca II*, Brno 1976, 106—112; Jiří Čvetler, *Český a slovenský podíl na poznávání Zákonika cara Stefana Dušana*, prav tam, 121—126; Lubomír E. Havlík, *Dukljanská kronika a Dalmatská legenda*, Praha 1976, 92 str.; Peter Ratkoš, *Vznik kultu Ondreja Svorada a Benedikta vo svetle záhrebských pamiatok*, *Historijski zbornik — Sídakov zbornik XXIX—XXX*, 1976—1977, 77—86.

¹⁰ *Osmanská moc ve střední a jihovýchodní Evropě*, Praha 1977, 555 str. Angleška verzija: *Ottoman Rule in Middle Europe and Balkan in the 16th and 17th Centuries*, *Dissertationes Orientales*, vol. 40, Praha 1978, 408 str.

¹¹ Kveta Kučerová, *Chorvátii a Srbi v střední Evropě*. (K etnickým, hospodárskym a sociálnym otázkam v 16. a 17. storočí), Bratislava 1976, 327 str.

¹² Vera Hrochová, *Centres du marché au Sud-Est européen entre le 13e et le 15e siècle*, *Rapports... (opomba 3)*, 107—124; František Hejl, *Die Städte der Karpaten—Donau—Region und ihre Stellung in der Struktur der ostmitteleuropäischen Handelsbeziehungen im 14.—17. Jahrhundert*, prav tam, 125—138.

¹³ Richard Pražák, *A propos de la caractéristique typologique de renouveau national dans le Centre et le Sud-Est de l'Europe*, VIII. mednarodni slavistični kongres, knjiga referata II, Zagreb 1978, 719, tudi češko: *Československé přednášky... (opomba 3)*, 229—234.

¹⁴ Miroslav Hroch, *Zur Periodisierung der asynchron verlaufenden nationalen Bewegungen im Europa des 19. Jahrhunderts*, *Rapports... (opomba 3)*, 197—212.

¹⁵ Karel Herman, *Luttes pour la libération nationale des peuples du Sud-Est de l'Europe dans les années de la question d'Orient de 1875—1878 et la société tchèque*, *Rapports... (opomba 3)*, 213—234; Josef Kolejka, *Jižní Slované a »velká východní krize« 1875—1878*; *Evropští socialisté o východní otázce*, *Slovanský přehled* 62, 1976, 111—127; isti, *»Druhé Rusko« a hnutí jihoslovanských národů 1875—1878*, *Slovanský přehled* 64, 1978, 302—311; isti, *Mezinárodní socialistické hnutí o povstání v Bosne-Hercegovine a o východní otázce 1875—1878*, *Mezinárodní nauční skup povodom 100-godišnjice ustanaka u Bosni i Hercegovini... Tom III, Sarajevo 1977, 57—64*; isti, *Když povstali Osmanům. Před 100 lety v Bosne a Hercegovine*, *Věda a život* 1977, št. 2, 93—94; Ivan Dorovský, *Josef Kolejka, Česká společnost a osvobozené hnutí jižních Slovanů, Československé přednášky... (opomba 3)*, 221—228; Mikuláš Písch, *Solidarita Slovákov s povstáním v Bosne a Hercegovine a s národno-oslobodzovacím bojom v rokoch 1875—1878*, *Mezinárodní nauční skup povodom 100-godišnjice ustanaka... Tom III, Sarajevo 1977, 205—220*; isti, *Postoj slovenského národního hnutia k oslobodzovaciemu boju Srbov v 60. a 70. rokoch 19. storočia*, *Československé přednášky... (opomba 3)*, 241—246.

¹⁶ Vladislav Štátný, *Počátky tzv. pokrokového hnutí slovanských národů habsburské monarchie v 80. a 90. letech 19. století*, *Slovanský přehled* 63, 1977, 143—161.

¹⁷ Tomáš Vojtech, *L'organisation politique de la bourgeoisie des nations opprimées sous la Monarchie des Habsbourg après la chute de l'absolutisme de Bach*, *Rapports... (opomba 3)*, 235—262.

¹⁸ Milan Krajčović, *Chrovaška politika a Slováci v autonómnom Chrovašku v oslobodzovacom zápase národov Uhorska*, *Vybrané kapitoly z dejín európskych socialistických krajín*, Bratislava 1976, 90—138.

¹⁹ Ivan Dorovský, *Za nekoj prašanja svrznii so prerodbata kaj Slovenite i za odnosot na Cesite sprema Makedonija i Makedoncite*, in: *Krste Misirkov i nacionalno-kulturni narod do osloboduvanjeto*, Skopje 197, 345—359.

²⁰ Václav Záček, *František A. Zach*, Praha 1977, 322 str.; isti, *Bosna u tajnim političkim izvještajima Františka Zacha iz Beograda (1843—1848)*, Sarajevo 1976, 171 str.

²¹ Vera Hrochová, *Konstantin Jireček — byzantolog a balkanista*, *Československé přednášky... (opomba 3)*, 275—280.

opozarjamo na delo o širjenju češkega kapitala na Balkan.²² Pisci so preučevali vprašanje balkanskih vojn 1912—1913 in njihovega odmeva v čeških deželah²³, problematiko federalističnih koncepcij za jugovzhodno Evropo;²⁴ prav tako je bilo deležno pozornosti tudi področje kulturnih stikov.²⁵

Sorazmerno največ izvirnih študij je tokrat nastalo iz obdobja od leta 1918 do let 1944/45. Obsežno so bili pojasnjeni nazori III. internacionale o povojni ureditvi srednje in jugovzhodne Evrope,²⁶ pa tudi mnenja o vzrokih propada habsburške monarhije in nastanek novih narodnih držav so bili natančno in na novo osvetljeni.²⁷ Zgodovino Jugoslavije so raziskovali v širokih mednarodno političnih zvezah razvoja Male antante in naporov za kolektivno varnost v Evropi.²⁸ Pomemben je bil doprinos objavljenih dokumentov in njihovih analiz, pa najsi so zadevali političen položaj v Evropi v celoti²⁹ ali medsebojne odnose balkanskih narodov.³⁰ Dalje so se avtorji posvečali češkoslovaško-jugoslovanskim in jugoslovansko-italijanskim odnosom.³¹ V zvezi z večjim zanimanjem za medvojno ekonomsko problematiko v našem zgodovinsko-pisju so nastale študije o češkoslovaško-balkanskih gospodarskih stikih in o ekonomskem prodiranju Nemčije v jugovzhodno Evropo v tridesetih letih.³² Protifašistični upor, njegov razvoj, značaj in rezultati so spadali med najpogosteje obravnavane teme.³³

Zapletenemu povojnemu obdobju še očitno manjka časovni odmik za podrobnejša monografska ali celo sintetična dela. Medtem se ga avtorji lotevajo kvantitativno približno tako kot fevdalnega obdobja, kvalitativno seveda še na drugi ravni, saj še nismo dosti napredovali od kompendijev in informativnih opisov ali popularizacije. Izjema so bila tokrat vprašanja ekonomskega razvoja.³⁴

Recenzijsko dejavnost naših avtorjev s področja jugoslavistike smo zajeli v razpredelnici. Recenzije smo razdelili glede na periodizacijsko shemo, ki smo jo obravnavali v besedilu, in jih diferencirali na jugoslovanska in na druga dela. Številke so seveda samo približen informativen pripomoček,

²² Ctibor Nečas, Český bankovní kapitál na Balkáne před první světovou válkou, *Studia balkanica bohemoslovaca* II, Brno 1976, 259—265.

²³ Vojtech Dangi, Protivojnové hnutie slovenskej sociálnej demokracie v období balkánskych vojen (1912—1913), *Historický časopis* 26, 1978, 25—62; Josef Kolejka, Balkánská otázka v roce 1912, *Studia balkanica bohemoslovaca* II, Brno 1976, 159—185; Jaroslav Pánek, K ohlasu balkánských válek 1912—1913 na českém venkove, prav tam, 251—258.

²⁴ Ivan Dorovský, Josef Kolejka, K voprosu o razvitii federativnych koncepcij dlja jugovostočnoj Jevropy, *Rapports...* (opomba 3), 307—327.

²⁵ Milada Cerná, Národneosvobozenécké boje balkánských Slovanů a kult lidové heroické epiky, *tionalmuseum in Prag auf die Balkanländer im 19. und 20. Jahrhundert*, *Rapports...* (opomba 3), *Studia balkanica bohemoslovaca* II, Brno 1976, 152—158; Aleš Chalupa, *Die Kulturbeziehungen des Na-*

²⁶ Josef Kolejka, *Komunistická internacionála o poválečném uspořádání střední a jihovýchodní Evropy. Národnostní otázka v programech komunistických stran a skupin z let 1918—1921/22*, *Časopis Matice moravské* 95, 1976, 209—234.

²⁷ Jurij Křížek, referát na zasedanju češkoslovaško-jugoslovanske zgodovinske komisije v Třinci, rukopis, Praha 1977; prim. tudi druge češkoslovaške referate s tega področja, rukopisi razmnoženi, Praha 1977.

²⁸ Ladislav Deák, *Die Kleine Entente und die kollektive Sicherheit in den Jahren 1933—1936*, *Studia historica slovaca* 1978, 113—152.

²⁹ Ladislav Deák, *Dokument k politickej situácii v Európě po 7. marci 1936*, *Slovanský přehled* 63, 1977, 447—452.

³⁰ Veselin Starčević, *Československé diplomatické dokumenty o problematice mezibalkánských vztahů v letech 1929—1934*, *Slovanské historické studie* 11, 1976, 15—57.

³¹ Ladislav Deák, *Juhoslovansko-talijske vztahy v letech 1932—1937*, *Slovanské historické studie* 11, 1976, 94—139; Pavel Hradečný, *Italsko-jugoslávské mocenské zápění o Albánii v první polovině 20. let*, *Slovanské historické studie* 11, 1976, 58—93.

³² Zdenek Sládek, *Hospodářské styky mezi Československem a státy Balkánského poloostrova v letech 1918—1938*, *Slovanské historické studie* 11, 1976, 140—174; isti, *Hospodářská Malá dohoda a agrární blok mezi střední a jihovýchodní Evropy*, *Slovanský přehled* 65, 1979, 219—232; isti, *Miroslav Teichman, Hospodářské pronikání nacistického Německa do zemí jihovýchodní Evropy v letech 1933—1940*, *Slovanské historické studie* 11, 1976, 175—207.

³³ Ladislav Deák, *K zvláštnostem protifašistického boja v Juhoslávii v r. 1935—1939*, *Slovanský přehled* 64, 1978, 295—301; Miroslav Teichman, *Buržuazna i proletárska koncepcija dvíženija soprotivljenija v stranah jugo-vostočnoj Evropy v gody vtoroj mirovoj vojny*, *Rapports...* (opomba 3), 327—346.

³⁴ Pavel Mates, *K procesu nacionalizace průmyslu střední a jihovýchodní Evropy v letech 1944—1949*, *Právněhistorické studie* 20, 1977, 93—112.

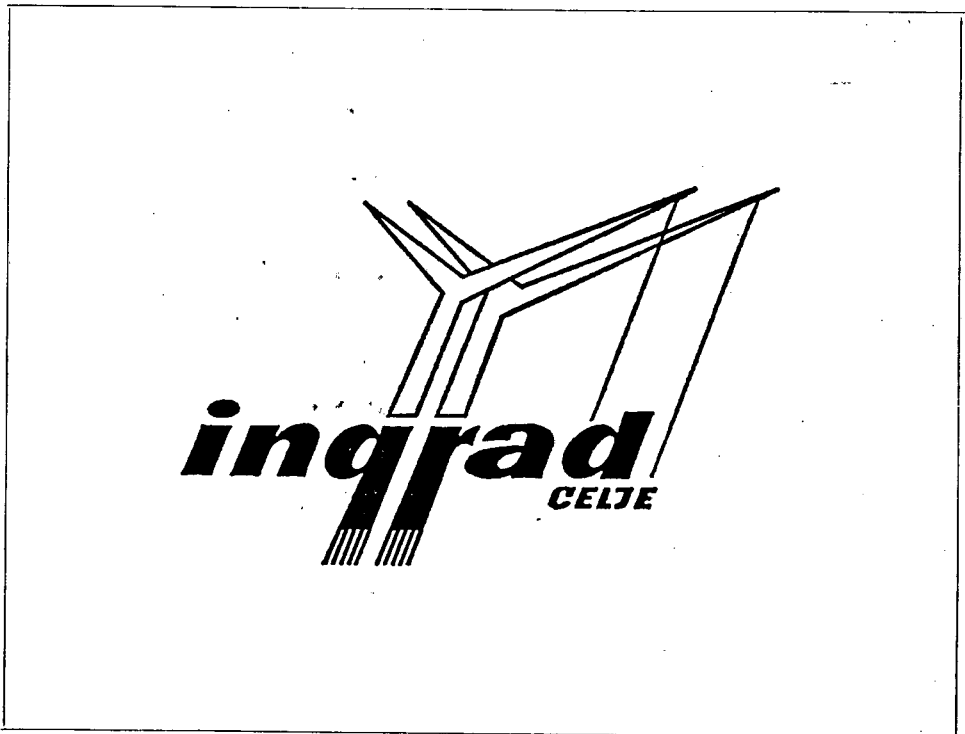
recenzirana dela tvorijo prgišče pri nas znane in v strokovnih delih citirane literature. Treba je upoštevati tudi število jugoslovanskih publikacij in revij, ki prihajajo k nam po najrazličnejših poteh, v številni izmenjavo, ob vseh tematskih in provenienčnih nesorazmerjih, ki so pri tem načinu znanstvene komunikacije običajna. Poročevalski del naših strokovnih časopisov se je v zadnjem obdobju z izrazito naraščajočo težnjo posvečal informacijam o vsebini jugoslovanske periodike, o znanstvenih srečanjih s to tematiko, bibliografijam, osebnim podatkom in informacijam o stanju znanstvenega raziskovanja.

Sodelovanje zgodovinskih društev obeh držav je našlo svoj izraz ne le v dejavnosti češkoslovaško-jugoslovanske zgodovinske komisije in v obojestranskem zanimanju za probleme zgodovine druge države, temveč tudi v skupni udeležbi v različnih izdajah, in tvori temelj za razvoj tega sodelovanja tudi v prihodnje.

Pregled recenziranih del iz zgodovine narodov Jugoslavije v ČSSR 1976 do IX. 1979

	Splošna in primerjalna dela	Do leta 1453	Do srede 18. st.	Do leta 1848	Do leta 1918	Do leta 1944/5	Po letu 1944/5	Skupaj
Skupaj	9	13	21	10	47	18	8	126
Od tega jugosl. dela	5	7	14	9	28	9	6	78
Druge dela	4	6	7	1	19	9	2	48

Prevedla Zdenka Jerman

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ZGODOVINSKI čas.
1980

941/949

119810103,3

COBISS •